

Aydın Çubukçu

Bizim ‘68

Anı - Biyografi
14. Basım

EVRENSEL
BASIM
YAYIN

EVRENSEL
BASIM YAYIN

Bizim '68

Hazırlayan: Aydın Çubukçu

Anı - Biyografi

DOĞA BASIN YAYIN
Dağıtım Ticaret Limited Şirketi
Tarlabaşı Blv. Kamerhatun Mah. Alhatun Sk. No: 25 Beyoğlu / İstanbul
T: 0212 255 25 46 F: 0212 255 25 87
www.evrenselbasim.com - info@evrenselbasim.com

Evrensel Basım Yayın **29**
Bizim '68

Hazırlayan: **Aydın Çubukçu**
Genel Kapak Tasarım: **Savaş Çekiç**
Kapak Uygulama: **Devrim Koçlan**

ISBN 978-975-7837-19-0
© Evrensel Basım Yayın **1993** - Sertifika No **11015**

Birinci Basım **Kasım 1993** - Ondördüncü Basım **Mart 2014** • İstanbul

Baskı: Ezgi Matbaacılık Tekstil Pors. İnş. San. Tic. Ltd. Şti.
Sanayi Cd. Altay Sok. No: 14 Yenibosna / İstanbul • Sertifika No: 12142
T: 0212 452 23 02 - www.ezgimatbaa.net

Bizim ‘68

İÇİNDEKİLER

Önsözler 9

Dünyanın '68'i

KÜLLER ARASINDAKİ KIVILCIM 29
FIRTINANIN ÖNCESİNDE 30
SAVAŞ SONRASINDA İŞÇİLER VE KAPİTALİSTLER 31
UFUKTA KÜÇÜK BULUTLAR... 33
EMPERYALİZMİN KALBİNDE KRİZ 35
PARİS, '68: "BARİKATLAR GECESİ" 37
İTALYA: KIZIL YILLAR 40
ALMANYA: TRÖSTLERİ BOMBALAYIN! 42
İNGİLTERE: PUSLU, SERİN BİR YAĞMUR... 44
DÜNYA BAHARININ SONU 45

Bizim '68

TÜRKİYE'NİN ÖZGÜNLÜĞÜ 55
1968, TAVI GELEN DEMİR... 71
"YANKEE, GO HOME!" 81
"UZLAŞMA YOK, HAİNLERLE!" 86
"MUSTAFA KEMAL YÜRÜYÜŞÜ"NDEN, BAĞIMSIZLIK SAVAŞININ YENİ MEŞALESİNE 91
"HER BİRİMİZ, DENİZ GİBİ" 95

Hesaplaşma Ve Kopuş

SİSTEMLE HESAPLAŞMANIN SONUÇLARI TİP'TEN KOPUŞ 103
SİLAHLANMA VE SİLAHLI EYLEMLER 108

Nurhak, Sana Güneş..

DAĞLARA DOĞRU 137
"EVET, KAHRAMANIM" 139
"MUHBİR DEĞİLİM" 142
NURHAK'TA YORGUN BİR GÜN 144
BİZİM İÇİN... 151
"ÇİÇEKLER GİBİ DÜŞTÜLER..." 158

Birlikte Ölüme Kadar

POLİTİKA VE YASALAR ÜZERİNE BİR DERS 175
BİR İMZA VERİN... 185
...YA DA SİLAHIN KABZASINI TUTUN! 190
O DUVAR, O DUVARINIZ... 193
OY DERE, KIZILDERE... 195
SON HAMLELER... 209
SON KURŞUNLAR... 215
BİR GECE YARISI, ZİNCİR ŞAKIRTILARI... 219
BİR GÜVERCİN OLUP... 226

O Güzel İnsanlar

O GÜZEL İNSANLAR... 237
UYY CİHAN! PİZUM CİHAN! 261
...VE MAHİR ...VE İBRAHİM 269

Mektuplar ve son sözler

DENİZ GEZMİŞ 286
SON SÖZLERİ 287
YUSUF ASLAN 288
SON SÖZLERİ 289
HÜSEYİN İNAN 290
SON SÖZLERİ 291

ÖNSÖZ

Hegel, "tarihten öğrendiğimiz tek şey, insanların ondan hiçbir şey öğrenmediğidir" diyordu. Bu, Mehmet Akif'in, "Tarih için, tekerrürden ibarettir derler; eğer ibret alınsaydı, tekerrür eder miydi hiç?" sözlerini hatırlatır. Mehmet Akif'in, Hegel'in sözünü duyduğunu düşünmek için bir neden yok. Her iki özdeyişin benzeşmelerinin kaynağında, tarihi, "kötü olayların tekrarlanmaması için" kendisinden ders alınacak bir belgeler yığını olarak gören idealizm vardır; tarihin, ibretle baktıklarında geçmişi öğrenip yanlıştan kurtulabilecek yöneticiler eliyle yapıldığını düşünen idealizm.

"Tarihi yapan ve yazan" ikiliği, işbölümünün belki de en politik sonuçlarından birisidir. Her şeyden önce, "yapan" nitelemesinin içeriği, egemen sınıf ideolojisiyle doldurulmuştur ve "yazan" da, çoğu kez gene aynı işbölümü ilişkisi nedeniyle, bir memuru tanımlar. Pek çok aydının, bir gerçekçilik dersi gibi belleyip her fırsatta andıkları, Atatürk'ün ünlü özdeyişinde olduğu gibi: "Tarih yazmak, tarih yapmak kadar önemlidir. Yazan, yapana bağlı kalmazsa, değişmeyen gerçek insanlığı şaşırtıcı bir nitelik kazanır."

Kendisinin, "tarih yapan şahsiyet" olduğu konusunda kimsenin kuşkusu bulunamayacağı varsayımından yola çıkan bu emrin muhatabı olan "yazıcı", bugün, gündelik dilde bile geniş bir kullanım alanı bulan deyimle, "resmi tarihçi"dir. Resmi tarihçi'nin başlıca görevi, olup bitenlerin başlıca etkeninin, kendisine bu görevi resmen veren kişi ya da kurum olduğunu kanıtlamaktan ibarettir. Fakat, günümüzde, "resmi tarih yazarlığı", yalnızca devletten maaş alanların etiketi değildir. Artık, genel olarak kapitalist sistemi savunan ve bu sistemin kalıcı, değiştirilemez, ya da tarihin son çağı olduğunu göstermeye yönelik "bağımsız" yazıcılığı da bu biçimde adlandırmak gerekiyor. Eninde sonunda, insan toplumunun ulaşabileceği son noktanın, sermayenin egemenliği altında kalmak olduğu düşüncesine kanıt hazırlamaktan öteye geçemeyen her türden yazıcılığın "resmi" bir karakteri vardır.

Geçmiş hakkında konuşmak, eğer bir gelecek tasarımıyla ve bunun gerçekleştirilmesine ilişkin eylemle bağlı değilse, anı derlemeciliğinden, olay aktarmacılığından öteye geçemez. Bu tür bir tarihçilik, politik etkisini ve tarafını kendisi seçemez. O, seçilmeyi bekler. İnsanlar arasındaki ilişkinin alacağı biçim üzerine bir şeyler tasarlamak, hatta hayal etmek bile, dünyaya, sosyal sınıflar arasındaki ilişkiler açısından bakmayı zorunlu kılar. Böyle bir zorunluluğun farkında olan tarihçiliğin ise, sosyal hareket içinde tuttuğu yer, iki ana sınıftan birisinin politikasına bağlı olmak bakımından nettir.

Eğer tarih, "çalışan, yaratan, dövüşen, gerçek insanların, kitlelerin eseri" ise, tarih yazımı da, yeni ve karşıt bir anlam kazanabilmek için, bu gerçeğin derinleştirilmesine bir katkı olmalıdır.

'68 üzerine, bugüne kadar pek çok kitap, makale yazıldı, belgesel televizyon dizileri, filmler yapıldı. Öyleyken, bugün yeni bir '68 araştırmasının ve belge dökümünün gerekli olup olmadığı tartışılabilir. Elinizdeki kitabın bu konudaki tek iddiası, tarihi, bu açıdan yazmayı kendi devrimci eyleminin bir parçası olarak kavrayacak araştırmacılara kaynak sağlarken, devrimci hareketimizin geçmişi hakkında toplu bilgi ihtiyacı duyan genç kuşaklara da yardımcı olabilmekten ibarettir.

Bu açıdan, elinizdeki çalışma, bu giriş yazısı yazıldığı sırada hâlâ yayınlanmakta olan "Bunalımlı Yıllar" belgesel dizisiyle kıyaslanabilir. Kurtul Altuğ'un TRT için yaptığı bu "belgesel"de olaylar, devletin, egemen sınıfların ve o dönemdeki siyasi temsilcilerinin açısından aktarılmakta, dönemin siyasi ve ekonomik krizinin nedeni olarak, devrimci, antiemperyalist öğrenci hareketleri gösterilmektedir. Bu açık çarpıtmanın güncel amacı, olayların o zamanki gerçek içeriklerinden daha önemlidir. '68, Türkiye devrimci hareketinin köklerini ve gelişme eğilimlerini önemli ölçüde etkilemiş ve bugün hâlâ pek çok özelliğiyle yaşamakta olan bir sürecin adıdır. Egemen sınıflar adına yapılan propaganda nitelikli "belgeseller", bu gerçeğin gücünü göstermektedir. Denilebilir ki, işte bu çatışma noktasında, Türkiye'nin '68'i, devam etmektedir.

Tarih, bugünden ve gelecekten bağımsız değildir; tarih, geçmiş üzerine konuşur gibi görünürken, gerçekte daima geleceğe ilişkin bir özlemi, bir tasarıyı açıklamakta, ya da tarihsel malzemeyi, günün ilişkilerinin açık politik gereksinimleri bakımından kullanılabilecek tarzda düzenlemektedir.

Bu tutum, tarihin bir "bilim" olmasını ortadan kaldırmaz. Yalnızca, onun değerlendirilmesi, "doğru" ya da "yanlış" bulunması için gerekli ölçütlerin, kendisinin dışında bir yerde, arkada duran politikada aranması gerektiğine ilişkin bir işaret verir. Örneğin, Türklerin gerçekten Orta Asya'dan, büyük bir göçle bütün dünyaya yayılıp yayılmadıklarının, ancak, bugün bu tezin hangi politik amaçla ileri sürüldüğü bakımından bir değeri vardır.

'68'in içerdiği toplumsal kaynaşmanın nedenleri ve sonuçları hakkında, günümüzün ilişkileri ve etkinliklerinden ayrı bir yargı oluşturulamaz. Ya da, bir başka deyişle, eğer '68'in bugün için taşıdığı anlamı göz önünde tutmuyorsak, üzerinde konuşmaya değer bir yanı kalmamış demektir.

Elinizdeki kitabın başlıca malzemesi, 1992'de yapılan ve "'68'DEN, 6 MAYIS'A" adını taşıyan video-belgesel çalışması sırasında kayda geçen söyleşilerden oluşmaktadır. Söz konusu belgesel, derlenen malzemenin tümünü kullanabilmek olanağından yoksundu. Diğer yandan, belgesel için yapılan söyleşiler sırasında, son derece ilginç ve bugüne kadar başka herhangi bir yerde yayınlanmamış zengin bir kaynak derlenmiş bulunuyordu. Video bantların ulaşabildiği izleyici sayısının sınırlılığı ve kullanılamayan malzemenin de değerlendirilmesi gerekliliği, bu kitabın hazırlanmasını zorunlu kıldı.

Tanıklıklarıyla kitapta yer alanlar, dönemin belli başlı olaylarının yaratıcısı ya da eylemcisi durumunda olmuşlardır. Anlattıkları her şey, yalnızca dilbilgisi kuralları açısından redaksiyona tabi tutulmuş, bunun dışında anlatım tarzları ve olayları anımsayış biçimleri dolayısıyla ortaya çıkan özelliklere kesinlikle dokunulmamıştır.

Diğer yandan, her bölüme, tanıkların anlattığı olayların tarihsel çerçevesini açıklayan bilgiler eklendi. Bunun için kullanılan kaynak-

lar, dipnotlar halinde gösterildi. Kaynaklara gönderme yapılmadığı hallerde, yorum ve tahliller, bize aittir.

Kitabın ortaya çıkışında, kaynakların taranmasından, belgelerin video-kayıt olarak derlenmesinden, bant çözümü ve yazımına kadar, hepsine teşekkür borçlu olduğum birçok arkadaşım görev aldı. Bunlar arasında, sürecin bütün aşamalarında özverili çalışkanlıklarıyla ve sabırlı katkılarıyla bu çalışmanın kitaplaşmasında belirleyici bir rol oynayan Güzide Balcı ve Şebnem Önal arkadaşlarımın adını özellikle anmak istiyorum.

Aydın Çubukçu
Ekim 1993

ÜÇÜNCÜ BASIMA ÖNSÖZ

Öğrenci hareketinin yeni bir yükselişi yaşadığı ve genel halk muhalefetinin bir parçası olarak toplumsal hayatta etkisini duyurmaya başladığı koşullarda, "Bizim '68", üçüncü baskısını yapıyor.

Bütün kendisine özgü özelliklerine karşın, 1996 eylemleri, 1968 ilkbaharının renklerini, heyecanını ve özgürlük duygusunu esin kaynağı olarak görmekten ve bunu ifade etmekten geri durmadı. Bunun karşısında, öğrenci eylemlerinin temel taleplerinin üstünü örtmek, ona geri adım attırmak isteyenler de, '68'i, saf heyecanları kötüye kullanılmış gençlik yığınlarının ağır bir yanılgısı ve yenilgisi olarak anlatan bir propaganda geliştirmeye çalıştı. 1996 kışının ortasında, '68 eylemlerinin sıcaklığı, üniversite anfilerinden, büyük kentlerin en büyük meydanlarından başlayıp, Meclis koridorlarına, rektörlük binalarına, polis şeflerinin telsizlerine doğru, hem yeni bir bahar müjdesi, hem de bir karabasanın yeniden canlanması gibi esti. Onu, kendi geçmişleri olarak selamlayanlarla, güç bela uyandıkları bir kâbusun tekrarı gibi görüp kovalamaya çalışanlar, bir sürekliliğin iki çatışanı olarak karşı karşıya geldiklerini anlamak için, dönüp '68'e bakmak zorundaydılar.

Bu baskıda, ilk iki baskıda bulunmayan hiçbir bölüm yok. Buna karşın üçüncü baskıya ulaşmış olmasının nedeni, kitabın da bu gerilimin sürekliliği üzerinde kendisine bir yer bulmuş olmasıdır.

"Bizim '68" artık, geçmişin bir tanığı olarak kalmayıp, günümüzün eylemcilerinden birisi gibi meydanlara çıkmanın mutluluğunu yaşıyor.

Aydın Çubukçu
Nisan 1996

BEŞİNCİ BASIMA ÖNSÖZ

1968 yılının baharında yaşanan büyük devrimci dünya dalgasının üzerinden otuz yıl geçti. '68 Baharı, bütün dünyada değişik biçimlerde anıldı. Kimi ülkelerde, başlarına nereden geldiğini anlamadıkları ama her nasılsa ucuz atlattıkları tehlikeli bir tarihsel şaka gibi hatırlandı. Döneme özgü devrimci motifler, '68'i simgeleyen kimi kültürel öğeler meta haline getirilerek bu şakanın intikamı alınmaya çalışıldı. Kimi ülkeler, hiç anılmaması gereken bir rezalet olarak görmezlikten geldi.

Türkiye'de ise, tıpkı büyük devrimler, tarihin büyük dönüm noktaları gibi, üzerinde konuşulan ve yazılan bir olay olmaya devam ediyor. Keskin sınıf karşıtlıklarının toplumsal hayatı belirlediği Türkiye gibi ülkeler açısından '68, bitmiş bir geçmişi değil, yaşanan anı ve geleceği simgeleyen bir tarih olarak duruyor. Bunun nedeni, bazen, harekete katılmış olanların ve hâlâ yaşayanların geçmişlerine olan tutkulu bağlılıkları, gevezelikleri, kendilerinden söz etmeyi seven insanlar olmaları gibi görünüyor ve gösteriliyor. Söylenenlerin ve yazılanların, artık bıkkınlık veren ihtiyarlık lakırdılarına dönüştüğü oluyor.

'68, gittikçe çürüyen bir dünyanın karşısında, genç ve devrimci olmanın olanaklı olduğunun kanıtlanmasıydı ve bu yüzden, dünya, kendi güzelliğine, gençliğine, yaşanılası bir dünya olduğuna ve bütün bunlar için mücadele etmeye değer olduğuna ilişkin bu kanıtın yok edilmesini istemiyor.

Ancak bu, o tarihsel dönemin, "herkes için güzel, herkes için yaşanılası, herkes için heyecan verici" olduğu anlamına gelmiyor. Bugün, moda haline getirilen "68'lilik" yüzünden, sanki durumdan memnun olmayan yokmuş gibi bir görüntü çıkıyor. Oysa, o günlerde yeni bir dünyanın yaratılmakta olduğu inancıyla heyecanla yaşayanlar olduğu gibi, bir devrim korkusuyla uykuları kaçanlar da vardı.

'68, bugün de, aynı türden bir karşı karşıya gelişin eksenidir.

Aradan geçen otuz yıl, hareketin doğrudan hedefi durumunda olan emperyalist kurum ve ilişkileri şiddetle eleştirmenin

haksız ve yanlış olduğu yolundaki bütün karşı çıkışların palavradan ibaret olduğunu gösteren sayısız olaya sahne oldu. '68'in dünya çapındaki bildirisinin özü bakımından doğru olduğu, otuz yıl önce hedef tahtasına çakılan kapitalist sistemin yol açtığı sayısız yıkım ve vahşetle kanıtlandı.

Bugün '68'in devrimci ruhunu, yalnızca soyut olarak emperyalizme karşı olmak değil, yerli gericiliğin bütün kurumlarına, kapitalizme karşı olmak ve emek cephesinde dövüşmek temsil ediyor.

Özellikle Türkiye'nin '68'ini yalnızca bir gençlik hareketi olarak tanımlamak isteyenler, o yıllara asıl karakterini veren ve bütün '70'li yıllar boyunca da devam eden işçi ve emekçi mücadelesini göz ardı ediyorlar.

Gerçekte bütün dünyada, genç kitleler, dünyanın yaşamakta olduğu çürümeye, sömürüye, haksızlık ve zulme karşı çıkarken, aslında, şiddetli dip akıntıları halinde seyreden büyük toplumsal kaynaşmanın görünürdeki yüzünü oluşturuyordu. Bütün dünyadaki siyasal, ekonomik ve kültürel olayların kaynağında, emperyalizmle ezilen halklar arasındaki, kapitalizmle sosyalizm arasındaki, emek ve sermaye arasındaki ve emperyalistlerin kendi aralarındaki çelişmeler bulunuyordu. Bu dört büyük çelişme, ülkeden ülkeye değişen biçimler ve etkiler altında kendisini gösteriyor, bazen güncel bir olay, bütün bu çelişkilerin düğüm noktası olarak özellik kazanıyordu. Gençlik hareketi, bu dört büyük çelişmenin kaynattığı cehennem kazanının sadece dumanıydı.

Avrupa'da bütün başlıca büyük kentlerinde, Asya, Afrika ve Latin Amerika'nın kırlarında proleterlerin ve kır emekçilerinin, ağır sömürü ve yoksulluk koşullarına karşı genel grev ve direnişlerle yürüttükleri mücadele, o gün üstü örtülen, bugün de fazlaca hatırlanmayan bir özelliktir.

Görünüşte bu keskin çelişmeli ortamın bütün gerginliğini gençlik hareketi temsil ederken, işçi sınıfı ve emekçi köylülük, Türkiye tarihinde benzeri görülmedik genel bir hareketlilik içindeydi. Türkiye'de ilk fabrika işgalleri, üstelik bütün sanayi kentlerini kapsayacak bir genişlikte yaygın olarak kullanılan bir

eylem biçimi olarak bu koşullarda doğdu. Bu eylem biçimi, işbırakma ve grevlerin yetersiz kaldığı sert koşulların ifadesidir. İstanbul, Adana, İzmir gibi kentlerde yüzlerce işgalde, sayısız çatışma yaşandı. Bu çatışmalarda, çok sayıda polis, jandarma ve işçi yaralandı ve öldü. İşçi hareketi, yüz binlerce işçinin iki gün boyunca İstanbul'u bir ayaklanma kentine çevirdiği 15-16 Haziran direnişinde zirvesine çıktı.

Özellikle sanayiye dönük tarım ürünlerinin üreticiliğini yapan emekçi köylü tabakalarının durmak bilmeyen eylemleri, kitlesel şiddet biçimleri kazanıyordu. Köylüler, işçi hareketinin de etkisiyle, Türkiye tarihinde ilk kez, üretici birliklerinin yanı sıra, sendikal örgütler de kurmaya başlamışlardı. Köylü hareketi, fındık, tütün, pamuk, çay, fıstık gibi belli başlı ihraç ürünleri ve sanayi hammaddesi üreticilerinin eylemlerinin yanı sıra, topraksız köylülerin feodal ağa ve kapitalist bey topraklarını ve hazine arazilerini işgallerini de içeriyordu. Bunlar, kırsal nüfusun hareketinin derecesini gösteren eylemlerdi.

Yine Türkiye tarihinde ilk kamu emekçisi grevi bu dönemde gerçekleşti. Yüz binlerce öğretmenin, Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) öncülüğündeki genel grevi, toplumsal muhalefetin yaygınlığının ve yüksekliğinin bir göstergesiydi.

Gençlik hareketi, üniversitelerdeki eğitimin niteliğini ve yönetimin biçimini tartışan bir içerikle başlamasına karşın, kısa sürede, toplumsal çaptaki büyük uyanışın etkisiyle, antiemperyalist hedeflere yöneldi ve doğrudan doğruya siyasi iktidarla yüz yüze gelen bir içerik kazandı.

Öyleyse, gençlik hareketinin bu ileri niteliği ve kitleselliği, ülke ve dünya çapındaki büyük işçi ve emekçi hareketinden bağımsız olarak düşünüldüğünde anlaşılamaz. Bir bakıma, gençlik hareketinin bu nitelikleri, genel toplumsal hareketin bir sonucu olmasından doğuyordu. Bugün '68 hareketini bir Kemalist gençlik başkaldırısı olarak göstermek isteyenlerin üzerini örtmeye çalıştıkları gerçek budur. Gençlik, toplumsal muhalefetin genelinden bağımsız, salt kendi dinamizmiyle harekete geçmiş değildi. Eğer böyle

olsaydı, bu harekete geniş halk yığınlarınca duyulan sempati açıklanamazdı. Halk, gençlik hareketini kendi hareketinin bir parçası, büyük kentlerin meydanlarında dalgalanan kendi bayrağı olarak gördüğü için destekledi ve onun önderlerini kendi çocukları olarak benimsedi.

Otuz yıl sonra hatırlanması gereken gerçek budur.

Aydın Çubukçu
Mayıs 1998

YEDİNCİ BASIMA ÖNSÖZ

Dünya tarihinde, görece kısa bir sürede olup bitmesine karşın, kendisinden sonraki zamanları toplumsal, siyasal ve kültürel bakımdan etkileyen olayları devrim niteliği taşıyan değişimler kapsamında değerlendirmek gerekir. Bunların bir bölümü, üretim ilişkilerinde köklü değişimlere yol açmasa da, siyasal yönelimleri, ideolojileri, kültürel yaşamı değiştirir, yeni açılımlara zemin hazırlar. 1968 yılı ve bu tarihle simgelenen süreç, dünya tarihinin bu özelliklere sahip olaylarının bir arada ve yoğun olarak yaşandığı bir dönem olarak tarihe geçecek.

Ama, '68 kalkışmasının dünya çapındaki geri çekilişiyle ortaya çıkan ve sonuçları özellikle günümüzde pervasız emperyalist saldırı biçiminde kendisini gösteren gelişmelere bakılınca, bu büyük devrimci dalga insanlığın kaçırdığı bir fırsat olarak da görülebilir.

Bu iki yönün birbirini tamamlayan karmaşık ve bütün zamanlar için zengin deneylerle dolu birliği, 68'i geleceğe ışık tutan bir tarihsel dönem olarak anmamız için güçlü bir nedendir.

II. Emperyalist Savaşın bitiminden yaklaşık 20 yıl sonra gerçekleşen '68 devrimci kalkışmasının en önemli özelliği, başta ABD olmak üzere, kapitalizmin başlıca kalelerinin ilk kez büyük bir eleştiriden geçirilmiş olmasıdır. Savaş içinde Avrupa'nın başlıca ülkelerinde, yalnızca ekonomiler değil, toplumsal yapılar da büyük ölçüde sarsılmış, buna koşut olarak sosyalizmin yarattığı umut ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin itibarı ve etkisi güçlenmişti. ABD, bu yıkım içinde, ekonomisi ve sosyal yapısıyla "yeni dünya" imgesini temsil ediyor, dolayısıyla sosyalizme karşı bir seçenek olarak da gösterilebilmek için gerekli koşullara sahip olarak gösteriliyordu. Dünyanın, sosyalist ve kapitalist başlıca iki eksende bölünmüş olması ve bütün siyasal ve ideolojik kamplaşmaların bu bölünmeye göre belirlenmesi, ABD'nin diğer emperyalist devletler içinde "öncü" rolünü oynaması için de alan açmıştı. "Demokratik", "özgür", "bolluk ve refah içinde" bir ülke olarak

görünmenin sağladığı bütün avantajları, sosyalizme karşı mücadelenin olanağı olarak kullanan ABD'nin gerçek yüzü bu dönemde yalnızca aydın kamuoyu tarafından değil, geniş kitleler tarafından da açıkça görülebildi. Afrika kökenli Amerikan halkı üzerindeki ırkçı baskılar, komploların egemen olduğu siyasal yönetim tarzı, gizli operasyonlar, emperyalist müdahaleler, ABD'ye yönelik geniş umutları yıkan, hayalleri parçalayan rezaletler halinde ortaya dökülmüştü.

'68, bir yandan bu görüntünün yıkılmasının ürünüdür: Görünenin gerçek olmadığının anlaşılmasının yarattığı tepki, özellikle ABD içinde, Vietnam Savaşına ve ırkçılığa karşı eylemler halinde kendisini gösterdi. Vietnam Savaşı ABD'ye yakıştırılan bütün insani ideallerin temsilciliği misyonu görüntüsünü kökten yıkan işkenceci, katliamcı niteliğini açığa vuran sonuçlar doğurdu. Yalnızca ülke içinde değil, bütün dünyada Soğuk Savaş sürecinde oluşturulan "Hür Dünya" kavramı, burada köklü bir yenilgiye uğradı.

Vietnam Kurtuluş Savaşı, ABD'nin ve genel olarak emperyalizmin siyasal ve ideolojik olarak hangi nitelikleri taşıdığını, kısacası anti-demokratik, ahlaksız, insanlık dışı özelliklerle donanmış bir savaş makinesi olarak nasıl örgütlendiğini gösterirken, aynı zamanda emperyalizme karşı mücadele veren diğer Asya, Afrika ve Latin Amerika ülke halklarına da teorik ve pratik bir model oluşturdu.

Ancak bunun dünya çapında bir kapsama ulaşabilmesini sağlayan nesnel ve öznel olanaklar ve koşullar vardı.

Dünya, kapitalist ve sosyalist ülkelerle sömürgeciliğin ve yeni sömürgeciliğin egemen olduğu sert kutuplaşmaların alanıydı ve bu ulusal ve sınıfsal kurtuluş için büyük olanaklar sunan bir ortam yaratıyordu.

Bugün, yalnızca bir gençlik heyecanının sonucu gibi anlatılan devrimci dalganın altında yatan sarsıntı, özünde emperyalist politikalara karşı direnen halkların yarattığı bir depremin sonucuydu.

Türkiye'de de '68'in, bir öğrenci hareketi olarak görünmesine karşın, işçi, kamu emekçisi ve üretici köylü kitleleri tarafından

yürütülen büyük bir toplumsal hareket temeline sahip olduğunu görebiliriz.

Genel görünümü bakımından günümüz dünyasının koşullarının '68'i yaratan genel toplumsal ve siyasal koşullardan çok farklı olmadığını, hatta halklar ve işçi sınıfı açısından daha ağır yaşam koşullarını dayattığı açıktır. ABD emperyalizmi şimdi, o zamanlar olduğu gibi Asya'nın küçük bir ülkesindeki askeri varlığı ile karşımızda değil. Yine Asya'da ve bu kez çok kapsamlı bir egemenlik planının uygulayıcısı olarak hareket ediyor. "Küreselleşme" saldırısı; işsizlik, açlık, hastalık ve eğitimsizlik uçurumunu kat kat derinleştirdi. Yoksulluk, artık yalnızca birkaç Afrika, Latin Amerika ve Asya ülkesinin yaşam biçimi olmaktan çıkarak, bir zamanlar "orta gelişmişlik düzeyi" olarak tanımlanan ülkelerin de gerçeği haline geldi. Emperyalizme ve kapitalizme karşı tepkiler, yoğunlaştı ve yaygınlaştı.

Özellikle "küreselleşme karşıtı eylemler" sırasında, burjuva medya, "yeni bir '68 mi?" sorusunu, bu yüzden korkuyla sordu.

Çünkü, işçi ve emekçilerin durumu, gittikçe iç basıncı artan bir buhar kazanına benzemektedir. Şimdi yalnızca "yoksullaştırabilmenin son sınırı" üzerine planlar yapan uluslararası tekeller, ateş çizgisinin nerede başlayabileceğini fazla düşünmeden yağmayı sürdürüyorlar.

"Bizim '68"in yedinci basımı, Denizler'in idamının otuzuncu yılına denk düştü. Türkiye'nin '68'i, her şeyden önce, siyasal örgütlenme bilincinin yeniden kurulması çabasının öne çıkmasıyla nitelik kazanmıştır. Yolundan saptırılmış devrimci teorinin ve pratiğin el yordamıyla ve eylem içinde bulunup bir mücadele aracı olarak yeniden kurulması, gençlik önderlerinin başlıca kaygısıydı. Her şeyin yeniden sınandığı, "böyledir" diye belletilmiş her şeyin kuşkuyla yeniden araştırıldığı bir tarih dönemecinde, pek çok şeyin yanlış, eksik, acele yapılması doğaldı.

Denizler'den bize kalan en önemli miras, idam sehpası altında haykırdıkları temel gerçekte, o anda iletilmesi gereken en kalıcı bildiride, "Kahrolsun Emperyalizm, Yaşasın Marksizm-Leninizmin Yüce İdeolojisi" sözlerinde biçim bulmuştur.

Emperyalizme, pek çok biçimde karşı olunabilir, pek çok değişik düşünce altında mücadele edilebilir. Fakat yalnızca sınıfının dünya görüşü ekseninde bir işçi ve halk örgütlenmesi, mücadele eden halkı zafere götürebilir. Kitabın yeniden daha geniş okuyucu kitleleriyle buluşmasının en azından bu gerçeği bir kez daha hatırlatmaya hizmet etmesini diliyoruz.

Aydın Çubukçu
Mayıs 2002

ONUNCU BASIMA ÖNSÖZ

Siyasal simgelerin ticaret nesnesi haline gelmelerinde iki unsur rol oynar. Öncelikle, belli bir siyasi akıma yönelmiş olanlar, kendilerini tanımlamak, taraftarı oldukları görüşün yaygınlaşmasını sağlamak, propagandasını yapmak için simgeleri kullanırlar. Bu küçük çapta bir pazar demektir. Diğer yandan, simgenin estetik ölçüler taşıdığı ölçüde, bir süs, renk, motif olarak değerlendirilmesi olanağı varsa, rozet, anahtarlık, gömlek deseni olarak kullanılabilecekse, siyasal anlamı gözetilmeksizin pazarda kendisine bir yer bulacaktır. Simge ile alıcısı arasındaki bağın içinin boş olduğunu düşünebileceğimiz bu durumun denetlenemez ve önceden kestirilemez kimi ideolojik sonuçlara yol açtığını söyleyebiliriz. Günümüzde Che ve Deniz Gezmiş resimleri bunun örneğidir. Her iki devrimci de, "süs olarak kullanılmaya uygun" görünümleriyle ve efsanevi hayatlarıyla piyasa ölçüleri bakımından "değer" kazandılar.

Özellikle "Hatırla Sevgili" adlı televizyon dizisinin oluşturduğu büyük izleyici kitlesinin eğilimi dolayısıyla, son günlerde Deniz Gezmiş'i anlatan resimlerin ve kitapların satışının oldukça arttığı gözleniyor. Dizide Deniz Gezmiş'i oynayan sanatçı gittiği her yerde Deniz gibi görülüyor, öyle karşılanıyor ve söyleşilerde kendisine yöneltilen sorulara, onun bir görünüşü gibi yanıtlar vermek zorunda kalıyor. Siyaset bilimi ve sosyoloji açısından ayrıca incelenmesi gereken önemli bir sorunla karşı karşıyayız.

Bizim '68'in bu onuncu baskısı da, bu büyük ilginin bir başka göstergesi.

Ne var ki, kitabımızın piyasadaki diğer nesnelerden temelden bir farkı vardır. Burada bir efsane anlatılmıyor. Tarihimizin çok önemli bir dönemecinde yaşanmış ve neredeyse 40 yıldır izleri silinmeyen olaylar dizisinin tanıklıklara dayanan bir inceleme kitabıdır.

Popüler metalaştırma, ister istemez, simgenin ifade ettiği düşüncelerin bir biçimde yaygınlaşmasının da yolunu açar. Che ya da Deniz Gezmiş resimlerinin arkasında yatan devrimci düşünceler, büyülü görüntüler tarafından örtülmüş olarak ortada dolaşırlar. Bir merak ve ilgi kaynağı olarak bu simgeler, alıcılarının dünyasına girer. *Bizim '68*'in bu andan itibaren yeni bir işlev ve görev yüklendiğini söyleyebiliriz. Simgelerin arkasında yatan gerçeği sisler arasından çıkarmak ve onlara hayatın içinde gerçekten taşımakta oldukları değerleriyle bir yer açmak... Süslenmiş ve anlamından uzaklaştırılmış görünüşün içindeki özü anlatmak, yalnızca geçmiş zamanda değil, bugün de kitlelerin, işçilerin, gençlerin, kadınların toplumsal mücadelesinde yaşayan gerçeğe ışık tutmak...

Bugün, 6 Mayıs 2008. Deniz, Yusuf ve Hüseyin'in idamının üzerinden 36 yıl geçti. Onların yalnızca imgeleri değil, ışıyan beyinleri, çarpan yürekleri, heyecanları, sevgileri ve öfkeleri de aramızda dolaşıyor, meydanları dolduruyor, sloganlar atıyor ve savaşıyor.

Aydın Çubukçu
Mayıs 2008

ONÜÇÜNCÜ BASIMA ÖNSÖZ

2000'Lİ YILLARDA YENİDEN '68!

Arap coğrafyasını saran devrimci ayaklanmalarda gençliğin büyük katkısı ve etkisi, 1968 baharını hatırlatan görüntüler eşliğinde bir "ruhun" yeniden dünya sahnesine çıktığı yorumlarına yol açtı.

Gerçekten, ayağa kalkan kitlelerin özellikle özgürlük ve onur kavramlarına verdikleri büyük ağırlık ve değişim için ileri sürdükleri talepler diktatörlüklerin halk üzerindeki ağır sömürü ve talan politikalarına karşı birikmiş nefretin dile getirilmesinde başat rol oynayarak bu benzerliği güçlendiriyordu. Tıpkı 1968'de olduğu gibi bugün de, özgürlük ve onur, ekmekten önce dile gelmişti.

Gençlik kitlelerinin diktatörlüklere karşı ayağa kalkışına heyecanla katılan işçi, esnaf, kadın yığınları da, ayaklanmaların bayrağına yazılan özgürlük çığlığını güçlendirdiler.

Kentlerin büyük meydanlarını işgal edenlerin, direnişi her türlü araçla örgütleyerek sürdürenlerin belirleyici özelliği gençlikleriydi. Arap devrimci sürecinin eli, ayağı, gözü, dili gençlik oldu. Genç işçiler, genç esnaf, genç öğrenciler… Genç kadın ve erkekler birlikte, geleneksel bütün engelleri hiçe sayarak, diktatörlüklerin korku içinde defolup gitmelerinde devrimci bir güç olarak sahneye çıktılar.

Buraya kadar her şey 1968'den esintiler taşımasına karşın, o günlerin dünya çapındaki gençlik eylemlerinin anti-emperyalist coşkusundan uzak olması, bölgesel kalması ve hedeflerinin diktatörün gitmesinden ötesini öneremememesi bakımından da oldukça geride bulunuyor.

Bir başka bakımdan ise, 1968 gençlik hareketiyle aynı zaafları, eksiklikleri de taşıyor. Gençlik, kendisi gerçek bir sosyal sınıf değildir; etkisi ve gücü ezilen sınıfların nesnel temellere dayanan muhalefetine bağlıdır. Bu hareketin organik bir parçası, örgütlü gücü halinde hareket içinde eyleme geçmedikçe, kendi üstüne kapana-

rak sönmeye mahkûmdur. 1968, böyle sönmüştür. Özellikle Mısır'da görülen gençlik hareketinin de yönünü bu eksiklik belirmektedir.

Diğer yandan, tıpkı '68 gibi, Arap devrimci ayaklanması da, siyasal örgütlenme bakımından derin bir yoksunluk içindeydi. Bir ayaklanmayı planlı ve programlı bir biçimde yürütmek ve karşı güçlerin denetim ve saptırma girişimlerine karşı korumak için devrimci bir partinin varlığı vazgeçilemez bir koşuldur. '68 hareketi, yozlaşmış ve devrimden yüz çevirmiş revizyonist partilere karşı tepkiyle, parti fikrine uzak durdu. Kendisine özgü örgütler yaratmaya çalıştı… Ama bunlar genellikle silahlı grup örgütleri olmanın ötesine geçemedi. Bu hareket içinden yıllar sonra pek çok ülkede devrimci partiler doğdu, ancak zaman geçmiş, hareket eski gücünü yitirmişti.

Arap devrimci yükselişi de (Tunus hariç) devrimci partilerden yoksun ilerlemeye çalıştı. Şimdi karşılaştığı açmazların ve dış yönlendirme çabalarının etkisine girmesinin de en temel sebebi budur.

"Bizim '68", 13. baskısıyla yeni okuyucu kuşaklarıyla buluşurken, dünya gençlik hareketi yeni deneyimler kazanarak onun anlattığı tarihe katkıda bulunuyor. Her yeni deneyim, geçmişin anılarını yeni bir perspektifle değerlendirmenin kapısını açıyor. Tarihi okumak, ancak yeni bir dönemin ihtiyaçlarına cevap veriyorsa anlamlıdır. Bu yüzden, *"Bizim '68"* şimdi yalnızca bizim değil, gittikçe yayılan ve sonuçları şimdiden hesap edilemeyen Arap devrimlerinin de eleştirel tarzda anlaşılması için bir araç olabilecektir. Gençlik hareketlerinin halk devrimi halini alabilmesinin koşulları, artık daha iyi anlaşılıyor… Önemli olan şimdi bu koşulları yaratmanın siyasal araçlarını güçlendirmektir.

Aydın Çubukçu
Nisan 2011

DÜNYANIN '68'İ

TAKE DOWN YOUR
GUN, BUDDY
AND GO HOME

KÜLLER ARASINDAKİ KIVILCIM

‘68, günümüzde, bir yıl içinde başlayıp bitmiş bir parlamanın adı gibi algılanıyor. Tarihin, birbirini izleyen belli dönemlerden geçtiğine ilişkin kanı, belki yalnızca eski tipte tarihçilerin değil, geçmişe bir düzen vererek bugünü anlamaya çalışan herkesin ortak tutumudur. Bir sınıflandırma yönteminin sonucu olan bu yönelim, daha sonra, herkes tarafından tarihin gerçekten adlandırıldığı gibi olup bittiği sanısına yol açar. “Cilalı Taş Devri”nde, dünyadaki bütün insanların taşları cilaladıklarını, sonra ardından yine hep birlikte bronz kullanmaya başladıklarını sanmak gibi bir şeydir bu.

Belli bir sürece, sonradan konulan bütün adlar gibi, ‘68 de, dönemin öncesini ve sonrasını silen, bu muhteşem dünya karmaşasını, adın konuluşuna neden olan ilkbahar mevsimine indirgeyen ve bundan ibaret kılan bir etki yaratır.

Oysa, bu ad altında toplanan olaylar ve süreçler, 1968’i de içine alan, yaklaşık beş yıllık bir döneme yayılmıştır. 1966-1970 arasında, bütün dünya kapitalist sistemini, ve bir ölçüde Doğu Avrupa’daki “Sosyalist” ülkeleri kapsayan toplumsal muhalefet ve kaynaşma, sonunda, Paris Mayıs ‘68 ayaklanmasıyla kendi ateşli simgesini buldu. Örneğin ABD’deki ekonomik istikrarsızlık ve derin toplumsal bunalım sarsıntısının ve buna bağlı olarak ortaya çıkan öğrenci, zenci ve işçi ayaklanmalarının, İtalya’yı iki yıl boyunca sarsan ve sonradan bu dönemin “Kızıl Yıllar” olarak anılmasına yol açan grevler, köylü ve işsiz ayaklanmaları dizisinin, Almanya’nın yirmi yedi kentini günlerce ayaklanmacı öğrencilerin hegemonyasına sokan zincirleme olayların, İngiltere’deki boykotların, işgallerin sokak çatışmalarının vs. vs. üzerini Avrupa merkezli bir simge örttü.

Örtü, ‘68’in üzerinden yirmi yıl geçtikten sonra, kültürel bir nostalji biçimini aldı. Önce yalnızca Paris öğrenci ayaklanmasına indirgenen fırtına, sonra burjuva gençliğinin tuhaflıklarla dolu

heyecanlı bir macerası biçimine sokuldu. Hatırlananlar ya da hatırlatılması gerekenler, '68'in belki yalnızca "yan ürünleri" diyebileceğimiz etkileriydi: Beat müziği, hippilik akımı, "bunalımlı gençlik" öyküleri ve bir sapmışlık duygusu...

Bu çarpıtmayı düzeltmeye '68'in dünyasını bir devrim dünyası yapan olayları özetleyerek başlayabiliriz.

FIRTINANIN ÖNCESİNDE

Dünya kapitalizmi, II. Dünya Savaşı'ndan sonra, düzenli bir büyüme ve istikrar dönemine girmişti. Savaş, kapitalizmin köklü bunalımlarını, emperyalistlerarası rekabetin keskinleşen biçimlerini, yeniden paylaşmanın gerçekleşmesi sonucunda çözmüş, savaşın sona erişiyle birlikte, genel barış havasının da etkisiyle, toplumsal muhalefetin ivmesi de düşmüştü.

Avrupa'daki emperyalist metropollerde, "sosyal devlet" kavramı ve Keynesçi ekonomik müdahale programlarının da uygulanmasıyla, çalışan sınıfların sosyal ve ekonomik durumlarında bir düzelme imkânı doğmuş bulunuyordu. Keynes teorileri, bir yandan uluslararası ticaret ve yatırım için uygun koşulların oluşturulması, diğer yandan da, ekonominin yönetiminde, daha etkin devlet müdahalesini olanaklı kılmaya yönelik kurumsal reformların gerçekleştirilmesi önerilerini içeriyordu.

Savaşın, Amerikan emperyalizminin dünya hegemonyasını tek başına ele almasına yol açan bir askeri ve siyasi zaferle sonuçlanmış olması ve sosyalist ülkelerin de, başta Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği olmak üzere, Nazizmin ve faşizmin ezilmesinde oynadıkları belirleyici rolün sağladığı büyük itibarla ve yeni "Halk Demokrasileri" ile aralarında gerçekleştirdikleri büyük ve güçlü birlikle dünya sahnesinde yer almaları, Avrupa ülkeleri ve onları izleyen Türkiye gibi ülkelerde, Keynes teorilerinin geniş bir kabul görmesine zemin hazırladı. Özellikle bu etken dolayısıyla, ABD, askeri zaferin sonuçlarını, diğer Avrupalı emperyalistlerin aleyhine kullanmaktan kaçınan ve savaş sürecinde kurulmuş bulunan ittifak anla-

yışını, bir ölçüde bu alanda da sürdüren bir yol izlemek bakımından, bu çizgiyi benimsedi. Ne var ki, şimdi ittifakın hedefi, Sovyetler Birliği idi. Güçlü bir sosyalist blokun varlığı koşullarıyla belirlenen bu çizgi, tam istihdam sorununun çözümünü, proleter kitlelerdeki hoşnutsuzluğun, sosyalizmin dünya çapındaki itibarı eksen alan bir harekete dönüşmesi olasılığını ortadan kaldırmak için gerekli görülüyordu ve bu kendisiyle birlikte, bazı kurumsal reformlar ve devlet müdahalesini zorunlu kılıyordu.

Bu, aynı zamanda, COMECON bünyesinde birleşmiş sosyalist ülkelerin yakaladığı yüksek gelişme hızına yetişmek için de gerekliydi. Bu koşullarda ve nispi bir istikrar içinde gerçekleşen kapitalist gelişme, bir süre sonra, gene kapitalizmin doğasında saklı, ekonomik, siyasal ve toplumsal bir çelişmeler bütünü tarafından adım adım zayıflatılmaya başladı. Önce, ekonomik mücadeleyle sınırlı kalsa da, emeğin, sermaye karşısındaki mücadelesi keskinleşti. Emperyalistler arasındaki çelişmeler yeniden canlandı, yeni çatışma odakları doğdu. Emperyalizm ve halklar arasındaki çelişme ise, yeni sömürgecilik koşullarında canlanarak, dünyanın başlıca çelişmelerinden biri olma konumunu yeniden kazandı. "Soğuk Savaş", sosyalizmle kapitalizm arasındaki çelişmeyi, bu çelişmenin genel ve bloklaşmış bir biçim altında alevlenmiş olmasının sonucu olarak, bütün toplumsal ve siyasal süreçleri etkileyecek bir yaygınlığa yükseltti.

Özellikle '60'lı yıllara doğru derinleşen bu temel çelişmeler, yeni bir dünya kapitalist bunalımının habercisi olarak yükselirken, toplumsal muhalefet hareketlerinin de uç vermesine zemin hazırladı.

SAVAŞ SONRASINDA İŞÇİLER VE KAPİTALİSTLER

İkinci Dünya Savaşı öncesinde, Avrupa işçi sınıfının devrimci sosyalist hamlesinin birçok ülkede üst üste yenilgiye uğramasının ardından, faşizmin, hemen hemen tüm Avrupa'yı egemenlik altına alması (İtalya, Almanya, İspanya, Japonya, Portekiz, Avusturya vb.) ve savaş süresince Nazizmin Alman işgalciliği aracılığıyla, Avrupa'nın hemen her yerine yayılması, sonra da bu ülkelerde, antifaşist

savaşın bütün yükünün, işçi sınıfı militanları ve Komünist Partiler tarafından yüklenilmiş olması, sınıfın, savaştan zayıf durumda çıkmasına yol açmıştır.

Savaştan sonra, bütün ülkelerde işçi sınıfı kendisini de yeniden inşa etmek gibi bir zorunlulukla karşı karşıya kalmıştır. Ne var ki, Soğuk Savaş'ın başlamasıyla, her ülkede işçi örgütlerine ve Komünist Partilerine karşı girişilen burjuva saldırı, bu inşanın beklentilere cevap vermekten uzak bir biçimde gerçekleşmesine yol açtı. Başta Almanya olmak üzere, Fransa, İtalya gibi başlıca ülkelerde, işçi sınıfının parti, sendika gibi tüm örgütlerinde giriştiği yeniden kuruluş mücadelesi, savaş ve faşizme karşı direniş içinde uğranılan kadro ve güç kaybına eklenen "Soğuk Savaş"ın da olanaklarıyla donanmış burjuvazinin saldırısıyla, önemli bir gerilemeye dönüşmüştür.

İşçi sınıfının bu geriletilmiş durumuna karşılık, burjuvazi, savaş içinde geliştirilen yeni teknoloji yoluyla, emek sürecini giderek daha fazla denetim altına almış, emek üretkenliğini yükseltmiştir.

Savaştan önce sadece ABD'de yaygın biçimde üretime uygulanan bazı teknikler, bu dönemde öteki kapitalist ülkelere de hızla yayılmıştır.

'30'lu yılların büyük bunalımı sırasında üretim dışı kalan birçok üretim aracı ve savaş sürecinde fiziksel tahribata uğrayan büyük fabrikalar, yeni teknolojilerin yaygınlaşmasıyla yeniden üretime kazandırılmıştır.

Uluslararası kapitalizm, savaştan bir başka avantajla daha çıkmıştır. Emperyalist sistem, bu andan itibaren, dünya çapındaki siyasal ve ekonomik güçlerini yönlendirecek ve emperyalist ülkelerin birbirleriyle rekabetini belli bir düzene sokacak bir önderlik kazandı: ABD.

ABD, savaştan, fiziki olarak yıkıma uğramamış, üstelik sanayisini savaş koşullarında daha da geliştirmiş bir güç olarak çıkınca, dünya çapında sermaye birikimi için elverişli, bir ortamın yaratılmasına öncülük etmeye başladı. ABD, önce Marshall Planı, Truman Doktrini gibi programlarla, daha sonra da hızlı bir sermaye akışıyla,

savaştan tam bir yıkıntı halinde çıkmış bulunan Avrupa kapitalizminin yeniden ayakları üzerinde dikilmesine yardım ediyor, kendi sermaye ihracı problemine de bu yoldan çözüm buluyordu.

UFUKTA KÜÇÜK BULUTLAR...

İşçiler ve kapitalistler arasında, ya da daha geniş bir ifadeyle, emekle sermaye arasında, savaşın sonuçları üzerindeki bu eşitsiz paylaşım, kapitalist istikrar koşullarında, geniş bir tepkiye yol açamadı. Her şeyden önce, işçi sınıfının siyasal önderliği, Komünist Partiler, hemen hemen tüm Avrupa'da, dünyanın yeni koşullarına uymaya, burjuvaziyle bir iktidar kapışmasına girişmekten geri durmaya özen gösteriyorlardı. Bunun nedeni, yalnızca sınıfın ve örgütlerinin güç kaybetmiş olması değildi. Bundan daha önemlisi, başta İtalya ve Fransa partileri olmak üzere, bütün komünist partilerde, açık bir sınıf işbirliği politikası yavaş yavaş egemen hale gelmeye başlamıştı.

Ne var ki, emekle sermaye arasındaki mücadelenin bir biçimi olan ve savaş sonrası dünyasındaki tüm çelişmeleri derinden etkileyerek kendi ekseninde harekete yönlendiren, sosyalizmle kapitalizm arasındaki çelişme, sınıflararası uyum çağının başladığına inanan ve antifaşist savaş sırasındaki ittifakları, büyük ölçüde, savaş sonrasının yeniden inşa programları bakımından da uygulanabilir olarak gören komünist partilerinin politikalarına bağlı olmayarak gelişiyor ve genel bir hal alıyordu.

Faşizmin yenilgisinden hemen sonra, bir yandan, Yunanistan'da devrimci halk direnişinin yenilgiye uğratıldığı, ama öte yandan Çin'de Halk Kurtuluş Ordusunun emperyalizmi ve feodal gericiliği ezerek Pekin'e girdiği 1949 yılında, emperyalist dünya, NATO askeri örgütü etrafından birleşti. Aynı yıl, henüz kurulmuş bulunan İsrail devleti, sınırlarını genişleterek, bir milyon Filistinliyi sürgün durumuna düşürdü.

1950'de, başını ABD emperyalizminin çektiği saldırgan güçler, Çin'de zafere ulaşan ve Doğu Asya'da yayılan devrimi durdurmak için Kore Savaşını başlatırken, Vietnam'da Ho Şi Minh, Fransız

emperyalizmine karşı, bağımsız bir hükümet kurdu. Kore savaşı, emperyalizmin kısmi yenilgisiyle sonuçlanıp Kuzey Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti kurulurken, Vietnam, yirmi beş yıl boyunca dünya devrimi sürecinin en etkili öğesi olmasını sağlayacak olan büyük bir mücadeleye başladı.

'50'li yılların sonuna kadar, Amerikan emperyalizminin SSCB'yi gerici bir devletler kuşağı ile çevreleme ve dünya hegemonyasını pekiştirme mücadelesinin yol açtığı olaylar, dünya gündemini belirledi. Ama, aynı zamanda alttan alta, ulusal kurtuluş mücadeleleri gelişiyor ve ulusal devrimler de, yayılıp güçleniyordu. 1959'da, '60'lı yılların başlıca karakteristiklerini haber veren iki önemli halk başarısı, dünyayı sarstı. Fransa, Cezayir'in "kendi kaderini tayin hakkı"nı tanıdı ve Küba Devrimi zafere ulaştı. Bundan sonraki 20 yıl boyunca, bütün dünyada olup bitecek her devrimci hamle, bu iki devrimden derin izler taşıyacaktır.

1961, önce SSCB'nin bir dönüm noktasına doğru ilerlediğini ve 20. kongrede Stalin'in "eleştirilmesiyle" başlayan sürecin siyasal bir kopuş aşamasına geldiğini gösteren gelişmelerle başladı. Kruşçev, SSCB'de sosyalizm aşamasının tamamlandığını ve komünizmin inşasına geçildiğini açıkladı. Bu, Batılı komünistlerin olduğu kadar, komünizme ve SSCB'ye sempati duyan aydınların da düşüncelerinde, devrimin geleceği ve sosyalizmin zaferi konusunda kuşkular uyandıran bir propagandadan ibaretti. Çünkü, aslında SSCB'nin ileriye doğru değil, ekonomik ve siyasi bakımdan gittikçe daha geriye doğru düştüğü görülebiliyordu. SBKP'deki bu değişim, daha sonra, devrimci dalganın dünya çapında yükseldiği günlerde, bu çevreler tarafından yeniden hatırlanacak ve bir yargıya dönüşecektir.

O yılın önemli olayları arasında, ABD'nin Küba Devrimini yıkmak üzere "Domuzlar Körfezi Çıkarması" girişiminde bulunması, Berlin Duvarı'nın inşası, Cezayir'in bağımsızlığının Fransa tarafından tanınması, "Bağlantısız Ülkeler" hareketinin Tito ve Nasır gibi iki önemli "devrim önderi"nin öncülüğünde canlılık kazanması sayılabilir. Her biri, dünya ölçeğinde, ABD ile SSCB'nin keskinleşen kapışmalarına ve emperyalizme ve sömürgeciliğe karşı mücadelenin yükselişine işaret eden olaylardır bunlar.

1962, SSCB'nin Küba'dan füze üslerini sökmeye karar vermesiyle sonuçlanan Küba Krizi'yle, heyecan uyandıran bir biçimde açıldı. Bütün dünya, yeni bir savaşın eşiğinden döndüğüne inandı.

Aynı derecede heyecan, keder ve öfke uyandıran bir diğer olay, 1963'te ABD'nin genç ve iyi pazarlanmış sempatik başkanı Kennedy'nin öldürülmesi oldu. Bütün Batı kamuoyu ve ABD halkı, bu olayda kurşunun, savaş sonrası umutlarına sıkılmış olduğu duygusuna kapıldı. Özellikle, başta yoksul zenciler olmak üzere, ABD halkı ve gençliği, sisteme karşı açık bir güvensizlik ve inançsızlık taşıdığını gösterebilmek için bu olayı fırsat bildi. ABD tarihinin en büyük kitle gösterileri, faşist ırk ayrımcılığına karşı olduğu imajını veren Başkan'ın ölümünden sonra gerçekleşti. Martin Luther King yönetiminde üç yüz bin kişi, Washington'u sarstı.

Aynı yıl, El-Feth örgütü, İsrail'e karşı gerilla eylemlerini başlattı. Dünya devrimci dinamiklerine, uzun yıllar büyük etkiyle katkıda bulunacak yeni bir unsur ekleniyordu böylece.

EMPERYALİZMİN KALBİNDE KRİZ*

1965'te, Amerikalı zenci lider Malcolm X, öldürüldü. Bu cinayette de, Kennedy'nin öldürülmesine duyulana benzer, onlarla aynı etkilere sahip tepkiler doğurdu. Savaş sonrasının en büyük propaganda balonlarından biri olan "Amerikan yaşam tarzı" ve tartışılmaz gerçeklerden birisi sayılan "Amerikan Demokrasisi" ciddi biçimde sorgulanmaya başladı. Bu başlangıç, birkaç yıl sonra, ABD'nin emperyalist askeri faaliyetlerinin bizzat Amerikan halkı tarafından şiddetle mahkûm edilmesinin olanaklarını ve başlıca temalarını yarattı.

Malcolm X'in öldürüldüğü yıl, ABD, Fransa'dan boşalan yeri teslim almak üzere, Vietnam'a asker çıkardı. Ve bununla birlikte, ilk antiemperyalist öğrenci hareketleri başladı. Amerika'da ve Almanya'da savaş sonrası yılların en önemli öğrenci gösterileri gerçekleşti.

* Bu bölüm, Sosyalizm Ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi'nden özetlenerek aktarılmıştır. C. 5, S. 1515-1535.

ABD'nin Vietnam savaşı, önce, bundan en dolaysız olarak etkilenen Amerikan gençliğini harekete geçirdi. 1965'ten itibaren başlayan savaş karşıtı gösteriler, zaman zaman on binlerce gencin katıldığı eylemler biçimini alabiliyordu. Vietnam'da askerlik yapmaya karşı kampanyalar, aynı zamanda askerlerin çoğunluğunun yoksul zenciler olduğu noktasından hareket eden "Kara Panter" gibi zenci örgütlerince de düzenleniyor, ya da destekleniyordu. Ancak bu karşı duruşun ciddi boyutlarda kitlesel eylemler ve askerliği boykot kampanyaları biçimini alması, 1967'de Amerikan Kongresi'nin, öğrencileri, askerlikten muaf tutan yasayı kaldırmasıyla başladı. Vietnam'da kullanılan napalm bombalarının imalatçısı Down kimya fabrikasının merkezine yürüyen öğrencilerle polis arasında çıkan çatışma, Oakland askerlik şubesine düzenlenen öğrenci saldırısı, ve nihayet elli bin öğrencinin Amerikan Genelkurmayı'nın merkezi olan Pentagon'u kuşatması, bu sırada Vietnamlı devrimcilerin bayrağını taşıyan bir grubun Pentagon'a girmeye çalışması,eylemlerin niteliğini ve düzeyini gösteren örneklerdir.

4 Nisan 1968'de, Amerikalı zenci lider Martin Luther King öldürüldüğünde, şiddet yanlısı "Kara Güç" örgütünün lideri Carmichael, şu açıklamayı yaptı: "Beyaz Amerika, Dr. King'i öldürmekle bize savaş ilan etti. Evlerinize gidin ve tüfeklerinizi kapın!" Çağrı üzerine, yalnızca siyah hareketinin militanları değil, yüzü aşkın Amerika kentinde yaşayan on binlerce siyah, büyük bir öfkeyle ayaklandı.Nüfusun yüzde yetmişini oluşturdukları Washington'da, silahlı siyahlar, Beyaz Saray'a iki blok kala büyük bir polis kuvvetiyle durdurulabildiler. Yüzlerce bina kundaklandı, onlarca siyah öldü. Beyaz öğrenci ve barış hareketi de bu ayaklanmadan etkilenerek yükseldi. Nisan sonunda, Columbia Üniversitesi işgali, siyahları ve beyazları ortak eylemde birleştirdi. Bir hafta süren ve polisin şiddet kullanarak bastırdığı işgal, bu bakımdan sonraki eylemlere de örnek teşkil etti.

5 Haziran 1968'de, daha önce öldürülen Başkan Kennedy'nin kardeşi, Vietnam savaşını bitirme vaadiyle seçim propagandasını sürdüren Robert Kennedy öldürüldü. Robert Kennedy ABD'nin içinde bulunduğu krizi, sistem içinde çözme umudunu temsil ediyordu ve ölümü, henüz bu umudu tüketmemiş olan kesimler üze-

rinde derin bir şok etkisi yarattı. Amerika, denetimsiz, öndersiz ve plansız bir kitlesel öfke patlamasına sahne oldu.

Fransa'nın NATO'dan çıkışıyla, ABD ile Avrupalı emperyalistler arasındaki savaş sonrası "sıcak ilişkiler" döneminin kapanmakta olduğu görülürken, Çin'de, "her şeyin kötü gitmekte olduğu bir dünya"dan daha farklı bir hayatın kurulmakta olduğu umudunu veren ve emperyalist saldırganlığa, suikastlerde yürütülen kirli burjuva politikaya, artan yoksulluk ve sömürüye karşı, protestocu bir kimlik kazanmaya başlayan Batı gençliğinin coşkulu ilgisiyle karşılanan "Büyük Proleter Kültür Devrimi" başladı. Kolunda "Kızıl Muhafız" bandıyla, gençlerin önünde "Burjuva karargâhları bombalayan Mao" imajı, protesto eylemleri için bir ideoloji ve politika arayan gençliğe heyecan verdi. Güçlenen muhalefet, simgelerinden birini bulmuştu.

Muhalefetin yeni ve Mao'dan daha etkili bir başka simgesi, 1967'de Bolivya dağlarında vurulan Che Guevara oldu. Che, iktidarda olduğu Küba'yı terk ederek devrimi bütün kıtaya yaymak için dağlara çıkmış bir doktordu. Özverisi, cesareti, özgürlük tutkusu ve protestocu bir gencin bütün devrimci hayallerini ateşleyecek kadar asi oluşu ile, Che, gereksinim duyulan bütün motifleri kendisinde taşıyordu. Hiçbir kariyer ve ayrıcalık ifade etmeyen basit gerilla kıyafeti, dağınık uzun saçları ve seyrek sakalıyla, aynı yıl tüm dünyada yayılmaya başlayan Vietnam savaşı aleyhtarı gösterilerde, büyük boy resimleriyle ya da ona özenen, onun gibi giyinen saç-sakal uzatan gençlerin kimliğinde görünmeye başladı. Che, Vietnam'daki Amerikan saldırganlığını protesto eden gençlere, bunun sıradan bir protesto olmaktan çıkışını sağlayacak sert ve savaşçı bir slogan bırakmıştı: "İki, üç, daha fazla Vietnam." Gençlik, bu slogana, onu anan bir ek yaptı: "Ernesto'ya bin selam!"

'68, başlamıştı.

PARİS, '68: "BARİKATLAR GECESİ"

Fransa, tarihi boyunca, Avrupa'da her devrimin başladığı ve bir anlamda da bittiği ülkedir. 1789 Büyük Fransız Devrimi ve sonra

1871 Paris Komünü, adları en çok bilinen ve en büyük devrimlerdir ama, Fransa'nın devrimci tarihi bunlardan ibaret değildir. Fransız işçi sınıfının ve halkının tarihi, devrimci ayaklanmalarla ve savaşlarla doludur.

II. Dünya Savaşı sırasında, Fransa, işbirlikçilerinin de katkısıyla, Alman Nazi ordularının işgalinde kaldı. Bu dönem boyunca, Fransa Komünist Partisi, tarihinin bütün devrimci geleneklerini ve deney birikimini, işgalci Nazi ordularına karşı savaşta büyük başarıyla kullandı. Büyük direnişin örgütleyicisi ve başlıca militan gücü olan Parti, Nazizmin yenilmesinde önemli bir rol üstlendi ve savaştan sonra da Fransız halkı içinde yüksek bir saygınlık kazanmış olarak siyasi hayata girdi. Ne var ki, bundan sonraki süreçte, FKP, hemen hemen tüm burjuva hükümetlerde ortak olarak yer aldı ve kendine özgü bir program uygulamak yerine, burjuvazinin eklentisi gibi hareket etti. Grev kırıcılık yaptı, işçi sınıfından koparak, orta tabakalarla birleşme yolunu seçti. Özellikle, tek siyasi mücadele biçimi olarak benimsediği parlamentarizmin gereği olarak,devrimci hareketlere ve işçi sınıfının düzen dışı taleplerine sırt çevirmesi, radikal gençlik hareketinin ve işçi sınıfının ileri unsurlarının partiyi terk etmesine yol açtı.

1967'de, önce ücret artışı ve iş kazalarına tazminat talepleriyle başlayan işçi eylemleri, eylem sırasında işçilerin yeni talepler ileri sürmesiyle yaygınlaştı. Ancak, Fransa'nın en büyük sendikası olan CGT önderliği, yüzde dörtlük bir ücret artışı sağlandığı anda, işçilerin eylemden yana olmasına karşın grevi bitirdi. Buna karşın, özellikle büyük sanayi sektöründe çalışan işçilerin büyük bir bölümü, eylemlerini sürdürdüler. 25 Şubat'ta, Besançon'daki Rhodia tekstil fabrikasında üç bin işçi, fabrikayı işgal ettiler. Bunu, aynı şirketin Lyon'daki fabrikasının işgali izledi. Horainne bölgesinde on beş bin işçi, işten çıkarmaları durdurmak amacıyla madenleri işgal ettiler. İşgalci işçilerle polis arasında sert çatışmalar çıktı. İşçi sınıfının eylemi, yıl boyunca, kimi zaman alçalarak, kimi zaman yükselerek devam etti. 1968 Ocak ayında, Cean kentinde dört binden fazla genç işçi, greve gidip kent merkezine yürüdüler ve polisle çatı-

şarak dağıldılar. Ertesi gün, bu kez yedi binin üzerinde bir kitleyle, ve demir bilyelerle ve çubuklarla silahlanmış olarak yeniden kente yürüyerek polisle ikinci kez çatıştılar. Çatışmada, 36 polis ve yüzden fazla işçi yaralandı. Kentteki diğer işletmelerde de, olayı protesto etmek için grev başladı ve grev dalgası, bütün Kuzey Fransa'ya yayıldı.

İlkbahara doğru Fransa'da Maocu eğilimli gençlerin örgütü Genç Komünistler Birliği-Marksist/Leninist ve Troçkist, Komünist Öğrenciler Birliği, Vietnam devrimiyle dayanışma kampanyalarını başlatarak, polise karşı şiddet eylemleri düzenlediler. Bu arada, kaldıkları yurtta kız ve erkek öğrencilerin bir arada kalması için eylemler düzenleyen anarşist öğrenci grupları da, Vietnam'la dayanışma eylemlerine katılmaya başladılar. Bir gösteride altı arkadaşlarının tutuklanmasını protesto etmek için, rektörlük binasını işgal ettiler. Fransa'da ilk üniversite işgaliydi bu. 22 Mart'ta, "Che Guevara Anfisi" adı verilen yerde her çevreden öğrencinin katılımıyla gerçekleşen toplantıda, bütün üniversitenin işgali kararı alındı. Polis, ertesi gün üniversite işgalini kırdı.

Nisan ayı boyunca eylemler, devrimci öğrencilerle faşist militan gruplar arasında, taşraya da yansıyan çatışmalar biçiminde devam etti. 3 Mayıs'ta Sorbonne Üniversitesi'nde düzenlenen bir protesto gösterisini basan polis, birçok genci tutukladı ve üniversiteyi işgal etti. Bu olay, öğrenci eylemlerinin ülke çapında yaygınlaşmasına yol açtı. 6-9 Mayıs günleri boyunca tırmanan ve kitleselleşen mücadele, 10 Mayıs'ta, "Barikatlar Gecesi"yle doruğuna ulaştı. Sloganları, "Sormayacağız, İstemeyeceğiz, Alacağız ve İşgal Edeceğiz" idi.

13 Mayıs'ta, iki büyük sendika konfederasyonunun çağrısı ile, de Gaulle'ün iktidara gelişinin onuncu yılını protesto etmek için bir günlük genel grev ilan edildi. Paris'te, bir milyon kişilik bir kitlesel katılımla, "İşçi, Öğrenci, Öğretmen Beraberdir" sloganı altında büyük bir gösteri düzenlendi. Yürüyüşün yapıldığı gün, hükümet, Sorbonne'dan polisin çekileceğini açıkladı. Aynı gece, Paris'in en önemli merkezlerinden Quartier Latin Meydanı öğrenciler tarafından işgal edildi.

Aynı anda, Sud Aviation işçileri, fabrikayı işgal ederek, yöneticileri bürolarına hapsettiler. 15 Mayıs'ta, Renault fabrikası işgal edildi ve orada da yöneticiler bürolarına hapsedildi, fabrikaya kızıl bayrak çekildi ve işgalin süresiz olduğu ilan edildi.

Bundan sonra, işçi eylemleri bütün ülkeye yayıldı. Grevdeki işçi sayısı, 18 Mayıs'ta 2 milyona ulaştı. 20 Mayıs'ta, bu sayı 4 milyonu buldu. 22 Mayıs'ta ise grevdeki işçi sayısı, 8 milyonu geçmişti. Postane, iletişim, ulaşım, gibi kamu hizmetleri dahil Fransa'da tüm hizmetler ve üretim, tamamen durmuştu. Bu arada, tüm fabrikalarda yöneticiler hapsedilmiş, bazı fabrikalarda ise, "çalışma pratiğini öğrenmeleri için" montaj masasında çalışmaya zorlanmışlardı. Fabrika dışındaki hayat da, tümüyle siyasi iktidarın denetiminden çıkmıştı. Kentlerin, mahallelerin ihtiyaçları, "Merkezi Grev Komiteleri" tarafından karşılanıyordu.

Kırda da durum sakin değildi. İki yüz bin köylü, hükümete karşı protesto eylemindeydi.

İTALYA: KIZIL YILLAR

İtalya, hem faşizmin anavatanıydı, hem de faşizme karşı direniş ve zaferin ön saflarında bulunuyordu. Mussolini'nin iktidarının ve bacaklarından asılmasının sahnesiydi. Hitler, Sovyet Kızıl Ordusunun ayakları altında çiğnendi; Mussolini'yi İtalyan halkı öldürdü.

İtalyan Komünist Partisi de, Fransız Komünist Partisi gibi, savaştan güçlü bir halk desteğiyle ve direnişteki militanca tavrına duyulan içten saygıyı omuzlayarak çıktı. Gene FKP gibi, savaş sonrası hükümetlerde burjuva partilerle birlikte yer aldı ve başlıca programını, "devletin faşistlerden temizlenmesi ve demokratikleştirilmesi" olarak özetledi. Ne var ki, böylece tanımlanıp sınırlanmış bir programla hükümette kalmak, faşizmin kalıntılarını kendi usûllerince temizlemeye girişmiş işçi ve emekçi yığınların eylemine, burjuva partilerle birlikte tavır anlamına da geliyordu. Nitekim, İKP, önce Güney İtalya'daki tarım işçilerinin ayaklanmasının kanla bastırılmasına göz yumdu. Fabrikalarda kurulan "Yönetim Konsey-

leri"nin işlevinin, "verimliliği arttırma amacıyla yönetime katılma" olarak sınırlayan bir çizgi izledi. İşçi yığınlarının inisiyatifini, kapitalizmin ekonomik ve siyasal bakımdan onarılması adına kırdı. Daha sonra da, hükümette olmadığı zamanlar da, Hıristiyan Demokrat Partisi'nin yürüttüğü restorasyon sürecini, destekledi.

İKP'nin reformist program ve taktiğini kitleler önünde açığa çıkaran ve radikal işçi ve öğrenci hareketi üzerindeki denetimini zayıflatan olaylar, 1967 sonlarında başladı. Burada da, Vietnam sorunu, bir turnusol görevi görüyordu. İKP, dünyadaki diğer revizyonist partiler gibi, Vietnam'da bağımsızlık ve barış sloganını konuya ilişkin politikalarının merkezine koymuşken, radikal öğrenci hareketi, "Kızıl Vietnam" sloganını, haykırıyordu. Vietnam, "devrimin mümkün olduğunu" gösteriyor ve dünya gençliğine eylemlerinin boşa gitmeyeceği umudunu veriyordu. Dünya gençliği de, özlemlerinin en yüksek ifadesini Vietnam'dan bekleme hakkını kendisinde buluyordu. Bu aslında, revizyonist "komünist" partilerle ayrımın, devrim istemek, ya da reformla yetinmek arasında bir ayrım olduğunu da açıklayan bir örnekti.

Üniversitelerin demokratikleştirilmesini isteyen öğrenciler, beş büyük kentte üniversiteleri işgal ettiler. 1968 yılı başında, polis, işgalleri şiddet kullanarak kırdı. "Kurtarılmış üniversiteler"i boşalttı. Ancak eylemler, kısmi işgaller ve boykotlar biçiminde devam etti.

Öğrenci eylemlerine, görece geriden de gelse 1967 sonlarında belirli bir ivme kazanmaya başlamış bulunan işçi hareketi eşlik ediyordu. 1967'nin Eylül-Aralık aylarında, on altı bin işçinin katıldığı Olivetti grevi patladı. On hafta boyunca, işçiler "İşçi Meclisleri" kurarak eylemlerini yönettiler. 1968 Şubat ayında, Torino, Trento ve Milano'daki lastik fabrikalarında grev başladı. Michelin lastik fabrikasının bulunduğu Torino, aynı zamanda öğrenci eyleminin de merkezlerinden biriydi. Burada ilk örneklerini veren işçi-öğrenci birliği, yavaş yavaş diğer illere de yayılmaya başladı. 7 Mart'ta, yaşlılık sigortasına karşı ilan edilen genel grevde, öğrenciler grev gözcülüğü yaptılar.

Nisan'da, Padova ve Venedik yakınlarında Valdagno kasabasında patlayan grev, gelişerek, İtalyan '68'nin simgelerinden biri haline

geldi. Dokuz bin işçinin bütün kasabayı eyleme katan ve kent merkezlerinden gelen öğrencilerle birlikte bölgeyi kapsayan grevi,bütün İtalya'nın odağı oldu.Diğer bölgelerde de, her grev, "Burayı Valdagno yapalım" sloganıyla süslendi.

Aralık'ta, mevsimlik tarım işçilerinin Sicilya'nın güneyindeki Avola'da başlattıkları isyan, altı işçinin öldürüldüğü bir çatışma sonunda bastırılınca, İtalya çapında, yeniden genel grev ilan edildi.

Şubat 1969'da, ABD Başkanı Nixon'un İtalya'ya geleceği haberi, İtalyan gençliğinin antiemperyalist eylemini yeniden yükseltti. 27 Şubat'ta Roma'ya gelen Nixon, bütün ana caddelerin ve meydanların öğrencilerin işgali altında olduğunu ve polisle Roma'nın her yerinde çatışmalar bulunduğunu helikopterden görerek geri döndü.

Birkaç gün sonra, FIAT fabrikalarında eylem başladı. İşçiler, "satranç grevi" adını verdikleri bir yöntemle, üretimi kilitliyorlardı. Bir birim işi yeniden başlatırken, işin akış yönünde onu izleyen bir başka birim işi bırakıyordu. Fiilen bütün üretimi felç eden bu yöntem Haziran sonuna kadar uygulandı.

Toplusözleşme görüşmelerinin yapılacağı sonbahara kadar, işçi hareketi, ivmesi yükselerek devam etti. Bu arada, güneyde sanayi ve tarım işçileri ile işsizler arasında da ayaklanma eğilimleri ortaya çıkmaktaydı.

ALMANYA: TRÖSTLERİ BOMBALAYIN!

Nazizmin yıkılışından sonra, Alman halkı, bütün dünyada aşağılayıcı bir tartışmanın konusu haline gelmişti. Bazı çevreler, Nazizmden yalnızca Hitler'in ya da Alman egemen sınıflarının değil, bir bütün olarak Alman ulusunun sorumlu olduğunu ileri sürüyordu. Kuşkusuz, bu suçlama, yersiz ve bilimsel olmaktan uzaktı. Ne var ki, Alman halkı, Hitler egemenliği altında utanç verici bir savaşın kurbanı olarak kendi içinde bu toplumsal ruh durumunu taşıyordu. Birinci Dünya Savaşı'ndan da yenik çıkmış olan Almanya'da, böyle bir ruh hali yaşanmamış, aksine, sonradan Nazizmin işine yarayacak olsa da, Alman halkı, bu yenilgiye karşı

devrimci bir öfkeyle karşılık vermişti. 1919 Alman Devrimi, ağır bir yenilgiye uğramış olsa da, savaşın acılarına ve utanç verici sonucuna karşı, bunun başlıca sorumlusu olan Alman burjuvazisinden köklü bir hesap sorma girişimi olarak ortaya çıkmıştı.

İkinci savaş sonrasında ise, Alman halkının, bütün devrimci olanakları tüketilmiş ve çökertilmiş durumdaydı. Bunun üzerine eklenen bir baskı daha vardı: Nazizmi, komünizmle, Hitler'i Stalin'le özdeşleyen emperyalist soğuk savaş propagandasına verilen ağırlık oranında, işçi sınıfının siyasal örgütlenmesi de baskı altında tutuluyordu. Almanya Komünist Partisi, 1957'de yasaklandı.

Aynı yıl, hâlâ II. Enternasyonal geleneklerini sürdürmekte olan Alman Sosyal Demokrat Partisi, kendisini o güne kadar tanımlamakta olan kavramlardan başlıcasını terk etti. Artık, bir "sınıf partisi" olmadığını, "kitle partisi" olacağını açıkladı ve programını, "sosyal piyasa ekonomisi" sloganıyla özetledi.

Özetle, bu ülkede, gençlik, siyasal devrimci bir partinin örgütleyiciliğinden ve yönlendirmesinden yoksundu.

Vietnam, Alman gençliğinin de gündemine 1965'te girdi ve antiemperyalist öğrenci gösterilerinin başlamasında belirleyici bir rol oynadı. Aslında Vietnam, Kennedy'nin, malcolm X'in ve Martin Luther King'in öldürülmeleriyle yoğunlaşan antiAmerikan duyguları taşıran bir son damladan başka bir şey değildi. Fakat, içerdiği şiddet ve acımasız zulüm bakımından diğerlerinden daha korkuç boyutlara sahipti ve Almanya'da, faşizmle komünizmin özdeşleştirilmesi biçimindeki propagandayı tersine çevirerek, "liberal demokrasi" ile faşizm arasında özdeşlik kurulmasını kolaylaştırıyordu. Hitlerci faşizm, eğer kıyaslanacaksa, ancak, Vietnam'daki Amerikan varlığı ile kıyaslanabilirdi.

1967 Haziranı'nda, İran Şahı Pehlevi'nin Almanya'yı ziyareti sırasında yapılan protesto eylemlerinde, bir öğrencinin polis tarafından öldürülmesi, öğrenci hareketinin ansızın yükselmesine ve yeni biçimler kazanmasına yol açtı. Öğrencinin cenaze töreni on beş bin kişinin katılımıyla yapıldı. Bu, savaş sonrasında Almanya'da gerçekleştirilen en büyük kitle gösterisiydi. Bundan sonra, eylemler

Berlin dışına taştı. Eylemlerin başlıca hedefi, polisin ve iktidarın antidemokratik tutumuydu.

11 Nisan 1968'de, devrimci gençlik önderi Rudi Dutsche (Kızıl Rudi), sokakta bisikletine binmek üzereyken, bir faşist militan tarafından vuruldu. Tekelci Alman basını, Rudi'nin suikastten ağır yaralı olarak kurtulmasını bir şanssızlık olarak gösterip, suikastçiyi öven sözlere yer verince, öğrenci hareketinin başlıca hedefi haline geldi. Berlin'de basın tröstü Springer'in binasını basan öğrenciler makineleri tahrip ettiler.

11 Nisanı izleyen beş gün içinde, Almanya'nın 27 kentinde, hergün on binlerce insanın katıldığı gösteriler yapıldı. Polis, bine yakın öğrenciyi gözaltına aldı. Mayıs'ta, Paris'ten gelen haberler, öğrenci hareketinin daha da kitleselleşmesine ve hareketin sokağa yerleşmesine yol açtı.

1 Mayıs, Berlin'de otuz bin kişilik bir katılımla kutlandı. Durumun gittikçe gerginleştiği gerekçesiyle hükümetçe çıkarılmak istenen olağanüstü hal yasasına karşı, 11 Mayıs'ta Bonn'da altmış bin kişilik bir gösteri düzenlendi. Yasa tasarısına karşı eylemlere, IG-Metal sendikası da destek verince, eylemler, işçi-öğrenci eylemi karakteri kazanmaya başladı. 27 Mayıs'ta Frankfurt'ta ve Hamburg'ta on binlerce işçi ve öğrencinin katıldığı gösteriler yapıldı.

'68'in en şiddetli çatışması, 4 Kasım'da Berlin'de gerçekleşti. Öğrenciler ve işçilerle polis arasındaki çatışmada, 130 polis ve 21 öğrenci yaralandı.

İNGİLTERE: PUSLU, SERİN BİR YAĞMUR...

İngiltere'nin '68'i de, 1965 yılı sonlarında, ABD'nin Vietnam'daki varlığını protesto eylemleriyle başladı. Öğrencilerin kitleler halinde bir araya gelmesini kolaylaştıran ve bir gelenek yaratmaya başlayan bu eylemler, daha sonra, üniversite sorunlarının protesto edilmesi amacıyla yapılan gösterilerin temelini oluşturdu.

1966'da göçmen ya da misafir öğrencilerin harçlarının arttırılması kararına karşı, yüz bin öğrencinin katıldığı, gösteriler, boykotlar ve yürüyüşler gerçekleştirildi. Aynı yıl, çok sayıda sosyalist

öğrenci örgütü kuruldu ve Vietnam'la dayanışma kampanyaları çerçevesinde gösteriler ve yürüyüşler yapıldı.

Mart 1967'de ilk üniversite işgali gerçekleştirildi. Çoğunluğunu "üçüncü dünya" ülkelerinden gelme öğrencilerin oluşturduğu üç bin öğrenci, ilk önderlerinin okuldan uzaklaştırılmasını protesto etmek için Londra Ekonomi Okulu'nu dokuz gün süreyle işgal etti.

1968 İlkbaharında, Fransa, İtalya ve Almanya'daki hareketlerin etkisiyle, İngiltere'de de öğrenci hareketi atağa kalktı.

17 Mart'ta yirmi bin kişilik bir topluluk, anti-Amerikan bir gösteride, Amerikan elçiliğine doğru yürüyüşe geçti. Polisle, saatler süren çatışmalar oldu. Mayıs'ta, laboratuvarlarında biyolojik ve kimyasal silahlar üzerine araştırmalar yapılan Essex Üniversitesi işgal edildi. Bunu, Londra Sanat Koleji'nin işgali izledi ve onunla beraber, otuz kadar sanat okulu, altı hafta süreyle işgal altında tutuldu.

Ekim 1968'de, Vietnam devrimini desteklemek amacıyla, Londra'da yüz bin kişinin katıldığı bir yürüyüş düzenlendi.

DÜNYA BAHARININ SONU

"Hiç kimse beklemiyordu bunu! Çünkü görünürde herhangi bir neden yoktu. Avrupa ve Kuzey Amerika hükümetleri kendi ülkelerinde yirmi yıldır radikalizmin sadece en çelimsiz ve evcil biçimiyle karşılaşmışlardı. Avrupa, savaş yaralarını sarmıştı, üstelik daha önce hiç olmadığı kadar istikrar ve refah içindeydi... Liberal yargıçlar, 'ideolojinin sonu'nu alkışladılar. Reform çağı gelmişti. Hiçbir toplumsal sorun, toplumsal siyasal mekanizmadaki küçük teknik uyarlamalarla çözülmeyecek büyüklükte değildi. Devrimler, azgelişmiş ülkeleri yarıp geçebilirdi; çünkü herkesin bildiği gibi, komünizm yoksulluktan güç alarak büyür. Neyse ki, gelişmiş ülkeler için tehlike sona ermişti! Ta ki, 1968 ilkbaharına kadar..."

O yılları öğrenci hareketinin içinde yaşamış olan Barbara ve John Ehrenreich, "Uzun Yürüyüşün Kısa Baharı'" adlı kitaplarında, '68 için bunları yazıyorlar.

"Hiç kimse beklemiyordu bunu"! Belki, ancak bugünden bakılınca görülebilen nesnel nedenler, o gün için belirsiz kalıyor, '68'i, "bulutsuz gökte çakan bir şimşek" gibi gösteriyordu. Ne var ki, önceki sayfalarda özetlediğimiz olayların bir bütün olarak değerlendirilmesinden çıkacak sonuçlar, '68'in önceden görülebilirliği hakkında bir veri sağlamasa bile, anlaşılmasının mümkün olduğunu gösteriyor.

ABD ve Avrupa'da, '68 hareketini inceleyen bütün belgeler Vietnam savaşının merkezi bir rol oynadığı noktasında birleşmektedir. Bu veri, iki bakımdan açıklayıcıdır: Birincisi, ABD ve Avrupa'daki kitlesel gençlik hareketlerini, temelde emperyalizmle ezilen halklar arasındaki başlıca çelişmenin bir yansıması ve metropol kapitalizminin bunalım koşullarında yeniden üretilmesi olarak yorumlamaya olanak verir. İkinci olarak da, hareketin, metropollerde "geldiği gibi geçip giden" bir dalga özelliği taşırken, sömürge ve yarı-sömürge ülkelerde onlarca yıl devam eden bir sürecin başlangıcı olmasını açıklar.

Yer yer büyük işçi katılımlarıyla da desteklenmesine ve İtalya'da olduğu gibi, bazen işçi karakteri kazanmasına rağmen, '68, esas olarak bir öğrenci gençlik hareketi olarak kalmıştır. Ansızın parlayıp, sonra da çabucak sönmesinin nedeni de burada aranmalıdır.

'68 hareketi içinde yer almış pek çok insan, hareket katılışlarında, ABD'ye karşı öfke ve tepkilerinin belirleyici rol oynadığını söylemektedirler:

"Beni en çok şaşırtan, böyle gelişmiş bir ülkenin, süpermodern Amerikan ordusunun, Vietnam köylerine saldırmasıydı. ... Gözümün önüne, Georg Grosz'un resimlerindeki gibi, boğa gerdanlı, şişko domuzların, Vietnamlı çocuklara saldırısı geliyordu" diyor, o dönemde Almanya'daki öğrenci hareketlerine katılan birisi.*

Amerikan gençliğinin başlıca sloganlarından birisi, Başkan Johnson'a yönelmiş bir soru biçimindeydi: "Bugün kaç çocuk öldürdün?"

---

* Bu ve bu bölümdeki sonraki alıntılar, Ronald Fraser'in, "1968-İsyancı Bir Öğrenci Kuşağı" adlı eserinden yapılmıştır. Belge Yayınları, Kasım 1988.

İngiltere'de öğrenim gören ve dönemin önemli öğrenci liderlerinden ve sonra da "üçüncü dünya" ile ilgili sorunlarda teorisyen olan Mısırlı Tarık Ali: "Vietnam halkının direnişi bize, karşı koymanın olanaklı olduğunu gösterdi... Vietnam'ın önemi buydu" diyor.

Bir diğer öğrencinin sözleri, Vietnam'ın etkisini duygusallıktan uzak bir konuma koyuyor: "Başlarken, herkes devrimden söz ediyordu; çünkü Vietnamlılar devrim yapıyorlardı, Kübalılar devrim yapmıştı."

Gerçekten, Vietnam'a duygulu bir öfkeyle yaklaşmanın yanı sıra, ondan devrimin mümkün ve gerekli olduğunu öğrenmenin de, '68 hareketinin dinamiklerinden biri olduğu söylenebilir. Savaştan sonra, Avrupa işçi sınıfı ve halkına dayatılmaya çalışılan en büyük yalanlardan birisi, devrim ve sosyalizm mücadelesinin, yalnızca az gelişmiş ülkeler için mümkün olabileceğiydi. Kapitalizm, kendi yaralarını sarmayı başarabilirdi ve kendi anavatanında yıkılması imkânsızdı. Durgun geçen yıllar boyunca, Avrupa, kitlesel halk hareketlerinin geri dönmezcesine gittiğine tam inanmışken, devrimci hamleyi, Vietnam'a, Kongo'ya, Filipinler'e, Bolivya'ya vs. bırakmış gibi dururken, Colombia'da, Paris'te, Berlin'de, Roma'da, Londra'da patlayan öğrenci ve işçi hareketleri, her şeyden önce, şu güveni ve inancı yeniden doğurdu ve geliştirdi: Avrupa ve hatta Amerika için de, devrim, gerekli, mümkün ve yakındı!

Ne var ki, devrimin olanaklı olmasıyla gerçekleşmesi arasındaki süreçlerin, yalnızca toplumsal kalkışmayla tamamlanamayacağı da, gene aynı deneyin bir sonucu olarak göründü. Rejim ne kadar çürümüş olursa olsun yönetim krizi ne kadar büyük olursa olsun, hatta buna karşı dikilen halk güçlerinin öfkesi ve şiddeti ne ölçüde yüksek olursa olsun, burjuva kapitalist sistemin yıkılabilmesi için, onun ulaştığı örgütlülük ve etkinlik düzeyini, sistem çapında parçalayacak güçlerin proletarya ekseninde birleşik ve bütünsel bir siyasal eylemi ortaya çıkmadıysa bu krizin devrime dönüşmesi olanağı da yoktur.

Avrupa'nın ve Amerika'nın '68'i, ilk koşulların varlığına işaret ediyor fakat, son koşulun yokluğu yüzünden yenilgiyle sona eriyordu.

Amerika'da '68'in sonu, 5 Kasım 1968'de başkanlığa seçilen cumhuriyetçi Nixon döneminde uygulanan özel politikalarla gerçekleşti. Nixon döneminde, siyah harekete ve öğrenci hareketine ve barışçıların örgütlerine, CIA ve FBI ajanları sızdırılarak, ciddi bir içerden çökertilme operasyonu düzenlendi. Kitle hareketine karşı polisin şiddet kullanmasına hiçbir sınır konulmadı. En küçük topluluklara ve barışçı gösterilere dahi, silah ve bombalarla saldırıldı.

Aynı zamanda, Nixon, seçmen yaşını 21'den 18'e düşüren bir yasayı yürürlüğe soktu. Gençlere, sistem içinde "politikaya katılma", yöneticilerini kendileri seçme kapısı açılmış oluyordu böylece! Siyahların ve diğer azınlıkların yasal statüleri iyileştirildi ve siyasetten dışlanmış olma görüntüsü ortadan kaldırıldı. Diğer yandan, Amerikan toplumunu her bakımdan öfkeyle dolduran ve hükümete ve diğer devlet kurumlarına karşı muhalefete sevkeden Vietnam sorunu da, çözüm yoluna sokuldu. Nixon, ilk elde Vietnam'daki askeri varlığını sınırlayan ve adım adım geri çekmeyi öneren bir planı yürürlüğe koydu. Vietnam savaşının sona erdirileceğinin vaat edilmesi ve bunun somut adımlarla kamuoyuna gösterilmesi, Amerika'daki bütün muhalefet hareketlerini geriletti. Kitle destekleri, diğer şiddet uygulamalarının da etkisiyle giderek azalan hareketler, sönmeye başladı. Bu andan itibaren, her hareket içindeki en radikal unsurlar, giderek tecrit olan silahlı örgütler kurarak, "şehir gerillası" eylemlerine başladılar. Bunlar içinde, Weatherman örgütü, Vietnam Savaşı'nın metropole taşınması halinde önem kazanacağını ileri sürerek, "Savaşı ülkeye taşıyın" sloganını ortaya attı. Anti-emperyalist mücadele içindeki halklara yardım etmek emperyalizme metropolde darbe vurmak gerektiği tezine dayanan bu hareket, daha sonra İtalya'da, Almanya'da, Japonya'da ortaya çıkacak olan Kızıl Tugaylar, Kızıl Ordu Fraksiyonu gibi örgütlerin öncülü oldu.

Ne var ki hareket, sınırlı sayıda şiddet eyleminden sonra, FBI'nın içten ve dıştan düzenlediği operasyonlarla kısa zamanda çökertildi.

Fransa'da da, '68, şiddetli yükselişin yaşandığı Mayıs ve Haziran aylarından sonra sönmeye başladı. Genel grev, bütün iletişim araç-

larının durmasına yol açmış, grevciler kendi aralarında, özellikle de Paris dışındaki hareketlerle bağlarını koparmışlardı. Ayrı bölgelerde ve ayrı işletmelerde, işçi temsilcileriyle işverenler grevin kaldırılması konusunda anlaşmalar yapmak üzere bir araya gelmeye başlamışlardı. Fabrikalardan kızıl bayraklar indirildi ve öğrenci hareketiyle ilişki kesildi.

Haziran'a doğru, 29 Mayıs'ta, iki büyük sendika, Pariste büyük bir yürüyüş düzenledi. Yürüyüş sırasında, de Gaulle'ün başkanlık sarayından ayrılarak bilinmeyen bir yere gittiği haberi yayılınca, burjuva partilerinde bir "komünist ihtilal" paniği yaşandı. Ancak, iki büyük sendikanın, kitle üzerindeki denetimlerini güçlendirerek, radikal eğilimleri geriye çekmekten başka bir amaçları yoktu. Bu yürüyüş, bu bakımdan etkili oldu. Sosyalist Parti'nin de devreye girmesiyle, işçilere kabul ettirilebilecek bir çözüm geliştirilmeye çalışıldı.

Bu arada, de Gaulle'ün ortadan kaybolduğu 29-30 Mayıs günlerinde, Almanya'ya uçarak NATO-Fransız garnizonunun ve Fransız ordusunun kendine bağlılığından emin olmak için gerekli temaslarda bulunduğu anlaşıldı. Bu arada, açık olarak, genel grevi yönlendiren sendikaların, siyasi partilerin, gençlik örgütlerinin hiçbir plan ve programa sahip olmadıkları, kendiliğinden kabarışın geriye çekilmeye başlamasıyla da bütün kitle hareketi üzerindeki inisiyatiflerini yitirdikleri açıkça görülüyordu. Bu, de Gaulle'ün karşı atağa geçmesinin zeminini hazırladı. 30 Mayıs'ta, dört dakikalık bir radyo konuşması yaptı ve parlamentonun dağıtıldığını, kendisinin görevinin devam edeceğini ve derhal seçimlere gidileceğini açıkladı. "Yaşasın Fransa" sloganıyla bitirdiği radyo konuşmasının hemen ardından de Gaulle'cü ve faşist partilerin seferber ettiği, devrim korkusuyla evlerine sinmiş küçük burjuvaların oluşturduğu yaklaşık yedi yüz bin kişilik bir kitle, Paris sokaklarına döküldü.

Sokağı böylece devrimden "temizleyen" devlet, hızlı bir ekonomik onarım ve siyasi reform programını da uygulamaya başladı. Ulaşım, iletişim hizmetlerine ordu el koydu. Genel grev tümüyle sona erdirildi ve 7 Haziran'da bütün işletmelerde işbaşı yapıldı. Komünist Partisi de, seçimlerde güçlü bir biçimde çıkmayı

hedefleyen bir programa adapte olarak uzlaşmacı bir tutum takındı. Sendikalar, işçilere "orduya ve polise karşı koymama" çağrısı yaparak işveren sendikalarıyla masaya oturdular. Maocu ve anarşist partinin etkisindeki bazı yerel grev komiteleri, eylemlerini sürdürmeye çalıştılar. Ne var ki, işçilerin çoğunluğu sendikaların çağrısına uyarken, bazı yerlerde de, polisin ve grev kırıcıların etkisiyle, eylemlerini bitirme eğilimine girdiler. 7 Haziran'da grevdeki işçi sayısı, eylem sırasındakinin üçte birine düşmüştü: Üç milyon.

Haziranın ilk yarısında, son direniş noktalarında sert çatışmalar yaşandı. 14 Haziran'da, grevdeki işçi sayısı bir milyona düştü. Haziran sonunda ise, üretimin yapılmadığı fabrika kalmamış gibiydi.

Seçim sonucunda, de Gaulle'cü parti, bütün tarihinin en yüksek oy yüzdesine ulaştı. O dönemdeki yorumlara göre, de Gaulle, "sessiz çoğunluğun", devrimden ve iç savaştan ürken küçük burjuvaların ve devrimci partilere ve sendikalara güvenini yitirmiş bulunan bir kısım işçilerin oyunu almayı başarmıştı.

İtalya'da '68, 1971 yılına kadar sürdü. 1969'da, yedi buçuk milyon işçi grevdeydi ve grevde geçen toplam işgünü, 37 milyon 800 bin gündü. Bu rakamlar, 1970'de tedrici olarak düşmeye başladı. Başta, devrimci hareketin merkezi durumunda olan FIAT fabrikalarında ve diğer işçi merkezlerindeki İşçi Meclisleri olmak üzere, konseyler ve devrimci öğrenci komiteleri etkinliklerini yitirmeye, kitleden kopmaya başlamışlardı. Eylemler de, pasif biçimler almaya başlamıştı: Vizite eylemleri, iş yavaşlatmalar vs. Bu arada, İtalyan Komünist Partisi de, "işletmelerdeki mücadeleyi, reformlar için mücadeleye dönüştürme" sloganını ileri sürerek, etkisindeki sendikaları ve işçi kitlelerini geriye çekmeye başlamıştı. Aynı zamanda, işçilerin ve öğrencilerin radikal örgütleri üzerinde polis şiddeti arttırıldı. Neofaşist örgütlerin ve Mafya'nın işçi sınıfı önderlerine ve örgütlerine karşı giriştikleri eylemler ve terör hareketlerine göz yumuldu.

1971'e gelindiğinde, devrimci sendikalar ve öğrenci örgütleri hareket üzerindeki inisiyatiflerini önemli ölçüde yitirmeye başlamışlardı. Buna rağmen, eylemler, Haziran ayı ortalarına kadar devam etti. Özellikle, işçilerin ve kirada oturan nüfusun somut bir

sorunu etrafında cereyan eden ve boş binaların ya da resmi kuruluşlara ait binaların işgalleri biçiminde ilerleyen eylemler hükümetin işçilere konut dağıtmaya başlamasıyla söndü. Bir kısım sendika ve öğrenci örgütü içinde silahlı eylem yanlılarının oluşturduğu silahlı eylem grupları ve örgütler bu aşamada doğmaya başladı. Ne var ki, artık, kitlesel destekten yoksundular ve bireysel terör eylemlerinden ötesini planlamak yeteneğinden de yoksundular. Bunlardan Kızıl Tugaylar, gittikçe etkisizleşerek yaşamını en uzun sürdüren örgüt oldu. Sonunda da önderlerinin çoğunun devrimcilikten vazgeçmesiyle, tamamen siyasi alandan çekildi.

Almanya'da, Rudi Dutschke'nin vurulmasından sonra artan öğrenci hareketlerinin yükselebildiği son nokta, Springer binasına saldırı sonrasında tutuklamaları protesto için yapılan gösteri sırasında polisle girişilen büyük çatışma olmuştu. O tarihten sonra kısmi boykotlar ve üniversite işgalleri ile Haziran'a kadar devam eden eylemler, Fransa ile hemen hemen aynı zamada sönmeye başladı. Alman devrimci gençliği içinde, devletin terörüne karşı, devrimci terörle cevap verilmesi sorunu daha sonra 70'lerde eyleme geçecek olan "Kızıl Ordu Fraksiyonu"nun doğuş koşullarını hazırladı.

Bu özetten iki sonuç çıkarılabilir:

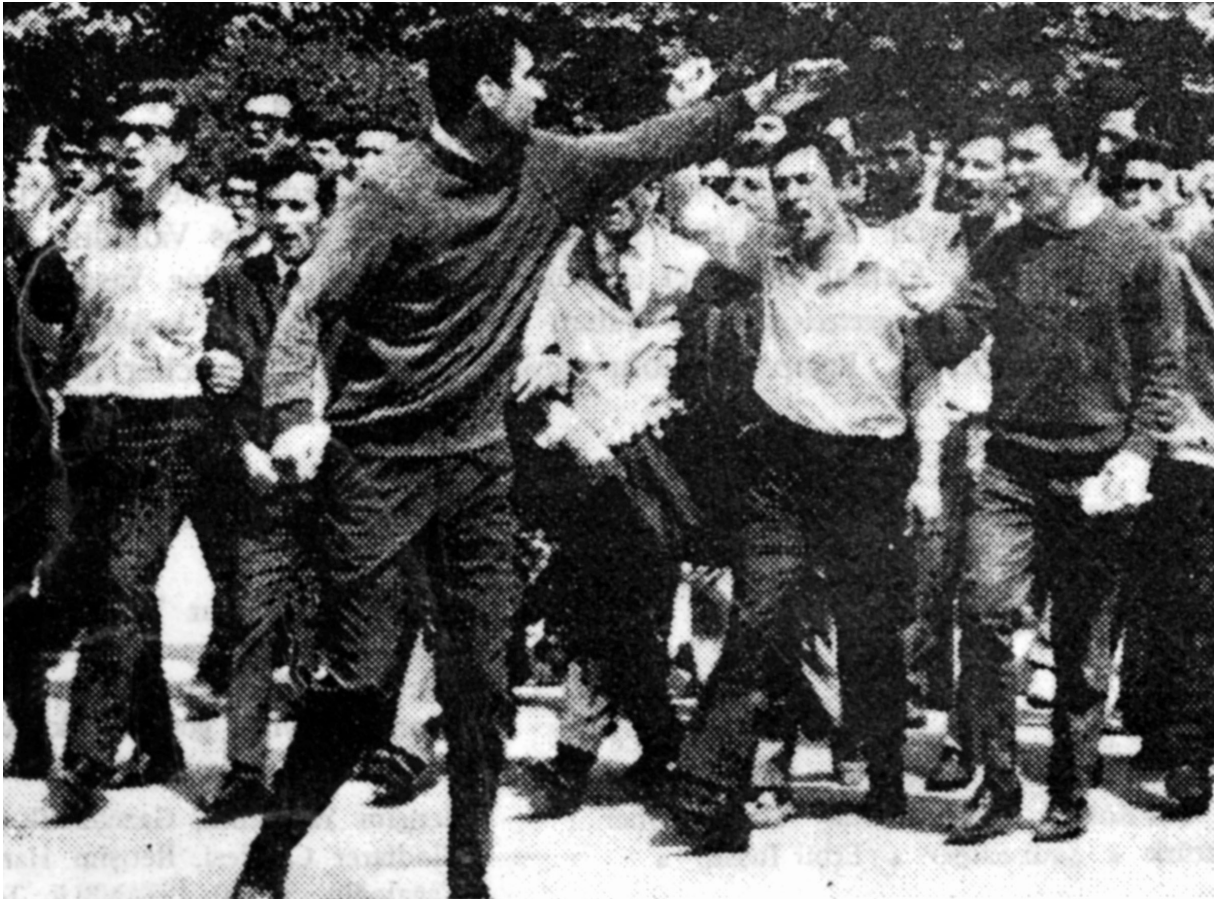
Birincisi, genel olarak öğrenci gençlik kitlelerinin bir eylemi olarak yükselen ve yine bu eylemliliğin sistem içi kanallara akıtılarak ve aynı zamanda şiddet kullanılarak eritilebilmesinin başlıca nedeni, hareketin bu iki uygulamaya "olumlu" yanıt verecek bir sınıf karakteri taşımasıdır. Yer yer işçilerin eylemiyle kesişen ve birleşen özellikler taşımasına rağmen, ABD ve Avrupa'da '68, bir burjuva ve küçük burjuva reformist karakterin ötesine geçememiş, yer yer yükselen şiddet de, taşıdığı anarşik karakterin dar görüşlülüğü ve sınırlılığı ile yaralı kalmıştır.

İkincisi, hemen hemen tüm ülkelerde, silahlı hareketlerin, kitle eyleminin düştüğü ya da yenilerek geri çekildiği bir anda ortaya çıkmasıdır. Bu da, hareketin küçük burjuva karakterinin bir sonucudur. Özellikle işçi sınıfı ile kurulan zayıf bağların, sınıf nitelikli bir siyasal örgüt sürekliliğine kavuşturulamadığı ve kitlesel hareket-

ten umudun kesildiği bir anda, "savaşın ülkeye taşınması" düşüncesinin ortaya çıkmış olması, silahlı eylemciliğin temel zaafını ve karakteristik küçük burjuva anarşizan özelliğini göstermektedir.

Batı'da '68, sistemin temel özelliklerine karşı geniş ve kitlesel bir güvensizliğin doğmasına yol açan olayların etkisiyle patlayan bir öğrenci gençlik ve kısmi işçi hareketi niteliğiyle gelişti ve bu özelliklerine uygun biçimde son buldu. Kuşkusuz, bu patlama, harekete katılan başlıca iki sosyal kategorinin temel özelliklerini de yansıtıyordu. Gelişen ekonomik ve siyasi krizin yükünü doğrudan doğruya üretici bir sınıf olarak omuzlamak zorunda bırakılmak istenen işçi sınıfının tepkisiyle, bu krizin çarpıcı görünüş özelliklerini eylemine temel yapan öğrenci gençliğin tepkisi, ayrı kanallarda aktı. Kimi zaman bu iki hareket kesişti, ama çoğunlukla da ayrı ayrı hedeflere vurdu. İşçiler ve işbirlikçi sendikaların ve revizyonist partilerin etkisiyle, ekonomik mücadele boyutunu aşamadılar. Öğrenciler ise, Vietnam savaşı, siyasi suikastler, üniversitelerin anti-demokratik işleyişi gibi, emperyalist kapitalizmin derin sarsıntısını yansıtan belirtilerine takıldılar. Bu görünüşler değiştiğinde de, eylemlerine gerekçe bulmakta zorlandılar. Hareketin son dalgalarının geri çekilişi içindeki tartışmalardan ve sönmekte olan kitlesel eylemi yeniden yükseltebilecek bir biçim olarak şiddetin kullanılması düşüncesinden doğan silahlı eylem grupları ise, devrim isteği bakımından en güçlü unsurları barındırmalarına rağmen, bilimsel bir devrim teorisinden ve tutarlı işçi sınıfı ideolojisinden yoksundu. Bu yüzden, ateşli çıkışlarının yarattığı yüksek sansasyona hiç de koşut olmayan bir çöküşle Batı'nın politik ortamından silindi.

Bizim ‘68

TÜRKİYE'NİN ÖZGÜNLÜĞÜ

Batı'da, öğrenci hareketlerinin yükseldiği ve özellikle de Paris ayaklanmasının yaşandığı 1968 yılı, Türkiye için de, genel bir yükseliş yılı olmuştur. Öğrenci gençlik hareketinin anti-emperyalist nitelikli kitleselleşmesi ve ayrı bir koldan gelişen işçi ve emekçi köylü hareketiyle zamandaş ve çoğu kez de mümkün birleşme yollarının arayışı içinde omuz omuza ilerlemesi, esas olarak bu yıl başlamış ve sonraki yıllarda da, 12 Mart darbesine kadar egemen sınıfları aynı kategori altında karşılarına koymalarına hak verdirecek bir boyuta ulaşmıştır.

Türkiye'de '68'in niteliğine, bugün yaşadığımız olaylar açısından bakınca daha derin bir anlam vermek mümkün gibi görünüyor. Yaşadığımız dönem, dünyada bütün devrimci özlemlere, yarınlarına ait umutlarına bir biçimde son verme faaliyetinin esas olduğu bir dönem. İnsanlığın bir yanılgısı olarak adlandırılan sosyalizmin, artık, geri dönülmezcesine öldüğünün propaganda edildiği günümüzde, aynı zamanda, '68 dünya dönemi ile ilgili bütün burjuva değerlendirmeler de bu eksene oturtuluyor. Egemen ideoloji, '68'i bir yanılgı, devrimci yanlarıyla bir yanılgı olarak anlatırken, devrimci dalganın eteklerinde yer alan kimi yan olayları da, '68'in gerçek içeriği gibi sunuyor. O dönemde moda olan sanat, felsefe akımları, müzik grupları, Hippilik akımı vs. '68'in karakteristlikleri gibi sunulurken, dünyadaki devrimci kalkışma, halkların emperyalizme karşı mücadelesi, gençliğin kurulu sisteme karşı mücadelesi, ya unutturularak ya da karalanarak olmamış gibi gösterilmek isteniyor. Öyleyse, Ekim Devrimi'yle ortaya çıkmış olan büyük proleter devrim dalgasını ve '68'le kendisini hissettiren emperyalizme ve kapitalizme genel bir başkaldırış havasını, bugün aynı anlamda değerlendirmek gerekir.

Türkiye'de toplumsal muhalefetin kitlesel ve devrimci bir içerik kazanması, '68'de başlayan bir süreçle tanımlanabilir. Bu süreçte, özellikle hareketin kentlerde yoğunlaşmış olması dolayısıyla, öne çıkan ve belleklerde kalan, öğrenci hareketinin motifleri oldu. Oysa o dönem-

de Türkiye'nin tarihinde çok ender görülen bir işçi ve köylü hareketi de gelişmiş ve toplumsal hareketin esas unsurları haline gelmeye başlamıştı. Toprak işgalleri ve yaygın grev dalgaları, öğrenci gençliğin antiemperyalist eylemleriyle bir araya geldiğinde, '68'in, Türkiye tarihinin en önemli devrimci dönemlerinden birisi olduğu görülür.

Türkiye'de '68'in, o yıl sonbaharında gerçekleştirilen üniversite işgalleriyle başladığı sanılır. Bu, '68'i yalnızca bir öğrenci hareketi olarak kabul etsek bile doğru olmayacaktır. Türkiye'nin '68'i, genel ve kronik hale gelmiş siyasal ve iktisadi bunalımın içinde yükselen kitle hareketinin bir parçası olarak doğdu ve bu koşulların devam ettiği yıllar boyunca, başlıca özelliklerini korudu.

Türkiye'nin '68'i ne zaman başladı?

Bu soru, hareketin değişik evrelerinde yer alan kişilerin, kendi ortamlarını belirleyici görmelerine yol açan kişisel anılarının yaşayan etkisi dolayısıyla, sürekli kayan bir olay ve zaman grafiği çiziyor.

Özellikle, 27 Mayıs öncesinde, Bayar-Menderes iktidarına karşı kitlesel öğrenci eylemlerinin geleneklerinin devam ettiği, öğrencilerin düzenlediği birçok protesto gösterisinde, bu motifin önemli ölçüde etkili olduğu bir süreçte, niteliksel olarak, kopuşun ne zaman başladığı ve yeni türden gençlik eylemlerine ne zaman geçildiği sorusu, önem kazanmaktadır.

Bozkurt Nuhoğlu, şu değerlendirmeyi yapıyor:

"68 öğrenci olaylarının sebepleri Türkiye'de sürekli karıştırılıyor. Sanki Avrupa'daki öğrenci hareketlerinin bir taklidiymiş gibi gösteriliyor. Bilimsel bir temeli olmayan bir önyargıdır bu. Şimdi '68 olayının gerisi de var. Mesela, '61 ihtilalinin sosyal temelini oluşturan '60 olayları var. '64'te üniversitenin kapılarına siyah çelenk koydu öğrenciler. Ben Talebe Birliği başkanıydım. Yani, Avrupa'daki olaylardan tamamen farklı bir tarihsel geçmişi, sosyal, ekonomik koşulları vardı. Toplam olarak bakarsak, aydınların bu hukuk dışı düzene karşı, köhnemiş düzene karşı, feodalizme karşı; özgürlükten yana, adaletten yana daha güzel bir dünya arayışı için bir başkaldırısı olarak görüyorum bunu ben."

27 Mayıs'tan sonra, Türkiye'de, ilk kez kendisini "sosyalist" olarak adlandıran bir parti, genel seçimlere katılmış ve 1965'te azımsanmayacak sayıda temsilcisini, parlamentoya sokmayı başarmıştı.

Türkiye'nin siyasi atmosferi, bu dönemde, önemli ölçüde, gericiliğin antikomünist propagandalarıyla ve sosyalizme yakınlık duyan toplumsal muhalefet katmanlarının örgütlenme ve mücadele girişimleri arasındaki çatışmayla belirlenmiştir. Gündemi önemli ölçüde dolduran temel siyasal olaylar, bu ayrımı netleştiren bir ortam oluşmasını kolaylaştırıyordu. Türkiye İşçi Partisi, o zamana kadar birer "milli mesele" olarak ele alınan ve üzerinde herhangi bir farklı görüş bulunamayacağı kabul edilen olaylara, emperyalizm faktörü açısından, özellikle de ABD ile Türkiye arasındaki ilişkiler açısından bakılması yeniliğini geliştirdi.

Döneme ilişkin elimizdeki tanıklık kayıtlarında, sürecin bu özelliğine ilişkin net anılar bulunmuyor. Bununla birlikte, zamanın gazete başlıklarından yararlanarak genel bir panorama çıkarmak mümkün.

1966 yılının ilkbaharındaki bir olay, bu açıdan tipiktir. 22.4.1966 tarihli Milliyet, olayı şöyle veriyor:

"DEMİREL'İN KATILDIĞI TÖRENDE OLAYLAR OLDU:

Teknik Üniversite'nin bayramında hazır bulunan Başbakan Süleyman Demirel, Maçka Teknik Okulu Konferans Salonundan çıkarken, ellerinde 'Milli Petrole Ne Oldu?', 'Milli Hükümet', 'Bu Vatan Bizim', yazılı pankartlar bulunan 20-30 kişilik grup, ıslıkla 'Gazi Osman Paşa' marşını çalmış, daha sonra 'yuh' çekmiştir.... Olayla ilgili olarak, İktisat Fakültesi'nden Cemal Savaşkan, Burhan Öğütçü, Şuayip Dilmen, Hukuk Fakültesi'nden Kemal Demirtürk, Yücel Yaman, Timuçin Emre ve Enver Nalbant gözaltına alınmıştır."

Bu olaydaki sloganların önemli bir bölümü ve özellikle "ıslıkla çalınan" marş, 27 Mayıs öncesi öğrenci hareketlerinin özelliklerini taşımaktadır. Yalnız ek olarak, "Milli Petrol" sloganı, antiemperya-

list temaların öğrenci hareketine girmeye başladığını göstermesi bakımından dikkat çekmektedir.

4 Temmuz'da, Türkiye Milli Talebe Federasyonu, ABD Başkanı Johnson'a, Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nin bir fotokopisini yollar. Burada, *190 yıl önce Amerika'nın, emperyalizme karşı başkaldırmış bir ülkeyken, bugün "az gelişmiş ülkeler karşısında onların topraklarını pazar yeri olarak elde tutma mücadelesi yapmakta"* olduğu söylenmektedir.

Diğer yandan, iktidar yanlısı bir örgüt olan Milli Türk Talebe Birliği, "Komünizme Karşı Halkı Aydınlatma Kampanyası" başlatmıştır. 19 Eylül 1966 tarihli Yeni İstanbul Gazetesi, MTTB'nin bir bildirisini yayınlar. Burada, *"solcuların anarşist davranışlarına dikkat çekilerek", "en küçük kıpırdanışları anında, bu soysuz anarşistlere hadlerini bildirecek öldürücü yumruğu atmaya hazır"* denilmektedir.

Kürt gençliği de, bu ortamda değişik fırsatlarda sesini yükseltmeye çalışmaktadır. Varto'da Ağustos 1966'da meydana gelen depremden sonra, yardım ve kan bağışı kampanyaları açılır. Ekim başında Ankara'da Kurtuluş Meydanı'nda, Varto depreminden sonra yaşanan yolsuzluk ve hırsızlıkları protesto etmek için düzenlenen mitingte atılan sloganların bazıları şunlardır: *"Yabancılar Etti Hibe, Vurguncular İndirdi Cebe", "Doğuluya Kefen, Batıya Çeyiz", "Doğulu İnledi, Beyler Dinledi"*.

Ekim ayında, ilginç gelişmeler gösteren bir başka olay, Teknik Okul öğrencilerinin direnişidir. 17 Ekim 1966 tarihli bir haber şöyledir:

"Teknikerlerin, Milli Eğitim Bakanlığını protestoları devam ediyor. Yüksek Tekniker Okulu İkinci Başkanı Ercan Karakaş, Cihan Hamsici, Kemal Beyazıt, Mehmet Cihan, Hüseyin Tufan adlı öğrenciler, ölüm orucuna devam ediyorlar."

28 Ekim 1966 tarihli Milliyet gazetesinde ise, olayın Anadolu üniversitelerine kadar yayıldığı yansıtılmaktadır:

"Eskişehir Tekniker Okulu Talebe Cemiyeti Başkanı Cevdet Selvi ile Mali Sekreter Ersen Yeniceli, okulun bahçesindeki çam ağaçları arasın-

da kurdukları darağacının yanında bugün saat 13:00'ten itibaren ölüm orucuna başlamışlardır. Öğrenciler, 'on gün sonunda istekleri olumlu karşılanmazsa, darağacında hayatlarına son vereceklerini' bildirmişlerdir. Daha sonra gelen polis ekipleri, darağacını kaldırmışlardır."

Bütün bu düşünceler ve eylem biçimleri, 27 Mayıs öncesi öğrenci hareketinden nitelikçe bir kopuşa doğru ilerlendiğini göstermektedir.

1967'nin ilk aylarında, öğrenci hareketinin yükselmeye başladığı ve başlıca hedefini siyasi iktidarın teşkil ettiği görülüyor. 4 Ocak 1967'de, İstanbul Teknik Üniversitesi Öğrenci Cemiyetinin sağcılar tarafından basılarak tahrip edilmesini protesto etmek üzere, beş binden fazla öğrencinin Taksim'e kadar yürüdüğü, burada Atatürk anıtı önünde "Bursa Nutku"nu okuyarak dağıldığı haberi, gazetelerde yer almaktadır. Bundan sonraki öğrenci olaylarında da, başlıca odak, iktidarın kontrolündeki Milli Türk Talebe Birliği ile, ilerici öğrenci kuruluşları olan Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı ve Türkiye Milli Talebe Federasyonu arasındaki "cemiyet seçimleri" dolayısıyla çıkan çatışmalardır.

Bu dönemde, farklı konulardaki öğrenci tepkilerini dile getiren gösterilerde de artış görülmekte, gösterilere katılan öğrenci sayısı da yükselmektedir. CIA aleyhine afiş asılması, Orman Kanunu'nun protesto edilmesi, 28 Nisan ve 27 Mayıs günlerinde anma ve kutlama toplantıları ve gösterileri düzenlenmesi, "Açlıkla Savaş Kampanyası", "Emperyalizmin Türk ulusunu kısırlaştırma planının bir parçası" olduğu gerekçesiyle, Jinekoloji Semineri'nin protesto edilmesi, Filistin halkını destekleme gösterileri, 1967 yılı ilkbaharını dolduran bu çeşitliliğe örnek olaylardır.

Haziran 1967'de Amerikan 6. Filosu İstanbul'a gelir ve Filo Komutanı tarafından Taksim'deki anıta bir çelenk konulur. TMTF'li gençler, çelengi yakarlar, ardından da anti-Amerikan gösteriler başlar.

25 Haziran tarihli gazetelerde, bir gün önce yapılan gösterilere geniş yer ayrılmıştır.

Akşam gazetesinin haberi şöyledir:

"Binlerce İstanbullu, Hürriyet Meydanı'ndan Taksim'e kadar yürüyerek Amerika'yı protesto etmişlerdir. Yürüyüşçüler, Dolmabahçe'deki bayrak direğinden Amerikan bayrağını indirmiş ve yerine İstiklal Marşı söyleyerek Türk bayrağı çekmişlerdir."

Gazete, bu yürüyüşte şu sloganların atıldığını yazıyor: "*Teksasın Ayısı, Süleymanın dayısı", "Ata Binmiş Eşekler, Millet Sizden Ne Bekler", "Demirel Başvekil, İşçi, Köylü Aç-Sefil"...*

Bu arada, Dolmabahçe'de görevli otuz kadar Amerikalı er, gençlerin elinden polis tarafından kurtarılarak motorlara bindirilip gemilerine gönderilmişlerdir.

Taksim Anıtı önünde yapılan konuşmada, TMTF İkinci Başkanı Faruk Yalnız'ın konuşması, o dönemdeki antiemperyalist hareketin kaynaklarını ve temel yönelimlerini göstermesi bakımından ilginçtir: "Türkiye, Johnson'a mezar olacaktır. Türk ulusu, bir kere daha emperyalizmi Anadolu'da kahredecektir. Kıbrıslı Türk kardeşlerimizin yardımına koşan Türk Donanmasının yolunu kesen bu çirkin Amerikalının filosunu, limanlarımızda görmek istemiyoruz. Ne Amerika, ne Rusya. Bağımsız politika istiyoruz. Bunda kararlıyız."

Temmuz başından itibaren, TİP üyesi milletvekillerine karşı TBMM'de baskı uygulanması, saldırılması ve Çetin Altan'ın dokunulmazlığının kaldırılmak istenmesi üzerine, yoğun protesto gösterileri düzenlenir.

31 Temmuz tarihli Akşam gazetesi, gençlik önderlerinin "Demirel'i Atatürk'e şikayet ettiklerini" yazmaktadır. On iki üniversite ve yüksekokul öğrenci temsilcisinin toplantısından sonra, Anıtkabir'e çelenk konulmuş ve AP iktidarının gerici politikaları protesto edilmiştir.

Ağustos ortalarında, Silvan'da TİP tarafından düzenlenen mitinge, sekiz bin kişi katılır. Taşınan pankartlardan birinde, şu slogan yer almaktadır: *"Petrol, Bakır, Krom Bizde, Yaşamak Sizde!"*

İkinci "Doğu Mitingi", 3 Eylül 1967'de Diyarbakır'da yapılır. Konuşmaların başlıca konusunu, *"Beş yıllık planda Doğu'ya yeterli önemin verilmemiş olması"* oluşturur.

Bunları, Siverek'te yapılan üçüncü miting izler. Bu mitingte, Ankara Sosyalist Kültür Derneği adına konuşan Ahmet Kutan ve TMTF temsilcisi Davut Özcan, halka Kürtçe hitap eder ve Kürtçe şiirler okurlar.

11 Ekim 1967 tarihli gazetelerde, Amerikan 6. Filosuna karşı açlık grevinin devam ettiği haberi var. Akşam gazetesi, haberi şöyle veriyor:

"Amerikan Altıncı Filosu'nun sırf gövde gösterisi yapmak ve mürettebatına kadın sağlamak üzere İstanbul limanına yaptığı ziyaretin tepkileri devam etmiş ve Fikir Kulüpleri Federasyonu İstanbul Sekreterliği, Dolmabahçe'de açlık grevi düzenlemiştir." Greve katılanlar arasında, iki şair, Fazıl Hüsnü Dağlarca ve Şükran Kurdakul'la, öğrenci Mehmet Cantekin'in adı dikkat çekiyor.

13 Ekim tarihli Cumhuriyet'te, antiAmerikan dalganın boyutlarını göstermesi bakımından ilginç bir haber var:

"Türk ve Amerikalı Öğrenciler Döğüştü

Atatürk ve Namık Kemal liselerinde okuyan 500 kadar öğrenci ile High School'da öğrenim gören Amerikalı öğrenciler arasında bugün kavga çıkmıştır. Olay, Atatürk Lisesi'nde okuyan Tayfun Toyraz adlı öğrencinin Amerikalı öğrenciler tarafından dövülmesinden çıkmıştır. Her iki Türk lisesi öğrencileri, bugün Amerikalıları şikayet etmek için High School'un önüne gitmişlerdir. İddiaya göre burada Amerikalı öğrenciler Türklüğe hakaret etmişler ve kavga çıkmıştır. ... Olay yerine gelen Amerikan polisi, kendi öğrencilerini kaçırmıştır. Amerikan polisi, kaçırdığı öğrencileri daha sonra Türk polisine teslim etmiştir."

14 Ekim'de İzmir'de yapılan "Amerika'yı Protesto Mitingi" sırasında, Amerikalı erlerin karaya çıkması yasaklanmış, İzmir'de gece ve gündüz olağanüstü güvenlik önlemleri alınmıştır.

Bu olaylarla ilgili olarak, o zamanlar subay olan Talat Turhan'ın kamuoyu tepkileri bakımında ilginç bir anısı var:

"Amerikan donanması için eylemler yapılıyor. Ben sokakta bir kurmay albaya rastladım. Ne haber dedim. Küfrediyor. Gençliğe küfür ediyor. 'İki gündür uyku uyumuyorum' diyor. 'Ne istiyorlar' falan filan diyor. Ben, cebimden bir kağıt çıkarttım, yanlış anımsa-

mıyorsam William Spreatte. 'Bu adamı tanıyor musun?' dedim. 'Yok. Tanımıyorum' dedi. 'Beşiktaş'ın önündeki Amerikan donanmasının kıçında yazıyor. Donanmada bir geminin ismi' dedim. 'Bana yabancı gelmedi, akşam eve gittim ansiklopediyi karıştırdım. 1900'lü yılların başında Amerikan emperyalizminin kuramını yapan adam. Aradan bu kadar yıl geçmiş, adam, o ideolojinin sonucu olarak buraya gelmiş. Seni teslim almak için. Ona eylem koyan insanlara sen küfür ediyorsun' dedim. 'Utanmıyor musun' dedim. 'Sen bilmezsin, senin başındaki de bilmez, onun başındaki de bilmez. Hepinizin belasını versin' dedim ve gittim. Herif iki gün uykusuz kalmış diye o eyleme karşı tepki koyuyor. Hiçbir şeyden haberi yok. Onun amacı mevcut düzeni korumak, o düzende kendi çıkarına bakmak. O düzene karşı sen geliyorsan seni düşman görüyor, öbürü gelse onu düşman görüyor."

Öğrenci hareketinin üniversite sorunları ile ilgili boyutu da, anti-emperyalist protestolarla birlikte gelişmektedir. 30 Ekim 1967 tarihli Cumhuriyet gazetesinde, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde, binden fazla öğrencinin belge alması üzerine bir boykot komitesi oluşturulduğuna dair bir haber yer alıyor. 1 Kasım 1967'de başlayan boykot, 8 Kasım'da sona ermiştir.

Bu arada, özel yüksekokulların devletleştirilmesi talebi, öğrenci hareketine ivme kazandırmaktadır. Özellikle, resmi üniversitelere girmek her yıl daha da güçleşirken, diğer yanda, hiç bir sınava girmeden, yalnızca "parası olana" yüksek köğrenim görme olanağının açılması, büyük çoğunluğu yoksul ya da orta halli ailelerden gelen öğrenci kitlesi arasında büyük bir tepkiye yol açmıştır.

Hukuk Fakültesi'nde boykotun bittiği gün, İstanbul'dan Ankara'ya doğru "Özel Yüksek Okulların Devletleştirilmesi" yürüyüşü başlamıştır. Yürüyüşçü öğrenciler arasında bulunan Doçent İdris Küçükömer, İzmit'te verilen mola sırasında yapılan mitingde yaptığı konuşmada, *"Montaj sanayiinin olduğu memlekette, böyle montaj eğitim olur. Gerçek halk iktidarı kurulduğu zaman, eğitim problemi halledilmiş olacaktır"* der. Yürüyüşçüler, 20 Kasım'da Ankara'ya ulaşır ve binlerce öğrenci tarafından karşılanırlar.

Öğrenci hareketinin ilgi alanı içinde, o günlerde güncel olan "Kıbrıs Meselesi" de önemli bir yer tutmaktadır.

22 Kasım'da, Beyazıt Hürriyet Meydanı'ndan *"Kana Kan İsteriz", "Gönüllü Askeriz, Harp İsteriz", "Atina'da Buluşalım"* sloganlarıyla başlayan öğrenci yürüyüşü, Ayasofya, Sirkeci, Eminönü, Tophane üzerinden Dolmabahçe'ye gelir. Buradaki bir Amerikan motorundan Amerikan bayrağı sökülüp alınır. Yürüyüş, Gümüşsuyu üzerinden Taksim'e doğru ilerler ve Beyoğlu girişinde polis ve askeri inzibat tarafından durdurulur. Bu arada, motordan Amerikan bayrağını alan sonra da yakan gençlerden Deniz Gezmiş, Uğur Büke ve Aşık İhsani tutuklanır.

Türkiye'de '68'in ne zaman başladığı sorusu, bütün bu olaylar dizisine bakıldığında bir nokta olarak değil, bir süreç olarak yanıtlanabiliyor. Fakat, eğer, genel olarak '68 kavramını, bütün dünyada zamandaş olarak patlayan hareketin genel nitelikleri açısından tanımlarsak, Türkiye'de de, o niteliklerin öğrenci hareketi içinde boy vermeye başladığı olayları, bir başlangıç noktası olarak değerlendirebiliriz. Bu açıdan, Kıbrıs sorunu gibi, son derece şoven motifler taşıyan bir olaydan hareket ederek başlayan, ve antiAmerikan bir gösteriye dönüşen ve aralarında Deniz'in de bulunduğu öğrencilerin Amerikan bayrağını yaktıkları olaylarda, '68'in ilk kıvılcımlarının görüldüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Türkiye'ye özgü sorunlarla başlayan öğrenci hareketinin, dünya çapındaki hareketin ortak nitelikleriyle birleşmesinde, içinde bulunulan siyasi ve ekonomik bunalımın etkileri ve kendine özgü ulusal özellikler etkili olmuş ve Avrupa'nın '68'inden farklı bir gelişme doğrultusu yaratmıştır.

Halit Çelenk'in değerlendirmesi, olayların içerdiği bu çelişkiyi ve gelişme yönünü göstermektedir:

"Aslında öğrenci hareketleri üniversite sorunlarıyla, öğrenim sorunlarıyla ilgili olarak başladı. Ama devrimci gençlik, haklı olarak ve yerinde olarak, yurt sorunlarıyla ülkenin kalkınmasıyla, daha demokratik hakça bir düzene ulaşabilmesi için yapılabilecek olanlarla da ilgilendi. Bu mücadeleyi yaparken de elbetteki faşizme karşı mücadele, emperyalizme karşı mücadele; döneme göre çok

ileri ve haklı sloganlar haline geldi. Bu mücadele, 12 Mart dönemine kadar devam etti."

1967 yılı başlarında, öğrenci hareketi içinde ilk kez görünmeye başlayan Filistin yanlısı tutum ve antiAmerikan sloganlar, 27 Mayıs öncesi geleneklerin dönüşmeye başlamasının işaretidir.

Ertuğrul Kürkçü, bu etkiyi değerlendirirken şunları söylüyor:

"İki şeyi hatırlayalım: Vietnam'ın kurtuluş hareketi, ABD emperyalizmine karşı mücadelesi; ikincisi, Filistin halkının kurtuluş hareketi. Asya'daki bu iki olay, Türkiye'deki devrimci hareket üzerinde son derece derin izler bıraktı. Bu, çok anlaşılabilir bir şey. Çünkü Türkiye'de baş düşmanın Amerikan emperyalizmi olduğuna sadece teorik düzeyde değil, günlük yaşam düzeyindeki pratiğiyle de tanık olan insanlar için, Vietnam'ın Amerikan emperyalizminin muazzam askeri gücüne karşı her gün daha fazla darbeler indirmesi, bu düşmanın yenilebileceği inancını öylesine pekiştirmişti ki; herkes kısa bir süre sonra Türkiye'de bir yeni Vietnam, kurtulan Vietnam örneğini kurabileceğine neredeyse inanmış gibiydi. İkincisi; Filistin kurtuluş hareketi, bu ülkenin genel kültürüyle örtüşen yönleri ve coğrafik yakınlığı bakımından, öte yandan yoksul ve vatansız bir halkın, son derece başarılı bir kurtuluş mücadelesini büyütebilmesinin mümkün olduğunu göstererek, etkili oldu. Bu mücadelenin Türkiye'ye de taşınması ya da Türkiye'deki mücadeleyle bunun arasında bir bağ kurulması mümkün görünüyordu. Ben, bizim devrimci hareketimizin bir bakıma yönelişleri, problematikleri, tartıştığı konular, dünyayı irdeleme, onun muhalif unsurlarını görmek, ayrıştırmak bakımından Batı Avrupa'daki gençlik hareketinden önemli ölçüde etkilendiğini düşünebilirim; fakat, bu çok daha büyük ölçüde önderlikler düzeyindedir. Ama büyük yığın açısından Türkiye'de '68'in asıl ayırt edici uluslararası etkileri, bence Asya, Afrika ve Latin Amerika'dan ve çok büyük ölçüde Filistin ve Vietnam'dan gelmiştir. Ama mutlaka eklememiz gerekiyor, bu en önemli faktör değildi ama, Çin de önemli faktördü. Latin Amerika'daki sonsuz sayıdaki gerilla odağının yürüttüğü mücadele, Ernesto Che Guevara'nın kişisel meziyetlerinin yanı sıra kıta çapında bir kurtu-

luş projesini önerdikten sonra girdiği mücadele içerisinde öldürülmesi, Latin Amerika'nın devrimci hareketinin izlerini de doğrudan doğruya Türkiye devrimci hareketinin içerisine taşıdı. Bu bakımdan eğer toparlarsak aslında Türkiye devrimci hareketinde iki katlı bir '68 bulmak mümkün. Teorizasyon, teorizasyonun önemi, yeni problemlerin keşfi ve çözümlenmesi bakımından, Batı Avrupa'nın izlerini taşır. Ama gerçek bir kurtuluş mücadelesine girişme kararlılığı, mücadeleyi sürdürme cesareti, kalıcı başarılar elde etme azmi açısından da, Asya, Afrika ve Latin Amerika'nın ve belirgin olarak da Filistin'in Vietnam ve Küba'yla Latin Amerika'nın devrimci ve sosyalist hareketinin alaşımını, kendisine doğru emdi ve ama bunu yaparken kendine özgü özelliklerini de bunlara kattı. O anlamda da, buna Türkiye'den ne katıldığına, Türkiye tarihinden buraya neyin devşirildiğine de bakmakta fayda var. O dönem, Türkiye tarihinin hiçbir zaman kaydetmediği büyüklükte bir köylü hareketi tabanına ve gene Türkiye'nin sonraki hiçbir tarihinde sayıca belki çoğalmış olsa bile etkinlik, coşku, yenileşme anlamında ve toplum üzerinde bıraktığı muazzam etkiler anlamında hiç görülmedik bir işçi hareketine sahipti. Öğrenci hareketinin önemi zaten, bence, Türkiye'de bunlarla ilişki kurmaya yeltenmesinde yatıyordu. Yoksa, öğrenci hareketinin yalnızca ve yalnızca üniversite sınırları içerisinde kalmasına bütün egemenler razıydı. Ama bu öğrenci hareketi ancak böyle bir taban üzerinde karşılıklı bir etkileşim içerisine girdiği zaman tehditkâr oldu, belki de, o tehditkârlığından ötürü öne çıkartıldı ve burada yalıtılmaya çalışıldı. Ama şunu söylemek şarttır ki, Türkiye'de '68-71 arası, 50 yıllık uykudan uyanan halkın hem coşkusuyla, hem öfkesiyle, hem neşesiyle doluydu. Belki de '68'e bir festival havasını veren, her şeyi ilk denemenin yarattığı bu coşkuydu ve bu, öğrenciler için olduğu kadar genel olarak çalışan ve mücadele eden halk kitleleri açısından da doğruydu. Ben, 40-50 yaşındaki işçiler hatırlıyorum; ilişki kurduğumuz, propaganda yapmak için gittiğimiz zaman, o güne kadar hep gördüğü ve anlamadığı bir şeyi, bu hareket içerisinde keşfettiği zaman nasıl bir neşeye, nasıl bir sevince büründüğünü gördüm. İnsanın sömürüldüğünü anlaması aslında oldukça kötü bir hakikattir, ama bunu anlamış olmanın,

nihayet bunun mekanizmasını çözümlemiş olmanın, nasıl büyük bir kıvanç verdiğini ben, işçilerde kendi gözlerimle gördüm. Bu atmosferi kuranın yalnızca öğrenci hareketinin etkileri, onun duyguları olabildiğini düşünmem olanaksız. Bütün Türkiye sanki bir cümbüş yaşıyor gibiydi. Sonra geriye çekilip bakıldığında, bunun Türkiye için ne kadar önemli ve yenileştirici olduğunu ve bunun sadece aydınlar ve öğrenciler için değil; bütün toplumun çalışanları, ezilenleri, horlananları için de ne kadar önemli olduğunu şimdi çok daha iyi görebilmek kabil."

İhsan Çaralan da, dönemin temel ve kalıcı özelliklerini aynı geniş çerçevede değerlendiriyor:

"'68'lerin dünyası sadece Türkiye'de değil dünyada, oldukça geniş çaplı gençlik hareketlerinin kurulu düzene karşı tepkisinin dünyasıydı. Her yerde gençler yeni bir dünya istiyorlardı. Eski dünyanın bütün değerlerine karşı bir başkaldırı vardı. Bu, Batı Avrupa'da ve Amerika'da nispeten kısa sürdü. Ama Türkiye'de oldukça uzun bir dönemi kapsayan ve bugün '68'lilik diye adlandırılan bir kimliğin doğmasına yol açan bir dönem yaşandı. Üstelik Türkiye'nin kendine özgü koşulları bu harekete kendine özgü nitelikler kazandırmıştı. Gençlik hareketi olarak gelişti. Yer yer işçilere hatta köylülere giden bir hareket oldu. Nitekim bunun içinden çıkan Dev-Genç, bu ilişkileri yüzünden, bir gençlik partisi gibiydi. Yani, herhangi bir siyasi kurumun politikalarını gençlik alanında yaşama geçiren eylemlerle sınırlı değildi, kendi eylemine yön veren politikaları, işçi ve köylü yığınlarına da taşıyordu. Kimi siyasi mihraklardan etkilenmesine rağmen, çoğu zaman da kendi politikasını kendisi üreten bir inisiyatife sahipti. Bu, onun olumlu ve olumsuz pek çok niteliklerini belirler ama, durum buydu. Yani gençlik hareketi kendisini politik bir hareket olarak tanımlıyordu ve bu politik hareket içerisinde de bazen gençlik hareketine sahip çıktığını söyleyen örneğin TİP gibi, sosyal demokrasiyi temsil ettiğini o zaman iddia eden CHP gibi, cuntacı eğilimler gibi etkili siyasi akımlara rağmen farklı bir yol izleyebiliyordu. Kanımca şöyle ifade edebiliriz '68 gençlik hareketinin temel özelliğini: Bir yeniyi arama, eski değerlere

karşı çıkma. Ve bu yeniyi, en azından istem olarak sosyalizmde bulma idi. Yani sosyalizm adına hareket ediyordu. Sosyalist bir dünya özlemi içindeydi. Kendisini eski değerlerden kurtarmak ve toplum için savaşan insanlar olma isteği ağır basan bir dünyaydı. Anımsıyorum, o zaman bir gazete bir anket yapmıştı. Ve o zaman gençlerin yüzde sekseninden çoğu, kendisinin, ülkenin kurtuluşunu sosyalizmde görüyordu. Dahası, örneğin işadamı mı olacaksın, mühendis mi olacaksın gibi sorulara verilen yanıtlarda, işadamı, müteahhit olmayı isteyen insanların sayısı yüzde bir bile değildi. Bugünün ölçülerinde baktığımızda çok önemlidir bu. Bugün, herhalde epeyce tersine dönmüş bir gençlik dünyası var. Bir arayış dönemi, bir yeniyi, bilinmeyeni arama bir anlamda da. Bu aslında '68'in önde gelen isimlerinde de temsil olunur kanımca. Belki ne yapacaklarını tam bilmiyorlardı. Neyi kuracaklarını tam bilmiyorlardı. Ama var olanı yıkmak ve yeni bir dünya yaratmak düşüncesiydi egemen olan. Bu bakımdan da '68 dendiğinde pek çok çevrede gizemli bir saygı hissedersiniz. Bu, dünyada da böyle, bizim ülkemizde daha çok böyle. Bu herhalde o zamanki değerlere olan insani bir özlemi ifade ediyor.

Nitekim bugün de kendisini '68'li sayan pek çok insan '68'in bütün değerlerini terk etmiş de olsa, onunla bugün yaşantısında bir bağ kalmasa da, nostaljik bir yaklaşımla da olsa '68 dendiği zaman heyecanlanıyor, duygulanıyor. Bugün, '68'in değerlerinin hâlâ yaşadığı ülkelerden biriyiz. Bunu, hâlâ '68'le ortaya çıkan ve en genel anlamıyla devrim ve eski değerlere karşı yeni bir dünyanın kurulması mücadelesinin savaşını veren insanların bulunduğu bir yerde de, '68 geleneğini, bugün de kendisine dayanılacak, dersler çıkarılacak, olumlu ve olumsuz yönleri irdelenecek bir olgu olarak görmek gerekir."

Onat Kutlar, hareketin nitelikleriyle gençliğin ve özellikle de gençlik önderlerinin o dönemdeki nitelikleri arasındaki bağı önemli görüyor:

"Onlar, toplumun önünde giden insanlardı. Ve taleplerini de, yukarıdan aşağıya kendilerine verilmesini beklemeden, böyle bir şey düşünmeden kendileri ortaya koyuyorlardı. Neydi bu talepler? Bir defa hiç unutulmaması gereken önemli bir gerçek var: Oldukça otokrat, baskıcı, sert bir yapı içinde yaşıyoruz. Adına demokrasi

dedikleri, demokratik hakların henüz büyük bir kısmının elde edilmediği bir toplumda yaşıyoruz. İnsan haklarının anayasada bile sürekli 'fakat'la, 'ancak'la kesilen ve böylece ortadan kaldırılan birer göstermelik yasa maddesi olduğu bir toplumda yaşıyoruz. Böyle bir toplumda özgürlükleri talep etmek, onların gerektirdiği şeyleri talep etmek, ezilen insanların haklarını talep etmek, onlardan yana olmak gerçekten son derece önemliydi. Ve '68 kuşağı ve özellikle Deniz Gezmiş ve arkadaşları bunları korkusuzca talep ettiler, korkusuzca istediler. O yıllarda, olayların birer 'masum öğrenci hareketi' olarak, yani son derece yalın öğrenci talepleri olarak başlamış olması, bu gerçeği çok fazla değiştirmiyor. Çünkü o talepler, giderek daha geniş ve daha kapsamlı toplumsal taleplere dönüştü. Özgürlük taleplerine dönüştü. Haksızlıklara karşı başkaldırmaya yönelik taleplere dönüştü. Ve tabii bugün, artık, özellikle Doğu Avrupa'da, Sovyetler Birliği'ndeki bu çok dramatik değişimlerden sonra bu konularda konuşmak epeyce zorlaştı; farkındayım, ama bütün bunlara rağmen başta Karl Marx olmak üzere toplumcu düşünürlerin; ezenlerle ezilenler, sömürenlerle sömürülenler, baskı yapanlarla baskı altındakiler, yönetenlerle yönetilenler arasındaki ayrımını, gerek ülke ölçeğinde toplum ölçeğinde, gerekse dünya ölçeğinde büyük bir isabetle ortaya koyan, net bir biçimde bu safları birbirinden ayıran ve insanların hangi tarafta yer alması gerektiğini bize anlatan düşüncesi, öğretisi bugün de önemini yitirmiş değil. Yeryüzünde yoksullar ve zenginler oldukça, yeryüzünde ezenler ve ezilenler oldukça herhalde onların düşüncesi sürekli gündemde kalacaktır. Deniz Gezmiş ve arkadaşları bu anlayışta gençlik önderleriydiler. Bu bakımdan geçerlilikleri bugün de varlığını koruyor ve son derece önemli şekilde koruyor."

Hasan Ataol, bu etkinin kaynaklarından birine ağırlık veriyor:

"Vietnam çok güncel bir olaydı; hatta M. Ali Aybar'ın da yer aldığı bir Russel mahkemesi, uluslararası Russel mahkemesi kurulmuştu. Amerika'nın savaş suçlarının mahkûm edilmesini amaçlıyordu. Fransa'da, Avrupa'da bu yönde çok etkili hareketler vardı. Latin Amerika ve hepsinin ötesinde sonradan birçok bakımdan

belki siyasal olarak eleştirmek durumunda kaldığım Che Guevara. Hâlâ çok büyük saygı duyduğum bir devrimcidir."

'68'in ayırt edici özelliği hakkında, Salman Kaya'nın değerlendirmesi ise şöyle:

"1967-68 gençliğinin benim değerlendirmeme göre en önemli özelliği, öğrenci gençliği demokratik öğrenci taleplerini, halkın demokratik-ekonomik talepleriyle bütünleştirerek örgütlü bir güç şeklinde, mekanizmadan hak istemeye dönüştürmesinin başlangıcı şeklinde değerlendiriyorum. Yani daha önce genelinde hâkim sınıflar vermişlerdir, verdiklerini bir müddet sonra tekrar almışlardır. Ve kitleleri o şekilde yönetmişlerdir. '68 gençlik hareketiyle kitlelere verilen anlayış: örgütlenerek hakkınızı mevcut sistemden alın anlayışıdır. '68 gençliği buna öncülük yapmıştır. Yer yer yenilmiştir, yer yer dayak yemiştir, işkence görmüştür ama kalıcı yanı, kitlelerin örgütlü mücadele ile haklarını alma anlayışıdır. Ben '68 olayını bu şekilde değerlendiriyorum."

Dönemin öğrenci önderlerinden Fahri Aral'ın '68'in ayırt edici özellikleri hakkındaki görüşü şöyle:

"'68, bana göre, başlı başına bir gençlik hareketi değil. Özünde bir gençlik hareketi; çıkış noktası öyle. Dünyayla olan bağlantılarına bakıldığında genel olarak bir gençlik hareketi. Ama '68'in Türkiye'de karakteristik özelliği, bir toplumsal hareket olması.

Bana göre '68 hareketini eski gençlik hareketlerinden, hatta eskiden gene de toplumsal olay olarak toplumsal hareket olarak çıkmış olan gençlik hareketlerinden ayıran bir özellik var. '68, bana göre, resmi ideolojiden yani devletin biçimlendirmiş olduğu ideolojiden bir kopuş. Bu kopuşun köklerine bakacak olursak, ta 1910'lardan belki de daha da geriye giden gençlik hareketlerinden başladığımızda, özellikle cumhuriyet döneminin '60'lara sarkan gençlik hareketlerinde, o gençlik hareketlerini oluşturan temel bir öğe var. Bu öğe, resmi ideolojiyle biçimlenmiş ve rejimin bekçisi diye addedilen bir gençliğin kalkışmış olduğu eylemler, hareketler vb. 'Vagonli' olayından tutun Hatay mitinglerine kadar, biraz tarihi gençlik hareketlerine baktığımızda, hatta 27 Mayıs öğrenci hareket-

leri de aslında temel olarak rejim bekçiliği yapan gençliğin girişmiş olduğu eylemlerdi denilebilir. Gene de, bu hareketler içerisinde gençlik, gene en dirençli yanlarını ortaya çıkarmış, hatta en yiğitçe mücadele verdiği dönemler olmuş, bu ayrı. 27-28 Nisan 1960 olayları, üç aşağı beş yukarı aynı olayı ortaya çıkarır. Bu olaylarda temel motivasyon, ya da gençliğe yakıştırılan temel öğe gençliğin rejimin bekçisi olduğuydu. İşte '68, bana göre, bunu ortadan kaldırdı. Neydi bu özellik? Bir bağımsızlık isteği var. Çok şiddetli ve kararlı bir bağımsızlık isteği. İkincisi, demokrasi. Fakat '68'in bu özelliklerinin biz o zamanlar tam farkında mıydık, değil miydik, tabii onlar ayrı bir tartışma konusu. Ama bu hareket içinde yer alan arkadaşlarımızın aşağı yukarı yüzde sekseni-doksanı TİP'ten gelen insanlar oldukları için, bir anlamda egemen ideolojiden bağımsız bir ideolojiye yani sosyalizme inanmış insanlardı. Ama bu inanç, şöyle ya da böyle başka biçimlerde daha sonra ortaya çıkan gruplaşmalarda, siyasi bölünmelerde falan başka biçimler almış olabilirler ama genellikle bu eğilim daha ağır bastı. '68'de özellikle olayların gelişmesinde temel düşünce; bağımsızlık artı demokrasi ve artı sosyalizm. Ben o yüzden '68 tartışması geldiği zaman bu temel özelliğe kesinlikle parmak basmak isterim. O dönemlerde biz farkında olalım olmayalım ama bir kopuşu gerçekleştiriyorduk. Bu, resmi ideolojiden, devlet ideolojisinden kopuştu. Yani bana göre '68'in temel özelliği bu. Onun dışında bir gençlik hareketi olarak çıkması, toplumsal hareket olarak bütün Türkiye'ye yansıması, işçisinden köylüsüne kadar herkeste '68 hareketine karşı bir sempati uyanması, bana göre, hep bu ideolojinin biçimlenmesinden dolayı ortaya çıktı. '68'in temel özelliği bence bu. Türkiye'de özellikle sosyalist hareket-te, daha sonra belirgin hale gelecek ve ayrı siyasi gruplar halinde de kendisini gösterecek temel bir özelliğin yani bağımsız düşünmenin ve sosyalizmin bir biçimlenmesi çıktı ortaya '68'de."

Onat Kutlar, dönemin özellikleriyle, gençlik hareketinin önderlerinin özellikleri arasında bir bağ görüyor:

"Ne zaman, özellikle bugün, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarını ve '68 kuşağının gençlerini düşünsem, çok çelişkili gibi görünse de,

ister istemez aklıma bazı Amerikan filmleri geliyor. O filmlerde, özellikle Vietnam'ı anlatan filmlerde, hep bir Vietnam öncesi gençlik rüyası anlatılır. Yani saf, bozulmamış, dostlukları dostluk olan, ilişkileri ilişki olan, sevgileri sevgi, bir gençlik rüyası. Tabii, Amerikan toplumunu tanıyan bizler bu rüyanın oldukça aldatıcı olduğunu biliriz; ama öyle sanıyorum ki, Deniz Gezmiş ve arkadaşları ve '68 kuşağının gençleri, bizler için böyle bir rüyanın, böyle bir düşün temsilcileriydi. Yani onlar için günlük çıkarlar söz konusu değildi, yaşamın insanlara zorladığı çıkar ilişkileri söz konusu değildi. Eski deyişle: Hanedeki evlad-ü ıyalden, yani geçindirmek zorunda olduğun insanlardan doğan tavizler, boyun eğmeler, razı oluşlar söz konusu değildi. Kariyer meseleleri yoktu. Uzun yıllar yaşayıp sonunda emekli olmak da söz konusu değildi. Onlar, adeta ölümsüz, bitmeyen bir gençlik olarak yaşadılar ve tamamladılar kendi yaşam çizgilerini. Bu bakımdan ne zaman onları düşünsek, saf ve bozulmamış bir gençlik simgesi gelir aklımıza. Bence bu çok önemli. Çünkü özellikle 1980'den sonra Türkiye'nin yaşadığı çok derin çıkarcı, ödünler veren, parayı, şöhreti, günlük ve geçici değerleri ön plana getiren toplum düzeni içinde yaşarken, gerçekten böyle bir bakış açısına çok ihtiyacımız olduğunu düşünüyorum."

1968, TAVI GELEN DEMİR...

1968 yılının gazetelere yansıyan ilk öğrenci haberi, 25 Ocak 1968'de Fikir Kulüpleri Federasyonu İstanbul Sekreterliği tarafından düzenlenen "Doğu Gecesi"ne yapılan faşist saldırı ile ilgili. Faşistler, gecenin düzenlendiği salona, amonyak ve asit dolu şişeler atarak saldırmışlardır.

Olaydan bir hafta sonra, AP İstanbul İl Gençlik Teşkilatı Başkanı İbrahim Çetinkaya, düzenlediği basın toplantısında, *"Şuurlu milliyetçi gençlik, icab ederse, bugün yurt sathında komünist avına çıkacaktır"* diyor.

1967'deki olaylarda da benzeri bulunan bu olay, Batı'daki '68'le Türkiye'dekini ayıran başlıca özelliklerinden birine işaret ediyor.

Batı'da, hareketin bitiş döneminde, Fransa'da ve bir ölçüde İtalya'da görülen faşist karşı gösteriler ve saldırılar, Türkiye'de, sürecin başından beri ayrılmaz bir parçasıdır.

Aynı zamanda, TBMM içinde de, TİP'li milletvekillerine karşı saldırılar düzenlenmekte ve devrimci öğrenci hareketine karşı faşist örgütlerin saldırısıyla meclisteki olaylar, birbirine paralel gitmektedir.

20 Şubat 1968'de, AP'liler TİP milletvekillerine saldırır ve Çetin Altan yaralanır.

Ertesi gün, MTTB Başkanı İsmail Kahraman üç arkadaşıyla birlikte İstanbul TİP il merkezi önüne, üzerinde "Komünizm yolunda olanları ezeceğiz" yazılı bir çelenk bırakır.

24 Şubat 1968'de Ankara'da, "Anayasa Mitingi" düzenlenir. Tandoğan Meydanı'nda başlayan mitingden sonra, işçiler ve gençlerden oluşan büyük bir topluluk, *"Faşizm Döve Döve Geldi, Öle Öle gidecek", "Akan Kanlar Zalimleri Boğacak", "Atatürk Bursa Nutkunu Bugünler İçin Yazdı"* sloganları ve pankartlarıyla yürüyüşe geçer. Aralarında İlhan Selçuk ve Çetin Altan'ın da bulunduğu topluluğa, Cebeci Meydanı'nda beklemekte olan, ellerinde taşlar, sopalar ve demir kancalar bulunan iki yüz kişilik bir grup saldırır. Çatışma, çok sayıda göstericinin yaralanmasından sonra, toplum polisinin müdahalesiyle durdurulur.

Ertesi gün, İstanbul'da yapılan mitinge de, üç yüz kişilik bir grup, *"Kafirler Moskova'ya", "Allah-u Ekber"* sloganlarıyla müdahale eder. Ancak polis barikatını aşıp miting alanına giremez.

İki hafta sonra, İstanbul'da MTTB'nin öncülüğü altında "Şahlanış Mitingi" düzenlenir. Mehter takımı, Bursa Kılıç Kalkan Ekibi ve belediye bandosunun katıldığı mitingde, Necip Fazıl Kısakürek konuşur. Taşınan pankartlar arasında dikkat çekici olanlar şunlardır: *"Kara Kaşlı Behicem* (Behice Boran kastediliyor), *İpini Ben Çekicem", "Cellat Karaali, zengin olacağın günler yakındır", "Komünizmi Ezeceğiz Türkistan'da Gezeceğiz."*

7 Mart'ta, dönemin öğrenci liderlerinden Bozkurt Nuhoğlu açısından, '68'in başlangıcını temsil eden bir olay yaşanır.

"Süleyman Demirel'in uluslararası AIESEC konferansını açmak için Fen Fakültesi Konferans Salonu'nda bir konuşma yapacağı öğrenilmişti, bizim tarafımızdan. Bunun üzerine, arkadaşlarımla şöyle bir plan yaptık: Demirel, konferansı açarken, ben Demirel'in elinden mikrofonu alıp Demirel'in ne menem bir insan olduğunu sergileyen bir konuşma yapacaktım. Fakat öyle olmadı. Belki de istihbar edildi bu; Demirel, gelmedi o toplantıya. Seyfi Öztürk gönderildi. O bakımdan orada küçük bir değerlendirme yaptık. Bu adam böyle bir eyleme değmez dedik. Onun için, yalnızca konuşturmamakla yetinelim, onu konuşturmayalım. Ve kürsüye davet edildiğinde, bizler gösteriye başladık. Hiç kimse onun sesini duyamadı, onu konuşturmadık. Bunun üzerine, yedi öğrenci hakkında tutuklama kararı çıktı. İlk tutuklananlar arasında ben de vardım. Deniz Gezmiş, on beş gün sonra, bize dahil oldu. Yargılama oldukça uzun sürdü. İlk yargılamada tutukluların büyük bir bölümünü serbest bıraktılar. Ama, biz üç kişi, yargıcın ısrarlı tutumu karşısında altı ay tutuklu kaldık. Zannediyorum, 1968'in Nisan ayında serbest bırakıldık. İşte bu, bence, '68'in başlama işareti oldu bir bakıma. Çünkü hem protesto gösterimiz çok kitlesel bir eylemdi, hem de, mahkemelerimiz. Tutuklama süresi boyunca, belki on kez duruşmaya çıktık. Her duruşma, büyük bir kitlesel eyleme dönüştü. Zannediyorum her duruşmada üç bin, beş bin öğrenci geliyordu adliyeye. Ve böyle, dalga dalga yayılıyordu. O mahkemeler, kitleselliğin bence ilk başlangıcı oldu. Ve Deniz'in o tutuklamalardan sonra kitle çizgisini yakaladığını zannediyorum. Bir kitle önderi olarak doğuşunun başlangıcı diyebiliriz bu olaya."

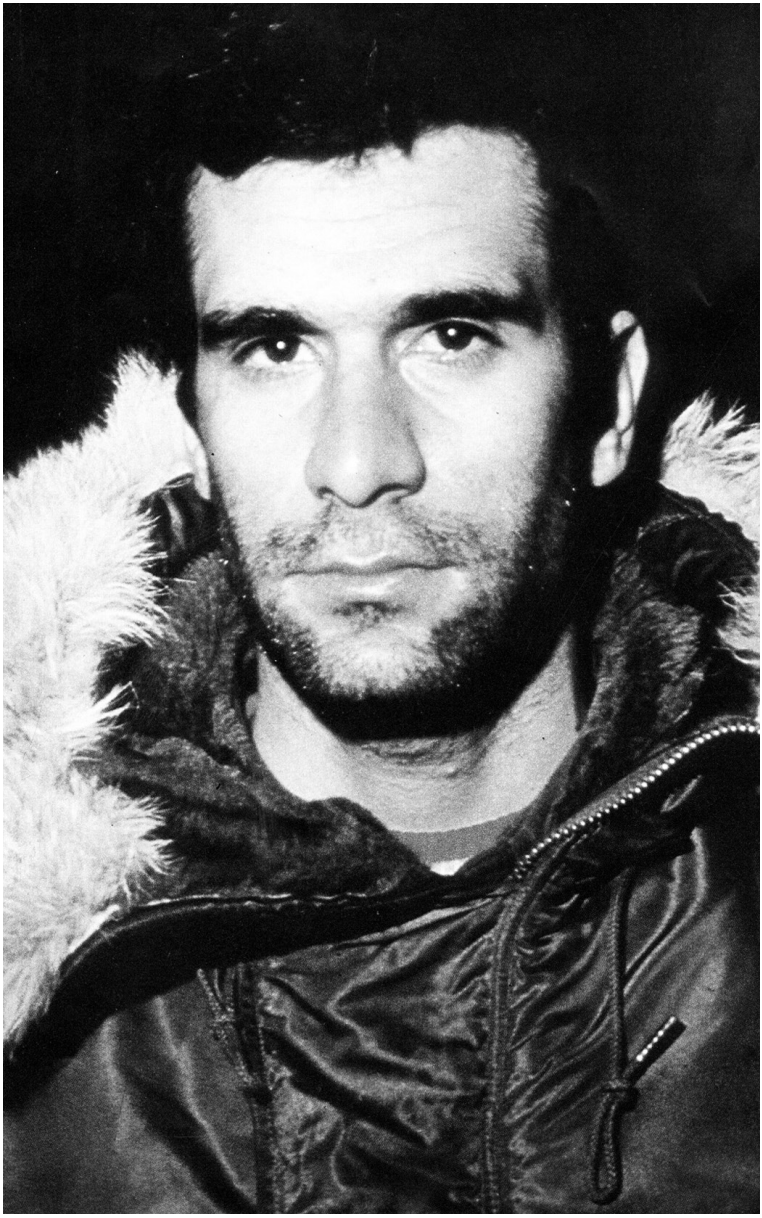
Deniz Gezmiş adının ilk kez kamuoyunda yaygın ve etkili biçimde duyulmasını sağlayan bu olayı, Deniz'in babası, Cemil Gezmiş, şöyle hatırlıyor:

"Bu AIESEC, uluslararası bir ekonomi toplantısıydı galiba ki zannediyorum bu para konularında bizim aleyhimize birtakım şeyler vardı. Edebiyat Fakültesi amfisinde yapıldı. Seyfi Öztürk bu işlerle ilgili bakan olarak katılmıştı. Onu yuhaladılar. Bu yuhalama nedeniyle toplayıp getirdiler. Bozkurt da dahil 11-12 kişiyi Sulta-

nahmet'e tıktılar. Bunları, bakana hakaret suçuyla getirdiler, 4. Asliye Ceza Mahkemesi'ne... Mahkemenin hâkimi olan Karabela, başından beri, çocuklar üzerinde hemen cezayı vermiş gibi davrandı. 60 tane avukat girmişti o davaya. Cüppesini alan giriyordu içeriye. Bu mahkemede çok enteresan bir şey oldu. O mahkemenin savcı yardımcısı Harem'de benim komşum. Mahkeme sırasında Ankara'dan Adalet Bakanı Hasan Dinçer telefon ediyor... Nöbetçi savcıyı buluyor, diyor ki: 'Hâkime söyle, mutlaka bu çocuklar cezalandırılmalı.' Nöbetçi savcı mahkemeye geliyor, duruşma devam ederken, nöbetçi savcı 'Sizinle konuşmam gerekiyor' diyor. Hâkim 'Burası mahkeme sen kim oluyorsun' diye tersliyor, savcıyı tanımıyor. 'Ben nöbetçi savcıyım' diyor. Bunun üzerine hâkim 'Söyle ne söyleyeceksen' diyor. Komşum yanına gidiyor, kulağına diyor ki 'Adalet bakanı böyle böyle dedi' . 'Haa, hürmetlerimi söyle, başımın üstüne, ben kanunları onların beline vuracağım. İsmet Paşa denen adam orduyu ayaklandırmak istedi başaramadı, şimdi öğrencileri ayaklandırdı ve ben bu kanunu onların beline vuracağım.' Duruşma safhası böyle devam etti. Bizim artık, Deniz'in hayatından endişe etmeye hakkımız vardı."

AIESEC olayını, Haşmet Atahan şöyle anlatıyor:

"AIESEC olayı, '68'in başlangıcı olarak kabul edilebilir. AIESEC olayı daha önceden devam eden belirli bir birikimin su yüzüne çıkmasıdır. Aşağı yukarı 40'ın üzerinde uluslararası kuruluşun üyesi bulunduğu gibi bizim de üyesi olduğumuz bir kuruluştu AIESEC. Ve o sene 20. olağan genel kurulunu Türkiye'de yapmak zorundaydı. Kuruluşun, bu genel toplantısının açılışına, Demirel'in ve iktidarı temsil edenlerin katılması söz konusuydu. Bu konuda arkadaşlarımıza belli bir bilgilenme gelince, başta Deniz olmak üzere, o zaman bu hareketlerin içinde yer alan arkadaşlarımız toplanıp Fen Fakültesi'ne gidiyorlar. Ve Fen Fakültesi'nde düzenlenen toplantı sırasında açılış konuşmasını yapan bakanı yuhalıyorlar. Ve bu hareketten sonra Deniz'le beraber Bozkurt Nuhoğlu ve diğer arkadaşlar ilk tutuklanmalarını yaşıyorlar. AIESEC olayı ilk etkili öğrenci hareketi ve ilk tutuklanmalara yol açan bir olay olarak yerini alıyor. Daha sonra öğrenci hareketleri tabii giderek gelişmeye başlıyor."

Olay, gazetelere şöyle yansır:

"Bakan Öztürk'ü konuşması sırasında protesto eden öğrencilerden dördü, olay sırasında çekilen resimlerden yararlanarak mahkemeye verilmiştir.

Bozkurt Nuhoğlu (Hukuk), Rıfat Çaldırık (Hukuk), Mehmet Beşpınar (İktisat) ve Mustafa Lütfi Kıyıcı (Hukuk), savcılıkça ifadeleri alındıktan sonra, 'Vazifeli Devlet Bakanına hakaret ve hükümetin manevi şahsiyetini tahkir' suçlarından birinci Sulh Ceza Mahkemesi'ne sevk edilmişlerdir...

"Bu dört öğrenciden başka, resimlerden tespit edilen Deniz Gezmiş (Hukuk), Raif Ertem (Hukuk), Mustafa Gürkan (Gazetecilik Enstitüsü), Hayri Eroğlu (Hukuk), Sait Bülbül (Yıldız Teknik Okulu Talebe Birliği Başkanı) ve Rahmi Aydın (Hukuk) adlı öğrenciler de polis tarafından aranmaktadır."

Eğer Deniz'in bir gençlik önderi olarak ortaya çıkış sürecini izlersek, bir anlamda, '68'in oluş ve gelişim süreçlerinin başlıca kilometre taşlarını da görebiliriz. AIESEC olayı, Deniz'in öğrenci gençlik kitlesi içinde tanınıp sevilmesinin başlangıcı olarak kabul edilebilir. Daha sonraki bütün gelişmelerde, Deniz'in adı, Türkiye'nin '68'i ile özdeşleşecek ve dönemin simgesi haline gelecektir. Deniz, milliyetçi, sistem içi yönleri ağır basan bütün gösterileri, bu özelliklerinin aşılması yönünde zorlayan, hareketi düzen sınırları dışına çekmeye çalışan bir gençlik lideri olarak sivrilmektedir.

Bozkurt Nuhoğlu'nun Deniz'e ilişkin bir anısı, onun özelliklerini bütün açıklığıyla anlatmaktadır:

"Ben Deniz'den daha büyüğüm. Ben '69-70 kuşağını beraber yaşadım. Öğrenciliğim bir hayli uzun sürdü. Deniz, o hareketin bir bakıma lokomotifiydi. Bu olayı ilk açtığı zaman senelerin verdiği deneyim, biraz da yaşlılık insanları daha çok ihtiyata sevk ediyor. Bunun mantıksızlığını anlatmaya çalıştım ona. Ama o ikna etti hepimizi. '68'in işgalle başlayan ateşini Deniz yaktı.

Ben ondan yaşlı olduğum için, Deniz gibi heyecanlı insanları çok gördüm. Ona sık sık takılırdım. 'Senin de bu heyecanın bir

sigara dumanı gibi dağılıp gidecek' o 'hayır bu sefer geride kalan sen olacaksın, ben devam edeceğim' derdi. Gerçekten dediğini yaptı. O hâlâ yaşıyor, şimdi biz kaldık orada gerçekten."

Nuhoğlu'nun anlattığı olay, 1968 Mayıs ayında geçmektedir. Tam o sırada, Paris'te otuz bin öğrencinin polisle çatıştığı haberi gazetelerde yer almaktadır. Aynı zamanda, İstanbul'da, bütün üniversite ve yüksekokullar öğrenci kitlesini kapsayan, geniş ve etkili bir "NATO'YA HAYIR" kampanyası yürütülmekte, kampanyayı baltalamak isteyen faşistlerle çatışmalar çıkmaktadır. 14 Mayıs'ta, 106 öğrenci gözaltına alınır, Taksim'de bir gösteri düzenlenir.

Bu arada, Türkiye'de '68'in "üniversite işgalleri ile başladığını" ileri sürenleri açmaza sokan bir gelişme yaşanır. 31 Mayıs 1968 Cuma günü, Ankara İlahiyat Fakültesi öğrencileri, fakülteden atılan Hatice Babacan ve Mustafa Doğrusöz adlı arkadaşlarının tekrar okula alınması talebiyle okullarını işgal ederler. Başlıca altı talepleri vardır: Derslerin Arapça bilen öğretim üyeleri tarafından verilmesi, kızların başörtüsüne karışılmaması, ibadet ve konuşma serbestliği, din hürriyeti, ve dekan ve bazı yöneticilerin değiştirilmesi. Akşam gazetesinin haberine göre, işgalci öğrenciler, *"fakülte ve dershanelerde ibadet etmişler, Kur'an ve ilahiler okumuşlar, kendi aralarında mini etek ve din konularını tartışmışlardır."*

10 Haziran'da, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi öğrencileri, 13 maddelik bir reform talebiyle fakülteyi işgal ederler. Öğrenci Derneği Başkanı Celal Kargılı, boykot ve işgalin nedenlerini gazetecilere şöyle açıklar: *"Dünya gençliği bizden çok daha iyi şartlarda bulunurken, daha iyi olanaklara kavuşmak için mücadele verirken, pek ilkel koşullarda, en ilkel yönetmeliklerle öğrenime devam etmemiz, Türk gençliğinin devrimcilik görüşü ile bağdaşmamaktadır. Biz, bu hareketle, Türkiye'deki bütün üniversite gençliğinin devrimci hareketlerine, fakültemiz bahçesini mücadele alanı olarak ayırdık. Haklarımız verilinceye kadar mücadelemize devam edeceğiz. İsteklerimizin gerçekleşmesi için 8000 öğrenci, kanımız pahasına ant içmiş bulunuyoruz."* 13 maddelik listede yer alan taleplerin tamamı fakülte sorunlarına ilişkindir. Yalnız, ilk madde, diğerlerinden ayrı bir özel-

lik göstermektedir: *"Fakülte dekanı, ya Atatürk ilkelerine saygılı olmalı, ya da görevini derhal terk etmelidir."*

12 Haziran 1968'de, İstanbul Hukuk Fakültesi işgal edilir. Bu işgalin talepleri de, Ankara'da DTCF'nin işgalinde öne sürülenlere benzemektedir. Farklı ve ileri bir talep daha vardır: "Fakülte yönetimine, kayıtsız şartsız ortak olmak".

İstanbul Üniversitesi merkez binasının iç avlusuna, işgal ve boykotun kitlesel özelliğini gösteren büyük boyda bir slogan yazılır: *"Sağ-Sol Yok, Boykot Var"!*

O dönemde, yalnızca Ankara ve İstanbul'da değil, yeni kurulmuş bulunan ve Türkiye'nin üç büyük kenti dışındaki ilk üniversite olan Erzurum Atatürk Üniversitesi'nde de, '68'in rüzgârı esiyordu. O dönemde, Erzurum'da üniversite öğrencisi olan Tuncer Sümer, hareketin farklı bir boyutunu anlatıyor:

"Ben, Erzurum Atatürk Üniversitesi öğrencisiydim. Ve orada 1967-69 arası çok yoğun bir devrimci mücadele vardı. Nedeni de şu: Biliyorsunuz, Erzurum genel olarak, ülkücüler diye bilinen CKMP'li faşistlerin kontrolü ve denetimi altında bir il idi. Üniversite de öyleydi. Biz orada 30-40 öğrenci, Fikir Kulübü'nü kurmuştuk. Federasyonun Erzurum sekreterliğini. Tabii buna bağlı üç Fikir Kulübümüz vardı bizim. Ve bu Erzurum sekreterliğinde bunlara karşı çok yoğun bir mücadele veriyorduk. Bu mücadele çeşitli biçimlerde yapılıyordu. Neydi? Öğrenci derneğinin seçimlerine katılıyorduk, çoğu zaman biz kaybediyorduk. Onlar sayı olarak, bizden gerçekten çoktular. Ama varlığımızı hissettiriyorduk. 30-40 kişi çoğu zaman 200-300 kişiye karşı meydan okuyorduk. Hatta, günler düzenliyorduk, eğitim çalışmaları yapıyorduk. Eğitim çalışmalarında diyalektik materyalizm ve sosyalizmi anlatıyorduk. Bunlar Fikir Kulübü faaliyetleri içerisinde oluyordu. Ayrıca çevre illerle daha iyi ilişkilerimiz vardı. Örneğin Kars'la çok iyi ilişkilerimiz vardı. Kars, demokrat bir şehirdi ve biz orada TİP'in seçim çalışmalarına katılıyorduk. Öğrenci olarak yani Erzurum'daki devrimci, FKF'li öğrenciler olarak. Hatta seçim çalışmalarında çoğu zaman konuşmacı olarak gittik, çoğu zaman gezginci propagandacı olarak gittik. Bir de hiç

unutmam 1968 yılında biz Kars'ın Susuz ilçesine bağlı iki köyde Türkiye'de ilk defa toprak için köylüleri yürüyüşe geçirdik. O yürüyüşe jandarma müdahale etti. İzinsiz bir yürüyüştü. Ancak o zaman TİP milletvekili Adil Kurtel vardı. Onun sayesinde biz yürüyüşü tamamladık. Ve tabii bunun mimarı da o zamanki TİP il başkanı Hayati Tuncel'di. Onu da anımsamadan geçemeyeceğim. Kars'ta o zamanki TİP çalışmalarında çok değerli bir arkadaşımızdı. Ayrıca, Ağrı'da çalışmalarımız vardı. Ağrı'da Mehmet Ali Arslan vardı o zaman TİP yönetiminde. Ve tabii 1968'de Türkiye'de ilk defa büyük bir "İşsizlik Mitingi" yaptık. Diyebilirim ki Ağrı gibi küçük bir ilin ilçesinde yani, 7-8 bin kişiyi toplayabilmiştik. Çok görkemli, çok güzel bir mitingdi. Hatta orada bizimle beraber Mehdi Zana da konuşmacı olarak bulunmuştu. Yani Erzurum'da biz bu söylediğim dönemde çok yoğun bir çalışma içindeydik. Tabii Ankara'dan, İstanbul'dan biraz farklıydık. Biz; 200-300 kişilik bir militan güce, 30-40 kişi karşı koyuyorduk. 1968-69'a girerken. Silahlı mücadeleyi de tartışıyorduk biz orada. Çok yoğun bir şekilde tartışıyorduk. Hatta R. Debray'ın, Che'nin, yayınlanmış kitaplarını okuyorduk, bunlar üzerinde tartışmalar yapıyorduk. Türkiye'de bir halk savaşı verilmeden o günün şartlarında emperyalizme karşı konulamayacağını düşünüyorduk. Özellikle Amerikan emperyalizmi kovulmadan Türkiye'de insanların eşit ve uygarca yaşayacağı bir toplumun, bir Türkiye'nin yaratılamayacağını düşünüyorduk."

Zeki Tekeş'in işgallerle ilgili anıları, o dönemde Kürt öğrenci gençliğinin durumu hakkında aydınlatıcı bilgiler içeriyor:

"Ben Deniz'le '68 üniversite işgalleri döneminde, yani günlerinde tanıştım. O tarihte Işık Mühendislik Okulu'ndaki işgal komitesinin başkanıydım. Ve işgali iki arkadaşla birlikte başlattık. Sonradan katılanlar oldu. Komiteler oluşturuldu. Ve ben 1 hafta geçtikten sonra 'İstanbul Üniversitesi'ne gidelim birkaç arkadaşla birlikte, bir bakalım onlar ne yapıyor', diye arkadaşlarıma önerdim. Yani bir dayanışma ziyareti. O tarihte yine bir hemşerimiz, Kemal Bingöllü önde gelen öğrenci temsilcilerindendi, birlikte İstanbul Üniversitesi'ne gittik. Kemal'i ziyaret ettik. Bahçede büyük bir kalabalık var. Benim bir

arkadaşım dedi ki: 'Deniz'le biz aynı sınıftayız', dedi. Deniz'le henüz tanışmamışım. 'Gel seni bir tanıştırayım' dedi. 'Niye, ne özelliği var' dedim. 'Yahu kardeşim, sen orada oturan konsey monsey başkanına bakma. Asıl fiili başkan Deniz. Biz şu anda bütün kuvvetlerle ona bağlıyız. Onlar formalite. Sen onlara bakma. Gel seni tanıştırayım.' Öyle söyleyince bayağı etkilendim. Arkadaş beni tanıştırdı. Işık Mühendisliği'nde işgal komite başkanı olduğumu, Diyarbakırlı olduğumu söyledi. Özellikle Kürtlere karşı çok sıcakkanlı, çok sevecendi. Yani böyle Doğu ve Güneydoğu'dan birisiyle tanıştığı zaman ona karşı ilgisi çok daha değişikti; onların Türkiye'de çok daha ezildiğini, hiçbir ulusal haklarının olmadığını çok iyi biliyordu. O gün öyle tanıştık. Çok memnun oldum ben. Ama çok hareketli, çok dinamik, yerinde duramıyor, gelen birtakım insanlarla işgal komitesine bağlı insanlar hep gelir, ondan direktif alırlardı falan. O anda anladım ki gerçekten fiili yönetici bu arkadaştır."

1968 bahar ve yaz ayları, bütün Türkiye üniversitelerinde ve yüksekokullarında, işgaller ve boykotlarla geçer. O günlerde yayınlanan şu haber, hareketin yaygınlığı ve boyutları hakkında bir fikir verebilir:

"Kartal'daki Tekel Enstitüleri Tütün Eksperlik Kursunun birinci ve ikinci sınıflarında okuyan otuz üç öğrenci, bugün dersleri boykot etmişlerdir. Öğrenciler, 'Tütün Kanunu'nun bir an önce çıkmasını ve Yüksekokul kimliğine girmelerini istemektedirler."

Kitlesellik ve kararlılık bakımından olağanüstü özellikler gösteren öğrenci hareketi karşısında, resmi ağızların değerlendirmeleri de ilginçtir. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, "Ortaya atılan görüşler, kamuoyuna ve sorumlulara mal olmuştur. Bugünkü durumun böyle sürüp gitmesi beni derin bir şekilde düşündürmektedir. ... İsteğim, sorumluların, bu gidişe öğrencilerin haklı isteklerini yerine getirecek bir şekilde ve eğitim sorunlarını temelden çözecek bir şekle koymalarıdır" demektedir.

12 Mart döneminde darbecilerin başbakanlığını yapacak olan Nihat Erim, o dönemde öğrenci hareketlerinin savunucusu görünümündedir: "Bu bir patlamadır, genç kuşağın patlamasıdır. Gençliğimiz, yerden göğe kadar haklıdır."

Siyasi iktidar, resmi olarak, olayların "basit gençlik olayları" olduğu görüşünü ileri sürerken, el altından, boykotları ve işgalleri kaba kuvvet kullanarak kırmayı dener. AP ve CKMP'ye bağlı sözde gençlik kuruluşlarının üyelerini, okullara saldırtır.

"YANKEE, GO HOME!"

Boykot ve işgaller, yer yer kısmi taleplerin kabul edilmesiyle sona ererken, belli başlı üniversite ve yüksek okullarda yer yer çatışmalar içinde devam etmektedir. Bu arada, 15 Temmuz günü, Amerikan 6. Filosu, yeniden İstanbul limanına demir atar. Sekiz gün sürecek bir "ziyaret"tir bu.

Protesto gösterileri, filonun limana girişinden beş saat sonra başlar. İTÜ'lü öğrenciler, Dolmabahçe rıhtımına Türk bayrağı çekerler ve İstiklâl Marşı'nı okurlar.

Gece, Beyoğlu'na eğlenmeye çıkan Amerikan denizcilerini, naylon torbalara doldurulmuş mürekkep bombaları beklemektedir. On beş öğrenci tutuklanır, aynı gece ifadeleri alınarak serbest bırakılırlar.

Ertesi gece, boya ve mürekkep torbalarına, çatapatlar eklenir. Yirmi dokuz öğrenci gözaltına alınır.

17 Temmuz 1968 gecesi, protestocu öğrencilerin yoğun olarak kaldığı Teknik Üniversite Yurdu'nu polis basar.

Öğrenciler yurdu savunur ve çıkan çatışmada, öğrenciler tarafından rehin alınan Emniyet Amiri kurtarılır, biri yurt penceresinden polis tarafından atılan Vedat Demircioğlu olmak üzere, üç öğrenci yaralanır.

Ertesi gün, İstanbul Ünversitesi'nden gelenlerin de katıldığı büyük bir öğrenci kitlesi, yeni bir "Altıncı Filoyu Protesto" yürüyüşüne başlar.

Metin Eşrefoğlu, o günü ve o günün gerisindeki olayları şöyle anlatıyor:

"Teknik Üniversite öğrencisiydim. İstanbul Üniversitesi'nde işgaller olunca biz, Teknik Üniversite'de, Deniz Gezmiş'lerin, Boz-

kurt Nuhoğlu'nun başını çektiği işgal hareketini desteklemek amacıyla bir korsan düzenledik. Ve orada öğrenci arkadaşların baskısıyla yemekhaneyi işgal etme kararı aldık. Harun Karadeniz'in önderliğinde. Teknik Üniversite'nin işgale girişi bu şekilde oldu ve biz bu şekilde yer aldık. Teknik Üniversite'de işgal konseyi vardı. Her fakültenin işgal konseyi vardı. İşgallerden sonra 6. Filo eylemleri oldu.

Amerikan 6. Filosunun İstanbul ziyaretini protesto eylemleri içerisinde bütün o sıradaki devrimci gençlerin önünde iki seçenek vardı. Birincisi, aktif olarak bu direnişe katılmak, ikincisi de sadece bildiri ve demeçlerle protesto biçiminde katılmaktı. Biz, Deniz Gezmiş'in liderliğindeki aktif protestoyu tercih ettik o dönemde. Ve 6. Filo'ya karşı direnişler Deniz Gezmiş'in liderliğindeki hareketlerle tam anlamıyla devrimci gençliğin yer aldığı bir neticeye vardı. Zaten bu dönemde esas 6. Filo'ya karşı direniş eylemleri sırasında devrimci gençlik içinde ayrılmalar da beraklaşmış ve kimlerin hangi görüş içinde oldukları, bunun neticesinde ortaya çıktı. Ve o sırada FKF, TİP'e daha yakın TİP'in gençlik kolları biçiminde çalışıyordu. Ona alternatif bir gençlik örgütü, Devrimci Öğrenci Birliği (DÖB) idi. İstanbul'u kastediyorum. İstanbul'da DÖB'ün başkanı Deniz Gezmiş'ti. Ve bütün bu eylemleri antiAmerikancı, antiemperyalist eylemleri başlatan ve en doruk noktaya ulaştıran DÖB olmuştur. O zaman bu eylemlerde aktif olmak isteyenler DÖB'e geçtiler. Ondan önce bizim Hukuk Fakültesi'nde arkadaşlarla sıkı diyaloğumuz yoktu. Benim, şu anda hatırladığım kadarıyla bütün günüm, İstanbul Üniversitesi'nde ve DÖB'de geçiyordu. Teknik Üniversite'ye arada bir uğruyorduk. Ve sonra Deniz'le de arkadaşlığımız ilerlemiş oldu. Teknik Üniversite'den DÖB'e katılan benden başka kimse yoktu o dönemde. İTÜ'lü olup da DÖB'de olan başka kimse yoktu. İTÜ'de o zaman iki ayrışma vardı.

6. Filo eylemlerinden önce meşhur bir Ankara yürüyüşümüz vardır. Özel okulların devletleştirilmesiyle ilgili bir yürüyüştü. Bununla ilgili boykotlar olmuştu. Bu eylemlerin çoğunda daha çok,

Deniz'in ve Deniz'in arkadaşlarının tarafında olduk. Sebebi, kitle önderliğini onlar daha iyi yapabiliyorlardı. Benim de geçiş dönemim o döneme rastlıyor.

Zaten, Deniz Gezmiş, bütün eylemlerin arkasından tutuklanıyordu. Deniz'i görmeye biz hasret kalıyorduk o dönemde. Deniz, ya hapishanede oluyordu ya kaçak oluyordu. Kaçak olduğu dönemlerde görüşüyorduk, görüşmelerimiz de sınırlı oluyordu. Ve biz Deniz'e hiç doyamamıştık o dönemlerde. O dönemde bile Deniz'in yanında olmak, Deniz'le sohbet etmek, Deniz'le birlikte olmak bizim için çok büyük zevkti ve keyifli bir olaydı."

...

"Dolmabahçe direnişinin çeşitli safhalarında vardım. Dolmabahçe direnişi sırasında Taksim'de miting vardı. Taksim'de mitingten sonra, DÖB, kitleyi Dolmabahçe'deki 6. Filonun erlerinin karaya çıktıkları yere götürmeye çalışıyordu. FKF'li ve TİP'li arkadaşlar da barikat kurdular. Olayların tırmanmasını önlemek için, sertleşmesini önlemek için barikatlar kurdular. Önce o barikatlar yıkılarak kitleyle birlikte Dolmabahçe'ye inildi ve Dolmabahçe'de Amerikan askerlerinden yakalanabilenler denize atıldı, yakalanamayanlar kovalandı. Orada enteresan birtakım gelişmeler oldu. Denize atılan Amerikalı askerlerin arkasından, bizim Karadenizli arkadaşlar da atladı. Denizde boğuşmalar oldu. Bu olaylardan sonra gençlik hareketi içindeki bu iki takım arasında sürekli bir mücadeleye tanık olduk. Öğrenci kitlesinin çoğunluğu İstanbul'daki bilhassa İstanbul Üniversitesi'ndeki gençliğin hemen hemen tamamı, Deniz'in olduğu dönemlerde Deniz'in işaretiyle hareket ederlerdi. Kurulan barikatlar da o anlama geliyordu. Yani çoğunluk gitmese barikat kurulmazdı zaten."

Taksim'den, Deniz'in, "Akın var akın, güneşin zaptı yakın" haykırışı ile Dolmabahçe'ye doğru akan gençlik kitlesinin önünü, polisten önce, Harun Karadeniz önderliğindeki bir grup TİP'li genç kesmek ister.

Harun Karadeniz, ölümünden kısa bir süre önce yazdığı anılarında, bu olayı şöyle anlatıyor:

"Yürüyüş yapılacağı gün, Gümüşsuyu yurdu önünde toplandık. Kalabalığımız, yedi yüz ile bin arasındaydı. Biz, çatışma çıksın istemiyoruz. Onlar (Deniz'in önderliğindeki kitleyi kastediyor), her zamanki gibi çatışmadan yanalar. Kalabalığın çoğunluğu İTÜ'lü olduğu için, bizi bir kenara itip yürüyemiyorlar. Yoksa Mustafa Gürkan filan sürekli ajitasyon yapıyor, yürünmesini istiyor. Bizim amacımız, öğrencilerin ezileceği yeni bir çatışma çıkmasın." (*Olaylı Yıllar Ve Gençlik, May yayınları, 1975*)

Ancak öğrenci kitlesi, Deniz ve arkadaşlarının heyecanını paylaşmaktadır: TİP'li gençlerin barikatı, H. Karadeniz'in deyimiyle "bir kenara itilir" ve kalabalık, bir sel gibi Dolmabahçe'ye akar. Rıhtımda, motorlarında ve kıyıda beklemekte olan Amerikalı erler kaçmaya fırsat bulamazlar. Birçoğu yakalanır ve "denize dökülür." Rıhtımda bulunan iki Amerikan irtibat bürosu tahrip edilir, yakalanan bazı subayların yüzü ve üniformaları boyanarak dövülürler.

Zeki Tekeş, o günü şöyle anlatıyor:

"Üniversite işgallerinden kısa bir süre sonra Amerikan 6. Filosu gelmişti. Biz bir iki gece gruplar halinde İstiklal Caddesinde veya Tarlabaşı'nda dolaştık. Amerikalılara boya atıyorduk! İki üç gün sonra polis, İstanbul Teknik Üniversitesi Yurdunu bastı. Vedat Demircioğlu'nun yaralı olduğunu öğrendik. Olay olmuş, basında duyduk falan. Derken bir gün sonra, hepimiz Taksim'de biriktik, oradan indik Gümüşsuyu'na. Harun Karadeniz arkadaş taraftar değildi, fakat Deniz orada bir ajitasyon yaptı. Amerikan emperyalizmini teşhir etti, 'Amerikalıları ülkemize sokmayalım, şu anda bir kardeşimiz can çekişiyorsa bu, Amerikalıların yüzündendir.' dedi. Ve Deniz'in ajitesiyle, o önde, hepimiz koşa koşa Dolmabahçe'ye kadar indik. O arada kıyıda bulunan birtakım Amerikalılar var. Kimisi ufak motorlarla geliyor. Bunların birkaçını denize attık. Motorlarla gelenler de korkudan gelemediler. 'Yanki go home.. Yanki go home..' diye slogan atıyorduk. Bu, benim Deniz'le ilk eylemimdi. Ve orada, artık, kendi kendime karar verdim ki, aradığımız, çok yetenekli, ne yapılmasına anında karar verebilecek niteliğe sahip bir liderimiz vardır. Çünkü o andaki kitle tansiyonunu ancak

Deniz gibi birisi götürebilirdi. Bir başkası kolay kolay yapamazdı onun yaptıklarını."

Salman Kaya, o günle ilişkili olarak şunları hatırlıyor:

"İTÜ'den aşağıya doğru bir yeşil alan vardı. O yeşil alanda sabahladık biz. Hiçbir tarafa gitmedik. Yeşil alanda binlerce genç oturmuştu. Amerikalılar karaya çıktıklarında, kovalıyorduk, bazılarını da suyun içerisine attık. Vedat Demircioğlu'nun öldürülme olayı da, polisin bu hareketimiz karşısında tamamen etkisiz kalmasına duyduğu tepkiden dolayı gelip yurdu basmasının sonucudur. Biz o zaman polise bağırıyorduk: 'Amerikalılar gelsinler, her türlü şeyi yapsınlar siz de kapılarını bekleyin', diye. Bu bizim tamamiyle tersimize giden, kabul edemeyeceğimiz bir anlayıştı. Tabii bu olayı çok net hatırlıyorum onları suya döktük."

Geç saatlere kadar süren eylem sırasında, Amerikan Donanmasına erzak getiren bir kamyon yakılır. Bu olaylar sırasında, Dolmabahçe Sarayı avlusunda mevzilenen toplum polisi, hiçbir müdahalede bulunamaz, Saray'dan dışarı çıkamaz. Olayların sürmesi üzerine, rıhtıma askeri birlikler gelir. Gençler, kendileriyle konuşarak yatıştırmak isteyen General Selami Pekün'ü omuzlarına alırlar ve ordu lehine gösteri yaparlar. Etkisiz kalan asker de çekildikten sonra, basının deyimiyle "gençlerin arasına çapulcuların da katılmasıyla" olaylar şiddetlenir. Birkaç saat önce omuzlara alınan İl Merkez Komutanı'nın cipi, taşlanarak tahrip edilir. Akşam saatlerinde, takviye alan toplum polisi ile gençler arasındaki çatışmada, on dokuz genç gözaltına alınır. Yakalanan gençler, daha sonra serbest bırakılır.

Ertesi gün, Ankara'da büyük protesto gösterileri düzenlenir. Amerikalılara ait binalar ve taşıt araçları, taşlarla ve molotof kokteylleriyle tahrip edilir, boyanır.

20 Temmuz 1968'de, Beyazıt Meydanı'nda, "Barış İçin Amerikan Emperyalizmine Savaş" ve "Bağımsız Türkiye" mitingi yapılır. Mitingde, öğrenci liderlerinin yanı sıra, bir işçi temsilcisi de konuşur.

O sırada, Vedat Demircioğlu, beyin ameliyatına alınmıştır.

6. Filo, önceden saptanan ziyaret programının tamamlanmasını beklemeden, İstanbul'dan ayrılır.

24 Temmuz günü, Vedat Demircioğlu ölür.

Talat Turhan, Vedat Demircioğlu'nun ölümüyle sonuçlanan olaylar zincirinin içinde, o günlerde henüz adı bilinmeyen "kontrgerilla"nın bulunduğu görüşündedir:

"Vedat Demircioğlu'nun ölümü, bir siyasi cinayettir. Orada Beyoğlu İnzibat Komutanı olan yarbay veya albay, polislerle çok büyük kavga yapıyor. O olayda ordu, gençliğin yanında ve de o olayda provokatif tavır alan polisin karşısında. Bunun gibi Kanlı Pazar'da Beyoğlu İnzibat Subayı olan kişi çok rahatsız olduğu için, yani oradaki o eylemden çok rahatsız olduğu için, ben onu ikna ettim gene devrimci kesim içerisinde, oradaki gerçeği ifade etti. Bizim bilmediğimiz gerçeği. Başlangıçta olumlu bakış var, olumlu yaklaşım var. Ama onların bakışı çok önemli değil. Özel Harp Dairesi'nin çok yoğun örgütlü, çok sinsi, çok paralı bir organizasyonu söz konusu. En güçlü örgüt o yani. Parti örgütünden, sendikadan, dernekten, şundan daha güçlü. Adam öldürüyor, cezası yok. Sabotaj yapıyor, cezası yok. İnsanları suçluyor, cezası yok. Gayet etkin bir örgüt. Çünkü Özel Harp'in en tehlikeli yanı, sivillere yönelik olması. Yani ordu içerisinde bir güç, sivillerin beynini yıkamayı da ilke olarak benimsiyor."

"UZLAŞMA YOK, HAİNLERLE!"

Vedat Demircioğlu'nun ölümü, öğrenci hareketinde yeni bir patlamaya yol açar. Beyazıt'tan Sirkeci'ye kadar olan bütün bölgede, öğrencilerle polis arasında saatler süren çatışmalar yaşanır. İstanbul Valiliği'nin bulunduğu Cağaloğlu, savaş alanına döner. 35 öğrenci gözaltına alınır ve olayın başında yer aldığı saptanan Deniz Gezmiş, polis tarafından aranmaya başlar.

Buna rağmen, ertesi gün düzenlenen sembolik cenaze töreninde, Deniz en öndedir.

Tören, semboliktir; çünkü cenaze gençlerden kaçırılmış ve

doğduğu yerde toprağa verilmiştir. Bundan sonrasını, Haşmet Atahan, şöyle anlatıyor:

"Vedat Demircioğlu'nun cenazesinin alınması ve ona ilişkin bir tören yapılması düşünüldü, ama bu başarılamadı. Bunun üzerine Deniz'in yaratıcı düşüncesinden kaynaklanan bir sembolik tabut yapılarak bununla beraber yürüyüşle protesto yapılması kararlaştırıldı. 25 Temmuz günü sembolik tabutla, üzerine bayrak sarılarak yürüyüşe geçildi. Adliye'ye kadar birtakım sloganlarla ve coşkulu bir kalabalıkla yüründü. O zaman ilginçtir, her ne kadar sağ basında birtakım saldırılar oluyor, birtakım yakıştırmalar oluyor, kamuoyunda bazı farklı tepkiler oluyor ise de, genelde halk son derece sıcak bir ilgi duymakta ve sağlıklı birtakım ilişkiler kurulmaktaydı. O olayları şimdi şöyle bir gözümün önüne getiriyorum da; işçiyle bağlantılı, orduyla bağlantılı birtakım sloganlar atılıyordu. Ve bu tabii, halkın özellikle pahalılık konusu şimdi olduğu gibi o zamanında sorunu olduğu için halk biraz kendisini buluyordu bu sloganlarda. Biz yolda yürürken etrafta gerek esnafın gerekse yürüyen diğer vatandaşların olumlu tepkilerini alıyorduk. 'Katil iktidar', 'Bağımsız Türkiye' sloganları eşliğinde Adliye'ye kadar geldik. Yine Deniz, oldukça etkili bir konuşma yaptı, baskın olaylarını kınadı ve Adliye'nin önünden tekrar Vilayet'e doğru yürüyüş başladı. Cağaloğlu'nda polisler tarafından yol kesilmişti. Orada çok yoğun ve çok sıcak bir çatışma yaşandı. Benim de ilk kez çok ciddi bir biçimde yorgan döşek yatacak şekilde dayak yediğim hadise o olmuştur. Deniz'in olaylar içerisinde ne denli inisiyatif koyabildiğini, ne denli soğukkanlı bir biçimde kitleyi yönetme becerisine sahip olduğunu da o çatışmalar içinde görmüştüm. Öyle bir ilginç durum yaşanmıştı k; polis hem saldırıyor, hem de bizlerden çekiniyor. Biz de çok ciddi bir kalabalık durumundayız. İçimizde gerçekten militan niteliği ağır basan genç arkadaşlar olduğu gibi, daha geri düzeyde, henüz harekete sempati duyma düzeyinde arkadaşlarımız da vardı. Her haliyle, tam bir öğrenci gençlik kitlesiydi. Bizim yoğun saldırımız, baskınımız, kitle olarak gerçekleşiyor ve sokak aralarına yayılabilen bir ölçüde çatışma yaşanıyor. Bu arada sembolik tabut parçalandı ve yere düştü. Çok ciddi çatışmalar oldu. Bir dönem biz ilerliyoruz

polisleri sürüyoruz, bir dönem sonra polisler bizi sürüyor ve bayağı yoğun çatışmalar yaşanıyor. O zaman, tabii şimdiki gibi değildi, doğruluğu eğriliği ayrıca tartışılabilir, o zamanki şartlar içinde bakarak değerlendirmek lazım, Askerle gençlik arasında çok sıcak bir diyalog vardı. Askerin araya girmesiyle, asker lehine de birtakım sloganlar atılarak olay o şekilde yatıştı. Ve biz, yakalananlar zaten o anda yakalanmıştı, yakalanmayanlar da toplu halde veya parça parça yaralılarımızı da alarak üniversiteye döndük. Bu hadiseden sonra, Deniz'in liderliği üniversite içerisinde yoğun bir şekilde hissediliyordu. Olayların somut gelişmesi içerisinde inisiyatif koyması, zaten kendiliğinden Deniz'in bir lider olarak kabul edilmesini ortaya koyuyordu. Aslında Deniz, öğrenci liderlerinin de liderleri pozisyonunda olan biriydi. Deniz için liderdi demek olayı açıklamıyor sanıyorum. Örneğin ilk Dev-Genç kurulduktan sonra bölge yürütme kurulu kurulmuştu. Benim de bölge yürütme kurulu üyesi olduğum kurulun sekreteri Cihan Alptekin'di. Şimdi gerek Cihan, gerek yürütme kurulu üyeleri, gerekse yürütme kurulunun dışında kalan aktif yönetici lider kadrosundaki arkadaşlarımızın hepsinin üzerinde hepsinin lideri Deniz'di demek; abartılı bir deyim olmasa gerek."

Metin Eşrefoğlu da, o gün oradadır:

"Biz, önce 20-30 kişi gittik oraya bir yürüyüş yaptık. 300 kişi olduk bir saat içerisinde. Saat on buçuk civarında 5000 kişi yürümeye başlamıştık. Bunda, Deniz'in önde yürümesinin etkisi vardı. Bu, İstanbul Üniversitesi'nde, Beyazıt'ın tarihinde en büyük öğrenci hareketiydi. Aksaray'dan Sultanahmet'e kadar bütün sokaklardan bütün o ana caddede sabah saat ondan akşam saat 5'e kadar nümayiş devam etti. Polis ve asker kontrol altına alamamıştı o hadiseleri. Deniz orada, polisin attığı taşlarla kafasından yaralandı. Deniz'in unutulmaz özellikleri vardı. Mesela, meşhur bir kol sallama hareketi var. O, kolunu salladığı zaman da üç cümle söylerdi. En etkili ajitasyonu buydu: 'Delikanlım iyi bak yıldızlara' ... Nâzım Hikmet'in o şiirini çok güzel, çok heyecanlandırıcı söylerdi. O çatışma sırasında da birkaç kere söyledi bu şiiri."

Olayın gazetelere yansıyış biçimi ise şöyledir:

"Toplum polisi, Vilayete gitmek isteyen öğrencilerin önünü Cağaloğlu'nda kesmiştir. Ellerinde kalkan ve copları olduğu halde bekleyen polislerle öğrenciler arasında ilk çatışma olmuş ve gençler ara sokaklara dağılmıştır. Bu arada bazı öğrencilerin polis tarafından yakalanması üzerine, ara sokaklardan taş toplayan öğrenciler tekrar saldırıya geçmiştir. Şiddetli taş yağmuru altında geri çekilmek zorunda kalan toplum polisine karşı, öğrenciler, iki-üç koldan saldırıya geçmişlerdir. Bu arada, öğrencileri arkadan kuşatmaya çalışan polisin hareketi, arabaların tahrip edilmesiyle başarısız kalmıştır. Aralarında Emniyet Müdür Muavini İbrahim Ural'ın da bulunduğu yaralı polisler, taksilerle hastanelere taşınmıştır. Öğrencilerin polis tarafından coplandığı yerde, halk 'yuh' çekmiştir. Atılan taşlara karşı koymaya çalışan polisler, kendilerine atılan taşları karşı tarafa atarak cevap vermeye çalışmışlardır. ... Olayların genişlemesi üzerine Cağaloğlu Meydanı'na inzibat erleri sevk edilmiştir. İnzibatların gelmesi üzerine, öğrenciler taş atmayı kesmişler, Beyazıt Bölge Komutanı Albay İbrahim Özgen, polislerin geri çekilmesini istemiş ve öğrenci temsilcileriyle konuşmuştur."

Aynı gün, öğrenci temsilcilerinden ve hocalardan oluşan bir grup, Vali ile görüşmeye çağrılırlar. Prof. Tarık Zafer Tunaya, Çetin Özek, Ümit Doğanay, Aytekin Ataay, Necip Kocayusufoğlu, Aydın Aybay ile Deniz Gezmiş, Celal Doğan, Bozkurt Nuhoğlu, Mustafa Gürkan, vilayete giderler. Olayın bundan sonrasını, Bozkurt Nuhoğlu şöyle anlatıyor:

"Deniz'le ilginç bir anım var. Çok anılarım var tabii, '69'da antiAmerikan gösteriler had safhaya çıktığı zaman üniversitede. Sürekli polisle çatışma, işgaller falan. İstanbul bugünlerden bile daha tedirgin bir hava yaşıyor. İstanbul valisi, öğretim üyeleriyle beraber bizi Vilayete çağırdı. Rahmetli Tarık Zafer hoca, ben, Deniz Gezmiş, Celal Doğan, Mustafa İlker Gürkan, Aydın Aybay, Çetin Özek iki arabayla gittik. İşte orada, bir masada oturuyoruz. Vali 'rica ediyorum bu hareketleri durdurun' falan diyor. Önce hocalara böyle sert bir tonda çıkış yaptı. Hocalar da 'Bizi

azarlamak için mi çağırdın buraya? Bizle ne alakası var olayların? İşte öğrenci temsilcileri, önderleri; onlarla konuşun' falan dediler. O zaman döndü Vali bize: 'Lütfen rica ediyorum öğrencileri geri çekin.' dedi. Dedim ki: 'Bizim ön şartımız var. Olaylara sebep olan polisinizdir. Polisi çekeceksiniz İstanbul sokaklarından, ondan sonra biz üniversiteye döneceğiz.' 'Ben bunu yapamam, ben devleti temsil ediyorum' deyince, Deniz yanımdaydı, onun duyabileceği bir tonda: 'Lütfen hainlerle pazarlık yapma' dedi. Herkes duydu bunu, ama biz de dahil duymamazlıktan geldik. Vali de o tavra büründü. Tekrar bana: 'Rica ediyorum. Benden yapabileceğim şeyleri isteyin' dedi. 'Yok, bu şartı değiştirmeyiz. Önce polisi çekeceksin ve bunu ilan edeceksin. Biz de ondan sonra çekileceğiz' dedim. 'Olayların nedeni sizin emrinizdeki polistir' deyince, Deniz daha yüksek bir tonda 'Lütfen hainlerle pazarlık yapma' dedi. Ve 'ben kalkıyorum' deyip ayağa kalktı. Vali, Deniz'e döndü dedi ki: 'Deniz, lütfen biraz sakin ol. Bak hocaların burada. Nuhoğlu, abindir senin. Bir uzlaşma zemini...' 'Hayır. Sizinle hiçbir konuda uzlaşmam ben' dedi. Ve Deniz ayağa kalkınca hep birlikte kalkıp çıktık. Arkadaşlarına karşı yumuşaklığının aksine, eylemde katı bir insandı. Yani taviz vermeyen bir kişiliğe sahipti. Amacı neyse bir eylemin, mutlaka o olmalıydı. Emperyalizme karşı bir kitle hareketi başlatılmışsa, o sonuna kadar devam etmeliydi. O bakımdan önüne çıkan hiçbir engeli tanımazdı o."

1968 sonbaharında, üniversitelerin açılmasıyla birlikte, boykot ve işgaller yeniden başlar. Bu kez, hareketin merkezi Ankara'ya kaymıştır. Ankara Ticaret ve Turizm Yüksek Okulu Tıp Fakültesi, Florance Nightingale Yüksek Hemşirelik Okulu, boykotla açılır. Ardından bir hafta içinde boykot, ODTÜ'nün çeşitli fakültelerine ve Eğitim Enstitüsü'ne sıçrar.

"MUSTAFA KEMAL YÜRÜYÜŞÜ"NDEN, BAĞIMSIZLIK SAVAŞININ YENİ MEŞALESİNE

28 Ekim 1968 tarihli gazetelerde, ilk bakışta dikkati çekmeyen bir protokol haberi yer alır:

"ABD'nin Yeni Büyükelçisi, Robert Kommer.

Amerika'nın Paker Hart'tan boşalan Ankara Büyükelçiliğine, Güney Vietnam'da Barışı Koruma Programı Müdürü Robert Kommer'in getirildiği, Beyaz Saray tarafından açıklanmıştır. Harward Üniversitesi mezunu olan Robert Kommer, bir süre CIA'da çalışmıştır."

Komer'in Türkiye'deki görevine başlamasına daha bir ay vardır ve devrimci öğrenci hareketinin gündemi, iki gün sonra başlayacak olan "Uzun Yürüyüş" ile meşguldür.

Bu yürüyüş, gerek içindeki tartışmalarla, gerekse yol açtığı sonuçlarla, '68'in belli başlı dönüm noktalarından birini temsil etmektedir. Sosyal demokrat ve DÖB'lü öğrencilerin ortak eylemi olarak tasarlanan yürüyüşte ortaya çıkan, Deniz ve arkadaşlarının ciddi ve sonuna kadar azimli tavırlarıyla, diğerlerinin göstermelik ve bir an önce bitirme eğilimleri arasındaki çatışma, aslında öğrenci hareketinin içindeki ayrışmanın da başlangıcı olarak kabul edilebilir.

Yürüyüş, Samsun'dan başlar. 14. kilometrede polis, yürüyüşün kanunsuz olduğu gerekçesiyle, müdahale eder ve yürüyüşün önderlerini, gözaltına alır. Duruşma sonunda öğrenciler serbest bırakılır ve yürüyüş, 1 Kasım'da tekrar başlar. 3 Kasım'da, yürüyüşe FKF de katılır. Yürüyüş kolu, 5 Kasım'da Çorum'a varır. Alaca ilçesine uğrayan öğrenciler, burada bir süre önce tahrip edilen Atatürk büstünü tamir ederler. Aynı gün, İstanbul ve Ankara'da boykotlar ve faşistlerle çatışmalar biçiminde öğrenci eylemleri devam etmektedir.

Gerici basında, yürüyüş aleyhine şiddetli bir kampanya başlamıştır ve gençlerin Ankara'ya girmesiyle büyük olayların olacağı propagandası yapılmaktadır. Yürüyüş, 9 Kasım günü, büyük gerginlik havası içinde, yürüyüşe katılanların çoğunluğunun kararıyla,

Kayaş'ta sona erdirilir. Yürüyüşün başlayış ve bitiş koşulları hakkında, Haşmet Atahan şunları aktarıyor:

"DÖB kurulduktan kısa bir süre sonra, Samsun-Ankara yürüyüşü gündeme geldi. 'Mustafa Kemal Yürüyüşü' diye adlandırılan bu yürüyüşte Samsun'dan yürüyüşe başlanacak ve Ankara'da Anıtkabir'e gidilerek orada iktidar protesto edilecekti. Bir yerde 1. Kuvayi Milliye hareketinin günümüz şartlarında yeniden gündemde olması nedeniyle 2. Kuvayi Milliye hareketinin başlatılması, 2. Kurtuluş Savaşının başlatılması amacıyla böyle bir çalışma düşünülmüş ve yürürlüğe konulmuştu. O çalışmada da faşizmin gelme endişesiyle TİP'ten birtakım engellemeler olduğu gibi CHP bünyesi içinden de 'aman bu çalışmaların, bu tavırların sonu pek iyi değil' şeklindeki tavırlar CHP içerisinden de hareketin durdurulması şeklinde tavırlar işlenmeye başlandı. Ve o andaki gerilim, baştan o çalışmalar içinde bulunan bazı radikal kesimleri de etkiledi ve çok geniş bir öğrenci kitlesiyle yapılması düşünülen ve geniş bir destekle yapılması düşünülen hareket, artık, DÖB kadrosu bünyesi içerisinde ve kısmen Ankara'dan katılmış olan bazı arkadaşların yürüyüşe devam etmesi şeklinde kaldı. Ve bu hadise, özellikle bazı radikal kesimlerin, zaman zaman uçkunluk ve cesaretli atılımlar içinde olabileceklerini ve zaman zaman da pasif, edilgin hale düşüp geriye kayma şartlarının da olduğunu gösteren bir hareketti bence. Ama özellikle, mesela Deniz olsun diğer arkadaşlarımız olsun tutarlılığı ve kararlılığı göstermişler ve yürüyüş başından sonuna kadar bitirme ve gerçekleştirme olgunluğunu, becerisini ve inisiyatifini göstermişlerdir."

"Mustafa Kemal Yürüyüşü"nün sona eriş biçimi, yürüyüşe katılanlar arasındaki farklı ideolojik eğilimlerin pratik içinde ortaya çıkışının da başlangıcını temsil etmektedir. Deniz'le simgelenen eğilim, "2. Kurtuluş Savaşı"nın hedefinin ABD emperyalizmi olduğunu düşünüyorlar, ona göre davranıyorlardı. Sosyal demokrat gençler ise, AP'ye karşı bir "Atatürkçülük gösterisi"nin ötesine geçmeye niyetli değillerdi. Nitekim, CHP, yürüyüşün tasarlanan etkisinin ötesine geçilmeye başlandığını görünce, müdahale etmiş ve

kendisine bağlı gençleri eylemden çekmiştir. Eylemi, ABD'ye karşı bir eylem olarak kavrayan Deniz ve arkadaşları içinse, yürüyüş orada bitmiyor; yeni bir eylemin kalkış noktası yapılmak üzere, bir kopuş noktası olarak kavranıyordu. Kopuş, "Kommer Olayı"nda apaçık gösterildi.

ABD'nin yeni Büyükelçisi Kommer, 28 Kasım 1968 günü, Türkiye'ye gelir. Önce İstanbul'da, Yeşilköy Havaalanı'nda, büyük bir gösteri düzenlenir ve polisle çatışılır. Bu çatışmadan sonra, aralarında Deniz Gezmiş ve Cihan Alptekin'in de bulunduğu 17 öğrenci gözaltına alınır. Kommer, uçaktan indiğinde basına yaptığı açıklamada, CIA ajanı olmadığını, örgütte analist olarak çalıştığını açıklar. Vietnam'daki pasifikasyon programı hakkında ise: "Vietnam halkı bundan memnundu" der.

Ankara'da protesto gösterilerine hazırlanan öğrenciler, havaalanında, toplum polisi ile çatışırlar, büyükelçiyi karşılamaya gelen Amerikan Yardım Kurulu Başkanı General Lynn ve eşini protesto ederler. Kommer, havaalanının uzak bir köşesinde uçaktan indirilerek, arka yollardan otomobille Ankara'ya getirilir.

Gençlik örgütleri, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a bir telgraf çekerler: "*CIA'da çalışan bir kişinin Türkiye'ye atanması ve üstelik bu kişinin Vietnam'da görev yapmış olması, Türkiye ile Vietnam'ı bir görmenin ifadesidir*". 3 Aralık'ta, Kommer, cumhurbaşkanına Güven Mektubu'nu verir. Bu tören, alışılmış uygulamaların aksine, basından gizlenir.

Büyükelçi, kendisine yönelik tepkilerin en yüksek olduğu bir zamanda, ODTÜ'yü "ziyaret" eder. Kurşun geçirmez camlarla kaplı, özel olarak güçlendirilmiş arabasını, rektörlük binası önünde bırakarak, içeriye girer. Kommer'in üniversite içinde olduğu haberi hızla yayılır ve binlerce öğrenci, olayı protesto etmek için rektörlük önünde toplanır. Önce sloganlar atılır, araba taşlanmaya başlar ve nihayet araba ters çevrilerek yakılır.

Tuncer Sümer, olayla ilgili olarak, Hüseyin İnan'ın kendisine anlattıklarını, şöyle aktarıyor:

"Araba yakılırken, arabayı ters çevirmek için epey çaba harcamışlar. Arabayı ters çevirdikten sonra camlar çok kalın veya işte kurşun geçirmez olduğundan, bir türlü camları kıramamışlar. Hüseyin, büyük bir taş aldığını cama fırlattığını ama taşın sıçrayıp geri geldiğini, en sonunda ön camın kenarında zayıf bir nokta bulup camı kırabildiğini söylüyordu. Benzin deposunu açmışlar ancak yakamıyorlar. O sırada Sinan Cemgil atkısını çıkartıp veriyor. Atkıyı benzin deposuna sarkıtıyorlar ve kibriti çakan, Hüseyin. Ama ne Hüseyin'i gören var, ne Hüseyin'in kibriti çaktığını bilen var. Araba yanarken jandarmalar geliyor, polis geliyor, herkes kaçışıyor. Hüseyin gayet sakin yurda dönüyor ve yatıyor. Yusuf Aslan da yanında. Fakat Yusuf, Hüseyin yatarken dayanamıyor, pencereye gelip bakıyor 'Ya, ne oluyor acaba dışarıda' diyor. Hüseyin, 'Yat, dışarı çıkarsan seni de alıp götürürler' diyor. Ama o kadar meraklı ve heyecanlı ki Yusuf, dayanamıyor, çıkıyor yurttan. Çıkıyor, ama hemen önünde iki jandarmanın bir kız arkadaşını sürükleyip götürdüğünü görüyor. Yusuf, 'onu bırakın, beni götürün' diyor. Yani Yusuf'un Kommerzede olarak yakalanması böyle oluyor. Hatırladığım kadarıyla olay böyle idi. Tabii çok önemli bir olaydı. O dönem için. Kommer'in arabasının yakılması hepimiz için çok önemliydi. Bizim en büyük özelliğimiz, antiemperyalist bilincimizdi. Yani Amerikan emperyalizmine karşı bir bilinçti. Kommer'in bir özelliği vardı ayrıca, yanılmıyorsam Vietnam'da bulunmuştu bu zat. Ve Türkiye'ye elçi olarak gönderilmişti. Türkiye'yi de bir Vietnam'a çevirecek düşüncesi vardı bizde. O bakımdan Türkiye'nin her tarafındaki devrimci gençlik, bu olayı büyük bir sevinçle karşılamıştı."

Tutuklananların avukatları arasında, gençlik önderlerinin dostu ve "abileri" Halit Çelenk de vardır:

"Kommer olayı önce basına bir haber olarak intikal etti. Kommer'in arabası ODTÜ'de yakıldı denildi. Daha sonra gözaltılar ve tutuklamalar başladı. Bugün, kaç kişi hakkında dava açıldığını şu anda tam olarak belki söyleyemem. Ama sanıyorum ki, otuz genç öğrenci arkadaşımız, bu davada yargılandılar. Ve bu davanın açılması Türkiye'de aydın çevrede, devrimci kesimde, ilerici demokrat

kamuoyunda büyük bir tepki yarattı. Biz davanın savunmasını organize ettik Ankara'dan, Anadolu'dan, İstanbul'dan, İzmir'den hatırımda kaldığı kadarıyla 168 avukat vekalet aldı. Bu 168 avukatı biz toplantıya davet ettik duruşmadan önce. SBF'de bir toplantı yaptık. Ve orada bir ekip oluştu, yani davanın stratejisini, savunmasını nasıl düzenleyeceğiz, bunu hazırlayacak ve sonuna kadar götürecek bir ekip oldu. Beni de davanın sözcüsü olarak görevlendirdiler. Duruşma günü 49 arkadaşımız duruşmaya katıldı. İlk duruşmada tahliye talebinde bulunduk, gençlerin bu olayla ilgisi olmadığını mahkemede savunduk. Çünkü ellerinde hükme yeterli kanıt da yoktu. Ve yargılama devam etti, o gün ilk duruşmanın sonunda tutuklu olan genç arkadaşlarımız tahliye oldular mahkemeden. Ve dava sonra tutuksuz devam etti. O mahkemenin hatırımda kaldığı kadarıyla öğeleri şunlardı: Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile başka bir devlet arasında hasmane durumlar yaratmak. Yani bu arabanın yakılması suretiyle iki devlet arasında, Türkiye ile Amerika arasında hasmane birtakım hareketler yapılmış, husumet doğurucu birtakım eylemlerde bulunulmuş oluyordu. Dava böyle bir davaydı ve sonunda önce bir kısım gençler hakkında mahkûmiyet kararı verildi, daha sonra o yargıtaydan bozuldu geldi ve daha sonra da mahkeme bitti."

Bu olay, devrimci basında, "İkinci Milli Kurtuluş Savaşımızın Meşalesi ODTÜ'de yakıldı" başlıklarıyla verildi. Bu slogan, eylemin önemi hakkındaki değerlendirmeyi yansıtmakla kalmıyor, aynı zamanda, mücadelenin hedeflerinin ve ideolojik temellerinin netleşmesi anlamına da geliyordu. Kommer'in arabası, aslında antiemperyalist öğrenci hareketinin bilincinde yanmış bir meşale halini almıştı.

"HER BİRİMİZ, DENİZ GİBİ"

Türkiye'de '68'in dönüm noktalarından birisi, öğrenci hareketinin kendi içinde siyasal olarak aşılması ve içinden siyasi karakterde, radikal ve örgütlü hareketlerin çıkmasıdır.

Kitle muhalefetinin, esas karakteri bakımından öğrenci hareketi olmaktan çıkıp, sosyal ve siyasal bir karakter kazanmasını simgele-

yen olaylardan birisi, Deniz'in üniversiteden atılmasıdır. Öğrenci hareketi, başlangıcındaki üniversite reformuyla ilgili taleplerini çoktan aşmış, ülkenin siyasal ve sosyal rejimini sorgulamaya ve kitlesel mücadelesini bu boyutlarda sürdürmeye başlamıştı. Hiç kuşkusuz, böylece kendi sosyal konumundan çok daha ileri hedefleri de önüne koymuş, ancak sosyal bir sınıfın ve siyasal partisinin gerçekleştirebileceği hedefler uğruna, kendi gücünün sınırlarını zorlamaya başlamıştı.

Böyle bir ortamda, Deniz'in öğrencilik hayatına son verilmesi, bir bakıma, bu simge önderin öğrenci hareketi dışına sürülmesi, rejimin genel tavrını da simgelemektedir. Elbette, buna bakarak, "öğrenci hareketiyle halk hareketinin birleşmesini önlemek için, Deniz, okuldan atılmıştır" gibi bir iddiada bulunulamaz. Ne var ki, olayın özü bakımından ifade ettiği gerçek; öğrenci hareketinin, toplumsal muhalefetin diğer kesimlerini de etkilemeye başlamış bulunduğudur. Deniz, böyle bir dönemeçte okuldan çıkarılır.

Deniz'in ihracına gerekçe yapılan olay; Oya Sencer (Baydar)'ın doktora tezinin kabul edilmemesi üzerine, üniversite rektörlüğünün öğrenciler tarafından basılmasıdır.

Sosyoloji Bölümü'nde asistan olan Oya Sencer, "Türkiye'de İşçi Sınıfının Doğuşu ve Yapısı" başlıklı doktora tezinin Profesörler Kurulu tarafından reddedilmesi üzerine, öğrencilere, "gözyaşları içinde" bir veda konuşması yapar: "Fakültemizde her yeni hareket önlenmektedir. Onlar zannediyorlar ki, istifaya zorlanan her öğretim üyesi mücadeleden vazgeçecek. Bu defa, dışarıdan daha güçlü karşılarına çıkacağız". Oya Sencer'in konuşmasından sonra, öğrenciler olayı protesto etmek amacıyla, dersleri boykot ederler ve toplu halde merkez binaya yürürler. Deniz'in önderliğinde bir grup, Rektörlük binasına giderek, İstanbul Üniversite Yönetim Kurulu'nun toplantı halinde olduğu salona girerler. Deniz, toplantıda bulunanlara "Demokratik Üniversite istiyoruz. Edebiyat Fakültesi Dekanı derhal istifa etsin. Bu konuda derhal bir karar alın, yoksa burayı terk etmeyiz" der. 27 Aralık 1968 tarihli Yeni İstanbul gazetesi, olayı şöyle aktarıyor: *"Baskına uğrayan rektör ve dekanlar, öğrencilere*

karşı hiçbir harekette bulunmayarak bir süre sonra, memurlarla birlikte binayı terk etmişlerdir."

Olaydan hemen sonra, yedi öğrenci gözaltına alınır, Deniz Gezmiş ve Celal Doğan hakkında gıyabi tutuklama kararı çıkarılır. Deniz, olaydan bir hafta sonra yakalanır. Mahkemeye çıkarıldığı sırada, gazetecilere nasıl yakalandığını şöyle anlatır: "*27 Aralık günü, üniversite önünde arkadaşlarımın omuzlarında kalabalığa hitap ederken, polis saldırdı, kaçtım. Bir hafta sonra, arkadaşımın evinde baskın sonucu yakalandım. Götürüldüğüm Birinci Şubede ifade vermeyi reddettim. Yakalandığımdan bir saat sonra Sultanahmet Cezaevi'nde idim. Bu hızlı çalışmanın, sadece adliye için değil, memleket kalkınmasında da geçerli olmasını dilerim. Bu kez yenildik, ama temelli değil, ileride daha bilgili, daha disiplinli olarak mücadelemize devam edeceğiz.*"

Deniz, 22 Şubat günü serbest bırakılır.

15 Nisan 1969 günü, Başbakan Süleyman Demirel, İstanbul Valiliği'nde, Rektör Ekrem Şerif Egeli'yi kabul ederek bir süre görüşür.

19 Nisan 1969 günü, olaydan neredeyse beş ay sonra, "Üniversite içinde çeşitli olaylara neden oldukları" gerekçesiyle, Deniz'le birlikte, iki öğrencinin ifadeleri alınır. Deniz, savunmasını yapması için kendisine gönderilen çağrılara cevap vermez. 20 Ağustos 1969'da fakülteyle ilişkisi kesilir. "İstanbul Üniversitesi Direniş İcra Konseyi" imzalı bir bildiride, olayla ilgili olarak şu görüşlere yer verilir: "*Demokratik üniversite kavgası, hareketin önderlerini yok etmekle dahi bitmeyecektir. Mücadelemiz, öğretim üyesi kisvesine bürünmüş vatan hainlerini, satılmışları kovana, ülkemiz sorunlarına yönelik eğitim düzeni kurulana dek sürecektir. Bazı devrimcileri enterne ederek zahiri terör havası estirmek isteyen senato ve yönetim kurullarına hodri meydan!*"

Haşmet Atahan, Deniz'in ihracını şöyle yorumluyor:

"Deniz, öğrenci toplumu içerisinde, artık, siyasi iktidarın baş hedef olarak gördüğü ve mutlaka kendi açısından da paralize etme-

ye çalıştığı bir kişi durumuna gelmişti. Onu önce, art arda tutuklayarak kitleden koparmaya çalıştılar. Ama, Deniz'in tutuklamalarla hayattan koparılmaya çalışılması tek yanlı olarak bırakılmadı. Üniversite üzerinde birtakım etkiler yapılması sonucu, üniversite yönetimi içerisinde de birtakım olumsuz gelişmeler oldu ve Deniz'in ihracı gündeme geldi."

Cemil Gezmiş, Deniz'in okuldan ihracının, bir başka olayla bağıntılı olduğunu düşünüyor:

"Taylan'ın öldürüldüğü zaman Deniz'i de fakülteden ihraç ettiler. Aldıkaçtı'nın imzasıyla ihraç kararı geldi bana."

Deniz, kendisiyle bir röportaj yapan Ahmet Kahraman'a okuldan atılmasını şöyle yorumlar:

"Türkiye, tam anlamıyla iktisadi bir krizin içindedir. Enflasyon en ağır şekliyle hüküm sürmektedir. Köylü aç, perişan. Seçimden sonra devalüasyona gidilip, dolar on beş liraya çıkarılacaktır. Bu tablo karşısında, devrimci gençlik, görevini yapar diye korkuyorlar. Kimimizi askere, kimimizi cezaevine göndermekle rahat edeceklerini, iflaslarını haykıracak kişileri susturacaklarını sanıyorlar. Bize karşı girişilen baskı, emperyalizmle el ele hazırlanmıştır. Ama ne yaparlarsa yapsınlar, bütün baskıları vız gelecektir." (Akşam gazetesi, 11 Eylül 1969)

Deniz'in okuldan ihraç edilmesi, öğrenci gençliğin büyük tepkisine neden olur. Protesto gösterileri sırasında, ihraç kararı veren senato üyesi profesörlerin kitapları yakılır, Aldıkaçtı'nın arabasına molotof kokteyli atılır. Gösteride, Deniz'in gönderdiği bir mektup okunur:

"Kardeşlerim,

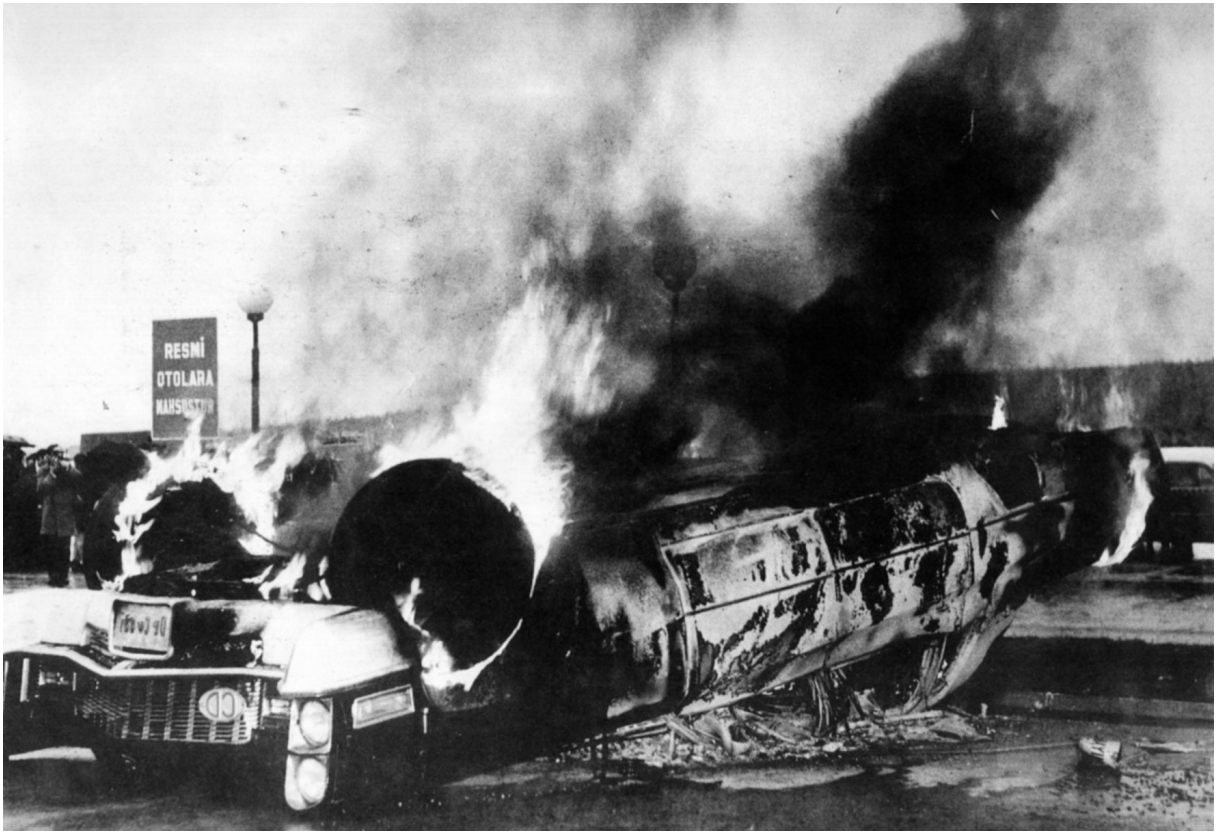
Sizinle, sokaklarda, meydanlarda, fabrikalarda, Amerikan emperyalizmine karşı omuz omuza dövüştük. Sizinle, üniversiteyi Amerikan emperyalizminin kalesi yapmak isteyen uşaklar sürüsüne karşı mücadele ettik. Şimdi bu düşmanlarımız, görünüşe bakıp kendilerini güçlü zannetmektedirler. Oysa asıl güçlü olan devrimcilerdir. Çünkü tarihin çarkı, devrimcilerden yana dönmektedir. Ve yarının sahiplerine karşı koymak demek, tarihi gelişmeye karşı koymak demektir.

Durum bu olduğuna göre, ne yapmak gerekmektedir? Bundan böyle bu halk düşmanları üniversiteden ihraç edilmeli ve üniversite, Amerikan emperyalizmine karşı, kavganın kalesi haline getirilmelidir." (Türk Solu, 9 Eylül 1969 tarihli, 95. sayı)

Öğrenciler adına yapılan konuşmada, şu sözler dikkat çekmektedir:

"İçimizden bin kişi de kovulsa, her birimiz Deniz Gezmiş gibi mücadele edeceğiz."

Hesaplaşma ve Kopuş

"Vietnam kasabı" Conber'in arabası... Otomobili tutuşturan atkıyı Sinan verdi, kibriti Hüseyin çaktı.

SİSTEMLE HESAPLAŞMANIN SONUÇLARI

TİP'TEN KOPUŞ

Avrupa'da olduğu gibi, Türkiye'de de, gençlik hareketinin yükselmesi ve alışılmış eylem biçimlerinden farklı, kitlesel şiddet içeren eylemlerle taleplerini ileri sürmesi, yalnızca burjuva siyasal ortamdan kopuşu ifade etmekle kalmıyordu; aynı zamanda bir biçimde düzene entegre olmuş "sol" partilerden de kopuş anlamına geliyordu. Parlamenter yöntemlere kendilerini hapsetmiş olan sosyalist, komünist partiler, ya da işçi partileri, gençlik hareketini kucaklama yeteneğini gösteremedikleri gibi, onun önünde engel olmaya da başlamışlardı.

Avrupa'da yaşananlar, Türkiye'de de yaşandı.

Gençlik hareketinin hemen hemen bütün önderleri, hareketin yükselmesinden önceki dönemde, Türkiye İşçi Partisi üyesiydi. Deniz, TİP Üsküdar İlçe Teşkilatı'nda üye ve yönetim organında sekreterdi. Mahir Çayan, Sinan Cemgil, Hüseyin İnan ve diğer pek çoğu da, TİP üyesiydi.

Fahri Aral, bu eğilimin nedenlerini şöyle açıklıyor:

"Gogol'un bir oyunu vardır, 'Palto' adında. Daha sonra bütün Rus yazarları 'Biz hepimiz Gogol'ün Palto'sundan çıktık' derler. Yani bu benzetme bize de biraz uygun. Biz hepimiz TİP'ten çıktık. Ama nasıl çıktık? Gözlerimizi açtığımız zaman biz hepimiz 18-19 yaşlarındaydık. Bir özlemimiz vardı, güzel bir dünya, yeni bir dünya, değişmesi gereken bir Türkiye artı buna eklenen biraz ütopik de olsa bir sosyalizm özlemi. Hepimiz bu parti içinde bir şeyler yapmak isteyen insanlardık. Fakat parti, umduğumuz anlamda bir sosyalist parti olmadı. O yılların şartlarında, bu partinin programı, kalkınmacı bir programdı. Ama o kalkınmacılık bile '60'ların şartlarında insanlara bazı özlemler yaratma şansını taşıyordu. Toplumun temel ihtiyaçlarına cevap verecek bir misyona sahip olmasa

da. '65 seçimleri önemli bir nokta oldu TİP için. Meclise milletvekili soktu ve meclis kürsüsünden yapılan konuşmalarda bağımsızlıkla ilgili özlemler dile getirdi. Hiç unutmam, Aybar'ın bir konuşması vardır, 'otuz beş milyon metrekare vatan toprağı işgal altındadır' demişti. Bu çok etkileyici bir sözdü. Bizler de burdan kalktık ve partili olduk. Tek kelimeyle o zamanki özlemimiz bunlardı."

Ne var ki TİP; öğrenci gençliğin militan hareketini, grevci işçilerin, topraksız köylülerin sistemi sarsan eylemini, kendi parlamenter çizgisine yabancı buluyordu ve eylemci kitlelerin kendisinden kopuşunun zeminini hazırlıyordu.

Bu konuda, Mustafa Yalçıner'in değerlendirmesi şöyle:

"'68'den önce başlayan öğrenci hareketinin talepleri, emperyalizme ve faşizme yönelen gericiliğin, hükümetin, onunla işbirliği halinde bulunan, onlar tarafından beslenen şeriatçı faşist çeşitli grupların saldırılarıyla karşılaşan taleplerdi. Gençler bu talepler uğruna mücadele ettikçe, yanlarında TİP'i bulamaz oldular giderek. TİP, parlamentoyla dünyanın değişeceği yaklaşımını programının ve pratiğinin merkezine koymuştu. Özellikle gençleri bu çizgide tutmaya çalışıyordu. Herhangi bir radikalleşme, TİP tarafından engelleniyordu. 6. Filo gösterilerinde olduğu gibi, TİP ve yandaşı çeşitli gençlik kuruluşları, gösterilerin emperyalizme karşı yönelmesini önlemeye çalıştılar. Buralarda barikatlar oluşturdular, bu gösteriler ancak o barikatlar parçalanarak gerçekleşebildi. Bu önemli bir şey, pratik olarak da gençler, TİP'in, gençliğin önünde bir engel olduğunu görmeye başladılar. Sadece düşünsel alanda değil, pratik alanda da bunun böyle olduğunu görmeye başladılar. TİP, emperyalizme karşı olduğunu söylüyordu, ama bu karşı çıkışlar, parlamentoda çoğunluk sağlamak fikrine bağlanmıştı. Gençler giderek onun olabilir bir şey olmadığını görmeye başladılar. Radikalleşmeye başlayan gençlik hareketi, TİP'in düşüncelerini teorik alanda eleştirmekten çok, pratikte TİP'ten ve onun gösterdiği yoldan kopmaya başladı. Şeriatçı faşistlerin saldırıları karşısında, polisin saldırıları karşısında TİP'in ortaya koyduğu yol, çıkar bir yol olarak görülmüyordu."

TİP'in özellikle "Faşizm gelecek" korkuluğunu salladığı günlerde, öğrenciler, devletin ve sivil faşist grupların saldırılarını can pahasına savuşturmaya çalışıyor ve faşizmin bundan daha başka ne olabileceğini soruyorlardı. TİP, "hareket etmeyin, yürümeyin, polisle çatışmayın" demenin ötesinde bir öneri ve tahlil geliştirmiyor, parlamenter düzen içinde çözüm yoluna (!) gençliği de çekmeye çalışıyordu.

TİP'in en güçlü olduğu ve bir köylü tabanına oturduğu Malatya'da, bu özelliklerin nasıl göründüğünü Hacı Tonak, şöyle anlatıyor:

"Bir toplumsal yenilenme çağında yaşadığımızı hissediyorduk. Bir toplumsal sarsıntı ortamıydı '68 olayı. Ben, buna cevap verebileceğini umarak, TİP hareketi içinde yer aldım. TİP'le ilk yüzyüze gelişim '67 Kongresi'ydi. Daha sonra TİP'in yerel faaliyetlerine katıldım. Malatya bölgesindeki faaliyetlerine katıldım, Doğu, Güneydoğu faaliyetlerine katıldım. Bu arada, Malatya'ya gelip giden gençlik önderleriyle de sürekli ilişkim vardı.

Salt köylüler değil, öncelikle işçiler de TİP'te yeni bir ses duyuyorlardı. TİP onlara sosyalizmi vaat ediyordu. Yeni bir dünya vaadiydi, yeni bir yaşam vaadiydi bu. İşçileri etkiliyordu, onların yanı sıra köylüleri de etkiliyordu. Çünkü köylünün sorunları Türkiye'nin birikmiş sorunlarıydı. İşçiler zaten köylülerle bağlantılıydı. Özellikle İstanbul gibi büyük kentlerin dışında, sanayileşmiş büyük kentlerin dışındaki işçiler, bir ayakları köyde olan insanlardı. Daha, tam bir bağımsız sınıf özelliği gösteremiyorlardı. Yarı köylü durumundaydılar ve en azından bir ayakları köydeydi. Bu, köylülerle işçilerin ortak etkilenmesi anlamına geliyordu. TİP'in sloganları, TİP'in programı, TİP'in milletvekillerinin meclisteki tartışmalara katılmaları, yayınladıkları broşürler, bunun dışında özellikle gençliğin motor görevi görmesi, TİP'in faaliyetlerine olan ilgiyi artırıyordu. Faaliyetlere katılan gençliğin büyük çoğunluğu işçi ve köylü kökenli gençlerdi. Bu da faaliyetin taşınmasını, işçilerin ve köylülerin olaya ilgi duymalarını, ona katılmalarını, en azından onu büyük bir sempatiyle izlemelerini sağlıyordu. Bu, söylediğim gibi yeni dünya vaadi ve yeni

bir dünyaya da susamışlıkla birlikte yürüyordu. Köylü, büyük çoğunlukla, toprak reformu özlemi içindeydi. İşçiler daha farklı nedenlerle sosyalizm olayını kavrama ve onunla ilk kez yüzyüze gelme durumundaydı. Bu, büyük bir canlılığı büyük bir hareketliliği getirdi. Büyük şehirlerde değil sadece, işte Malatya gibi taşra kentlerinde de böyleydi.

Ayrıca Doğu'da başka sorunlar da, Kürt sorunu, Doğu Mitingleri'nde kendini göstermişti. Bunlar, yine TİP'e, sosyalizme, sosyalizmin popülizmle karışık söylemine doğan ilgiyi açıklar sanıyorum.

Ben kendi adıma söylemem gerekirse, TİP'in içinde kaldım ve TİP kapatılıncaya kadar da TİP üyesiydim. Yalnız, bu sözünü ettiğim gelişmelerle birlikte dünyada da büyük gelişmeler vardı. Latin Amerika bizi cezbediyordu. Venezuella'daki ulusal kurtuluş hareketi, Küba'da Fidel ve Che Guevara, Arjantin'de ve Bolivya'da yine Guevara'nın hareketi, Uruguay'da Tupamorolar ve bütün bunların yarattığı iklim... Latin Amerika'nın, artık, ABD'nin arka bahçesi olmayacağı umudu... Öte yandan Filipinler ve Vietnam'daki ulusal kurtuluş hareketlerinin, Afrika'da sömürgeciliğe ve ırkçılığa başkaldırı, bütün bunlar da o dönemde sosyalizmden ayrılmaz şeylerdi. Ve sosyalizmin gerçek anlamda da bağlaşığı durumundaydı. Bu ortamın etkileri, Türkiye'deki o ortamla birleştiğinde, biz biraz da sabırsızlık duyuyorduk. Türkiye'de TİP gibi bir partiyle ve TİP'in izlediği parlamenter yolla sonuç almanın imkânsızlığını yavaş yavaş düşünmeye başladık. Ancak bu imkânsızlık tabii ki dışarıya bir öykünmeyle değil, Türkiye'deki gelişmelerle bağlantılıydı. Kanlı Pazar olayından tutun da, tek tek gençlerin öldürülmesine kadar. Bu, taşrada da kendisini duyuruyordu. Diyelim, '67'ye kadar pek ortaya çıkmayan devlet baskısı veya biraz tolerans, biraz hoşgörü varken, '67-68 yıllarında yoğun bir baskı başladı ve bu baskı sadece TİP'lilere, sosyalistlere, demokrat aydınlara değil, halka da yönelik bir baskı idi. Hatırlıyorum; Doğu'da onun için bir araştırma yapmıştık, olağanüstü berbattı. Köylülerin sorgulanması, silah toplanması... Bu silah toplama olayı sırasında köylülere yapılanlar olağanüstüydü ve isyan ettiriciydi. İşte bütün bunlar dünyadaki genel

ortamla birleşince bizim sabırsızlığımız biraz anlaşılır hale geliyor. Ama daha çok, asıl büyük etken, o demin sözünü ettiğim olağanüstü bir şeylerin hazırlanmakta olduğu ve o hazırlığın içinde bulunmak gerektiği şeklindeki iç atılımımız, iç coşkumuzdu. İşte bunun sonucu Filistin'e gidilmiştir, bunun sonucu Türkiye'de Filistin benzeri örgütlenmelere gidilmiştir diye düşünüyorum.

Benim o süreçte THKO'ya katılmam tümüyle anlaşılır bir şeydi diye düşünüyorum. THKO'ya katılmam gerekiyordu, çünkü THKO; bu atılımın en uç noktalarından birini, en coşkulu parçalarından birini temsil ediyordu. Ama yine de benim THKO'ya katılmam, 12 Mart'a kadar ya da sık sık darbe sözü edilene kadar olmadı. Ama o dönem gerçekten de başka çare kalmadığını düşündüğüm zaman benim THKO'yla temasım oldu. Ondan önce Hüseyin'le olsun Yusuf'la olsun, başka THKO'lu arkadaşlarla olsun, yürüyüşlerim vardı. Hatta Filistin'e de gitmiştim. Yine de, THKO tarzı bir silahlı örgütlenmeyi doğru bulmuyordum. Ama 12 Mart, bir yerde seçimi zorunlu hale getirdi. Belli durumdaki insanların bir seçme yapmaları gerekiyordu, ya oturup beklemeliydiler akıbetlerini ya da ona karşı bir şeyler geliştirmeliydiler. En azından kendilerini korumanın yollarını bulmalıydılar. Veya mücadelenin devamını sağlamanın yollarını bulmalıydılar. Bu yollar çok fazla değildi. Bir THKO'ydu. THKO'nun önderliğiydi veya THKO olayıydı, ben onun içinde yer aldım."

Saldırılara karşı gençler kendilerini önce savunmak için, sonra giderek gençlik hareketinin yetmezliği fikriyle birlikte iktidara yönelik çeşitli örgütlenmelere girişmek için gençlik hareketinin ötesine geçmeye başladılar. Bu örgütlenmelerin ortaya çıkışında TİP, TKP gibi hareketlerden umudu kesmiş olmak belirleyici bir rol oynadı.

İhsan Çaralan, bu geçişi anlatırken şunları söylüyor:

"TİP, kendisine işçi partisi diyordu, sosyalist diyordu. Sosyalizm için mücadele ettiğini söylüyordu. Güzel söylevler veriyorlardı meydanlarda belki, ama her şeyden önce düzenle uyum içindeydi. Düzene karşı olduğunu söylüyordu ama düzenin kurumla-

rını kullanarak düzeni değiştireceğini ileri sürüyordu. Gençlik ise, özellikle öğrenci gençlik hareketi, tersine bir yol izliyordu. Düzene cepheden saldırmak, onu değiştirmek, onu bütün kurumlarıyla yok etmek istiyordu. Başlıca sorun buydu, TİP'le öğrenci gençlik hareketi arasında. TİP'in öğrenci gençlik hareketine yaklaşımı, onu kazanmak biçiminde başlamıştı. Ama sonraki yıllarda bu, tümüyle onun karşısında yer almak biçimine dönüştü. Onu düzen karşıtı, anarşist, nihilist, goşist ilan etmek biçiminde ortaya çıkınca, gençlik hareketinin asıl kaynağı ile bağlarını koparmış oldu. Bu durumda da gençlik hareketi kendi başına hareket eden, bazı olaylardan ve teorilerden etkilense de kendi doğrultusunu kendi çizmeye çalışan bir nitelik kazandı. Bu anlamda da kendiliğinden bir hareket olarak ilerledi. Bu, ona bir inisiyatif ve dinamizm kazandırdı. Yani genel olarak gençlik hareketinin kendi başına olması bir olumsuzluk olsa da, o günün koşulları içinde gençlik hareketinin daha dinamik, yeni kadroların çıkmasına ve bu kadroların kendi başlarına düzen dışı kanallar bularak politika yapmasına zemin hazırlayan bir gelişmeye yol açtı."

SİLAHLANMA VE SİLAHLI EYLEMLER

Düzenle uyumlu partilerden kopuşun zeminini hazırlayan öğrenci hareketinin önderleri, silahlı hareketin de önderleri olarak ortaya çıktılar. İki büyük örgüt THKO ile TKHP-C, aynı zamanda öğrenci hareketinin önderleri olan devrimciler tarafından kuruldu.

Ertuğrul Kürkçü, bu olguyu şöyle yorumluyor:

"Olayın başlıca iki özelliğinin altını çizmek mümkün. Bir tanesi, sosyalist hareketin kendi iç tartışmalarından, kendi iç yönelimlerinden gelen bir etki. Türkiye sosyalist hareketinde iki büyük tartışma vardı diye düşünüyorum. Birincisi, toplumsal düzen değişikliği yani kapitalizmden sosyalizme gitmek, emperyalizmden bağımsız bir yeni devlet kurma projesi, parlamenter yoldan mı gerçekleşebilir, parlamento dışından mı? İkincisi, parlamento dışında olacaksa bu, var olan konvansiyonel devlet mekanizmala-

rının bir parçası kullanılarak, yani ordu ya da bürokrasi kullanılarak mı, yoksa bunların tümünü cepheden karşılayan ve halk kitleleriyle ve hareketin kendine özgül gereklerine cevap veren silahlı davranışlar mı? Çok büyük ölçüde sosyalist hareketin ya da sosyalist gençlik hareketinin devrimci kanadı üçüncü çözümden yanaydı, TİP, birinci çözümden yanaydı. İkinci çözümden yana olan sosyalist akımlar da oldu. Tartışmaların kendi gidişi içerisinde dolayısıyla teorik olarak bu tarafta yer tutanlar bunun gereklerini yerine getirmek gibi bir dürtüyle karşı karşıyaydılar. Ama bir de, tartışmayı etkileyen bir dünya rüzgârı vardı. Dünya sosyalist hareketinde Sovyetler Birliği birinci ve ikinci yolları, Çin üçüncü yolu, Küba ve Vietnam da üçüncü yolu tercih ettiler. Uluslararası bir tartışmanın rekabeti içindeydiler. Tabii ki, Türkiye sosyalist hareketi ve onun devrimci gençlik katmanları, onun önderleri bu tartışmalardan etkilendiler. Ama daha önemli bir başka nokta, hayatın kendi fiili gidişi idi. 12 Mart'ın eli kulağında olduğu aşağı yukarı birçok belirtiyle görülebiliyordu. Yani siyasal rejimin giderek zora dayanan bir tabiat edineceğine dair bir sezgi, buna dair hazırlıkları sosyalist hareketin gündemine getirdiğinde, sosyalist hareketin eski kadroları, geçmişten gelen kadroları, bu sertliğe denk gelen mücadele ve örgütlenme biçimlerini bulmakta ve tahkim etmekte zorlandılar. Birinci ve ikinci çözümlerden yana oluşları, yani parlamenter değişim, ya da askeri darbe yoluyla bir radikal dönüşüm önerisi sahipleri, böyle bir sertlikle karşılaşacaklarını ne zaten çok tahmin ediyorlardı, ne de onun gereklerini yerine getirecek bir mücadele ritmini benimsemişlerdi. Şartlar zorladıkça kaçınılmaz bir biçimde ben, kendimin böyle bir noktaya çok kısa bir sürede geldiğimi düşündüğümde, şunu görüyorum: Ben, en yaşlısından başlayarak, sosyalist hareketin önündekilerin birer birer bu görevleri yerine getireceklerini düşünürken, benim önümdekilerin, artık, benim önümde olmadıklarını gördüm ve artık, önümde hiç kimse kalmadığında, işin bana düştüğünü hissettim. Bu çok kişisel bir duygu. Ama bunu duygusal bir düzlemden politik bir düzleme sıçrattığımızda, baskılarla dolu bir sosyalist hareketin özgürce gelişmesinin karşısında her türlü açık, resmi, gayrı-

resmi, şiddete dayalı, yarı şiddete dayalı bir yöntemler toplamının belirlemeye başladığı anda, bunu yürütebilmenin araçlarını düşünmek, kaçınılmaz olarak gündemdeydi. Nihayet bir başka etken, belki de çok özel olarak bir öncülüğün ne pahasına olursa olsun bu yönde atılacak bir adımın ancak toplumdaki geleneksel politika yürütme yollarını ve yöntemlerini tartışma noktasına getireceğini, bunu parçalayacağını ve yeni bir yönelişin önünü açabileceğini; halk yığınlarının ancak belirgin örnekler gördükçe bu mücadeleye katılabileceklerine dair bir inancın da hâkim olduğunu söylemek mümkün. Bütün bu koşullar siyasi iklimin sertleşmesiyle birlikte ve özellikle 15-16 Haziran olaylarından sonra bu tartışmayı yürüten devrimci gençlik kanatlarında, adım atma ihtiyacını doğurdu. Bunlar aşağı yukarı eşzamanlı olarak oluşmaya başladılar diye düşünüyorum ben. Bir öncü, bu devrimci gençlik hareketinin faşist hareketle çatışması içerisinde yeni ve zora dayalı mücadele yöntemlerini kullanmaya kendisini kurmuş insanlar arasında, eskisinden farklı olan, bir öğrenci dayanışmasından farklı olarak bir dava yoldaşlığı ikliminde doğdu. Bu, kendisini öbekler ve çekirdekler biçiminde ifade eder oldu. Bunlar çok büyük ölçüde iki büyük üniversitede mevzileniyorlardı diye düşünüyorum. Biri ODTÜ, öteki Ankara'da SBF, İstanbul'da Hukuk Fakültesi. Oralarda üslenmiş devrimci öğrenci öbekleri. Bu grupları oluşturanların çok büyük ölçüde '68'den, hatta biraz öncesinden çok yakın bir mücadele arkadaşlığı içerisinde olduklarını görürüz. Büyük kitlesel devrimci gençlik hareketlerinin berisinde bu hareketi çekip çevirmek için yola çıkmış, ama onun ötesinde siyasal hedeflere gözünü dikmiş bu öbekler kaçınılmaz olarak kendi doğallıkları içerisinde daha çok, yakın arkadaş çevrelerinde ya da dava arkadaşlığı çevrelerinde ifade ediyorlardı. Ama sadece bu kadar değil, bir de diyelim ki politikayı nasıl yürüteceklerine dair bir bakış farkı da vardı. Benim hatırlayabildiğim kadarıyla THKO, çok büyük ölçüde Ernesto Che Guevara'nın verdiği örneğin, Türkiye için tekrar edilebilir bir örnek olduğu inancına sahipti. THKP-C ise bu örneği, başka örneklerle melezleştiren, Vietnam örneğiyle, Sovyet örneğiyle örtüştürmeye çalışan, Çin'den ve Mao'nun fikirlerinden

kısmen etkilenen oldukça karmaşık ve melez bir düşünce yapısına sahipti. Burada ben, melezliği, daha çok, olumlu bir anlamda kullandığımı belirtmeliyim. Ama arada böyle bir siyasal düşünüş farkından doğan, iki ayrı kol halinde çıkmaya etki eden sebepler de vardı. Aşağı yukarı 15-16 Haziran'ın İstanbul'a sıkıyönetim getirmesiyle, bu örgütlenme sürecinin ve artık, bir adım atma zamanının geldiğine olan inanç, kuvvetlenmeye başladı. Temel tartışma şuydu: Bu böyle bir rejim, böyle bir sıkıyönetim rejimi bütün Türkiye'yi kapladığında ne yapılacak? Ben, Deniz'in '70'in sonbaharında ODTÜ'ye geldiğinde bana söylediği sözleri hatırlıyorum, onlar oldukça kritik sözlerdi. Bazı kararlarımı hep o sözleri aklımda tutarak verdiğimi hatırlıyorum. Rastgele bir tartışma içerisinde ama çok ciddi bir tartışma içerisinde Deniz, şöyle bir öngörüde bulundu: 'Bütün Türkiye'ye sıkıyönetim gelecek, herkesi cezaevlerine dolduracaklar. Orada herkesin bir koğuşu olacak, her eğilimin bir koğuşu olacak.' O zamanki adlara bağlı olarak, 'Kırmızı Aydınlık koğuşu, Beyaz Aydınlık koğuşu, Sendikacılar koğuşu... Ziyaretçiler tavuk getirecek, onlar, bu tavukları nasıl paylaşacaklarını tartışacaklar.' Şimdi hatırlamıyorum kimdi, birisi: 'Peki ya biz ne yapacağız' diye sordu. Deniz, 'biz öleceğiz oğlum' dedi, 'çünkü biz dövüşeceğiz. Ve esas oportünizm nasıl bir şeydir, mücadele nasıl bir şeydir, devrimcilik nasıl bir şeydir onu o zaman herkes görecek'.

Diyeceğim, böyle bir dönemin geleceği sezgisi, öngörüsü sadece siyasi tahlilden değil, aynı zamanda hayattan, insanların kendi kişisel dünyaları üzerinde bıraktığı izlerden de doğuyordu. Ama THKP-C ile THKO kendi gelişmelerinin berisindeki hayatlarla da ilgiliydi. İnsanların siyasal tercihler yaparken kimlerle gitmek istediğini seçmesi gibi bir hakka da dayanıyordu. Ve bu kaçınılmaz bir biçimde iki ayrı öbek doğurdu."

Parlamenter çizgiyi savunanlar kadar, görünüşte buna karşı olan fakat özünde gene sistem içinde kalan siyasi akımlardan da, gençlik önderlerinin açık bir kopuşa doğru ilerledikleri gözle görülüyor, tartışmanın geldiği boyut, artık, gizlenemiyordu.

İhsan Çaralan, Deniz'in kişiliğinde, bu kopuşa tanık olanlardan:

"Öyle sanıyorum ki, genel olarak öğrenci kitlesi içinde silaha olan eğilim, sıradan bir silah tutkusu biçiminde kendini ortaya koydu. Yani öyle yerli yersiz silah gösterenler de çoktu. Hatta ben tanıyorum birkaç kişiyi, sinemada, hatta belediye otobüslerinde, sırf önündeki kalabalığa belindeki silahı dokundurarak silahlı olduğunu hissettirmek için taşıyanlar bile vardı. Belki o dönemin kendine has rahatlığı, bu tür eğilimleri de kışkırtıyordu. Ama giderek karşıdevrimci şiddet, özellikle dinci mihraklardan gelen ve sonra ırkçı faşist kanatla birleşen polisin saldırıları, silahın savunma aracı olarak da kullanılmasını yaygınlaştırdı gençlik hareketi içinde. Ama bunun, silahlı mücadele biçimine dönüşmesi, kuşkusuz ki, o günkü gelişmeler içerisinde gençlik hareketinin kendisini politik bir mihrak olarak görmesi çerçevesi içindeki tartışmalardan çıktı. O dönemi yaşayanlar bilir; bölünmeler, bütün ülkedeki sol siyasi hareket içindeki bölünmeler, daha çok, gençlik içinde çıkan ya da dışarıda çıksa bile, anında gençlik içine yansıyan tartışmalardı. Üstelik bu tartışmaların pek çoğu akademik düzeyde kalan ve günün sorunlarına ışık tutmayan ya da doğrudan gençlik hareketinin doğrultusuyla, istemleriyle bağdaşmayan kanallardan yansıyordu. Örneğin cuntacı kesimlerden yansıyordu. Örneğin TİP gibi reformcu çevrelerden yansıyordu. Ve bunun içinde de mücadele etme ve etmeme, öğrenci hareketinin genel doğrultusu, polise karşı direnişler, üniversite işgalleri ve benzeri içinde farklılaşmalar oluyordu. Bir süre önce birlikte aynı eyleme katıldığınız insanlarla, bir süre sonra farklı farklı yerlerde ve çok basit gençlik hareketi eylemlerinde bile farklı tutumlar alınıyordu. Bu, dergilere yansıyordu. Dergilerden kabararak, daha da artarak yeniden gençlik içine yansıyordu. Ve gençlik içinde hızlı ve geniş boyutlu bölünmelere yol açıyordu. Örneğin Aydınlık bölünmesi, önce üniversite amfilerinde yapılan tartışmalarda açıklandı, dergilerde çıkmazdan önce. Yalnızca söylenen sözlere göre tavır almak; sağlıksız biçimler ortaya çıkarıyordu. Çünkü, bu sözlerin büyük çoğunluğu, karşı tarafı karalamak için abartılmış, bilimsel geçerliliği olmayan, teoriyi dedikodu malzemesine çeviren sözlerdi. Oysa gençlik hareketi son derece canlıydı. Bir pratik vardı

ortada. Yani önce bir pratik içinde farklılaşma, arkasından bunun teorik ifadesi yerine, tersine, daha çok teoriden gelen, teorik tartışmalardan gelen farklılaşmalar, gençlik içinde suni bölünmelere yol açabiliyordu. Yani tavırlar, arkadan gelen bir biçim kazanıyordu. Yine böyle tartışmaların birinde Deniz'i anımsıyorum. Sanıyorum, Mihri Belli gelmişti, Gümüşsuyu'nda bir amfide bölünmeye ilişkin görüşlerini anlatıyordu. 'Şunun için ayrıldık' gibi. Doğu Perinçek'le ayrışma olmuştu. Ondan bir süre sonraydı. Deniz de cezaevinden yeni çıkmıştı. Mihri Belli uzun uzun konuştu. Sonra Deniz'e protokol mahiyetinde söz verildi, cezaevinden yeni çıkmış birisi olarak. O, çok kısa konuştu ve cebinden Carlos Marighella'nın 'Şehir Gerillası' kitabını çıkarttı, masanın üzerine attı. 'Günümüzde asıl bölünme dergicilerle devrimciler arasındadır' dedi ve indi aşağıya. Şimdi bu ilk bakışta çok kaba bir tespit gibi görülürse de, ya da yanlış bir tespit gibi görülürse de, o günün koşulları düşünüldüğünde gerçekten böyle bir şey söz konusu idi. Çünkü Doğu Perinçek ile Mihri Belli, birçok konuda, hiç de farklı şeyler söylemiyorlardı. Bölünmenin nedeni, görünenden tamamen farklıydı bence. Ama insanların karşısına, bu bölünmenin kılıfları getiriliyordu. Kuşkusuz ki gençlik bir eylem içindeydi ama, aynı zamanda da bir aydın, bir entelektüel olarak da bu tartışmalara son derece eğilimliydi. Ve bunun içinde de, pek çok çevre hak etmediği veya gençlik hareketine zarar verecek biçimde de bölünmelere yol açıyordu. Bu ayrım, kanımca o zaman yapılabilecek en iyi ayrımlardan biriydi. Gerçekten devrimcilik mi yapacağız yoksa dergi sayfalarında tartışarak bölünmeye mi devam edeceğiz."

Deniz'le ilgili, daha önceki döneme ait benzer bir anıyı, Fahri Aral da anlatıyor. Bunda da, Deniz'in "boş lafa karnının tok" olduğunu görüyoruz:

"Hiç unutmam, TÖS'te Bir Devrim Stratejisi adı altında bir toplantı düzenlemiştik. TİP İstanbul Sekreterliği yapmıştı. Mihri Belli, Behice Boran, İlhan Selçuk falan katıldı. Biz dışarıda oturuyoruz. Deniz çıktı geldi. Dedim ki: 'Girsene içeri niye dinlemiyorsun?', 'Yahu ne dinleyeceğim' dedi. 'Millet gelmiş, konuşuyor' falan dedim. Deniz,

'Daha çok dinleriz' dedi ve gitti. Ama buna rağmen Deniz gene de örgüt kavramından uzaklaşmamıştır. Gene TİP üyesiydi. Gene akşamları Üsküdar ilçesinde toplantılarına gidiyordu, katılıyordu. Eleştiriyordu, bağırıyordu belki ama örgüt kavramı kafasında bir tarafa atılmış değil. Sanıyorum, THKO da kurulurken bu nedenlerden hareket etti."

Haşmet Atahan, Deniz'le TİP arasındaki ilişkinin, bütün gençlik hareketi için genelleştirilebileceğini düşünüyor:

"Deniz, TİP'in bizim içimizdeki en eski üyesi olmasına rağmen ve TİP içerisinde oldukça etkin çalışmasına rağmen, TİP'in gençlik hareketlerine giderek olumsuz bakması ve giderek pasif bir çizgi izlemesi, burjuva sosyalizmi olarak deyimlendirebileceğimiz standart içinde kalması nedeniyle, son derece soğuk bakmaya ve bu partiden bir sonuç alınamayacağı düşüncesine varmaya yönelmişti.

Ben inanıyorum ki Türkiye halkının kurtuluşunu sağlayabilecek ve Türkiye halkının kurtuluşu yolunda çizdiği sağlıklı bir örgütlenmeyi sağlayabilecek bir yapılanma söz konusu olsaydı, TİP veya o günkü şartlarda başka bir parti olsaydı, Deniz, partilere karşı bu denli olumsuz bir tavır göstermezdi."

Orhan İyiler, TİP'le gençlik hareketi arasındaki ilişkinin, TİP tarafından nasıl göründüğünü şöyle açıklıyor:

"İlk eylemler başladığı zaman, ben TİP birinci dönemde görevliydim. Parti içinde yapılan tartışmalardan '68'in silahlı eylemine bakış açısını belki şöyle yorumlamak mümkün: Bu hareketlerin çok erken olduğu, bir siyasi provokasyon niteliği taşıdığı, demokratik gelişmeleri tıkadığı konusunda, partinin yönetici kadrosunda ve alt kademelerinde egemen olan bir düşünce vardı. Ama sonra gelişen hareketlerin kitleselleşme eğilimi, o düşüncelerle yola çıkanların tümüyle görüş açılarını derin bir şekilde etkilemiş ve değiştirmiştir. Hangi yolla değiştirmiştir; özellikle onu vurgulamak isterim. Özellikle parlamenter demokrasinin Türkiye gerçeklerinde aslında ne kadar zayıf ve sorunları çözmekte yetersiz olduğu konusunda halk üzerinde ve diğer siyasi kadrolar üzerinde derin bir izlenim bırakmıştır. Bunu önemsiyorum. Bunun

ondan sonraki gelişmelerde, çok önemli siyasi bir düşünce aşaması getirdiği kanaati bende hâkim."

Mustafa Yalçıner, Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu'nun kuruluş sürecini anlatırken legal partilerden kopuş konusunda, aynı unsurları açığa çıkaran bir çözümleme yapıyor:

"THKO, THKP-C gibi, ondan önce olmakla birlikte onun gibi öğrenci hareketinin radikalleşmesinin bir sonucu olarak ortaya çıktı. Taleplerini salt gençlik hareketi ile elde edemeyeceğini gören gençler, salt gençlik hareketinin yeterli olmadığını gören gençler, bunun ötesinde örgütlenmelere yöneldiler. THKO bu örgütlenmelerden birisiydi. Silahlı mücadele, iktidarın ancak silahla alınabileceği fikri, gençlerin kafasında, özellikle gençlere yönelik saldırıların püskürtülmesi noktasında doğmaya başlamıştı. THKO böyle bir fikir temelinde doğdu. Özellikle Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan, Yusuf Aslan, Sinan Cemgil gibi öğrenci gençlik hareketi içerisinde önemli görevler üstlenmiş, hareketin önderliğini yapan insanlar tarafından oluşturuldu. Hüseyin İnan, THKO'nun örgütlenmesinde tayin edici bir rol oynadı. THKO'nun kuruluşunu bir nakış gibi işlediği söylenebilir. Tek tek insanlar belirliyordu, tek tek insanlarla konuşuyordu. Sadece konuşmakla yetinmiyor gençliğin militan unsurlarını çeşitli eylemlilikler içinde sınıyor, deniyor, onlarla birlikte oluyor ve öyle insanlara öneride bulunuyordu. İlk genişlemede Alpaslan Özdoğan, ben, Tuncer Sümer gibi insanlar dahil oldular."

Erdal Öz, gençliğin TİP'ten uzaklaşmasının bir başka nedenine değiniyor:

"Sinan Cemgil ile Hüseyin İnan, TİP'in ayakta olduğu dönemde, Çankaya ilçesinde arkadaşlarımdı. Birbirimizin evlerine gider gelirdik. Hüseyin, o kadar yakın olmadığım bir arkadaşımdı. Parti arkadaşımdı. Ve o günlerde benim çalıştırdığım Ankara'daki Sergi Kitabevi'nde iki günde bir buluşurduk. Bir buluşma yeriydi. Biliyorsunuz, TİP'in son dönemlerinde, gençlik, birtakım eğilimler içindeydi. Türkiye'nin içinde bulunduğu düzenden birdenbire sosyalist bir devrime geçmenin imkânsızlığını gören, o aşamaya geçmeden önce bir Milli Demokratik Devrim aşamasının geçilmesine inanan bir

akımın içine girdik hepimiz o dönem. Hatta hiç unutmam, Çankaya ilçesinin bir toplantısında ilk kez Hüseyin, Sinan ve ben, birkaç arkadaş daha, partinin genel gidişini oldukça sert bir dille eleştiren ve Milli Demokratik Devrim'in gerekli olduğunu belirten sözler etmiştik. Sonra partiden atıldık tabii. Başka arkadaşlar da atıldılar. Parti de sonra kendini kurtaramadı. Pek çok gençlik kesimi zaten o dönem partisiz kalmanın sıkıntısını da çekti. Yani, bir örgütün dışında kalmanın acısını, ama bir örgüt özlemini de duyarak bu boşluğu yaşadı.

O partiden atılma döneminden sonra Sinan'ı bir akşam evimde hatırlıyorum. Bir akşam da çok sıkıntılıydı, kitabevine geldi. Ve biraz dolaşmak istediğini, benimle bir şeyler konuşacağını söyledi. Çıktık dışarıya, Ankara'nın caddelerine. Sinan hep şunu soruyordu: 'Biz parti dışında kaldık, ne düşünüyorsun? Artık, ben bu eylemin, bu düzenin parlamenter bir çabayla düzeleceği kanısında değilim ne diyorsun, nasıl bir çözüm düşünüyorsun?' diyordu. Ben ona bir çözüm öneremediğimiştim, şaşkındım. Ama sanıyorum, Sinan zaten kararını vermişti. Yani bana açıklayıp açıklamamak arasında bocalayan bir Sinan'ı yaşadım. O günden sonra ne yazık ki, Nurhak'taki çatışmada delik deşik olmuş çıplak vücutlarının fotoğraflarını görebildim. En son görüşüm böyle oldu."

TİP'in, gençlik hareketinden bu kopuşu, devrimci eylemin önündeki her türden geleneksel engelin kalkışı anlamına da geliyordu. Silahlanma ve gerilla düşüncesinin doğuşunda, bu gelişmenin önemli bir rolü olmuştur.

Hacı Tonak, TİP ve silahlı hareket ikilemini, Malatya gibi birçok bakımdan ilginç bir siyasal gelişme çizgisi gösteren bir ilin koşullarında yaşayıp karar veren birisi olarak, olayın değişik bir açıdan görünüşünü yansıtıyor:

"Filistin'den epeyce hayal kırıklığı ile döndüm. Türkiye'de ne yapılması gerektiği konusunda da çok açık düşüncelerim yoktu. Türkiye'de devrimci mücadeleyi kucaklayacak bir partinin örgütlenmesini istiyordum. Böyle bir partinin örgütlenmesini de, o günün popüler önderlerinden bekliyordum. Ancak böyle bir par-

tiyle ilgili girişimler, bildiğimiz şeylerden dolayı hep sekteye uğradı. Başarısız oldu. Bunların başarısızlığıdır; THKO, THKP-C tarzı örgütlenmeleri yarattı. Yani Türkiye'de THKP-C ya da THKO'ya bir engel miydi böyle bir örgütlenme? Hayır, onu söylemek istemiyorum, ama en azından devrimci atılımı, devrimci coşkuyu kucaklayabilecek, onu barındırabilecek bir partinin olmayışı, bir yerde gençlik önderlerini zorlamıştır.

THKO'nun dağ grubuna katılmam, biraz ilginç olmuştu. THKO'dan çok önce, o bölgenin olanaklarından ve o bölgenin koşullarından doğan örgütlenmemiz vardı. Her türlü ihtimale karşı böyle bir yola girmiştik. Malatya'da bir iki defa provokasyon girişimi olmuştu; örneğin birinde, çok basit bir olay gerekçe gösterilerek kitle örgütlerinin binaları saldırıya uğramıştı. Birinde, camiye bomba atılmış, ardından saldırılar düzenlenmişti. Bir de Malatya'da; mezhep çatışmaları sık sık gündeme getiriliyordu. O insanlar karşı karşıya gelmeseler bile, ya da onların birbirlerine karşı düşmanlıkları olmasa bile, bu kolayca körüklenebiliyordu. Bu nedenle işte, belli ölçüde silahlanmak gerekiyordu. Belli ölçüde hazırlıklar yapmak gerekiyordu. Kentten, bir gün ayağımızın kesileceğini düşünmemiz gerekiyordu. Bunun için de çeşitli bölgelerde köylerde, dağlık bölgelerde teksir makinalarımız, daktilo makinalarımız olmalıydı, çeşitli şeyler basmaya elverişli yerler bulunmalıydı. Böyle bir hazırlığın üzerine geldi 12 Mart süreci. Ve THKO da bu bölgede faaliyet gösteriyordu. Benim THKO'ya katılmam da biraz öyle doğal ve kendiliğinden oldu."

Fahri Aral, gençlik hareketinde silaha yönelişin kaynakları arasında, uluslararası devrimci hareketin etkisini önemli görüyor:

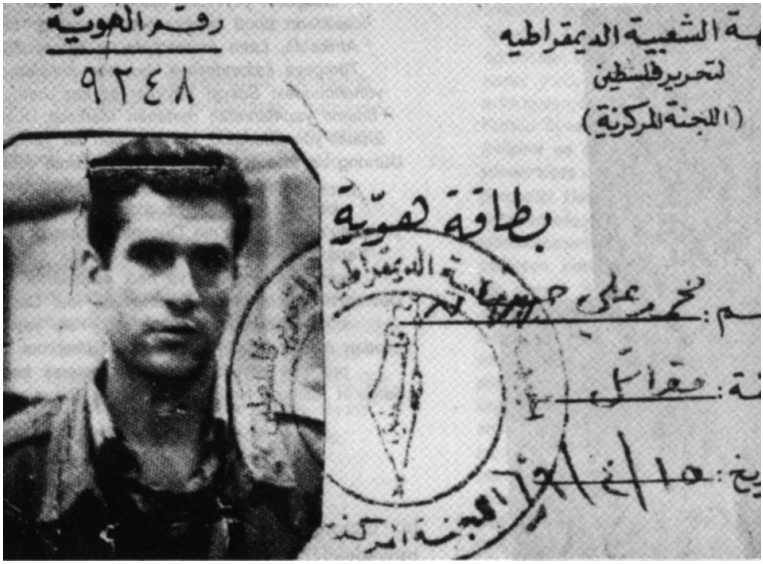
"Özellikle '68'den sonra, işgallerle başlayan bir mücadele sürecinde, daha çok barışçı yönleri ağır basan bir hareket söz konusuydu. Yani, her ne kadar işgal gibi, hâkim sınıflar tarafından temel bir şiddet tarzı olarak gösterilen bir biçim varsa bile, genel olarak barışçıl bir hareketti. O anlamda baktığımızda, silah tutkusunun bizlerin arasında yer etmesinin kişisel nedenleri var. Ama daha çok, bana göre, dünya bağlamında gelişen bir silahlı mücadele vardı. İşte

Küba'dan Güney Amerika'ya, Vietnam'a kadar süren ve her gün gözlerimizin önünden film şeridi gibi akan bir süreç, daha sonra bu işin çok başka türlü olması gerektiğini, '68 toplumsal hareketinden sonra sosyalist hareket içindeki ayrışmalarla birlikte birtakım grupların, TİP'ten kopan önemli sayıda grubun bu işin silahlı mücadelenin dışında başka bir biçimde olmayacağını söylemesi ve bunu tabii eylemle göstermesi, silahın da bu hareket içerisinde temel bir motivasyon öğesi olarak yer almasını sağladı."

THKO'nun ilk ortaya çıkışı sürecinde, Ankara'da Hüseyin İnan, Taylan Özgür, Sinan Cemgil, Yusuf Aslan gibi önde gelen isimler ilk önce bir araya geldiler. Türkiye'de gençlik hareketinin ötesine geçme ve silahlanma fikri; öğrenci hareketinin kendi olanaklarıyla ilerlemesinin tükendiği fikrinden doğdu ve 1969 sonlarında, kitlesel öğrenci hareketinin önemli ölçüde düşmeye başladığı bir sırada, Filistin'e gitme düşüncesi belirdi.

Mustafa Yalçıner, bu hazırlık dönemini şöyle anlatıyor:

"Hüseyin İnan, yine tek tek insanlara Filistin'e gitmeyi önerdi. Önerdiklerinin hemen tümü bu öneriyi kabul ettiler. Hüseyin, zaten gitme durumunda olmayanlara önermemişti. Dar bir grup olarak Filistin'e silah eğitimi, savaş eğitimi öğrenmek için gidildi. Filistin'de yaklaşık beş ay kalındı, burada çeşitli silahların öğrenilmesinin yanı sıra, giden insanlar, İsrail'e yönelik çeşitli baskınlara katıldılar. Bu arada savaş eğitimi de gördüler. Sonra geri dönüldü. Geri dönülme nedeni, artık, Filistin'de öğrenilecek pek fazla bir şey kalmadığı ve bunun yanı sıra Türkiye'de eyleme geçilmesinin gerekli olduğu düşüncesiydi. Türkiye'ye dönüşte grubun belirli bir kısmı Diyarbakır'da yakalandı, yanılmıyorsam sekiz ay cezaevinde kaldılar. Bu arada dışarıda kalan insanlar, özellikle Yusuf Aslan, THKO'nun ilk örgütlenme çalışmalarını, genişleme ve çeşitli yerlerde ilişkiler kurma çalışmalarını yürüttüler. Bu arada cezaevinden çıkan Deniz, ODTÜ'ye geldi. Deniz, İstanbul'da DÖB isimli öğrenci örgütlenmesinin, artık, belirli bir noktaya geldiğini ve bundan sonra başka bir örgütlenmenin gerekli olduğunu da düşünüyordu. Birlikte hareket edebileceği insanları, saydığım isimlerde buldu. Hüse-

Deniz Gezmiş'e Filistin Demokratik Halk Kurtuluş Cephesi tarafından verilen kimlik kartı

yin'de buldu, Yusuf'ta buldu, Sinan'da buldu, Alpaslan'da buldu. Deniz, bu örgütlenmeye olağanüstü bir coşku ve canlılık getirdi."

THKO'nun kuruluş sürecinde, Filistin kamplarına gidiş ve gelişler önemli bir yer tutmaktadır. Filistin, gerek genel olarak bütün dünyada yarattığı devrimci sempati dolayısıyla, gerekse gerilla eğitimi için taşıdığı olanaklar bakımından, silahlı eylemin kaçınılmazlığını düşünmeye başlayan gençlik önderleri için bir çekim merkeziydi.

Tuncer Sümer, bu sürecin önemli noktalarında, THKO'nun kuruluşunu gerçekleştirmeye çalışan önderlerle sıkı ilişki içindeydi:

"1969 yılının Haziran ayında, Ankara'da Hüseyin'i buldum. Hüseyin'in kafasında bir düşünce vardı. Bunu zaman zaman tartışıyorduk. Yusuf da bu düşüncelere katılıyordu. Bestekâr Sokak'ta bir bekâr evi vardı. Oraya geliyordu Hüseyin, orada kalıyordu. Yusuf da oraya gelip gidiyordu, evi Ankara'da olmasına rağmen. Orada

zaman zaman konuşuyorduk. Silahlı mücadele verilmesi gerektiği fikrinde hemen hemen hemfikir hale gelmiştik. Yani Türkiye'de bir halk savaşının örgütlenmesi gerektiğine. Ama bunun ne şekilde olması konusunda henüz birşey yoktu. Yalnız, Hüseyin'in bir çalışması vardı. Hüseyin, Filistin'e gitmek gerektiğini söylüyordu. Ve Filistin'den kendisine haber geleceğini söylüyordu. Ve haber gelirse, Filistin'e gideceğimizi söylüyordu. Sonra, bu Filistin'den haber gecikti. Aşağı yukarı temmuz-ağustos ayı oldu ama Filistin'den haber gelmedi. Gecikince Hüseyin dedi ki 'biz en iyisi bir motosiklet alalım beraber, Türkiye'de belirli yerleri gezelim.' Daha önce kendisi TİP içinde aktif olarak çalıştığı için Türkiye'deki birçok ilerici unsurları, ilerici kişileri tanıyordu. Ve gittik, hakikaten bir motosiklet aldık. İkimiz de kullanmasını bilmiyoruz. Ben biraz traktör kullanmayı biliyorum, o kadar. Biz motorsiklet kullanmayı öğrendik, kısa bir sürede. Amacımız, bu motorsikletle Türkiye turuna çıkmaktı. Ve gittiğimiz yerlerde halk savaşına inanan kimseleri bulup bunları örgütleyecektik. Hedefimiz buydu. Hüseyin'le konuşmamızın özü de buydu. Ancak bu arada beklenmedik bir olay oldu: İstanbul'da Taylan Özgür vuruldu. Taylan Özgür'ün vurulması bizi çok sarstı. Hiç unutmuyorum, Taylan Özgür'ün cenazesi ODTÜ'ye getirildiği zaman, Sinan orada bir konuşma yapmıştı. Hakikaten diyebilirim ki Türkiye'de gelmiş geçmiş en büyük hatiplerden birisiydi. Çok etkilenmiştim o konuşmasından. Taylan Özgür'ün olayından kısa bir süre sonra Filistin'den beklediğimiz haber geldi. 'Yarın gidiyoruz' dedi Hüseyin ve önce Antep'e gittik. Hüseyin İnan, Yusuf Aslan, ben, Alpaslan Özdoğan, Mustafa Yalçıner ve Kadir Yaşargün. 1-2 gün sınırda gezdik. Hatta Ceylanpınar'a kadar gittik, orada benim tanıdıklarım vardı. Devlet Üretme Çiftliği'nde, o adam geçirecekti bizi. Ama o adam korktu, cesaret edemedi. Bunun üzerine Nizip'e geldik. Karkamış İstasyonu diye bir yer vardı. Oraya geldik. Oradan trene bindik. Ama Antep'te de 3-4 kişi bize katıldı. Toplam 13 kişi olduk biz. Fırat Köprüsü'nü geçtikten sonra bir rampa vardı, o rampada tren biraz yavaşlayınca biz atladık. Zaten tren yolunun bir tarafı Suriye, bir tarafı Türkiye'ydi. Suriye tarafına atladık, sabaha kadar oyalandık. Bir dere kıyısında ateş yaktık. Isınmaya, biraz

uyumaya çalıştık. Sabahleyin bir salla, Fırat'ı geçip Cerablus kasabasına geldik. Oradan da Bimbiç diye bir kasabaya geçtik, Halep'e geldik. El-Feth'deki yetkililerle temas kurarak bir gün orada kaldık. Ertesi gün de Şam'a, Şam'dan da Amman'a geldik. Amman'da görüştüğümüz en önemli yetkili Ebu Cihad oldu. Ebu Cihad, o dönemde Filistin El-Feth örgütünün siyasi şube sorumlusu idi. Sonra bizi oradan aldılar, Şule diye bir kasabaya, kasabanın yakınındaki bir eğitim kampına götürdüler. Biz burada eğitim gördük. Yaklaşık iki ay eğitim gördük. Eğitim, silah söküp takma, silah kullanma, kültür fizik gibi şeylerdi. Burada eğitim 1-1.5 ay sürdükten sonra, Hüseyin Türkiye'ye dönme ihtiyacı hissetti. Bir grubun daha gelme ihtimali vardı. Türkiye'de kalan bir grubu daha getirmek istiyordu. Nitekim ayrıldı bizden Türkiye'ye döndü. Ve yeni bir grup getirdi. Türkiye'ye dönerken kimi getirebileceğimi, benim çağırabileceğim kişileri sordu. Tabii Erzurum'da iki yıl boyunca sürekli mücadele içinde beraber olduğum, çok yakın arkadaşım olan Kadir Manga'yı önerdim. Kadir Manga'yı çağırmasını söyledim. Bir telgraf çekiyor benim ismimle Kadir Manga'ya. Kadir iki gün sonra gelip Hüseyin'i buluyor. Ve o da Hüseyin'le birlikte Filistin'e geldi. Burada biraz Kadir'den bahsetmek isterim. Kadir, benim gibi Edebiyat Fakültesi'nde okuyordu. Benden daha gençti. O ikinci sınıfta, ben dördüncü sınıftaydım o zaman. Ama son derece sessiz, kararlı, yapılması gerekeni hiç kimseye danışmadan yapmayı seven bir arkadaştı. Aynı zamanda Edebiyat Fakültesi Fikir Kulübü başkanıydı. Atatürk Üniversitesi çalışmalarında benim en çok güvendiğim, en çok sevdiğim ve en büyük dayanağım idi Erzurum'da.

Filistin'de eğitim bittikten sonra, Türkiye'ye dönmeye karar verdik biz. Gorç Burnu'nda da zaten bazı eğitim yönünden kendimizi tamamlamak için taktik baskınlara katılmıştık. Özellikle Mustafa Yalçıner, Alpaslan Özdoğan bu baskınlara en çok katılan arkadaşlarımızdı.

Biz Filistin'e gitmeyi şunun için istemiştik; tabii Türkiye'de Amerikan emperyalizmi kovulmadan gerçekten devrimin olamayacağına inanıyorduk. Amerikan emperyalizmini kovmanın tek yolu

silahlı mücadeleden geçerdi o günkü düşüncemize göre. Ama silahlı mücadeleyi vermek için önce silahın nasıl kullanılacağını, halk savaşının ne olduğunu öğrenmek gerekiyordu. Bunu nerelerde öğrenebilirdik? Bunu ancak Latin Amerika'da öğrenebilirdik, orası bize çok uzaktı, ya da doğrudan Vietnam'a gidip emperyalizme karşı savaşarak öğrenebilirdik, o da bize çok uzaktı. En yakında, Filistin'in İsrail'e karşı yürütmüş olduğu gerilla savaşları vardı. Buralarda kendimizi eğitebileceğimizi, halk savaşına böylece askeri yönden de kendimizi hazırlamış olabileceğimizi düşündük. Ve böylece gittik. Aslında Filistin'de bazı şeyleri öğrendik ama umduğumuz beklediğimiz birçok şeyi de öğrenemedik. Çünkü Türkiye'nin şartları çok değişikti. Türkiye'nin coğrafi yapısı da çok değişikti. O nedenle, artık, geri kalan kısmı Türkiye'de başlatarak, halk savaşının içerisinde öğrenebileceğimizi düşünerek geri dönmeye karar verdik.

Türkiye'ye dönüşümüz epey maceralı oldu. 16 kişi yola çıktık. Sınıra kadar geldik. Tabii sınıra kadar gelirken o günkü El-Feth'in epey yardımını gördük. Onların rehberliğinde sınıra kadar geldik. Sınırı geçtikten sonra iki gruba ayrıldık. Benim de bulunduğum grup, bir cip kiralayarak Urfa üzerinden Diyarbakır'a geliyordu. Arkamızdan gelen grup da Diyarbakır'a geliyordu. Diyarbakır'da buluşacaktık. Diyarbakır'dan sonra gene Ankara'ya okullarımıza belki gidecektik. Ama üzerimizde bazı silahlar getiriyorduk. Bu silahları bir yere saklayıp, işte Anadolu'da bize katılacak olan insanları örgütleyip gerilla savaşını başlatabilecek hazırlıkları yaptıktan sonra bu silahlarımızı alıp eyleme geçmeyi düşünüyorduk. Ancak biz biraz da acemiliğimizden olsa gerek Diyarbakır'da yakalandık. 11 kişi yakalandık, 5 arkadaşımız yakalanmadı, 16 kişiden. Ve 8-9 ay tutuklu kaldık. Tahliye olduktan sonra tekrar meşhur 201-202 numaralı ODTÜ'nün yurt odalarına yerleştik. Orada kır gerillasının örgütlenmesi çalışmalarına başladık. Bizim yakalanmamız biraz tesadüflerle oldu. Diyarbakır'ı, grup içinden biraz ben, biraz da Kadir biliyordu. Kadir daha önce Diyarbakır'da yapılan bir anayasa mitingine gelmişti, Erzurum'dan biz göndermiştik, o zaman geldiğinde Diyarbakır'ı öğrenmişti. Ben de '66 yılında Diyarbakır'da biraz bulunmuştum. Kararlaştırdık biz Kadir'le yolda, dedik ki

"Diyarbakır Eğitim Enstitüsü'nün önünde buluşacağız. Diğer ekiple de aynı şekilde kararlaştırmıştık. Ben Eğitim Enstitüsü'nün önüne gittim. Bildiğim Eğitim Enstitüsü'nün, oysa levha falan yoktu, ama Diyarbakır Eğitim Enstitüsü olmuş, Diyarbakır Tıp Fakültesi. Enstitü, istasyon tarafında başka bir yere taşınmış. Kadir yeni eğitim enstitüsünü biliyor, ben eski eğitim enstitüsünü biliyorum. Ben ekibimle eski eğitim enstitüsünün önünde bekliyorum, o, arkadaşlarla yeni eğitim enstitüsünün önünde bekliyor. Diyarbakır'da yine bizim Kadir'le ortak arkadaşımız vardı, o zaman asistan bir arkadaştı orada onu sorduk, bulacağız ki en azından kıyafetlerimizi düzeltelim onun yardımıyla. Ancak biz Tıp Fakültesi'nin önünde beklerken, zannediyorum davranışlarımız, kıyafetlerimiz, dikkat çekti. Öğrenciler şüphelenmişler, bir grup çıktı gitti, biz evlerine gidiyorlar diye düşündük, ama biz de bu arada silahları saklamaya gittik. Üzerimizdeki silahları Mustafa Yalçıner, Alpaslan, Hüseyin ve ben uygun bir yere saklamaya gittik. Döndüğümüzde arkadaşların polis arasında karakola götürüldüğünü gördük. Oradan ayrılmaya karar verdik. Ben ayrıldım istasyona doğru gittim. Çünkü bir grup da istasyonda olacaktı. Kadir'le karşılaştık, biz birbirimize kızdık. Niye başka yere gittin diye. Tekrar, bulamadığımız arkadaşlarımızı bulalım diye dolaşırken, yakalandık. Ben bir kahvede iki üç arkadaşla birlikte ne yapalım, nasıl buluruz diye konuşurken yakalandık. Başka arkadaşlar yollarda yakalandı. Bir kısmı trende yakalandı. Yani biz 11 kişi yakalanmış olduk. Ama ertesi gün gazetelerde çok şiddetli bir sansasyon oldu. 'Diyarbakır Tıp Fakültesi'ni havaya uçurmak isteyen bir grup yakalandı' diye manşet attı gazeteler. Bunu polis mi böyle yansıttı, yanlış mı istihbarat aldılar bilemiyorum. Ama böyle bir manşetle çıktı. Tabii bu da tartışmalara yol açtı. Bütün Türkiye devrimci çevrelerinde tartışmalara yol açtı. Neden bunlar Suriye'den El-Feth'ten gelirken Tıp Fakültesi'ni uçuruyorlar diye. Fakat sorgulamalar sürdükçe bizim Tıp Fakültesini uçurmak için gelmediğimizi, aslında onlar için, devlet için, polis için çok daha ciddi olan bir konumda bulunduğumuz anlaşıldı. El-Feth'te eğitim görmüştük, biz kır gerillasını başlatmak istiyorduk. Bunu da ifadelerimizde söylemiştik. Tabii oradaki tartışmalarda biz tutuk-

landıktan sonra özellikle Diyarbakır Cezaevi, bütün Türkiye devrimcilerinin ziyaret ettiği bir merkez haline geldi. Biz Diyarbakır Cezaevi'nde tutuklandıktan sonra mahkeme heyeti bir şaşkınlık geçirdi. Silahlı bir grup gelmiş, Filistin'de eğitim görmüş, bunlar ne yapmak istiyorlar? Acaba amaçları ne idi? El-Feth örgütünün Arap milliyetçisi bir örgüt olduğunu, bunların İsrail'in işgal ettiği topraklarını geri almak için mücadele verdiklerini, biz de bu mücadeleye destek olmak için gittiğimizi söylüyorduk. Mahkeme heyeti buna pek inanmıyordu. İlk duruşmada bizim tahliye talebimizi de reddetmişti. Ancak mahkeme o zaman tuttu Dışişleri Bakanlığı'na bir mektup yazdı. Filistin El-Feth örgütü milliyetçi bir örgüt müdür? Yoksa komünist bir örgüt müdür? gibi bir soru sordu. Bunun cevabını beklemeye başladık. İkinci duruşmaya bu cevap yetiştirildi. Avukatlarımızın çabasıyla da yetiştirildi. Gelen cevap ilginçti. Türk Dışişleri Bakanlığı diyordu ki 'El-Feth örgütü, Arap milliyetçisi örgüttür ve topraklarını kurtarmak için mücadele eder. Komünist bir örgüt değildir.' Bu belge bende mevcut. Bunun üzerine biz o celsede serbest bırakıldık. Bu, bayağı bir tartışma konusu olmuştu o dönemde. Sinan Cemgil'in anlattığına göre, o zaman yargıçla konuşmaya gidiyor. 'Aslında bu arkadaşlarımız masumdur, suçsuzdur, bırakılması gerekir' diye. Yargıcı nereden tanıyor anımsamıyorum ama dolaylı bir tanışmayla görüşmüştü zannediyorum. Yargıç da yaşlı bir adamdı. Diyor ki 'Ben bu arkadaşların hepsinin iyiniyetli, kararlı ve yiğit insanlar olduklarını biliyorum, yeterli bir delil de yok, eh hükümete soruyoruz, hükümet de bunların içeride tutulmasından yana değil. Öyle anlaşılıyor, biz bunları bırakacağız. Bırakacağız ama bunların boş durmayacağından da hayatta olduğum kadar eminim' diyor. Böyle bir anı anlatmıştı Sinan o zaman, gerçekten ilginçti. Yargıcın bu düşüncesi ilginçti.

Biz cezaevindeyken önemli şeyler oldu. O zaman Malatya'da bir 'Haşhaş Mitingi' oldu. Bu Haşhaş Mitingi çok ilgi gördü. Haşhaş Mitingi'ne gelen insanların birçoğu Malatya'ya kadar gelmişken bizi de ziyarete geldiler. Hatta şunu da söyleyebilirim. Türkiye'nin her yerinden geliyorlardı. Bitlis'ten, Siirt'ten gelenler vardı. Bunlar bize saygınlıklarından bizi merak ettiklerinden, biraz da tabii bizim

antiemperyalist düşüncemize katıldıklarından geliyorlardı. Bunlarla görüşmelerimizde, özellikle Hüseyin İnan bu görüşmelerimizde verilecek halk savaşının ilk temellerini atıyordu. Onlara görevler veriyordu. Kafasında hep çıktığında nasıl örgütleneceğini, kimlerle ilişki kuracağını, silah nasıl temin edileceğini, para nasıl temin edileceğini, nasıl bir kıvılcımla işe başlanacağını düşünüyordu. Zaman zaman bizimle de tartışıyordu. Diyebilirim ki THKO'nun örgütlenmesinin temeli Diyarbakır Cezaevi'nde başlamıştır. Kanaatim buydu o dönem. Hakikaten özellikle Yusuf en sık gelip gidenler arasındaydı. Ve Yusuf Aslan, Hüseyin'le benim aldığım motosikleti kullanıyordu o zaman. O motosiklet Türkiye'nin dört bir yanına gidip geldi. Kars'a bile gidip geldi biz cezaevindeyken. Örgütlenme çalışmasının dışardaki ağını Yusuf örmeye çalışıyordu. Ayrıca tabii yakalanmayan iki arkadaşımız da bu çalışmanın içinde aktif olarak çalışıyorlardı. Bunlardan birisi Mustafa Yalçıner, birisi Ahmet Erdoğan'dı. Bunlar yakalanmamışlardı. Ama isimleri biliniyordu. Örneğin Haşhaş Mitingi'ne gitmişlerdi. O çalışmaya aktif olarak katılmışlardı. Ve o çalışmada yanılmıyorsam Teslim Töre ile de tanışmışlardı. Yani THKO'nun ilk örgütlenmesi Filistin'e gidiş ile başlamış, Diyarbakır Cezaevi'nde şekillenmiş ve ODTÜ yurtlarında da hayata geçmeye başlamıştır.

Biz tahliye olduğumuzda, Deniz Gezmiş de Bursa Cezaevi'nden tahliye olmuştu. Biz cezaevindeyken de bize Deniz'den mektuplar geliyordu. Örneğin 'Ben dağcıyım, ben de dağları severim, sizinle beraber olmak istiyorum' gibi mektuplar geliyordu. Tabii Deniz'in bizim aramıza katılmış olması bizim için çok önemli bir olaydı. Güçlenmemizdi. Çünkü Deniz Gezmiş o dönemin devrimci gençliğinin gerçek önderi idi. Bir karizmaydı yani.

Sinan Cemgil, Filistin'de yoktu. Filistin'e gidecekleri, Hüseyin İnan belirlediği için, Sinan'ın kendisi mi gelmedi, Hüseyin mi getirmedi bilemiyorum. Ancak biz Diyarbakır'da iken Sinan çok geldi. Çok uzun konuşmaları oldu Hüseyin'le. Tabii Sinan'ın kafasında bazı tereddütler vardı. Biraz daha ideolojik yönü bizden kuvvetli bir arkadaştı. Bizden daha ilerdeydi siyasi bilinç olarak. Silah-

lı mücadeleye biraz kuşkuyla ama sempatiyle bakıyordu. Sinan Cemgil'in özellikle gençlik içindeki mücadelesi döneminde hatta TİP'teki mücadelesi döneminde de en yakınındaki insanlar, artık, THKO örgütlenmesi içinde gibiydi. En yakınındaki insanları tercih etti. Bu da Hüseyin İnan'dı, Yusuf Aslan'dı, hatta Alparslan Özdoğan, Mustafa Yalçıner'di. Bunlarla uzun yıllar birlikte olmuş, tabii onlardan kopamazdı.

THKO'nun kuruluşunda öyle belirgin bir Merkez Komitesi yoktu. Belirgin bir lider de yoktu. Ancak fiilen bizi sürükleyen, yöneten Hüseyin İnan'dı. Zaten THKO'yu oluşturan kişilerin kafasında bir organ olsun, bir önder olsun diye bir düşünce yoktu. Biz diyorduk ki 'Sıcak mücadele içerisinde öne çıkan, kendini gösteren, kendini kabul ettiren liderler çıkacaktır.' Yani bir anlamda doğal liderler oluşacaktır. Ve gerçekten Hüseyin İnan doğal liderlerimizden biriydi. Gerek bu THKO örgütlenmesinin öncesindeki mücadelesinde, TİP'ten başlayarak gelen mücadelesinde, gerekse THKO örgütlenmesi döneminde bir örgütçü, bir beyin, bir pratik adamdı yani. Pratik çözümler getirebilen, kısa sürede her şeye pratik çözümler getiren bir arkadaşımızdı. Doğal liderimizdi, otoriter bir kişiydi. Çok konuşmazdı ama otoriterdi. Despot bir otoriteden bahsetmiyorum tabii, emreden bir otoriteden bahsetmiyorum. Hepimiz saygı duyarak, onun söylediği şeyleri kabul ederek hareket ediyorduk. Kendimize doğal lider kabul etmemizin nedeni de buydu. Tabii Deniz daha farklıydı. Deniz, ele avuca sığmayan çok hareketli, çok haşarı, atak, pratik bir arkadaştı. Karar mekanizmasını, Deniz, Hüseyin ve Sinan oluşturur duruma gelmişlerdi. Hatta ben hatırlıyorum bir Şevki Akşit ağabeyimiz vardı. Mihri Belli ile çok yakın ilişkilerde olan Şevki Ağabey, özellikle Deniz'i çok severdi. Deniz'in Mihri ile görüşmesini isterdi. Kır gerillasına başlanacaksa Mihri'den bağımsız başlamamaları gerektiğini söylerdi. Deniz de kesinlikle kabul etmiyordu. Şevki Abinin bütün ısrarlarına rağmen, sanıyorum, Mihri ile görüşmeye gitmedi. Sarp Kuray ve Atilla Sarp da zaman zaman gelip gidiyorlardı. Yine bir seferinde gelmişlerdi ve orada işte yakında aslında radikal bir eylem, askeri bir harekat olacağını, bir cunta olacağını, bunun sol nitelikli olacağını, böyle kır gerillasına

falan başlamanın yanlış olduğunu söylediler. Kır gerillasına başlamanın bu hareketi baltalayacağını, hiç olmazsa bekleyip bu radikal hareketi gördükten sonra, böyle bir halk savaşına geçmenin daha doğru olacağını söylüyorlardı. Oysa Deniz, Yusuf ve Hüseyin bunlara çok sert karşı çıkmışlardı, çok sert eleştirmişlerdi. Biz de bazı tartışmalarında bulunduk. Bizim anlayışımıza göre, o zamanki THKO'nun anlayışına göre, bir kere askerden devrimci olmayacağının inancındaydık. Halk savaşı, devrimci mücadele ilerlerse gelişirse elbette ki ordu içerisindeki yurtsever unsurlar, subaylar, erler halk savaşına katılabilirlerdi. Ancak ordunun devrimci bir niteliği olması, Türkiye'de devrimi gerçekleştirmesi gibi bir inanç taşımıyorduk biz. Çünkü biliyorduk ki, o zaman Türkiye Cumhuriyeti'nin ordusu, neticede Amerikan emperyalizmiyle işbirliği içinde olan bir orduydu. NATO'da görev almış bir orduydu, böyle bir ordunun da devrimci bir özelliği olması beklenemezdi."

Deniz'in Ankara'da olduğu ve yakında dağlarda eyleme geçmek için örgütlendiği haberi öğrenci kitlesi içinde hızla yayıldı. Bir yandan, ne zaman, hangi dağda ilk tüfeğin patlayacağı merak edilirken, diğer taraftan da, özellikle TİP'e bağlı gençlik kuruluşlarına üye öğrenciler arasında, bunun asla yapılamayacağı propagandası yaygınlaştırılıyordu. Barış Manço'nun o günlerde moda olan "Dağlar, Dağlar" adlı şarkısından hareket ederek, onlara, "Barış Manço ve arkadaşları" adı yakıştırılıyordu. Deniz ve arkadaşları ise, bütün bunlardan bağımsız, ciddiyetle planlarını yapıyor, araç gereçlerini tamamlamaya çalışıyorlar, diğer yandan, kendilerine katılacak olsun olmasın, düşüncelerine değer verdikleri herkesle tartışıyor, görüş alıyorlardı.

Ahmet Say, Mihri Belli ile Deniz arasında, bu konudaki bir tartışmanın tanığıydı:

"Mihri Belli uygun bulmuyordu dağa çıkılmasını. Er geç yenilgi gelir diye düşünüyordu ve uyardı. Deniz Gezmiş, gayet kararlı bir şekilde 'denemeye değer' dedi. Denemeye değer mi değmez mi, ne denilebilir? 'Buyur git' denilir. Mihri Abi, tabii ki korumak istiyordu o genç kuşağı. Yoksa, onunki bence, sağcı bir muhalefet değildi.

Yani, devrimcilikten alıkoymayı düşündüğünden ötürü değildi. Deniz'e karşı çıkması. Önleme niyeti, zaten yoktu. Nihayet bir öğüttü. Bugün kendisi ne der bilmiyorum. Ama bence, doğruydu, Mihri Belli'nin öğüdü. Çıkar yol olduğu inancında değildi. Sonuçta ikna edemedi Deniz'i. Mihri Abi, dedi ki: 'Git, tamam dağa çık. Dağınla birlikte seni de yok ederler.' dedi."

Zeki Tekeş, Deniz'in kır gerillasına hazırlık aşamasında kendisinden görüş aldığı arkadaşlarından birisi. Son görüşmelerini şöyle anlatıyor:

"'70'in sonlarıydı, Deniz haber salmıştı İstanbul'dan, ben ve Necmettin Yazıcı, Neco Hoca dediğimiz bir arkadaşımızla birlikte Ankara ODTÜ'ye gittik. 2-3 gün Deniz'in misafiri kaldık. Birinci gün, sohbet, ağırlanma, gırgırlar mırgırlar, İstanbul'da ne var ne yok, neler yaptınız şeklinde. İkinci günü üçümüz oturuyoruz bir odada başbaşa. Deniz gerçek niyetini söyledi 'Arkadaşlar size güveniyorum. Size güvendiğim için sizi çağırdım, sizden alacağım bilgi benim için en doğrudur. Hoca sen Van'lısın, Doğu yöresini kendine göre iyi biliyorsun. Acaba bir kır gerillası faaliyetlerine başlarsak Doğu'da ve Güneydoğu'da en müsait yer sizce neresi olabilir?' dedi. Ben kendi yöremi anlattım. Bizim yöreye, aşiret ağalarıyla, feodal şeyhler hâkimdi. Urfa yöresi ovalık olduğu için gerilla için müsait değildir. Diyarbakır'ın belirli ilçeleri müsaittir. Mardin'in belli yöreleri müsaittir. Ama bu yörelerin tümüne aşiret ağaları ve şeyhler ki onların binlerce müritleri var, bunlar hâkim. 'Deniz, kesinlikle Güneydoğu'da öyle bir hareketin taban bulacağına, barınacağına inanmıyorum. Devlet güçleri gelmeden bugün devletle işbirliğinde olan ve bu düzeni savunan aşiret ağalarının direktifi ile şeyhlerin direktifi ile bunlara bağlı olan güçler gelir. Ve onlar için, o halk için savaşıyoruz dediğinizi, ihbar ederler, gelir yakalar alır götürürler. Kesinlikle ben Güneydoğu'da bugünkü şartlarda tavsiye etmiyorum' dedim. Aynı şekilde Necmettin Hoca da Van ve yöresini anlattı, hemen hemen farklı değildi. O da tavsiye etmedi. Tabii bu arada yine görüşüyoruz, konuşuyoruz durumu falan. Ben 'Arkadaşım bana göre bugünkü şartlarda kırsal alanda Türkiye'de hiçbir yer

gerillaya müsait değildir. Bundan önce o yörede bir siyasi çalışma yapılması gerekiyor, bir tabanın oluşması gerekiyor.' dedim. Fakat, Deniz kesinlikle şuna inanmıştı; Türkiye'de parlamenter yoldan devrim yapılamaz, kesinlikle bu iş silahlı mücadele ile oluşacaktır ve bunu bir an önce başlatmak gerekir. Artık, halk kitleleri de, zaman içerisinde bu işi öğrensinler. Ondan bir gün sonra ayrıldık. İki arkadaşımla birlikte döndük. Şu karara vardık: Deniz, kesin kararlıdır, kır gerillasına başlayacak. Çünkü bizim bu düşüncelerimizi öğrendikten sonra kendi düşüncesini de açtıktan sonra olayın kır gerillasıyla başlayacağını tahmin ettik. Ve nitekim bu uyarılarımız üzerine, kendileri için uygun olan, özellikle aşiret ağalığının, şeyhliğinin hâkim olmadığı bir yöreye karar veriyorlar: Nurhak'a."

Deniz, İstanbul'daki mücadele arkadaşlarını, gerek dağa gitmeye ikna etmek için, gerekse bilgi toplamak için, sık sık ODTÜ'ye çağırıyor, konuşuyordu. Bunlardan biri de Bozkurt Nuhoğlu idi:

"Deniz'le aramızda görüş ayrılıkları '70'ten sonra başladı. '71'de netleşti. Onu en son görüşüm, ODTÜ'de oldu. Ben Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı başkanıydım. Çağırdı, gittim. Karlı bir gün. Ekibi de oradaydı Deniz'in. Bir çay kahve içtikten sonra ayrı bir yere çıktık. 12 saat beraber olduk orada. Ben gerilla savaşının çıkmaz yol olduğunu görüyordum. Biraz daha deneyimliydim ondan. Bir '60 ihtilalini yaşamıştım. Askerlerle düşüp kalkmam olmuştu benim. Deniz, planlarını, programlarını anlattı. İnanamamıştım onlara. Küçük bir tartışma oldu aramızda. Yani o yolun çıkmaz olduğunu anlatmaya çalıştım dilim döndüğü kadar. Ama o, o kadar inanmıştı ki bu olaya, gene o buğulu gözleriyle boynuma sarıldı: 'Biz her şeyi düşündük. Sen de göreceksin, seni bir yıl sonra dağda karşılayacağız. Aslında senin geride kalman iyi olacak' gibi sözlerle benim bir yandan gönlümü aldı, diğer yandan her türlü savımı karşılıksız bıraktı. Kararlıydı. Ondaki potansiyel, böyle yerinde durup beklemesine izin vermezdi zaten. Eyleminin, öyle, zirvede noktalanması gerekiyordu. Öyle bir misyon için doğmuştu sanki. Mutlaka yapması lazımdı. Şimdi, değişen bir şey yok ülkede, hâlâ beraber yaşıyoruz. Çok açık söylüyorum. Yani 20 yıl, bunca mücadeleden sonra, bunca kan, bunca kitap, bunca

yazı... ulaştığımız nokta belli. Deniz, bunu bizden çok daha önce fark eden bir potansiyeldi. O dayanılmaz koşullar karşısında, mutlaka yapması lazımdı. Yoksa yüreği dayanmazdı, yani çatlardı bir türlü. Gerçekten bir pislik, bir adaletsizlik; o devirde de, bugün de böyle."

ODTÜ'ye çağrılıp konuşulanlardan bir diğeri, Haşmet Atahan'dır. Deniz, yollarının ayrıldığını çoktan bildiği eski arkadaşlarıyla tekrar görüşmeyi neden ısrarla istiyordu? Bir yandan, bu görüşmelerde, omuz omuza İstanbul meydanlarını, sokaklarını hallaç pamuğu gibi savurduğu günlerle vedalaşma duygusu vardır; diğer yandan, değerlendirebileceği her olanağı yeniden gözden geçirme kurmaylığı.

"Deniz'le son görüşmem ODTÜ'de oldu. Bu arada yollar giderek ayrılıyordu. Deniz, henüz silahlı aktif mücadeleye girişmiş değildi. Ben de Hikmet Kıvılcımlı'nın görüşlerini benimseyerek o çerçeve içinde çalışmalara girişmiştim. Deniz'in de böyle çalışmalar içerisinde bulunmasını isterdim ve beklerdim. Konuşmak üzere ODTÜ'ye gittim. Amacım açık bir şekilde tartışmaktı. Deniz, her ne kadar basına yansıyacak bir girişimde bulunmamış ise de, sanıyorum kendi kararını vermiş ve kendi yoluna koyulmuştu. Son derece kararlıydı. Konuşmamız çok kısa ve çok özlü oldu. Deniz'in konuşmalarında söylediklerinden daha çok, gözleriyle ifade ettikleri önemliydi. Gerçekten öyle bir bakışı ve öylesine bir kararlılığı vardı ki, artık, yeniden bir durum değerlendirmesi yapılması, tartışılması söz konusu değildi. Kendisine başarılar dilemekle yetinmek zorunda kaldım."

THKO, kır gerillasını esas alan bir teorik temele dayanıyordu, ama hareket önce şehirde başlamıştı. Bu bir zorunluluk muydu?

Mustafa Yalçıner, buna "evet" diye cevap veriyor:

"Evet. THKO, kır gerillasını savunuyordu, kendisini özdeşleştirdiği isim Che Guevara idi. Yanı sıra Mao'dan belirli etkilenmeler içindeydi ama kır gerillasını savunuyordu; bu kesin. THKO'nun eylemlerine şehirde başlamasına neden şuydu: Para, maddi olanaklar, bunlar kolaylıkla şehirde sağlanabilirdi. Örneğin silah gerekiyordu, para gerekiyordu; bunların sağlanabilme yerleri bankalardı. THKO, adını duyurmak üzere de şehirlerde birkaç eylem yapmaya

yöneldi ama, burada yine belirleyici olan şey; silah ve para teminiydi. Örneğin THKO Amerikalıları kaçırdı, THKO bildiri yayınladı. İstenen 400 bin dolar fidye vardı. Silahlanmak için şehirde eylem yapıldı. Sonradan şehirlerde yapılan eylemlerin yol açtığı propagandif etki, tanıtıcı etki, şehirlerde bir ya da iki grubun bu faaliyeti sürdürmek üzere bırakılması fikrini getirdi. Şehirlerde birkaç grup kalacaktı. Onun dışında THKO elde ettiği olanakları kır gerillasının başlatılması için sürekli kıra taşıyordu. Nitekim THKO şehirlerdeki eylemlerine başladığı sıralarda kırda yığınaklar başlamıştı, önceden kırda ön çalışmalar başlamıştı. Hangi bölgelerde kimlerle nasıl bağlantı kurulacağı, nerelerden nerelere gidilebileceği, geçişler, ilişkiler bunlar yaklaşık bir sene öncesinden çalışmaları yapılan işler arasındaydı. Kırda faaliyet bu zeminde başladı. Malatya yöresi, Akçadağ, buradan Nurhaklar'a uzanan bir şerit THKO'nun kır gerillası eyleminin alanı olarak seçilmişti. Bölgenin elverişli yapısı, insanlar açısından ve coğrafi açıdan da belirli bir düzey taşıması ve yanı sıra Suriye'yle yakın olması, gerektiğinde Suriye giriş çıkışının yapılabilme olanağı bölgenin seçilmesinde rol oynamıştı. Ama sadece Malatya Akçadağ, Nurhaklar'la sınırlamak kesinlikle düşünülmüyordu. Elazığ, Dersim bağlantısı, Adıyaman'dan güneye Antep tarafından Mardin'e doğru kayış, bunlar düşünülen şeyler arasındaydı. Ama başlangıç bölgesi olarak saydığım nedenlerden dolayı Nurhaklar, Malatya, Adıyaman üçgeni, buralarda başladı faaliyet."

1 Ocak 1971'de, Yusuf Aslan'ın kullandığı arabayla, Sinan, Hüseyin, Deniz ve Alpaslan, Türkiye İş Bankası Emek Şubesi önüne gelirler. Yusuf arabada kalır, Alpaslan, dışarıda gözcülük yapmaktadır ve diğerleri, Deniz, Sinan ve Hüseyin içeriye girerler. Kasadaki 124 bin lirayı alarak, uzaklaşırlar.

Olay, Türkiye'nin gündemine bir bomba gibi düşer.

Devrimci çevreleri, hareketin yeni bir aşamaya sıçramış olduğuna işaret etmesi bakımından heyecanlandırır. Eylemin etkisi ve içeriği üzerine yapılan tartışmalar, genel olarak, daha önce başlamış bulunan ayrılıkların izlerini taşır ve saflar büyük ölçüde, öğrenci hareketinin taşıdığı radikalizm karşısında tutulan safların üzerinde

biçimlenir. Bazı çevrelerde ise, eylemin bir provokasyon olduğu düşüncesi egemendir.

Cemil Gezmiş de, önce böyle düşünür. O, Deniz'in böyle birşey yapmayacağına inanmaktadır:

"Şöyle bir değerlendirme yaptım. Benim oğlum hırsızlık etmez. Ben bunu bir hırsızlık olayı olarak aldım. Benim yanılgım oradan başladı. Gezmişoğulları'ndan Deniz, hırsızlık yapmış diye laf çıkarsa, ben hayatta kalamam. O bakımdan fevkalade üzüldüm. İnanmadığım için de bunun bir oyun, bir tertip olduğunu düşündüm. Gazeteciler, peşinde bir polis ordusu ile kaybolan Deniz hakkında bana soru sordukları zaman, 'Her kuşun eti yenmez, boşuna uğraşıyorlar' dedim. Bu bir tertiptir, benim oğlum böyle bir şey yapmaz. Çok dikkatli olun anlamına gelen bir şeydi bu. Sonradan bunu bizim Metin Toker kendi yazısında eleştirdi, verdi veriştirdi. O yazı da hâlâ dosyamda duruyor. Sonradan ben bunun ideolojik bir eylem olduğunu anladım. Deniz'in o yazıma karşı: 'Bakmayın babamın öyle dediğine, o beni sever.' dediğini biliyorum."

Hüseyin İnan'ın babası, Hıdır İnan, silahlı eylemlere geçiş sürecinde oğlunun değişimlerini adım adım izleyen bir başka gözlemcidir:

"Ankara'ya ODTÜ'ye girdikten bir buçuk seneye kadar gelip giderdim. ODTÜ'ye giderdim, orada kaldığı yurtta görürdüm. 1969'un ilk sömestrisini okudu, ondan sonra okuldan ayrıldı ve tatilde eve gelmeyince ben kalktım Ankara'ya geldim. Ankara'da aradım, bulamadım. ODTÜ'de aradım, bulamadım. Arkadaşlarına sordum, 'biz bilmiyoruz nerede olduğunu' dediler. Ne kadar uğraştıysam kimseden cevap alamadım. Tanıdığım arkadaşlarından da sordum: 'Biz bilmiyoruz. Hüseyin nereye gittiğini söylemez, nereye gittiğini de kimse bilmez' dediler. Son olarak çok baskı yaptım. 'Ben Hüseyin'i görmeden hiçbir yere gitmem, annesi orada üzülüyor, bu sene niçin gelmedi? Yoksa başka bir yere mi gitti? Yurtdışına bir gezmeye falan mı çıktılar?' 'Biz bilmiyoruz, haberimiz yok' dediler. 'Yalnız ODTÜ'de Ertuğrul Kürkçü'ye gidersen belki o sana yerini söyler' dediler. SBF'ye gittik, Ertuğrul Kürkçü'yü bulduk. Bana, 'Hıdır Amca benim haberim yok ama

kendisiyle konuşan bazı arkadaşlar var' dedi, 'imkân bulurlarsa burada ise, seni görüştürürler.' dedi. Neyse bunu buldu getirdiler. Ben, beraber Sarız'a gidelim diye ısrar ettim. Bana, 'Arkadaşlarla hem ders çalışıyoruz, hem eğleniyoruz. Gelsem ne olacak Sarız'ın başına' dedi.' Biraz tahsilimi de ilerletiyorum' dedi. Tabii başka bir şeyden bahsetmedi. 'Üzülme, anneme de söyle, üzülmesin. Bir fırsat bulursam gelirim' dedi. Beni bu şekilde yolcu etti, tekrar eve geldik. Bekledik, bekledik gelmedi. Meğer o dönemde beni gördükten sonra El-Feth'e gitmiş. Filistin'e. Filistin'de ne kadar kaldı bilmiyorum. Bu arada da Hüseyin'in, artık, ismi basında falan çıkıyor. Yani aranıyor Hüseyin. Emniyet güçlerince falan aranmaya başlamıştı. Biz de basından ve radyodan Hüseyin İnan Antep'te yakalanmış diye öğrendik. Ben kalktım Gaziantep'e gittim. Gaziantep'te emniyete gittim. Hemen yakalanır yakalanmaz Diyarbakır'a göndermişler. Emniyet, 'bizde yok' dedi. 'Diyarbakır'a gönderdik.' Ben ve amcası Diyarbakır'a gittik. Vali Konağı ile Emniyet aynı binanın içinde. Emniyette çocukları bize göstermediler. Valiye müracaat ettik yine göstermediler. 'Yarın Adliye'ye göndereceğiz' dediler. 'Adliye'de görüşürsünüz.' Biz o gece otelde kaldık. Sabahleyin saat 5'te Vilayet Konağı'nın önünde bulunursak çıkarttıkları zaman hiç olmazsa durumlarını görürüz diye kalktık saat 5'te gittik. Saat 4'te çocukları emniyete almışlar, çocukları Adliye'ye götürmüşler. Adliye'ye gittik, oradan da bizi içeriye almadılar. Duruşma bitti, çocukları arka arkaya kaç kişiydi aklımda kalmamış, dışarıya çıkarttılar. Hüseyin'i ben gördüğüm zaman bir koltuğunda bir polis, bir koltuğunda bir polis, ayakları yerden kesik götürdüler. Cezaevinin önüne kadar biz de takip ettik. Sonra, bir avukata vekaletimizi verdik, avukatla birlikte müdüre gittik. Müdür, avukatı görüşme odasına aldı. Avukat, Hüseyin'i çağırdı konuştu, niçin gittin, nereden gelirken yakalandın diye. 'El-Feth'e gitmiştik' dedi. 'Niye gitmiştiniz' dedi. 'Biz oradaki din kardeşlerimize yardıma gittik; onlarla kökümüz bir, dinimiz bir. Onlara İsrail çok baskı yaptığı için, biz Filistin El-Feth örgütüne gittik, onlara yardım için. Başka bir amacımız yok. 'Sonunda kaç ay yattılarsa yattılar neticede beraatle tahliye ettiler.

Hüseyin'i en son kardeşimle ODTÜ'de gördük. 'Niçin gelmedin yanımıza', dedim. 'Bir ara uğrarım dedin neden uğramadın, fırsat mı bulamadın' dedim. 'Baba fırsat olmadı, burada çalışıyorum' dedi. 'Ama biz çok üzülüyoruz, bayram oluyor, bayramda bulunmuyorsun, tatil oluyor, tatilde gelmiyorsun. Bu böyle olmaz' dedim. Nasıl olduysa ağzından kaçırdı. 'Baba, belki bundan sonra hiç gelmeyebilirim ve bugünden itibaren de beni yok kabul edin' dedi. 'Eve geldiğim zaman, belki ilerde, takip ettiğim yoldan dolayı sizi sorguya çekerler, işkence altına alırlar diye ben bugünden itibaren sizinle irtibatımı kesiyorum. Ben herhangi bir suçla karşılaştığım zaman size oğlun nerededir, oğlun niçin bu durumlara düşüyor, niçin bunu yapıyor, neredeyse bul diye kimse sizin kapınızı çalmaz' dedi. Bugünden itibaren, dedi, beni unutun."

Nurhak,
Sana Güneş...

DAĞLARA DOĞRU

"Beni unutun!" Hüseyin İnan'ın, bu sözleri, yalnızca ailesini saldırılara karşı korumak endişesini yansıtmakla kalmıyor; aynı zamanda, o güne kadar var olan bütün bağlarını koparmaya kararlı olduğunu da gösteriyordu. Bu sözlerde, "ben artık bu dünyada yokum" anlamı gizliydi. Ölerek yok olmak anlamında değil, en sert mücadele biçimleriyle ayrılmış, o anda var olan bütün yaşama özelliklerinin ortadan kalktığı bir başka hayata geçmek üzere olduğunu bildiriyordu.

Artık, üniversite içi mücadeleler, kentlerdeki ilişkiler, öğrenci dernekleri, legal partiler yoktu. Artık, Hüseyin ve arkadaşlarının gözleri yalnızca dağları görüyordu.

Dağlar...

Onat Kutlar, '68 gençliğinin bir özelliğinin, "bozulmamışlık, saflık" olduğunu söylemişti. Bu nitelemenin, çok doğal olarak içten bağlandığı bu simgeyle anlatılabileceğini düşünüyor:

"Bozulmamış gençlik! Bu özelliği simgeleyen bir başka şey, bu gençlerin hemen hemen büyük bir bölümünün, o trajik sonlarını kırsal bölgelerde bulmuş olmalarıdır. Yani dağlarda. O yıllarda hep hatırlayacağımız gibi, dağlar özel bir simge idi. Dağlar, aynı zamanda özgürlük ifade ederdi, yiğitlik ifade ederdi, başkaldırıyı ifade ederdi adeta. Bu bakımdan, bu gençlerin yaşamlarında kırsal alanın ve dağların özel bir önemi vardı. Bu da tabii bugün giderek bu çarpık endüstrileşme içinde bozulan, bozuşan, çürüyen, kokuşan kentlerin kirlenen yapısı içerisinde bir başka saflık simgesi olarak karşımıza çıkıyor. Dağlar ve kırlar adeta onların doğal ortamlarıydı. Bugün giderek kaybettiğimiz bütün değerler onların doğasıydı. Bence, Deniz Gezmiş ve arkadaşları ve '68 kuşağı bu konuda da çok özel bir ayrıcalığa sahip."

THKO için olduğu kadar, Türkiye devrimci hareketinin de bir dönüm noktasını temsil eden "Nurhaklar", hareketin teorik ve ide-

olojik gelişiminin bir sonucu olarak gündeme geldi. Kuşkusuz, belirleyici olmasa da, Onat Kutlar'ın işaret ettiği popülist, romantik duyarlığın da bu seçimde etkisi vardı.

Fakat, daha işin başında, gerilla eylemine geçmeden, THKO iki büyük darbe yedi. Mustafa Yalçıner, anlatıyor:

"Kırda faaliyet, açık olarak ve çeşitli eylemliliklerle sürmeye hazırlanarak Deniz'lerin, Hüseyin'lerin gelmesini beklemekteydi.

Bütün grup, belli başlı insanlarıyla saptanan yerde yani Nurhak'larda toplanacak ve gerillanın açık faaliyeti başlayacaktı. O zamana kadar özellikle ilk başlarda çevredeki insanlara görünmeme, görünüldüğünde, avcı vs. şeklinde tanıtarak, gerillanın kendisini tanıtmaması yoluna gidilmişti. Bilindiği gibi Deniz, Yusuf'la kıra doğru yola çıkmışken Şarkışla'da yakalandılar. Ardından Hüseyin yakalandı, motorla değil, ama bir arabayla Nurhaklar'a gelmek üzereyken Pınarbaşı'nda yakalandı. Sadece Sinan ulaşabildi."

Deniz, Ankara'daki "el koyma" eyleminden sonra, bütün Türkiye'nin ilgi odağıydı. Gerek eylemlerindeki ince alay unsuru, gerekse kişiliğinin bütün ele avuca sığmazlığını olağanüstü boyutlarda sergileyen ve polisi gülünç duruma düşüren "yakalanamaz" oluşuyla, heyecanla ve büyük sempatiyle izlenen bir olay haline gelmişti.

O dönemde çıkan bazı köşe yazıları ve haberleri, ortamın Deniz'e duyulan sempatiyle dolu ve eğlenceli havasını yansıtmaktadır:

Can Pulak, Zafer gazetesindeki "Meclis Notları" başlıklı köşesinde şunları yazıyordu:

"... Bayındırlık Bakanı Turgut Gülez, koridorda çevresine toplananlara, 'Şu anda Deniz Gezmiş'le polis, Paris Caddesi'nde çatışıyorlar' deyince, çok sayıda parlamenter ve gazeteci, otomobillerine atladıkları gibi soluğu Paris Caddesi'nde aldılar. Bizim otomobilde CHP milletvekili Kamuran Evliyaoğlu da vardı. Gidip baktık... in cin top oynuyor.

— Deniz Gezmiş yakalandı. Fakat Emniyet Müdürlüğü'ne götürülürken Küçükesat'ta kaçmış.

Meraklı parlamenterler doluşmuşlar otomobillere. Küçükesat'ta

rastlamışlar bir Deniz'e, ama adam filan değil, bir tabelaymış bu. Üzerinde Deniz Kıraathanesi yazıyormuş.

...

Bazıları işin gırgırında. Neler söylüyorlar bir duysanız. Yok polisler Deniz'i bulmak için, Karadeniz'i, Akdeniz'i, Ege Denizi'ni aramalıymışlar..."

Teoman Erel, "Yeni İstanbul"daki köşesinde, bu ortamı şu sözlerle anlatıyor:

"Bu kaçaklar ekibi, polis çemberlerini teker teker yarınca, artık, söylentilerin, yakıştırmaların, efsanelerin bini bir para oldu."

"EVET, KAHRAMANIM"

Deniz, 12 Mart askeri darbesinden dört gün sonra, 16 Mart 1971'de Gemerek'te, hiç hesapta olmayan rastlantılar sonunda, Yusuf Aslan'la birlikte yakalanır.

Yakalanmalarını, Yusuf Aslan, çok özel bir konuşma sırasında, Şekibe Çelenk'e anlatma fırsatını bulabilmiştir:

"Biliyorsunuz, Yusuf'la Deniz kaçarken yakalandılar. Yusuf Şarkışla'da vuruldu, yaralandı. Mesanesi delindi çocuğun. Deniz bir an için yakasını sıyırdı, fakat o da, Gemerek'te yakalandı, getirildi. Yusuf, yaralandıktan sonra, 15 saat o yaralı çocuğu karlar üzerinde bekletmişler, ondan sonra Sivas'ta bir hastaneye nakledilmiş. Oradan da Ankara'ya nakledildi. Ankara'da Numune Hastanesi içinde bir bevliye bloku vardı. Şimdi orasını yıkmışlar. O blok yok. Yusuf'u oraya koydular, tedavi etmek için. Fakat kuş uçurmuyorlar. Hiç kimse yanına giremiyor. Bir başçavuş nezaretinde, bir askeri müfreze tamamen kordon altına almış orasını. Babası bile giremiyor. Ben, işte nasılsa bir yolunu bulup Yusuf'un yanına girmeye muvaffak oldum. Yatakta yatıyor. Karnına sonda koymuşlar. Bacaklarından da karyolanın demirlerine zincirli. Yatağın kenarına oturdum. Oradaki görevli, büyük bir insanlık gösterdi. O adama, ismini bilmiyorum, ama hâlâ minnettarım, çünkü bana müsaade etmesinin dışında, beni odada Yusuf'la bıraktı çıktı. Bir aralık kendisine 'Siz de

kalabilirsiniz' dedim. 'Gizli konuşulacak bir şeyimiz yok çocukla. Ben sadece onu görmek istiyorum'. Bir müddet kaldı sonra da çıktı. Konuştuk. Ne oldu, nasılsın Yusuf falan, bana yakalanmalarının nasıl olduğunu anlattı. Yanlarında bir motosiklet varmış, zaten motosikletle gidiyorlar oraya. Oradan aktarma yapacaklar. ODTÜ'den çıkıyorlar, hava fevkalade soğuktu zaten. Motosikleti Yusuf kullanıyor. Bilmem biliyor musunuz, Yusuf bütün nakil vasıtalarını fevkalade güzel kullanabilen bir çocuktu. Motosiklet, otomobil, otobüs, hatta zannediyorum uçak bile kullanabiliyordu. Ve kendisi fazla boylu poslu olmamasına rağmen, çok güçlü bir vücuda, bünyeye sahipti. Motosikleti o kullanıyor, Deniz arkasında oturuyor. Sabahın köründe buradan çıkıyorlar, yakalanmamak için, hiç mola vermeden Şarkışla'ya kadar gidiyorlar. Oradan bir araba falan bulup arkadaşlarıyla buluşacakları yere hareket edecekler. Bir şoför buluyorlar. Kendilerini yabancı olarak tanıtıyorlar. Turist gibi tanıtıyorlar. Bizi ne kadara götürürsün diye soruyorlar. 250 liraya da pazarlık ediyorlar. Adam, peki diyor. Deniz diyor ki, orada, biz arabadan indikten sonra yeni bir vasıtaya ihtiyacımız olacak. Onun için motosikleti arabanın üstüne koyalım. Hava çok soğuk, karlanmış, arabanın üstü de donmuş soğuktan. Kaldırıyorlar kaldırıyorlar, motosiklet düşüyor. Bir türlü yukarıya yerleştirmeleri mümkün olmuyor. Yusuf'un bana anlattığı, ki tamamen doğru olduğuna inanıyorum, mütemadiyen bunu yüklemeye çalışıp olmayınca zaman kaybediyorlar. Yusuf bir aralık Deniz'e dönüp 'gel bu motosikletten vazgeçelim yoksa sonunda yakalanacağız', diyor. 'Bir an evvel buradan uzaklaşalım'. Deniz de diyor ki: 'Peki ama gittiğimiz yerde ne yapacağız? Bunu de beraber almamız lazım'. Bunlar böyle konuşurlarken, bekçi ve polis geliyor oraya. Kimsiniz, nesiniz diyor bunlara. Şoför, onların yabancı olduğunu, turist olduğunu, pazarlık ettiğini, onları götüreceğini söylüyor. Polis, hüviyet istiyor bunlardan. Bunlar hüviyet çıkarıp veremeyince, kaçmak zorunda kalıyorlar. Arkalarından ateş ediyorlar. Orada bir hükümetin binası mı, bir okulun avlusu mu ne varmış, o tam aklımda değil, önünde de parmaklılar varmış. Deniz, daha uzun boylu olduğu için parmaklıktan atlıyor. Yusuf parmaklıktan atlarken düşüyor. Parmaklık, demek haylice

yüksek. Yusuf orada vuruluyor. Vurulunca Deniz dönüyor Yusuf'a. Yusuf 'durma' diyor Deniz'e. 'Hemen buradan uzaklaş, sen git bırak beni' diyor. Ve arkadaşının ayrılmasını sağlamak için, dikkatleri de kendi üzerine çekmek için büyük bir sesle, devamlı haykırıyor. Slogan atıyor, kendi başına toplansınlar ve Deniz de uzaklaşabilsin."

Deniz'in bu "yenilgi"si, halkın, artık, folklorüne girmiş bulunan efsaneye son vermez. 28 Mart 1971'de Adana'nın Kozan ilçesine bağlı Hamam köyü muhtarlık seçimleriyle ilgili şu haber, belki asparagastır ama, Deniz efsanesini belgeleyen binlerce örnekten biridir:

"Dokuz yüzün üzerinde seçmeni olan Hamam köyü muhtarlık seçimleri, bugün yapılmış ve seçmenler tarafından, Deniz Gezmiş adına oy kullanılmış ve yapılan tasnif sonucu Deniz, muhtarlık seçiminin birinci yedek azalığını kazanmıştır. Ancak ilçe seçim kurulu tarafından, Deniz'in azalık görevi iptal edilmiştir." (Yeni Gün, 28 Mart 1971. Aktaran, Turan Feyizoğlu, "DENİZ, Bir İsyancının İzleri", s. 246)

Her meslekten, her bölgeden birçok insan, "Deniz'i övmek" suçundan gözaltına alınmakta, yeni doğan çocuklara, büyük çoğunlukla Deniz adı verilmektedir.

Deniz'in yakalanıp Ankara'ya getirilişi ve İçişleri Bakanı Haldun Menteşeoğlu ile karşı karşıya gelişi, Deniz'e olan sevgiyi ve hayranlığı en yüksek noktasına çıkarır. Bu olay, aslında, 12 Mart muhtırasıya istifaya zorlanmış olan Demirel hükümetinin kamuoyuna son bir gösteri yapma düşüncesinden doğmuş, ama Deniz'in böyle bir durumda neler yapabileceği, her nasılsa, düşünülememişti.

İçişleri Bakanı ile Deniz arasındaki konuşmayı, Turan Feyizoğlu'nun değerli çalışmasından olduğu gibi aktarıyoruz:

Bakan —Neden yola çıktın bu genç yaşta?

Deniz —İnandığım dava uğruna mücadele veriyorum. Sizin yüzünüzden mücadele veriyorum.

Bakan —Nereye gidiyordunuz?

Deniz —Devrime.

Bakan —(Eliyle duvardaki haritada Sivas'ı göstererek) Devrim o tarafta mı?

Deniz —Devrimin o tarafı bu tarafı yoktur, her taraftan gelir.

Bakan —Parayı ne yaptın?

Deniz —Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu, paranın gereğini yapacaktır.

...

Bakan —(Deniz'i gazetecilere göstererek) İşte bu pejmürde adam, Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu'nun kahraman kumandanı imiş. İyi bakın, kılığına, kıyafetine, suratına...

Deniz —Kahramanım tabii.

Bakan —Kimin kahraman olduğu belli olmadı mı?

Deniz —Belli oldu. Kahraman olduğunuz için istifa ettiniz, değil mi? Sizler emperyalizmin neferisiniz, ben Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu'nun.

Bakan —Susturun şu ukalayı, konuşturmayın. Götürün.

Bu, Deniz'in, polis ve mahkeme karşısında, darağacı altında kazanacağı yeni zaferlerin ilkidir.

Hüseyin İnan da, 24 Mart 1971'de Sarız'da, dayısının evinde, yakalanır. Bütün basın, Hüseyin'in, dayısının ihbarıyla yakalandığını yazar.

"MUHBİR DEĞİLİM"

Yıllar sonra, Hüseyin'in dayısı, Kemal Kalaycı, o günün öncesini ve kendi durumunu anlatırken, bu söylentilerden derin bir üzüntü duyduğu izlenimi veriyor ve yalanlıyor:

"Hüseyin'le arkadaşı, Yaslıpınar köyü var, oradan gelmişler. Bize söylemedi de sonradan açıklandı. Sonradan anladık ki önce oraya gelmişler, oradan da buraya. Bu evi de biz sonradan yapmıştık, zor tanımış. Saat üçte kapı dövüldü, ben kalktım. Sesinden tanıyamadım, bizim hanım, 'bu Hüseyin'in sesi' dedi. O tanıdı.

Kapıyı açtık içeri girdi. Lamba dahi yakmadık. Sadece sobayı yaktık. Karnımız aç dediler, bir yemek yediler, şuraya uzandılar uzanmadılar, etraf çevrildi. Hüseyin'in üç silahı vardı, Nakiboğlu'nun iki silahı vardı. Hepsi bu kadar. Sohbet edemedik, yorgunuz dediler. Bir saatin içinde yemek yediler, hatta Nakiboğlu'nun ayakları şişmişti. Hüseyin biraz daha dayanıklıydı. Uzandılar, etraf çevrildi. Saat beşte öyle tahmin ediyorum ki komando, Yaslıpınar'a giriyor. Oradan haber veriyorlar.

—Peki takip mi edilmiş?

—Yok. Ama biz sonradan öğrendik, bütün bizim evlerimiz kontrol altındaymış. Benim, abimin ve onların evi kontroldeymiş. Akrabası oluyoruz ya, devamlı bizim evlerimiz kontrol altındaymış. Bizim haberimiz yok.

— Peki o zaman çatışmayı düşündü mü?

— Valla Hüseyin şurada iki sefer silahını çekti, fakat tekrar yerine koydu, çatışmayı istemedi. Çünkü şuraya baktı polisler, şuraya baktı, bütün hep jandarma. Belki de bizi düşünmüştür. Hiç çatışmaya girmedi. Hatta polisin bir tanesi, küçük kardeşimi şurada siper aldı. Salona girdiler, kapı örtüktü, küçük kardeşimi siper aldılar.

—Buraya neden geldi, ne düşünüyorsun?

—Hüseyin mecburi buraya sığınıyor, şafak atmaya az kalmış. Hüseyin, bana doğrusunu söyleseydi, afedersin benim ejderha gibi bir atım vardı. Atı Hüseyin'e verseydim, Hüseyin dağları aşardı. Hüseyin, bana doğrusunu söylemedi. Zaten hiç kelime konuşmadık. Ben, 'Hüseyin, arkadaşın nereli' deyince; o da arkadaşına dönüp 'nerelisin' diye sordu. 'Yahu sen kader birliği yaptığın arkadaşının nereli olduğunu bilmiyor musun?' deyince, resmen bana dedi ki: 'Kafası lazım, memleketi lazım değil' dedi. İlk yemeği yedirdiğim zaman, ata bindirseydim belki de kurtulurdu. Bak, bu fotoğraf Diyarbakır Cezaevi'nde çektirdiği fotoğraf. Babasıgilden aldıydım ben o zaman. Bu fotoğraftan memlekete çok dağıttım. Çorum'a kadar verdim. Bunu evlerinize götürün dedim. Kendim çektirdim dağıttım. Gene de düşman bilindim

—Peki Hüseyin'i senin yakalattığını söyleyen kim?

—Şimdi, Hüseyin'i alıp götürdüler, arkasından halk galeyana geldi. Ellerinden gelse burayı yıkacaklardı, komünist besliyoruz diye. Herkes başından korkuyor. Hüseyin devlet kuracak diye korkuyorlar. Bilirler ama bilmezlikten gelirler. Evvel, 'Hüseyin gidiyor Filistin'den para alıyor getiriyor babasına veriyor' diye söylüyorlardı. Hüseyin yakalandıktan sonra bu sefer bana dediler ki: 'Sen Allahtan korkmadın mı bir haftadır evinde besliyormuşsun?' Bunlar bağırıp çağırıp üstümüze yürüyünce, benim eniştem olur, bu da bunalınca, 'yahu ne bağırıyorsunuz, Hüseyin'i tutturan bu' diyor. Bu bir kelime, bizi memlekete düşman etti. Bu söz, Türkiye Cumhuriyeti'ne dağıldı. Türkiye Cumhuriyeti'nde isteyen de istemeyen de buna inandı.

Arkasından, idam edilince, 'Haa Hüseyin iyi bir kişiymiş' dediler. Bana ne kadar küfür ederlerse etsinler ben rahatım, madem Hüseyin'i seviyorlar, boşver bir gün anlaşılacak diyorum. Bilmem anlaşıldı mı, anlaşılmadı mı? Orasını da bilmiyorum.

Büyük oğlumun ismi Hüseyin. Abimin bir oğlunun ismi de İnan. Memleket bizi düşman belledi ama, Hüseyin bizim kalbimizde yaşıyor. Eğer Hüseyin'i yakalattım diye biri gelip beni öldürecekse, ben bunu kabul ederim. Başka bir yönden öldürmesin de, bu yönden kabul ederim. İyilik yapanlar gidiyor, kötülük yapanlar yaşıyor. Cana kıyanlar hayatını yaşıyor.

Diyeceğim bu kadar, hepsi bu. Fakat memleket bizi düşman belledi. Yine de diyorum; eğer Hüseyin için öldürüleceksem, ben bunu istiyorum. Olabilir de yani, istiyorum ben bunu. Öylesi bir adam öldükten sonra bizim gibi, ot gibi bitmiş insanlar niye yaşasın ki? Neden yaşasın?"

NURHAK'TA YORGUN BİR GÜN

Deniz, Yusuf ve Hüseyin yakalandıktan sonra, dağda neler olduğunu, Mustafa Yalçıner şöyle anlatıyor:

"Yakalanan yoldaşların tekrardan gerillaya dahil edilmesinin yolları aranmaya başlandı. Yeniden onlarla birlikte mücadele edile-

bilmesi, kırdaki tüm insanların hücrelerine yön veren temel fikirler arasındaydı. Öyle düşünüyoruz ki bazı şeyler ve genel olarak kır gerillası ancak onlarla birlikte yürütülebilirdi. O zamana dek, THKO'nun geri kalanı kendilerini Deniz'siz, kendilerini Hüseyin'siz, kendilerini Yusuf'suz düşünmeye alışkın değillerdi. Kırda çeşitli zorluklar baş gösterdiğinde, onların yokluğu giderek daha yakıcı bir hal almaya başladı ve THKO'nun kır grubu, yoldaşlarının kurtarılması için bir eylem planladı: Kürecik'teki Amerikan Radar Üssü'nün basılması... Sinan, Kadir, Alpaslan, ben, Hacı, Metin ve Ahmet, Kürecik Amerikan Radar Üssü'nü basmak üzere gruptan ayrıldık. Yolda ek olarak, Gölbaşı, Antep arası bir bankadan bir bankaya para nakleden bir araç durdurulacak, ondaki para da alınacaktı, ama bu yan bir eylemdi, alınıp hemen Kürecik Radar Üssü'ne gidilecekti. Ayrılan yedi kişi üç gün üç gece, gündüzleri kendimizi nispeten saklayarak, çok hızlı bir tempoyla yürümüştük ve aşağı yukarı gücümüzün sınırına gelmiştik. İnekli'ye, yani çatışma bölgesine gelmeden Göksu'yu geçişi hatırlıyorum. Oldukça hızlı akan bir suydu, burada sudan yüzerek geçmek başarılamadı ve Helete köyü içinden bir köprüden geçildi. Yani bitkinlikten söz ediyorum. Aynı bitkinlikle İnekli köyünün hemen arkasında bulunan sırtta, tepenin yamacında konaklandı. Önce, Sinan'ın Hacı ile birlikte tepeye çıkması, Hacı'nın gideceği yolu gözlemesi ve en son nasıl buluşulacağının saptanması kararlaştırıldı. Sinan, Hacı ile birlikte tepeye doğru yola çıktı. Geriye kalanlarımız da, hemen orada uykuya yattık. Hacı, önceden üsse girecekti, en son keşfi yapacaktı ve sonra onunla buluşup uygun şekilde üsse saldıracaktık. Yanımızda yeterli patlayıcı stoku vardı. TNT, dinamit, bunlar vardı. Üsse girdiğimizde, bunları üssün çeşitli yerlerine döşeyecektik, içeride kalacaktık ve içeride bulunanlara karşı Deniz'leri isteyecektik. Her şey düşünülmüştü, Cezayir'de, Suriye'de insanların nasıl değiş tokuş edileceğine varıncaya kadar. Sabah sanıyorum saat 7 civarında, belki biraz daha önce, silah sesleriyle uyandım, İnekli köyünün arkasındaki yamaçta Sinan tepeden aşağıya doğru koşuyordu, ara sıra dönüp ateş ediyordu ve ona ateş ediliyordu. Sinan yanımıza geldiğinde gözündeki gözlüğünü düşürmüştü, belinde asılı duran kütük-

lüğünün üzerinden yara almıştı. Tam tenine değmemişti kurşun, ama Sinan aksayarak yürüyordu, tepeyi bırakmamak gerekiyordu. Sinan'ın elinde Kalaşnikof vardı, tepeyi kesinlikle tutabilirdi. Tepenin tutulması halinde kaçacak olanlar, kaçması gerekenler jandarmalar, askerler olacaktı. Ama bir kez, Sinan aşağıya koşmuştu, kaygısı bize haber vermekti, bizi uyarmaktı. Tepe bırakıldığında, durum çok elverişsiz hale gelmişti. Tepenin ardından üstümüze kurşunlar yağıyordu ve biz ekinlerin çok uzun, yüksek olmayan meşeliklerin arasında geri çekilmek zorunda kaldık. Orada kalmaya devam edemez haldeydik çünkü. Etrafımız kuşatılacaktı, hem de bir an önce çatışma alanını terk etmek zorundaydık. Çünkü takviye gelecekti. Yapmaya başladığımız şey, birbirimizi koruyarak geri çekilmek oldu. Böyle sürdü, epey saatler geçti, çatışma devam etti. Bu arada askerler durmadılar, sadece önden değil yandan da ateş yemeye başladık. Sağ yanımızdan da ateş etmeye başlandı. Köylüler; ne yazık ki çevredeki en gerici köyü seçmişiz ya da o köye tesadüfen düşmüşüz; köylülerden bazıları da karşı tepeden, yandaki tepeden üstümüze kurşun sıkmaya başladılar. Ara sıra dönüp o tarafa ateş açtığımızda susuyorlardı, ama biz askerlerle çatışmaya başladığımızda tekrar üstümüze ateş açıyorlardı. Bu arada, askerler, tepenin arkasından hızla koşarak arkamızı çevirmişlerdi, oysa biz koşarak değil, çömelerek geri çekilmek zorundaydık. Arkamızdan da ateş açıldı. Bu arada ilk yaralanan, boynundan yara alan Alpaslan oldu. Ama ölümcül bir yara değildi. Sinan bacağından bir yara aldı. Sonuçta aramızda yedişer, sekizer metre arayla kımıldayamaz hale geldik. Her yandan üzerimize kurşun yağıyordu. Yapılacak tek şey, pek de göremediğimiz yönlere ateş etmekti; bu arada ölmeyi beklemekti, yapacak şey kalmamıştı. Şuna değinmek istiyorum: Bazen, insancıllığımız dolayısıyla Nurhak'larda ateş açılmadığı, askerlerin öldürülmesinden kaçınıldığı söylenmektedir. Orada, böyle bir duygumuz, böyle bir düşüncemiz kesinlikle yoktu. Görebilseydik eğer, sadece kendimizi kurtarmak için değil, gerillanın sürdürülmesi için de askerleri vurmakta tereddüt etmeyecektik. Ama onlar tümüyle siperdeydiler ve biz ortalık yerdeydik. Onlar vurdular. Ben bacağımdan, kalçamdan kurşun yedim, tüfeğim

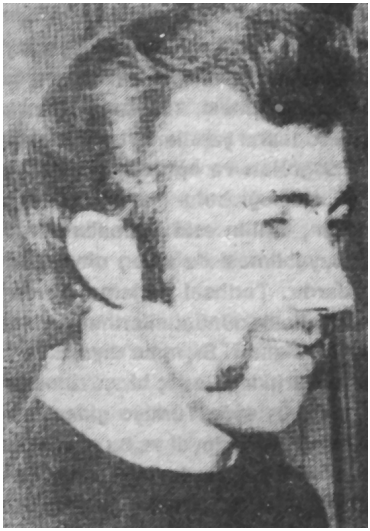
elimden savruldu gitti. Bunlardan sonra Sinan'ın Kalaşnikofunun son bir tarrakasını duydum. Ondan sonra yalnızca benim üzerime sıkılan kurşunların sesleri duyuldu. Sadece o sesler vardı. Ben yaralı düştükten sonra da, üzerime ateş edilmeye devam edildi. Başımın yanına, kolumun civarına yani hedef gözetilerek açılan ateşin ortasındaydım. Bir yandan da 'teslim ol' diye bağırıyorlardı. Oysa ben istesem bile teslim olacak durumda değildim. Sonunda ateşi kestiler yanıma yaklaştılar, herhangi bir tuzak ihtimaline karşı korka korka çok yavaşça, sürekli, silahlarını üzerime doğrultarak. Ben her an ateş etmelerini bekliyorum, ama, ateş etmeyerek yanıma geldiler. Beni biraz hırpaladılar, sonra alıp köye götürdüler. Beni Hacı ile birlikte bir cipin içine koydular. Hacı çatışmanın başında yakalanmıştı. Çünkü silahı yoktu. Önceden, silahsız olarak Kürecik Üssünü keşfe gidecekti.

Sağlık Ocağı'ndan sonra beni sedye ile garaja indirdiler. Garajda üstleri çıplak olarak Sinan'ın, Kadir'in ve Alp'in bedenleri duruyordu. İlk önce yedi kişiydik; iki kişi çemberin dışında kalmıştı. Kadir'in çemberin dışında kalma ihtimali de vardı. Tam olarak görememiştim. Alaca karanlık dağılmıştı ama aramızda yine mesafe vardı. Ölenlerin kimler olduğunu bana sordular, söylemiyordum. Garajda onları gördükten sonra şunlar şunlar diye söyledim."

Çatışma alanının dışında, silahsız olarak keşfe çıktığı bir sırada yakalanan Hacı Tonak olayı şöyle anlatıyor:

"Biz bir hayli kalabalık bir gruptuk. Ve epeyce bir uzun süre de dağda kalmıştık. Ve artık, bir şeyler yapmak gerekiyordu. Hiçbir şey yapmamış olmak, eylemsiz kalmak duygusu kemiriyordu içimizi. İkincisi, 12 Mart'tan sonraki tutuklamalar, baskınlar, öldürülen arkadaşlarımız... Bunlar da bizi bir an önce bir şeyler yapmaya zorluyordu. Ve özellikle Deniz'lerin yakalanmasından sonra ve onlarla ilgili idam edilecekleri veya kurşuna dizilecekleri şeklindeki rivayetlerin yayılmasından sonra, biz bir an önce bir şeyler yapma gereğini duyduk ve grubun içinde belli bir kesimi alarak Amerikan Üssü'nü basmaya karar verdik. Amacımız Amerikan Üssü'ne girmek, oradakileri rehin almak ve onlara karşılık arkadaşlarımızı

istemekti. Ama aynı zamanda da o üssü tahrip edecek hazırlıklarımız vardı. O sırada Sırıklı Yaylası denilen bir bölgedeydik. Biz 7 kişi ayrıldık, ana gruptan, önce aldığımız bir istihbarat vardı. Topraklı İstasyonu'na gidecektik, oradan çözümlememiz gereken bir sorun vardı. Oradan da Malatya'ya kadar gidebilmenin yollarını araştıracaktık. Daha doğrusu belliydi bu, tren kullanılarak gidilecekti Malatya'ya. Ama biz yedi kişiden hiçbirimiz bölgeyi bilmiyorduk. Yani bölge hakkında bilgimiz geneldi. Örneğin gidilecek yolu, izlenecek güzergâhı hiçbirimiz bilmiyorduk. Sadece dürbünle, epey bir yüksek tepeden ovaya bakmıştım. Tuncer biliyordu o bölgeyi. Tuncer'den dinlemiştim. Biz böyle yola çıktık. Acelemiz de vardı. Ve birinci gün, hedeflediğimiz mesafeleri alamadık. İkinci gün, ancak o mesafeleri geçebildik. Benim dürbünle baktığım yerden, Göksu nehri bir ip gibi görünüyordu. Onun üstündeki köprü görünmüyordu aslında, ama böyle tüy gibi bir şey seçiliyordu; ben onun köprü olduğunu düşünmüştüm. Köyün içinden geçen bir köprüydü bu. Oraya indiğimizde gece olmuştu. Geceyi orada geçirdik. Sabah erkenden, nehir kıyısına indik. Gece, nehri geçmemiz gerekiyordu; geçemedik, nehir coşmuş, taşkın var, kayalar yuvarlanıyor nehirde. Sinan soyundu bir ip bağladı beline, bir yokladı nehri 'hayır geçemeyiz' dedi. O zaman köprüden geçme zorunluluğu doğdu. Köprüyü geçtik. Köyün bütün ışıkları sönmüştü, köy uykudaydı; ama tabi köpekler uyumuyor, onlar karşıladı bizi. Orayı kazasız belasız geçtik. İnekli köyünün bulunduğu yamacın kuzeyine tırmandık. Sonra güneyine doğru inmeye başladık. Ama orada, aramızda tartışma başladı, hangi yol doğru? Önümüzde bir yol vardı, solda da bir yol vardı. Ama soldaki yol bir, şose. Yani otomobillerin falan girdiği bir yol. Bizim gittiğimiz yol, daha çok, hayvan sürülerinin geçe geçe yola çevirdiği bir yer. Ve işte benim dürbünle gördüğüm, sağda yol mu değil mi karar bile veremediğim yol buydu. En sağdan gitmemiz gerektiğini düşündüm. En solda da yol var, bir de ortada var. Sonuçta ortadaki yoldan yürümeye karar verdik. Ortadaki yolun, bizi pek oraya götürmeyeceğini düşünüyordum. Çünkü tepeye çıktığımızda, Gölbaşı'nın ışıkları görünmeye başlamıştı. Gölbaşı'nın ışıklarının görünmesi demek, dağın bittiği ve ovaya girildiği demek.

Alpaslan Özdoğan

Kadir Manga

Oysa bize söylenen Topraklı İstasyonu, biraz daha yamaçta bir yerde. Ayrıca işte yine Çeşit Yaylası denilen dağlık bir bölgeye yakın olması gerekiyordu. Ama sonuçta pek fazla bitkin düşmenin, çok fazla yürümüş olmanın sonuçları da oldu; orta yolu tercih ettik.

Sabaha karşı, İnekli civarına gelmiştik. İnekli'yi görmeden önce, İnekli'nin çobanıyla karşılaştık. Sinan ona bir şeyler sordu, o da cevap verdi. Sonra yürümeye devam ettik. Çoban, Helete'ye doğru gider gibi yaptı, biz de İnekli'ye doğru yürüdük. Ve İnekli ile burun buruna geldik. Onun üzerine biraz yoldan çıktık, şöyle çukurluk ekinlik bir yerde oturduk, tartıştık ne yapabiliriz diye. Gitmemiz gereken yere gitmediğimiz ortaya çıktı zaten. O arada herkes o kadar bitkin ki hemen uykuya daldı. Zaman zaman uyandırıp soruyoruz herkese düşüncesini. Sonuçta, benim silahsız olarak Gölbaşı'na gitmem, Gölbaşı'ndan bir araç sağlayıp getirmem konusunda bir karara vardık. Silahlarımı bıraktım, hatta tabanca almam gerekir mi gerekmez mi diye tartışıldı. Almamam gerektiği kararlaştırıldı. Yolların tutulduğunu biliyorduk. Cemse-

ler filan dolaşıyordu çevrede. Galiba bir komando taburu vardı bizi takip eden. Komando taburunun da yolları tuttuğunu biliyorduk. Benim Gölbaşı'na tehlikesiz bir şekilde gidebilmek için silahsız olmam gerektiği kararına varıldı. Çünkü silahla yapılabilecek pek fazla bir şey yok. Ama nerede buluşacağımızı belirlemek için biz Sinan'la kalktık ve yürüdük, yamaca doğru yürüdük, arkadaşların uyuduğu yerden epey ayrıldık. Sonuçta nerede buluşabileceğimizi belirledik. Ama ben Helete'ye giden o şose yolu da görmek istedim ve ayrıldım biraz Sinan'dan. Daha kesin olarak gitmek için ayrılmadım ama yolu görmek için ayrıldım. 200-300 metre kadar uzaklaştım. İlk anda olağanüstü bir şey yoktu. Ama bir yay biçiminde pusuya yatmış jandarmalar. Onu fark ettim. Aynı anda ateş başladı üzerimize. Ben bunu fark ettiğimde geriye dönerek ve bağırarak koşmaya başladım. 'Pusu, pusu var' diye. Sinan önce ne dediğimi anlayamadı. Ama ateş başlayınca anladı durumu. O, arkadaşların bulunduğu yöne doğru koştu ve arada bir dönüp ateş açtı, çünkü ateş yağıyordu dört bir yandan. Ben de, sık meşelik, fundalık bir yamaçtı o yamaç, oraya doğru koştum, farkında değildim bir pusu olduğunun. Sinan da farkında değildi. Yani, belki orada devriye gezen bir jandarmayla karşılaştık sandım. Sanırım, Sinan da aynı şeyi düşündü. Oysa o saatlerde, ki biz orada çok zaman kaybetmiştik, bizim karşılaştığımız çoban, muhtara bildirmiş, muhtar da telefonla bildirmiş. Biz, köyde telefon var mı yok mu onu da bilmiyorduk. Oysa Kadir önermişti; gidelim köye girelim, en sağlamı o, kimse bir şey yapamaz, ihbarda bulunamazlar en azından, diye. Kendilerinin yaşamları tehlikeye gireceği için ihbarda bulunamazlardı. Biz ayrıldıktan sonra; 'gece ayrılırız, belli bir mesafe aldıktan sonra da çok önemli değil', demişti. Ama o öneri çok fazla rağbet görmemişti.

Sonuçta ben o yamaca doğru koştum ama o yamaç da tutulmuştu. Her fundalığın arkasına bir asker gizlenmişti. Yay biçiminde bir pusu kurulmuştu. Bizim bulunduğumuz yer bir vadi gibiydi. Bir vadiden geçerek İnekli köyünün arkasına gelmiştik. O vadinin çıkış yeri de tutulmuş. Onu da ancak, çatışmanın süreci içinde anlayabildik. Hemen İnekli köyünün girişinden başlayan ve vadi boyunca

süren bir tepe var. İnekli'ye sırtını döndüğün zaman solda olan tepe, çıplak bir tepe; o tepenin üzerinde köylüler mevzilenmişti. Köylüler ve bazı askerler mevzilenmişti. Tabii bu berbat bir pusu idi. Zamanla anlaşıldı berbat bir pusu olduğu. Ve ben çatışmayı izleyebildiğim kadarıyla; önce Alpaslan vuruldu, ama yürümeyi sürdürdü. Sinan geldi, koluna girdi onun. Ama o bölge sık ağaçlıktı ve sonrasını göremedim."

BİZİM İÇİN...

Çatışmada, Sinan Cemgil, Alpaslan Özdoğan ve Kadir Manga ölürler. Mustafa Yalçıner yaralı, Hacı Tonak sağ olarak yakalanır, İnekli köyüne getirilirler. Köylülerin tepkileri, gerillanın hemen başlangıcında tutsak düşen iki devrimcinin de anılarında yer etmiştir. Mustafa Yalçıner anlatıyor:

"İnekli köyündeki tepkiler değişikti. Farklı iki tepki vardı. Birincisi, dağda askerlerin yanında ateş edenlerin saldırgan, itip kakan tepkisi, örneğin beni sürükleyerek köye doğru götürmeleri gibi. İkincisi, sahip çıkma, acıma, benimseme tepkisi. Daha orada, köyün yaşlı kadınları ağıt yakmaya başladılar. Köyün erkeklerinden sempati belirtenler, sahip çıktıklarını hissettirenler ya da bunu daha açık davranışlarla ortaya koyanlara da rastladım. Ama asker vardı, jandarma vardı. Yayılan tepki, birinci tepki oldu. Nasıl ki bugün, 'örgüt evleri basıldı halkımız polisi alkışladı' diye veriliyorsa gazetelerde, o gün de öyle verildi. Ama ağıt yakan yaşlı kadınlar bugün bile gözlerimin önünde."

İç içe iki farklı tepkiyi, Hacı Tonak da yaşar:

"Sonra köye götürdüler beni. Orada, köylülerin saldırısına uğradım. Ellerim arkadan bağlıydı, ayaklarım bağlıydı, zincirlenmiştim, bir eşkıya gibi göründüğüm için saldırıya uğradım belki. Politik bir neden yoktu köylüler açısından. Biraz da jandarmaya yaranma duygusu vardı sanıyorum. Jandarmalar korumaya çalıştılar. Köylülerden bazıları da araya girdi. Bir yaşlı kadın hatırlıyorum örneğin, gelip kapanmıştı üzerime ve dövmelerine engel olmuştu. Sopalarla vuruyorlardı.

Daha sonra, jandarmalardan kimsenin ölmediğini, ölenlerin hepsinin bizim arkadaşlarımız olduğunu söylediler. Onun üzerine benim üzerimdeki baskı gevşedi. Yani öldürelim, linç edelim tepkisi gevşedi. Sonra bir askeri araçla aldılar; beni, Mustafa'yı getirdiler. Mustafa geldiğinde ilk dikkatimi çeken şey, Mustafa'nın pantolonunun paçalarından kan akıyordu. Toprağa bulanmış kan akıyordu ve Mustafa sapsarıydı, zaten birkaç yarası vardı. Bir kolundan yaralanmıştı, bir bacağından yaralanmıştı, kasığından yaralanmıştı daha doğrusu. Soruyorlardı 'Kaç kişiydiniz?' Ben üç kişiyiz dedim. Çünkü ancak üç kişi görebildiklerini düşünüyordum. Halbuki yamaçtakiler, daha fazla insan olduğumuzu fark etmişler. Onlar kuşbakışı bakıyorlardı. Hatta Metin ve Ahmet'in kaçtığını da görmüşler. İşte 7 miydi, 3 müydü, 5 miydi tartışması oldu. Mustafa da 5 kişi olduğumuzu söyledi. Böylece konu kapandı. Mustafa, Sağlık Ocağı'na götürüldü. Sağlık ocağında da gerek hekimler gerek personel daha önce de tanıdığımız insanlardı. Onların Mustafa'ya herhangi bir şekilde zarar vermeyeceğinden emindim. Biraz o bakımdan rahat etmiştim.

Ben de tam olarak emin değildim kimlerin öldürüldüğünden. Örneğin, Sinan'ın, Alpaslan'ın, Kadir'in öldüğünü bilemiyordum."

Nurhak'larda, Sinan, Alpaslan ve Kadir'in öldüğü, diğerlerinin yakalandığı haberi, radyolarda, Mahir Çayan ve Hüseyin Cevahir'in İstanbul'da Maltepe'de bir evde sarıldıkları, Hüseyin Cevahir'in öldüğü ve Mahir Çayan'ın yaralı olarak yakalandığı haberiyle birlikte yayınlanır.

Haberin yayılmasıyla, ölenlerin yakınları İnekli köyüne gelirler.

"İkinci günün sabahı, Kadir'in abisi geldi. Sık sık soruyor, kardeşim olabilir içlerinde isimleri nedir diye. Gölbaşı kaymakamı arkadaşıymış. Kaymakam aracı oluyor, jandarma gelip bana soruyor, ben ölenlerin isimlerini vermek istemiyorum. Sonunda bölge albayı geldi, 'cesetler kokmasın, aileleri alıp gidecek, söyle şunları' dedi. Bu bana mantıklı geldi ve ben o zaman isimlerini saydım. Sinan, Kadir ve Alpaslan'ın isimlerini söyledim. Ve gerçekten de o zaman ailelerine nasıl haber gitti bilmiyorum. Gelip aldılar.

Yalnız o gün 31 Mayıs'tı galiba bilmiyorum. Bir gün sonra bana gazeteleri getirdiler. Uzaktan gösterdiler. Hürriyet gazetesinin ön sayfasıydı sanırım. Mahir'in ve Hüseyin'in de İstanbul'da vurulduklarını yazıyordu o gazete. 'Sadece siz değil, onlar da gitti. Hepinizi temizleyeceğiz' dediler. Orada komik olan bir şey vardı. Adıyaman valisi gelmişti. İsmini hatırlayamıyorum şimdi. Eğer tabii 'ben Adıyaman valisiyim' diyen biri değil ise. O, İnönü'nün bizim liderimiz olduğu kanaatindeydi. Bütün işlerin Erdal İnönü'nün başının altından çıktığını düşünüyordu. Ve ille de o konuda bir ifade koparmak istiyordu. Yani bizim şefimiz İnönü'dür falan gibi. O zamanki propagandada, şeflik kavramı çok önemli bir yer tutuyordu. 'Büyük şef kim' diye manşet atıyordu gazeteler. O şef her şeyi yönlendiriyor, bütün eylemler onun isteği doğrultusunda oluyor gibi bir yayın yapılıyordu. Ve bu şef de, gençliğin içinden çıkmış biri değildi ya da genç bir insan olmamalıydı. Yaşını başını almış profesör, yazar vesaire olmalıydı. Bu yüzden Erdal İnönü hakkında bir ifade almak istiyordu."

Nurhak'ın en ilginç tipi, gerek dağdaki çatışmayı yöneten, gerekse yakalananların sorgusunda bulunan, Yılmaz Erkekoğlu'dur. Gerek yakalanan devrimcilerin, gerekse çevredeki tüm köylülerin onunla ilgili bir anısı mutlaka var:

"Sorgumuzla Yılmaz Erkekoğlu ilgileniyordu" diyor, Hacı Tonak.

"Yılmaz Erkekoğlu, o sırada binbaşı rütbesindeydi. Kontrgerilla eğitimi gördüğünü söylüyordu. Kontrgerilla denilen olayı, şöyle böyle biliyordum. Devrimci subaylarla ilişkim olmuştu. Yani hareketin etrafında olan, sonra da 12 Mart döneminde yargılanıp, ordudan atılan devrimci subaylarla. Ama kontrgerilla terimini ilk kez Yılmaz Erkekoğlu'ndan duydum. 'Ben ABD'de kontrgerilla eğitimi gördüm.' demişti. 'Ve benim gibi insanlar çok değildir orduda ve onlar ancak kritik zamanlarda görev alırlar, kilit noktalarda görev alırlar. Onun dışında çoğunlukla kızaktadırlar. Çünkü gerek Genelkurmay, gerekse hükümet bizden çekinir. Normal koşullarda biz muavinizdir. Yani Alay Komutan Vekili, Jandarma Komutan Vekili ya da işte bilmem ne bölük komutan vekili durumundayızdır. Vekil dediğin hiçbir şey değildir. Vekil hiçbir şeydir. Ancak kritik dönemlerde her şey bizim

elimizdedir. Bizim gibiler tayin edici noktalara getirirler. Çünkü o zaman tehlikeli olan bir şeyler vardır' demişti. Yılmaz Erkekoğlu, sanırım köktenci düşünceleri olan birisiydi. Oradan kaynaklanan bir halkçılığı da vardı. Örneğin köylülerle münasebetlerinde, ilişkilerinde iyi, oldukça toleranslı bir tutum aldığını hatırlıyorum.

Ben Gölbaşı'ndan sonra, Adıyaman'a, sonra Malatya'ya götürüldüm. Akçadağ'a götürüldüğümde, Jandarma Genel Komutan vekillerinden birisinin imzasını taşıyan bir telgrafı gösterdi Erkekoğlu bana. O bölgede gerillanın kesinlikle kökünün kazınması emrediliyordu. Kim merhaba demiş, kim yataklık etmişse, kim selam vermişse, kim evinde saklamışsa, kim bilip de haber vermemişse herkesin toparlanmasını istiyordu. Erkekoğlu da bu telgrafı, gösterip bana: 'Ben bunu yapmak zorundayım, bu benim görevim. Jandarma Genel Komutan Vekili Vehbi Parlar emrediyor. Yani bunu ben yapmasam gelir başka birisi yapar. Bana tekmeyi basarlar, başkasına yaptırırlar. Bunu ben yapmak zorundayım. Siz de bana bilgi vermek zorundasınız' demişti. Ama benim, ona verebileceğim bilgi yoktu zaten."

Yılmaz Erkekoğlu, Mustafa Yalçıner'in değerlendirmesinde, daha farklı görünüyor:

"Yılmaz Erkekoğlu hakkında, daha önceden bilgimiz olmuştu. Yılmaz Erkekoğlu, Keban civarında görevliydi. Keban'daki görevi, istihbarat subaylığıydı. Nurhaklar'da peşimize düşmesinden önce kendisini tanırdık. Panama'da, CIA'nın organize ettiği merkezde, Amerikan Kontrgerilla Eğitim Merkezi'nde eğitim görmüştü. Sonradan, hem bize yaklaşımları ve kendisi hakkında özellikle köylülerin verdikleri bilgiler, onun hep 'iyi bir polis, iyi bir istihbaratçı' olduğunu gösteriyor. Hepimiz yaşamışızdır 'iyi polis-kötü polis' vardır. Onun yazdığı, *'Nurhak Ey Nurhak'* kitabını okudum. Anlattığı olaylarda yanlış bilgiler olmasının ötesinde Yılmaz Erkekoğlu neredeyse gerillayı destekleyen, onlara yardım eden, en azından öldürülmelerini ve eylemin kötü sonla noktalanmasını istemeyen bir insan pozisyonunda gösteriyor kendisini. Özellikle peşimizde istihbarat yaptığı dönemlerde köylülere de böyle bir intiba vermiş. Köylüler kendisini iyi subay olarak değerlendiriyorlar. Ve eninde sonunda, bildiklerini

anlatıyorlar ya da yardımcı olmaya ikna ediliyorlar Erkekoğlu tarafından. Erkekoğlu, peşimizde izimizi diğer subaylara karşı daha kolay sürmüş. Yılmaz Erkekoğlu hakkındaki değerlendirme, bence ancak böyle olabilir. Bizi doğru yola getirdiği, adam ettiği ya da ölümleri engellemeye çalıştığı, iyi davranış içinde bulunduğu iddiaları bir yana, bunlar, onun kendisi hakkındaki propagandası. Zaten iyi subay, kötü subay ya da iyi polis, kötü polis anlayışına da her zaman karşı oldum. Böyle bir ayrımın yanlış olduğu bilinen bir şey."

Orhan İyiler, Sinan'ların aile dostu olarak, Adnan Cemgil ve annesi ile birlikte, İnekli köyüne gitmişti. *"Öldükleriyle Kalmadılar"* adlı eserinde, olayı çok duygulu bir dille ve geniş olarak anlatmıştı. Bize, özel bazı anılarını aktardı:

"O olay olduğu zaman Türkiye'de tam bir cadı kazanı kaynatılıyordu. İnsanların dışarıya, evlerinden dışarıya çıkmalarına bile imkân vermeyen, solcular için, demokrat insanlar için son derece korkunç bir sürek avı başlatılmıştı. TİP kapatılmıştı, sendikalar büyük ölçüde işlevsizliğe itilmişti, sendikaların önde gelen insanları tutuklanmıştı. Bence, 1971, 12 Eylül 1980'in bir genel provası olmuştur. Sinan'ların Nurhak dağında silahlı çatışmada vurulduklarını öğrendiğimiz zaman, elbette her insan gibi, buna inanmakta son derece güçlük çektik. Tam da o sırada Mahir Çayan ve Hüseyin Cevahir'in, bir albayın genç kızını rehin alıp bir evde tutmasıyla ortaya çıkan hadise, bütün medya araçlarından Türkiye ve dünya kamuoyuna Türkiye'deki terörizmin ne kadar boyutlu ve korkunç olduğu izlenimini verdirecek bir etki yaratmıştı. Bütün o soytarılıkları anlatmama gerek olduğunu zannetmiyorum. Ama sahiden bütün yapılanlar birer soytarılıktı. Çünkü evin çevresinde toplananların bağış kampanyalarını hatırlıyorum da... O senaryoların halkımız üzerinde kısa bir süre sonra inandırıcılığını yitirdiğini söylemek olası. Ne ki yine bu insanlar üzerinde korkunç bir tedirginlik ve panik, korku duygusu yaratmayı başarmışlardı.

Biz gittiğimiz zaman, aynı olayın çok daha yoğun bir şekilde Gölbaşı'nda yaşandığını gördük. Gölbaşı'nda insanlar bizimle temas etmekten kaçınıyorlardı, çekiniyorlardı ve uzaklaşıyorlardı. Şehitle-

rimizle başbaşa kalmıştık ve onları oradan alıp geldik. Ama orada olan çok ilginç bir olayı, beni daima etkilemiş bir olayı anlatmak istiyorum. Cenazenin, Sinan'ın tabutunun hazırlanması çok geç bir saate kaldı. Bizimle en ufak bir temastan çekinenler, tabutunu yaptırmak için bile insanların zor bulunduğu imamın gelmemek için direndiği, albaydan izin almak için türlü türlü bahanelerin uydurulduğu bir korku sürecinin arkasından, akşam olup, el ayak çekilince, evlerindeki insanların karanlığın içinden teker teker çıkarak, cenazenin başına geldiklerini, kadınların ağlaşıp ağıt yaktıklarını gördüm. Anlatılamayacak kadar etkileyici bir olaydı.

Orada çok yoğun bir şekilde üslenmiş, bir alay asker vardı ve tümüyle komando erlerinden oluşmuş bir alaydı. Bu alayın kendileri üzerindeki baskısı, zaten Türkiye genelindeki baskıyla birleştirilince insanlar üzerinde bir sinme, çekinme ve tam bir panik duygusu yaratmıştı denebilir. Ama gece olunca, tabutun hazırlanması bu geç saatlere kalınca ve tabut hazırlanırken, zar zor hazırlattığımız tabut bittikten sonra Sinan camiye getirilince, hâlâ beni çok etkileyen o olay meydana geldi. Manzara hiç gözümün önünden gitmez. Yüzlerce insan, evlerinden sessizce çıkıp, el ayağın kesildiği gece saat onbirlerde, o cami avlusuna toplandılar ve Sinan'ı bir şölen havası içerisinde yıkayıp, yunup tabuta öyle teslim ettiler. Ve aynı şekilde sessizce evlerine çekildiler. Bu anı; bir yönüyle de, üzerlerindeki baskıya rağmen, insanların içlerindeki dinamiğin nasıl sürdüğünü gösteriyordu. Ben bu arada çok emeği geçmiş birkaç insana yardımcı olmak için – çünkü çok sefil insanlardı– onlara para vermek üzere elimi cebime uzattığımda, bir Kürt delikanlısının elimi kıskıvrak yakaladığını ve 'Buna gerek yok. Onlar bizim için ölüyorlar, bizim için savaşıyorlar, biz bunun farkında değil miyiz zannediyorsunuz?' deyip hızla karanlığın içinde kaybolduğunu hatırlıyorum.

Benim kanaatim şu: '68 kuşağının mücadelesini, sonraki kuşağın mücadelesinden çok net bir şekilde halk ayırmıştır. Özellikle Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının Ankara'da başlayan banka soygunlarından itibaren süren mücadelesini, siyasi kadroların kendilerine göre düşünce edinmişleri dışında halkımız çok büyük bir sempati,

çok büyük bir sevinçle karşılamıştır. Halkın gerçekten de Anadolu halkının geleneğinde var olan merkezi hükümete karşı, merkezi hükümetin haksızlıklarına karşı direnmenin yepyeni bir simgesi olmuşlardır. Benim izlenimim bu. Şunu da hemen belirtmeliyim, o gece hem yalnızdık, hem değildik. Örneğin orada bize çok yardımcı olan öğretmen Hasan arkadaş ve diğer bazı köylülerin gizliden gizliye gece benimle temas etmeleri, evlerinde toplantıya kadar beni alıp götürmeleri, halkın olaya nasıl yaklaştığını çok açık seçik gösteriyor. Halk, meselesini kavramıştı. Halk, bu sorunun çok ciddi bir sorun olduğunu, bir macera olmadığını, kendisine uzatılmak istenen mesajın ne olduğunu çok derin bir şekilde kavramıştı. Yenileceklerini biliyorlardı, benim izlenimim o. '68 kuşağının kendisine kadar gelebilmiş olanlarının da yenileceğini biliyordu. Onun yanında belli ölçülerde var olabilmeyi, kendisi için de önemli bir olay olarak görüyordu. Yanılıyor da olabilirim, ama artık, bir süre sonra, '68'lilerin Anadolu'da ve bulundukları bölgelerde barınamayacakları kanaati hâkim olmaya başladığı andan itibaren, büyük ölçüde kendilerinden el etek çekmiş oldukları da gerçektir.

Bana ulaştırılan bilgiler; beni gece kahveden alıp götürdükleri zaman bana aktarılan bazı bilgiler var. Yol boyunca yanıma yaklaşan, kim olduklarını bilemediğim birtakım insanların verdiği bilgiler. Sonradan büyük ölçüde doğrulandı. Onlar şöyle bir izlenim taşıyorlardı: Bu gençler, tuzağa düşürüldüler, yoksa bu eylemi bir noktada gerçekleştirmeyeceklerdi. Söz konusu olan, bir tuzaktır. Bu kanaat, belli bir sürede, onlara olan sevgilerinden zannediyorum, kendilerinde egemen oldu. Ama sonradan gelişen olaylar bu hadisenin bir tuzak olmadığını gösterdi. Kendi süreci içinde gelişmiş, hedeflerini tayin etmiş bir eylem hazırlığı sırasında, rastlantı sonucu çatışmaya girdiler. Ama halkın buna inanmamaktaki ısrarı, onlara olan güvenini, yenilmezliklerine olan inancını da vurguluyordu. Böyle kısa bir sürede ve tek çatışmada alınmış bir yenilginin kendileri üzerinde yarattığı kederi, bir tuzak açıklamasıyla gidermeye, kendilerini teselli etmeye çalışıyorlardı."

Yukarı Beksenbere köyünden Hüsniye Göçmen, Nurhak'ta çatışan

ya da ölen, bütün devrimcileri yakından tanıyordu. Yıllar sonra, o günleri ve o insanları, Orhan İyiler'i doğrularcasına, şöyle hatırlıyor:

"ÇİÇEKLER GİBİ DÜŞTÜLER..."

"Hepsiyle karşılaştım, hepsini tanırdım. Bize çok sık gelirlerdi. Evde ne bulunursa onlardan esirgemezdik. Çok oturur, sohbet ederdik. Bizim çocuk daha küçüktü. Bir gün, Sinan onu sırtına aldı: 'Kardeş sen de büyüsen de bize karışsan' dedi. Önlerine üzüm kordum. Öbürleri tek tek yer, Sinan, böyle avucuyla çeri çöpüyle yerdi. Böyle baktım, acep bunların başına neler gelir dedim. Allah sizi iyilerle karşılaştırsın. Sonra hepsi bir yerde çiçekler gibi düştüler. Ehhh işte. Onlar, kendileri açlıklarından düşmediler bu yollara, halk için düştüler, halk için canını verdiler. Kendileri işsiz değildi, perişan değillerdi, hep tahsilli, hep yetkili adamlardı. İşte halk için canını verdiler. Kendileri gitti çürüdü, öbürleri de ortada geziyorlar, her biri bir yola düştü. 'Biz öleceğimizi iyi biliyoruz' derdiler. Tabii biliyorlardı. Sinan da söyledi, Kadir de söyledi. Hepsi de. Şimdi isimlerini hatırlamıyorum. Hepsinin ismini sorma. Çok gelirlerdi. Sonra takip etmeye durdular köylüler. Bir gün dağa çıktılar buradan, ondan sonra askeriye bastı evi, Allah bereket versin ki yakalayamadılar. Her şeyleri de vardı. Askerler geldiler. İçeride her şeyleri vardı, konserveleri, cephaneleri; üstüne çıktılar dediler burada bir şey var. Orada odun vardır, boşluk dedik. Tepelediler gittiler. Devrisi gün de çocuklar gelip aldılar.

Bir gün ekmek yapıyordum. Baktım radyo söyledi. Gölbaşı'nda Sinan'lar... işte kimi asıldı, kimi vuruldu. Öyle işte. Köylülerden istemeyenler, zannediyorlar ki bize para getiriyorlar, para yiyoruz sanıyorlardı. Benim adam elinden geleni yemez yedirirdi onlara. Onlar zannetti ki biz onlardan yiyoruz. Takip ediyorlardı. Sonra dedik ki 'gelmeyin sizi takip ediyorlar.' Gittiler."

Aynı köyden, Alibek ve Fatma Çubuk'un anıları da hâlâ canlıydı. Yirmi iki yıl sonra, belgesel ekibiyle birlikte, Mustafa Yalçıner'le yüzyüze gelip söyleştiler:

—O günlerden neler hatırlıyorsun?

A. ÇUBUK —Ah, çocuklar bize çok gelirdi. Kaç defa sen geldin, Ahmet geldi. Zaten Ahmet'le, sen çok gelirdin. Üç kişi, beş kişi, altı kişi, sekiz-dokuz kişi gelirlerdi. Ama o zaman böyle korku yoktu, şimdi doğrusunu söylemeli. Gece gelirlerdi. Ahmet'le sen gündüz gelirdin. O zaman böyle asker korkusu yoktu, elimizden geldiği kadarıyla biz de baktık... Aynı, çocuğumuz gibi baktık. Sonra da çıkıp gittiler. Sonra bizim oğlan mapus oldu, biz mapus olduk, silah yakalattık. Çok perişanlık çektik, Mustafa da bilir ya. Evvel silahsız gelirlerdi, sonra silahlı geldiler.

—Neler yapıyordunuz birlikte?

F. ÇUBUK —Biz hiçbir şey yapmıyorduk, sadece yemek veriyorduk. Ne yapacaklarını bilmiyorduk. Sadece acıyorduk size. Ben pek yanlarında durmazdım.

A. ÇUBUK —Anlatıyorlardı, Mustafa, ama biz anlamıyorduk. Şunlar şöyle, şöyle olacak diye, biz anlamıyorduk.

F. ÇUBUK —Anlasak da biz, olmaz buluyorduk; bu işler zor olur diyorduk.

A. ÇUBUK —Ben hep kendilerine derdim, yapmayın, etmen, tutman. Burada sen var mıydın yok muydun bilmiyorum. Ben Antep'e davar götürdüm. Davarı sattık geldik. Baktım hâlâ buradalar, şu odadalar. Ben de Mustafa'ya dedim ki 'iki tane kızım var.' Ben açık söyledim, o zaman iki tane kızımız var. 'Bu adamlar burada ne zamana kadar duracaklar?' Orada siz yanlış anlamışsınız. Yani ben başka türlü konuşmuştum. Siz, 'bizi üstü örtülü kovdular' demişsiniz. Ertesi gün müydü, siz gittiniz askeriye burayı bastı. Doğrusunu konuşmalı. Bir Ahmet başçavuş vardı, bir de Erkekoğlu vardı. Fena adam değillerdi. Yani evet tabii herkes vazifesine bakar ama bunlar başkaydı. Bunlar iyiydi. Bize dürüst gelirdi.

F. ÇUBUK —O zaman böyle zulümlük yoktu. Vurup kırmak yoktu.

A. ÇUBUK —Bizim kızlar şurda salonda dururmuş, evi basmışlar, ben evde yokum. Ahmet başçavuş demiş ki: 'Silah milah varsa vermeyin. Biz adam arıyoruz' demiş.

F. ÇUBUK —Sinangil, Güvercin mağarasında kalmışlardı. Gel-

diler, çok perişan bir halde, çamur, kirlenmişler 9-10 kişiydiler. Oturduk, üç yerde dört yerde yemek yaptık. Birazlarını yuduk. Çoraplarını şuyunu buyunu, yani hep yuyamadık. Sonra çıkıp gittiler. Birkaç gün sonra, benim kardeşim Mustafa, o geldi dedi ki: 'adamlar, hep ölmüş.' Öyle diyince ben böyle soluğumu kaybettim. 'Nasıl ölmüş' dedim. 'Yok yok' dedi, 'korkma ölmemişler, çamurda, yağmurda, yaşta aç susuz ölmüş hale gelmişler.' O zaman ferahladım. Ben Sinan'ı bir iki kere mi gördüm?

A. ÇUBUK —Gördün canım. Burada üzüm verdin. Sinan üzümü bir türlü yiyor. Yani böyle seçme yok. Avucuyla alır ağzına atardı. 'Sinan'ın üzüm yemesinden ben bir şey anlamıyorum' dediydin.

F. ÇUBUK —Bizim oğlan da dedi ki 'anne açlar, çok açlar' dedi.

A. ÇUBUK —Köylüler, gelip gittiğini hep bilirlerdi. Biz burada yani muhbirin olup olmadığını bilmiyorduk. Ama varmış. Dışarıda bir tuvalet vardı. O tuvalete girip dinlerlermiş. Sonra anladık.

F. ÇUBUK —Biz radyonun başından kalkmazdık. Saat sekizdeydi.

A. ÇUBUK —Sabah yemek yemeye oturduk. O zaman duyduk. Ben ağladım. İşin doğrusu yani acıyarak. Çektiklerine göre. İnekli köyünde şöyle şöyle vuruldular diye radyo söyledi. Valla ne hissedeceğiz? Biz ne hissedebiliriz? Biz ne yapabiliriz? Körlük yere öldüler dedik. Doğrusuna bakarsan acıdık. O zaman size herkes çok acıdı. Ama kim ne yapabilir, kimin elinden ne gelir? Çocuktunuz daha, hiçbir şey bilmiyordunuz. Gençtiniz, sanıyordunuz ki hemen yaparsınız, olur. Ben size derdim, devlet bu, siz bunla başa çıkamazdınız. 'yok dayı biz şöyle yapacağız, böyle yapacağız' dediniz durdunuz. Bir gün geldim: 'aşağıya, silah almaya gideceğiz' dediniz. 'Oğlum siz alamazsınız. Siz sabaha kalırsınız, yakalanırsınız'. Böyle dedim mi demedim mi? Şurda dere vardır. Yol ayrılır, ayrı ayrı gidin de hiç değilse yakalanmayın dedim. Çocuktunuz yani diyeceğim odur. Acemiydiniz, çocuktunuz. Hiç yani, lalettayin gidiyordunuz. Ölümleri bize acı verdi. Çok üzüldük, çok acıdık. Şimdi ölenlere ben acımıyorum. Kendileri vuruluyor, onlar da vuruyor.

F. ÇUBUK —Biz bunlara ekmek verdik.

A. ÇUBUK —Arada ölen kim? Arada ölen yine fakir fukara.

F. ÇUBUK —Ne varsa onu yediler. O zaman pek bir şeyimiz de yoktu. Ne varsa onu yerlerdi.

M. YALÇINER —Sonradan size çok baskı oldu mu?

F. ÇUBUK —Biri vardı, bize çok baskı yaptı. Erkekoğlu, bize çok iyi davrandı. Her geldiğinde: 'Yenge korkma derdi, bir şey yok, bir şey yapmayacağız' derdi.

Hatta Mustafa yakalandığı zaman ben çok korktum, ben şundan korktum; dedim, gelir köyün içinde bize küfür yapar. Ben ondan korktum. Geldi elimi eline aldı. Abla ben de devriye değiştim, şöyle oldu, böyle oldu dedi. 'Hacı Tonak yanımda korkma' deyince ben biraz ferahladım. Sadece şunu dedim: 'Mustafa'ya ne kadar gün verirsen ver de işkence verme' dedim. İşkenceden korkuyordum. 'Söz olsun yanımdaysa yapmam' dedi. Hakikaten ertesi sabah gittim. İşkence vermemiş Mustafa'ya."

Nurhak'taki devrimcilerin gözü, kulağı, eli ayağı diyebileceğimiz bir köylü vardı. Hepsinin Mustafa Dayı'sı. Mustafa Göçmen:

"Ben '65'lere kadar feodal görüşlü ve komünizm deyince çok gerilere kaçan bir insandım. '65 seçiminde belli bir ölçüde, bunların hiçbiri bizim partimiz değil, bizim partimiz olsa olsa TİP olabilir diye düşündüm. Ama ben gene de oy vermedim. O zaman bir iz bıraktı bende. TİP'in İşçi Partisinin, ezilen insana karşı davranışı gözüme giriyordu. İşsizlikten bahsediyordu, kimlerin çocuklarının okuduğu kimlerin çocuklarının okuyamadığını anlatıyordu. Mesela, bizimkiler okuyamıyordu gücümüz yoktu, ama zenginlerinki okuyordu. İşte bunları, hep İşçi Partisi düzeltecek diye bir arkadaş anlattı bize. Ama o anlatırken bana hayal gibi geliyordu. Ondan sonra kafamda bir iz bıraktı. Ben, Menderes'in hayranıydım. 1950 seçimlerinde Menderes kazanmış diye düğün havası esti hep. Büyük bir zafer kazanmış gibi bir halim vardı. Hatta ondan sonra, '60 ihtilalinde, benim yeğenim var, ufak 8-10 yaşlarında, yaylada odun ediyorduk. Biz odun yaparken, o aşağıdan, 'Menderes Menderes, olur mu, böyle olur mu, kardeş kardeşe kırdırılır mı?' diye bir

türkü söyledi. 'Sen Menderes'e nasıl böyle dersin' diye yukardan bir taş attım. Öbür yeğenim dedi ki 'Deve olsa ölürdü'. Orada kurudum kaldım, o taş değseydi ben ne yapacaktım diye. Nihayet '69 seçimi geldi. O zaman ben Konya Güvecik'te çalışıyorum, kompresör makinasına bakıyorum, abim var, onun işinde. 'Ben seçim için gideceğim' dedim. O diyor ki 'Sen gidemezsin işim aksar. Gidersen gelmeyeceksin' dedi. 'Tamam, hesabımı kes' dedim. O zaman bana 30 TL yevmiye veriyor, '60 TL versen ben yine gideceğim'. 'Yok' dedi, hesabımı kesti, yatağımı aldım yürüdüm. Yola inince, üç dört kişiyi ardım sıra yolladı yatağı elimden aldı, 'ben geldim. '69 seçimleri yakın. Şimdi köyde propaganda yapıyoruz. İşçi Partisi bizim partimizdir, TİP halkın partisidir, ezilenin partisidir' diye. O zaman köyde 170-180'e yakın seçmen vardı. Biz TİP ne kadar oy alabilir diye hesap yaptık. 79 tane oy alacak. Seçim başladı. TİP'in kağıtlarını veriyoruz, onları attırıyoruz. Bir yaşlı kadına bizden önce yetişmişler demişler ki, 'al bu TİP'in İşçi Partisinin kağıdı', başka partinin oy pusulasını vermişler. O oy, başka partiye gitti, biz 78 tane oy çıkardık. Gençlik hareketleri hızlanmıştı, yer yer çatışmalarda ölenler oluyordu. Bizi bu bayağı etkiliyordu. Yani çarpışması, ölmesi onların, bizi burada rahatsız ediyordu. Hatta benim babam, çok yaşlıydı, kusura bakmayın şöyle diyordu: 'Avradını ... Demirel'i, şu gençleri niye öldürüyorsun, vay avradını nam ettiğim'. Yani köylüyü etkiliyordu bunlar. Ama komünizm bana devamlı zıt geliyordu. Sosyalizm, komünizm deyince, çünkü bizi önceden şöyle eğitmişlerdi: Hatta Sovyetler'de herhangi bir kıskançlık, namus şeref yokmuş. Nereye gidersen git dilediğin gibi oturur kalkarsın ve çıkarsın diye. Bu da bize bayağı aşırı gelirdi. Derken, '69'un Ekim aylarında buraya birtakım kişiler geldi. Yanlış hatırlamıyorsam, Gün Zileli, Sarp Kuray, yanlış hatırlamıyorum herhalde Ulaş da mı vardı, böyle birkaç tanesi köylere geziye çıkmışlardı. Bunlar, bana misafir geldiler. Bir kuzu kestik, yerken sohbet ederken, seyirci, dinleyici oluyor. Ben bir ara dedim ki, 'peki sizin dediğiniz düzen gelirse, böyle bir sosyalizm gelirse, bu toprak meselesi nasıl olur, arazi dağıtımı nasıl olur?' İçlerinden birisi dedi ki 'Sosyalizm gelirse aradan sınırlar kalkar', deyince benim beynim attı. 'Siz sınırları kaldırırsanız' dedim,

'afedersiniz kadınları da birbirine katarsınız' dedim. Gücüm kesse vuracağım, yalnız tabii misafir oldukları için hırsımdan dışarı çıktım. Hemen beni kucakladılar, geri götürdüler, 'hırsla kalkmayalım birbirimizi ikna edelim' dediler. Ben bir yandan bu tarla katmaya veya sınırları bozmaya büyük bir öfke duyarken, bir yandan da onların her söyledikleri kafama oturmuş. En iyisi budur diye beni etkiliyor. Ve '69 seçimlerinin son günlerinde Teslim Töre geldi buraya. İşte, biz ara sıra Deniz'lerin geldiğini duyuyorduk, Teslim'e de, uzaktan uzağa bir sempati bağladım. Bir gün geldi dedi ki 'misafir kabul eder misiniz?' 'Canla başla' dedim. 'Bizim orası kalabalık oluyor, bilinen bir yer oldu. Belli kişiler gelse kalabilir mi?' dedi. 'Canla başla kalabilir' dedim. 'Seve seve.' Ve siz geldiniz. Çok fazla yerim de yoktu, ben bunlara göz tuttum. Aynı, kuzuya göz tutar gibi. Bazen üç kişi, bazen beş kişi, bazen on kişi kalırdı. O zaman da iyi zamanımdı. Onlar derdi: 'Hani sen yoksuldun. Çok getirme az getir'. Halbuki o sene 12.000 lira kazanmıştım. 12.000 lira, şimdinin parasıyla 100 milyonun üzerinde. Bir davar alıp satmıştım. Kaldılar epey müddet. Biz bu arada boş durmuyoruz tabii, söylediklerini yapıyoruz. Hiç tereddüt etmiyorduk.

Mart başlarında artık, burası her gün basılıyordu neredeyse. Her gün basılıyor. Şurada bir depo vardı, bir şeyler atmıştım. Üzerine de köz atmıştım. Bir gün başçavuş geldi, birkaç tane subayla, gelip tam oraya, içeriden eşmiştik yeri, üzerine basınca adam gömüldü. 'Nedir bu?' dedi. Dedim, 'biz yaprak getirip bununla sadece ekmek pişiriyoruz, odun bulamıyoruz' dedim. Ama bayağı ürküntü geçirdim.

İşte bunlar gittiler, şu mağara iyi değildir, şu mağara iyidir, nerede kalınır, nerede kalınmaz diye dolaşıyorduk hep. Ben iki günün birisi bunların yanına gidiyorum. Bir iki gün kendi işime bakarken, bir iki gün de onların işlerine bakıyorum, dağa gidip geliyoruz. Buradan, sırtımda 60 kilodan aşağıya gitmiyorum herhalde. Sırtıma iyice sarıyordum, epeyce de kar vardı tabii, dağlara vuruyordum. Yani bir indirsem bir daha alamam. Dinlenmek için de en yüksek taşlara yükü koyuyordum, ama çözmüyordum. Bir sigara içiyordum, dinleniyordum. Yine kalkıp öyle bir taş bulun-

caya kadar gidiyordum. Yine bir gün bunlar, Ilıcak mağarasındalar. Mağara değiştirilecek, ben bir başka mağaraya gidip bakacağım. Bir büyük bez torbası iyice doldurdum, ekmek, üzüm, pestil ne bileyim işte evde ne varsa, ne bulunursa. Ama nasıl bir kış var. Hem yağıyor hem savuruyor. Ancak 4 metre ileriyi görebiliyordum. Demek ki tam mağaranın üzerine gitmişim. Orası da uçurum. Eğer uçarsan hapı yuttun. Ben dolandım geldim mağaraya bir baktım ki şöyle bir kazık çakmışlar ağaçtan, ağaca da bir çuval koymuşlar. Ben içeri girmedim tabii bunları görünce. İçerde biraz da kapkacak var. Hatırıma şu geldi. Demek ki askerin haberi varmış ki mağarayı bizden önce tutmuşlar. Yeniden çekildim. Orada bir jandarmanın veya bir polisin mutlaka var olduğunu düşündüm. Çünkü oraya beş altı ay, kardan kıştan kimse gidemez. Geldim çocuklara haber verdim. Dedim böyle böyle mağarada bir şeyler var, ne dersiniz, dedim. Tekrar konuştuk. Mağaraya girelim mi girmeyelim mi? Girmeye karar verdiler. Mağarada bir fare vardı. Fareyi bacağından tuttular. Ne yapıyorsunuz? dedim. Biz bunu da yeriz dediler. Neyse, mağara jandarma tarafından tutulmamış, bu arada hayli bir müddet kalındı tahmin ederim. Her iki günün bir tanesi gelebiliyordum. O mağaradan sonra sizi görmedim. Esas yönünüzün hangi tarafa olduğunu size sormuyordum. Sormak gereğini görmüyordum. Ama tahmin ediyordum, hangi yönde gideceğinizi. Dedim ki; 'askerin, polisin, benden en ufak bir şüphesi olmaz, çünkü yaş olarak ben sizden biraz yaşlıyım. Bir de alışveriş bahanesiyle, ben gittiğiniz yerde sizi aç koymam' dedim. Kabul etmediler. 'Yok' dediler, 'senin görevin buraya kadar, burada artık, senin görevin bitiyor'. Ve ondan öteye de ben gitmedim yani. Kadir orada bir iyi hasta olmuştu.

M. YALÇINER —Neler hatırlıyorsun onlardan, biraz anlatır mısın?

M. DAYI —Alp'i görmedim ben. Sinan'ın ilk gelişinden önce, gelecek diye haber almıştık Sinan'ı bekliyorduk hep, herkes de Sinan'ı bekliyordu. Sinan gelmiş, bir başkası Mahmut mağarasının daha yukarısında, Cevile mağarası derler oraya götürmüş. O gün de,

haber aldık hiçbir yiyecekleri yoktur. Vakit de geçmiş. Benim hanım dedi ki; 'yiyip içtiniz, oradaki bir sürü insanın yiyeceği yok, bu mu yapacağınız görev' dedi? 'Bu mu? Hani o insanlar ne yiyecekler, hep açlar orada' dedi. Hiçbir şeyleri yoktu yani. Kalktım saat sekiz sıralarında. Güvercin mağarasındaydınız. Orada bazıları sizi gördü diye, oradan yukarıya çıkmışsınız. Gece vakti kalktım, Güvercin mağarasına, yine bir hayli eşya ile gittim, dolaştım, aradım, mağaraya gittim. Ses ettim. Kimse yok. Bunlar nereye gidebilir, dedim. Gece, başka nereyi arayabilirdim, tekrar geri döndüm. Eve geldiğimde aşağı yukarı saat bir buçuk falan olmuştu. Yatmadım. Saat dört-dört buçukta yine kalktım. Ben oralarda dolaşırken, bunlar da demişler ki; 'bu mutlaka bize yiyecek getirirdi, nerede kaldı' diye köye inmişler. Sinan'la inmiştiniz. Evet, sen inmiştin. Ben şöyle tepeden baktım ki, iki asker giyimli adam gidiyor. İki kayanın arasında gizlendim ben orada. Mutlaka dedim, asker bunlar. Yani, elbiseleri bozuk. Hiç aklıma gelmedi, aşağıya inerler diye. Gitmişlerdir bunlar başka bir tarafa diye düşündüm. Ben orada aşağı yukarı bir buçuk saat falan kaldım yani. Baktım gelen giden yok. İki tane indi gitti. Geri kalanı da gitmiştir diye düşündüm. Ama sonra bir aklıma geldi ki, acaba bizimkiler, tekrar aşağıya mı indiler, yani o Güvercin mağarasına mı indiler diye. Ben de eşyayı orada bir yere saklamıştım. Yukarıdan kayalardan aşağıya inerken baktım orada oturuyorsunuz. Herhalde Sinan ses etti: 'Sen kimsin' falan, dedi. Ama, sen tanıdın, 'Dayı' dedin. Sinan'ı o zaman gördüm. Tabii görüştük. Sinan bakmaya doyulmayan bir kişiydi. Çekiciliğiyle, bakışıyla, tavrıyla, her hareketiyle. Hiç hayalimden gitmez yani. Şöyle bakaraktan konuşur. Belli şeyler söyler. Hâlâ o günden bu yana, hep onu dinlermişim gibi gelir bana. Gerçi hepsini de severdim, hepsiyle bir kardeş gibiydik. Ama Sinan'ın, bayağı bir çekiciliği vardı yani. Tavırlarıyla, bakışlarıyla. Orada görüştük. Eşyayı, beraber aldık yukarıya çıktık. Baktım ki, hayli bir kış yemişler, açıkta kalmışlar, mağarayı bilmemişler. Ondan sonra tekrar bunları aldım, Mahmut mağarasına getirdim. Orası daha iyi diye. Meşelikti, odun vardı.

M. YALÇINER —Başkaları biliyor muydu bizim burada dolaştığımızı?

M. DAYI —Herkes biliyordu. Herkes sizin dolaştığınızı biliyordu. Mesela, siz Güvercin mağarasındayken halamın oğullarının koyunları buradaydı. Sizi burada birinizi görmüş, orada da tanımış.

M. YALÇINER —Olayın sonucunu nasıl haber aldın?

M. DAYI —Radyodan işittik işte Sinan'lar.... Sinan, Kadir Manga, Alpaslan ölü olarak, Mustafa Yalçıner yaralı olarak ele geçti diye. O zaman burada bir yas ilan edildi. Herkes ağlıyor. Tanıyanlar, oturup bilenler herkes ağlıyor. Ve Mustafa Yalçıner'in elinden günlük not defteri ele geçirilmiş deyince, ben hazırlığa başladım. Fakat, ne kaçabiliyorum, ne de doğru dürüst bir şeye bakabiliyorum. Ağlamaktan da acizleşmiştim. Beni de tutsalardı, belki öfkem inerdi diye düşünüyorum. Veya başka bir şeyler olsa acaba öfkem iner mi? Öyle sıkıntılıyım. Hep oturup sağa sola bakıyorum. Benim ağladığım çoktur. Anında ağlarım. Acılı bir şey gördüğüm zaman hâlâ ağlarım dayanamam. Velhasılı saat 7 sıralarında zorla eve geldim 4 Haziran. 5 Haziran'da kalktım hayvanı otlatırken biraz yukarı çıktım. Baktım burası cemse ile dolmuş. Ben acaba beni ararlar mı sorarlar mı? Veya not defterinde ismim var mıdır yok mudur? Hep tereddütte idim ama mutlaka var diyorum. Çünkü günlük defteri ele geçenden sonra mutlaka vardır. Şimdi ben hayvanla sözüm ona derenin içine siper ettim. Gelip beni soruyorlar. Yengen, 'çite gitti' diyor, Yılmaz Erkekoğlu'na. Ondan sonra aşağıya inip soruyorlar birine, Mustafa Göçmen diye değil, 'Dayı' diyorlar. Hani 'dayı' diye yazıyor ya defterde. Adamın biri, ihbar olarak değil, saflığından, aşağıda derede diye gösteriyor. Geçip gidebilirler o göstermese. Her taraf ekin. Ne ben belli oluyorum, ne de hayvan belli oluyor. Ancak bir baktım şöyle 10-15 tane jandarma tam teçhizatlı silahı doğrultmuş geliyorlar. Benim de ayağımda bir kara lastik, şuraya kadar ayağım çamur. Beni yakaladılar. Asteğmenler, Erkekoğlu'na 'sen bunu bize teslim et, biz sabaha kadar buna her şeyi söyleteceğiz' dediler. Böyle gelip gidiyorlar. Dördüncü gelişlerinde, bu ayağa kalktı. 'Siz beni bilmiyorsunuz, ben Yılmaz Erkekoğlu'yum. Bir Erkekoğlu, elindeki bir insanı verip de kuşlara yem etmez' dedi. 'Hadi çekilin' dedi. 'Şimdi çay mı, kahve mi? dedi Ben zannettim

benimle alay ediyor. 'Hiçbir şey' dedim. 'Hayır birini içeceğiz. Biz kardeşiz, benim de dayımsın' dedi. Biraz alttan alıyor yani. 'Sağol, şu anda bir şeye ihtiyacım yok' dedim. Dışarıdan asker çağırdı, 'bize çay getir, kahve getir' dedi. İki tane kahve geldi. Sigara verdi, 'sigara içersin ben biliyorum' dedi. 'Bak', dedi. Not defterini çıkarttı. Okudu, baştan aşağa. Dayı şöyle yapardı, böyle yapardı, gelirdi, giderdi... Dedi ki 'bunlar kim olabilir?', Dedim, 'binbaşım, bir dayı, sadece ben mi varım? Yüzlerce yaşlı insan var' dedim. 'Valla senden başka hiç kimseyi göremeyeceğiz' dedi. 'Yok böyle bir şey' dedim. 'Benim hiçbir ilgim yoktur' dedim. 'Dur ben sana bir şey söyleyeceğim, beni istersen bir avukatın kabul et, istersen bir abin olarak kabul et' dedi. 'Bizim başka çaremiz yoktur' dedi. 'Dosya tutmamız lazım' dedi. Dedim 'Hayır benim hiç kimseyle ilgim yoktur. Ben işimle gücümle meşgul olan bir adamım, hiç kimseyi tanımam dedim' 'Dur ben sana bir şey söyleyeyim', dedi. 'Ama bir tanesini söyleyeceğim daha söyleyeceğim var ama şu birini söyleyeceğim' dedi. Aynen biraz evvel anlattığım gibi, 'bir kış günü hem kar yağıyor, hem savuruyor, hem de duman. Aşağı yukarı kırk santim de kar var yerde. Sen evden çıktın' dedi. Ondan sonra, nerede oturmuşsam, nerede sigara içmişsem her şeyi söyleyince ben bayağı aptallaştım. Bir santim ayağımı ileri veya geri attığımı yanlış söylese itiraz edeceğim, ama yok. 'Bak' dedi 'bunları sen bir abilik olarak kabul et' dedi. 'Benim evime tanımadığım üç tane adam geldi. Kendilerini kaçakçı olarak gösterdiler. Biz açız bize biraz ekmek verebilir misiniz dediler. Bizim de adetlerimizde misafire yiyecek, içecek verilir' diye böyle böyle bir kağıt yazdırdı.

Tek kişilik bir nezarethaneye bizi 23 kişi içeriye bastılar. Bağırıyoruz, çağırıyoruz ne gelen ne giden, tam bir gün... Akşam üzeri Hacı'yı almışlar. Başka yerden getirmişler ama yanımızda değil başka yerde tutuyorlar. Üç gün bize yemek vermediler. Yemeği bıraktık öleceğiz, yani neredeyse patlayacağız sıcaktan. Ufacık bir delik var o kadar. 'Bağırır çağırırsınız, insan değil misiniz? Nereden esir tuttunuz bizi getirdiniz? Utanmaz mısınız? Sıkılmaz mısınız? 23 kişiyi birbiri üstüne attınız.' Şöyle bir geldi baktı, kendi de öbürlerine ağzını boşalttı. 'Nedir ulan' dedi. 'Hiç mi utanmıyorsunuz, 23 kişiyi

birbiri üstüne koymuşsunuz. Etini mi yiyeceksiniz bunların.' Bizi dışarıya çıkarttı. Akşamına öbürlerini yine yukarıya koydular. Benle, Hacı Tonak'ı nezarete aldılar. Ama hep, sık sık yanımıza gelip gidiyor. Öbürlerini Elbistan'dan, Kırılı'dan getirmişler, Gölbaşı'nın yanındaki dağ. Bizim bu çevrelerden topladılar. Kiminden kuzu alınmış, kiminden gıdık alınmış, kiminden koyun alınmış, kimiyle söyleşi yapılmış. O not defterinde geçen kimler varsa hepsi oradalar yani. Kırılı'da bir bakkaldan helva alıp yapmışsınız. Kırılı'dan üç kişiden biri, çok ufak 5-6 yaşlarında bir tane çocuk getirdiler. Ondan gıdık almışsınız. Hacı, bana 'her şeyi mahvettik' dedi. 'Hatalar yaptık, böyle olmayacaktı' dedi. Ben de 'her şey yeniden düzelecek' dedim 'Sen canını sıkma, olacak bunlar'. Tek konuştuğumuz buydu. Saat üçte Hacı Tonak'ı aldılar, Nurhak'lara götürdüler. Sonra beni falakaya yatırdılar. Sonra bana yürü dediler. Ayağımın altı sopadan keçeleşti tabii. Ben yürüyemeyince arkadan dipçikle boynumun köküne vurdular. Dipçikle vurdular. Ben ilk önce gözlerim gitti sandım. Fırladılar sandım. Elimi gözüme götürdüm baktım gözlerim yerinde. Tam 29 gün boynumu kaldıramadım o dipçikten. Ve 8-9 gün sonra Mustafa'yı getirdiler. Sedyedesin. Aldı bizi cemselere doldurdular. Hep gözüm bunda. Acaba kıpırdıyor mu kıpırdamıyor mu? Durumu nasıl? Yaşayacak mı yaşamayacak mı? Jandarma bizi bir okula bıraktı. O zaman rahatladım. Rahatlamam şundan; tanıdık hemşerilerim, Ahmet, Osman hemşerim, tanıdıklar orada. Sonra, Ankara'ya getirdiler. Ankara'da 29 gün bizi Mamak muhabere okulunda tuttular. Öbürlerini Mamak'a götürdüler. 29. gün bir başçavuş dedi ki, burda 6-7 kişi tutuklu kalacak. Kalacaklardan birisi benim dedim kendi kendime. Hatta amcamın bir torunu vardı. Ona söyledim. O arada başçavuş deli gibi geldi, 'çıkın dışarı' dedi. 'Yaa, biz de mi' dedik. 'Tabii siz de' dedi. 'Hiç kimse kalmayacak' Oradan bıraktılar, garajlara gittik, bilet aldık, buraya geldik. On gün sonra baktım sabah yine burası sarılmış. 'Mahkemeniz var' dediler. Bizi aldı götürdüler. Şakir Keçeli'ye dedim ki: 'Şakir bey bizi tutuklarlar mı, ben mahkemeye gitmeyeceğim'. 'Yok, sizi tutuklamazlar' dedi. Öğleden sonra mahkemeye gittik ve bizi tutukladılar. İçeriye girdik, bunları ön hücreye, bizi arka hücreye koydular. Sizin

yeriniz nasıldı bilmiyorum ama bizimki leş gibi kokuyordu. Deniz'le, Hüseyin İnan, bir cam kırdılar, 'geçmiş olsun' diye bağırdılar. Ön hücreyle arka hücre arasında bir çatlak vardı, çatlaktan konuşabiliyorduk belli ölçülerde. Yusuf Aslan, Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan hepsi oradan bize geçmiş olsun dediler."

Nurhak çatışmasından sonrasını, Tuncer Sümer anlatıyor:

"Biz bir grup, kırda yerimizi almıştık ama, Hüseyin, Deniz, Yusuf, Sinan, Alpaslan henüz kıra gelmemişlerdi. Yolda Deniz'le Yusuf yakalanmış. Kısa bir süre sonra Hüseyin de yakalanmıştı. Ama Deniz ve Yusuf'la beraber yola çıkan Sinan bize kadar ulaşmayı başarmıştı. Doğal liderimiz Hüseyin'in yakalanmış olması bazı eksikliklere neden oluyordu. Bunun, kırda bulunan ekibin kendisine bir yönetici, bir önder çıkartması gerekiyordu. Hiç tartışmasız bütün arkadaşlar, bütün grup, Sinan Cemgil'i öne çıkardı. Hatta Sinan önce tevazu gösterdi 'daha gelecek arkadaşlarımız var, onlar da gelsin' falan diye. Biz bunu kabul etmedik. Bir toplantıda Sinan'ı kendimize lider olarak seçtik. Zaten diğer arkadaşlar yakalandıktan sonra Sinan'dan başkası yoktu, hareketin liderliğini götürebilecek. Kırdaki faaliyetlerimiz tabii grup olarak bazen 30 kişinin üzerine çıkıyorduk, bazen altına iniyorduk. Bu kadar insanın kırda barınması, saklanması, yemesi, içmesi, hele özellikle daha karın ortadan kalkmadığı koşullarda, çok ciddi bir sorundu. Tabii, bize orada yardımcı olan arkadaşlarımız vardı. Biz daha Diyarbakır'da iken o bölgede Haşhaş Mitingi sırasında gezen arkadaşlarımızın hazırlamış oldukları bir altyapı vardı. Ve bu altyapıyla biz orada özellikle Akçadağ'a yakın kesimlerde gezmeye başladık. Amacımız elbette ki silahlı mücadeleyi oradan başlatmaktı. Buradan bize yardımcı olanlar vardı. Ekip olarak biz de tabii zaman zaman keşif yaparak, zaman zaman araziyi tanıyarak, istihbarat toplayarak bu faaliyetimizi yürütüyorduk. İki buçuk ay kadar kaldık.

Arkadaşlarımız yakalanmadan önce de, ta İstanbul'dan bize yardımlar gelmeye başlamıştı. O zaman, arkadaşlarımız arasında şöyle bir duygu gelişti: İşte şehirlerdeki arkadaşlarımız bize gönderiyor, biz hiçbir eylem yapmadan kırda geziyoruz. Yani bir an önce eylem

yapma fikri gelişmeye başlamıştı. Bu bir an önce eylem yapma fikrinin kaynağı, hem yakalanan arkadaşlarımızı kurtarmak, hem de en azından mücadeleyi devam ettirebileceğimizi göstermekti. Ama imkânlarımız buna pek elvermiyordu. Bulunduğumuz bölgede saldırılabilecek, fazla bir hedef de yoktu. Bir Kürecik Amerikan Üssü vardı. Nitekim biz de burayı hedefledik. Birkaç tane Amerikalı'yı rehin alıp, bunların karşılığında arkadaşlarımızı isteyecektik. Bu fikir bütün arkadaşlarımızda oluşmuştu aşağı yukarı.

Karar verdikten sonra, 7 kişi ayrıldı bizden, biz 14 kişi kaldık. Sinan'ın grubu ayrılırken, arkadaşlar sorumluluğu bana verdi. İki gün sonra, gündüz, saat bir haberlerinde Sinan'ların vurulduğunu duyduk radyodan. Büyük bir üzüntü doğdu grupta. Üç arkadaşımız vurulmuş, ikisi yaralanmış, ikisi kaçmış. İlk haber böyleydi. Ne yapalım? Herkes tek tek fikrini söyledi. Bütün arkadaşlarda, yolumuza devam etmemiz gerekir, bu mücadeleyi, bu bayrağı bizim götürmemiz gerekir görüşü hâkim oldu. Ve biz akşamı bekledik. Akşam tekrar yürüyüşümüze devam ettik. Buna rağmen bizde bir moral bozukluğu başladı. Önder kadromuzu kaybetmiştik, esas önderlerimiz yakalanmıştı. Yanımızdaki önderlerimiz de vurulmuş veya yakalanmıştı. Bu yürüyüş sırasında, yeni görüşler ortaya atıldı arkadaşlar tarafından. Nereye gideriz, bundan sonra nasıl bir mücadele vereceğiz, en azından işte diğer şehirlerdeki, kentlerdeki arkadaşlarımızla irtibatımızı nasıl kuracağız gibi sorular gelmeye başladı. Ertesi gün mola verdiğimiz zaman, tekrar bu konuyu tartıştık, durum değerlendirmesi yaptık. Bu arada karşılaştığımız birkaç köylüden de istihbarat aldık. Bu köylüler, bize etrafımızın sarıldığını ve çok yoğun bir şekilde arandığımızı, çok asker yığıldığını söylüyorlardı. Yeniden bu bilgiler ışığında bir değerlendirme yaptık. O gün, akşama kadar, bütün gün tartıştık. Bu değerlendirmenin ışığında 14 kişilik bir grubun, tamamen desteksiz kalmış bir grubun, artık, kırsal alanda yaşayamayacağı sonucuna vardık ve dağılma kararı aldık. Bu karardan sonra arkadaşlarımızla birlikte mücadelemize devam etmek üzere, başka yerlerde toparlanmak, yeniden güç toplamak, yeniden ilişkiler kurmak konusunda and içerek dağıldık. Üç gruba ayrıldık. Her grubun gideceği yönleri tespit ettik. Hangi yolları,

güzergâhları izleyeceğini tespit ettik. Vedalaştık, sarıldık, öpüştük ayrıldık. Dört kişilik bir grup Elbistan'a doğru yola çıkmıştı. Beş kişilik bir grup Akçadağ istikametinde yola çıkmıştı. Benim de bulunduğum grup, Doğanşehir istikametine doğru yola çıkmıştı. Silahları da ben kendi grubumda toparladım. Dört kişilik grup, hemen iki gün sonra yakalandı. Akçadağ tarafına giden grup kurtuldu. Bizim grup, üç dört gün dağlarda gezdikten sonra silahları da bir yere saklayarak, yakalanmadan bölgeyi terk etti. Ama diğer arkadaşların nelerle karşılaştıklarını tam bilemiyordum. Biz ayrıldıktan sonra benim yanımda sadece Osman Bahadır kaldı, Fevzi Bal, Sadık Soysetenci ve Cengiz Baltacı Ankara'ya gittiler. Onlar orada diğer arkadaşlarla ilişki kurmaya çalıştılar. Osman Bahadır'la Filistin'e gitmeye karar verdik. Malatya bölgesinde her an her dakika köyler basılıyor, istihbaratçılar dolaşıyor. Kimin ne olduğu belirsiz. Yani uzun boylu barınma olanağı kalmamıştı. Hareketin başladığı bölge Malatya olduğu için hakikaten devletin de Malatya üzerinde çok yoğun bir baskısı vardı, o dönemde. Filistin'e gidip hem orada güç toplamak, hem yakalanmaktan kurtulmak, hem de gelişmeleri biraz izleyip ondan sonra tekrar kır mücadelesini başlatmak düşüncesiyle Filistin'e gitmeye karar verdim. Ancak Filistin'e geçer geçmez Suriye makamlarınca yakalandık. Orada kısa bir tutukluluğumuz oldu. Ebu Cihad'a haber gönderdik. Ebu Cihad bizi tahliye ettirdi. İki üç ay kadar Suriye'de kaldım. Bu arada Türkiye'de ne yapılması gerektiğini izliyorduk. Radyodan sürekli haberleri takip ediyorduk. Neticede Denizler'in mahkemesinin bittiğinin ve 18 kişiye idam cezası verildiğini öğrendik radyo haberlerinden. Bunun üzerine, benim Türkiye'ye dönmeme karar verdik. Gittik, bunu Ebu Cihad'a anlattık. Ebu Cihad doğru buldu. 'Gitmelisiniz. Arkadaşlarınızın hayatıyla ilgilenmelisiniz. Mücadelenizi yeniden mi başlatacaksınız başka şey mi yapacaksınız, karar verin, bize düşen neyse yapalım' dedi. Bize de silah lazım. Söyledim, 'size uzun namlulu silah verebilirim' dedi. Ben kabul etmedim. Bana tabanca lazım dedim. Hiç unutmuyorum, belindeki tabancayı söktü, dokuzluk bir Astra tabancaydı, çıkardı bana verdi, fişekliği, kemeriyle beraber. Aldım belime taktım ve ben onunla yola çıktım. Türkiye'ye geldim.

Tabii en önemli şey, henüz Yargıtay'a gitmeden veya Yargıtay'da kesinleşmeden idamları durdurmak, en büyük hedef buydu. Beraber yola çıktığımız, birlikte mücadele ettiğim arkadaşlarımızdan üç tanesi vurulmuş ölmüştü. Geri kalanlar da cezaevindeydi. Bunların mutlaka çıkarılması gerekiyordu. Hem mücadelenin geleceği açısından, hem prestijimiz açısından, hem de zorunlu bir görev olması açısından bunu yapmamız gerekiyordu. 1971 Ekim ayında, Deniz'lerin idam kararından 15-16 gün sonra yakalandım."

Birlikte Ölüme Kadar

POLİTİKA VE YASALAR ÜZERİNE BİR DERS

THKO'nun önderlik düzeyinde, kırda ve şehirlerde yenilgiye uğratılması ile THKP-C'nin önderliğinin hemen hemen tümüyle ele geçirilmesi aynı dönemde tamamlandı. Bu süreç, aynı zamanda, egemen sınıflar açısından, 27 Mayıs'tan önce başlayan ve '68'le en yüksek noktasına çıkan muhalif gençlik hareketinin de sonunun getirilmesi operasyonuydu.

Bu operasyon, ideolojik, siyasal ve hukuksal alanlarda sürdürülen ve toplumsal hayatın tümüyle yeniden denetim altına alınmasını hedefleyen bir sistem içinde gerçekleştirilmeye çalışıldı.

12 Mart rejimi, her şeyden önce, antiemperyalist ve antifeodal temalar üzerinde yükselen kitlesel gençlik hareketinin başlıca ifade biçimlerinden birisi olan Kemalizmi, devletleştirmeye ve muhalefet bayrağı olabilecek tüm öğelerinden arındırmaya girişti. 27 Mayıs askeri darbesinin arkasında yatan büyük halk muhalefetinin ve kitlesel gençlik eylemlerinin '68'e devrettiği miras; marşlarıyla, sloganlarıyla ve bunlarda yansıyan temel politik eğilimleriyle, bu alanda kapsamlı bir saldırının konusu haline getirildi. Çünkü gençlik, egemen sınıfların kendi aralarındaki çatışmanın alanının dışına çıkarak, işçi ve emekçi halk yığınlarının mücadelesiyle birleşmiş, sistemin tüm kurumlarıyla bağını koparmış ve yeni bir toplumsal rol ve siyasal kimlikle politika alanında boy göstermişti. Gençlik hareketinin başlarında, bu hareketi rakip burjuva siyasi partilere karşı bir güç olarak kullanmaya çalışan siyasi parti ve hareketler, bu aşamadan sonra, gerçekte gençlik hareketinin başlıca hedefinin burjuva sistem haline geldiğini görerek, "düzenin korunması" temel kavramı ekseninde, birleşmişlerdi. Kısaca, tüm dünyada gençlik hareketinin ulaştığı son nokta, Türkiye'de de kalkışmayı bastırmak için özel olarak örgütlenmiş devlet gücünün ve sistemin tüm mekanizmalarının devreye girdiği bir son nokta olarak ortaya çıktı. Gençlik hareketi, egemen sınıfların denetiminde ve kendi çelişmeleri içinde

koz olarak kullanılabilecek nitelikteyken, "masum gençlik hareketleri" olarak adlandırılıyordu, sonra, resmi açıklamalarda ve basında, hareketin adı "anarşi ve terör" oldu.

'61 Anayasası ve bunun biçimlendirdiği hukuk sistemi yeniden düzenlendi. Rejim, kendisini savunabilmenin tek yolunu, demokrasi adına kazanılmış bütün mevzileri bombardıman etmekte buldu.

Ordu içinde, işçi, köylü, gençlik hareketinden etkilenerek muhalefet çeperinde yer almış, devrimci örgütlere üye olmuş ya da sempati duymuş yüzlerce subay tutuklandı ya da ihraç edildi. Bütün, yasama, yürütme ve yargı sistemi, emir komuta zincirine bağlandı ve hareketin ezilmesi için yeniden düzenlendi.

O günlerde, İstanbul 1 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi Kıdemli Hâkimi olan ve kendi vicdanı, hukuk mantığı, yasa ve yargılama anlayışı doğrultusunda hareket etmeye çalışan Remzi Şirin, yeni düzenlemelerle kendi tutumu arasındaki çatışmayı ve sonucunu şöyle anlatıyor:

"84 sanıklı İrfan Solmazer ve arkadaşları hakkındaki bir davaya bakıyorduk ve aynı davanın da duruşma hâkimiydim. Bu davada askerler vardı, siviller vardı. Mukbil Özyörük vardı, İrfan Solmazer vardı, kurmay albaylar, teğmenler, denizciler vardı sanık olarak. Bunların 46 tanesinin idamı isteniyordu. Bir sene boyunca süren duruşmalar sonunda idamlık bir suç görmedik. Mahkeme başkanı olan generalin muhalefetiyle, 71 sanığa, ekseriyetle beraat kararı verildi. 13 sanık hakkında idam kararı yine yoktur. Muhtelif cezalar verildi. Dosya, Sıkıyönetim Komutanlığınca temyiz edildi. Temyiz mahkemesi bu 84 sanık hakkındaki 71 beraatın tümünü onayladı. Bu 13 sanığın bir kısmı mahkûm oldu, bir kısmı da Cumhuriyetin ellinci yıldönümü nedeniyle çıkarılan af kanunundan istifade etti. O duruşmalarda idamları istenen o deniz subayları vardı. 'Bunlar örgüttür' deniyordu. Savarona ile yurtdışına gitmişler, bunların örgüt olduğuna tabur komutanları, alay komutanları, bölük komutanları, okul komutanları kanaat getirmiş. Bunlar da 146/1'den yargılanıyordu. Bunların ayrı ayrı tabur komutanlarını, bölük komutanlarını, diğer komutanlarını dinledik. 'Bunların örgüt kurduğunu

nasıl anladınız?' diye sorduğumda, 'Efendim, gittiğimiz yerlerde herkes bütçesine göre bir şey alıyordu, fakat bu teğmenler var ya, üsteğmenler hiçbir şey almadılar' dediler. 'Bunlarda bir örgüt havası vardı.' Binbaşısı, yüzbaşısı, albayı böyle konuşuyor. Aslan gibi bir sanık teğmenim kalktı dedi ki, 'albayım, albayım, Türk subayı kaçakçılık yapmayacağı için bir şey almadım' dedi. Birisi, yine bir teğmen, Ada'da, Moda'da Muhsin'in gazinosunda gizli toplantılar yaptığı iddia ediliyor; kalktı dedi ki 'albayım ben o tarihlerde Biga Lisesi Fen şubesindeydim. Ben şu tarihte Deniz Harp Okulu'nun imtihanını kazandım ve şu tarihten itibaren Ada'dayım. Benim Muhsin'in kahvesinden, Ada'dan, Moda'dan haberim yok.' Yazdık sorduk, hakikatten Biga Lisesi'nden gelen cevapta, o tarihlerde Biga Lisesi'nde öğrenci olduğu anlaşıldı. 'Örgüte silah yardımı yaptı' dedikleri bir üsteğmen, Jandarma Genel Komutanlığı'ndan mükâfaat almış bir üsteğmendi. Dedik, 'ver dosyana koyalım, lehinde delil olur.' Dedi ki, 'albayım, sizin eliniz uzundur, siz istediğiniz yerden getirtirsiniz. Bana evlatlarım vatan haini dediği zaman ben de kendimi bu belgeyle müdafaa edeceğim. Bu bende kalsın.' Jandarma Genel Komutanlığı'na yazdık, belgeler geldi, dosyalarına koyduk.

Yalnız, o beraat kararlarını tevhim ettiğim zaman, evvelce kıtalardan tanıdığım Vedat Özbalcı diye bir MİT mensubu vardı, bu evvelce Gümüşpala'nın da emir subayıydı. Dosyalar koltuğumda mahkemeye gidiyorum bana diyor ki 'Şirin albayım, kaç tane sallandıracaksınız?' Kızdım, dedim ki 'kelle başına mı kıdem veriyorsunuz? Bu bir hâkime sorulacak sual mi?' Gittik. Tabii mahkeme kararını tevhim etti. Mahkeme salonu yıkılıyordu 'adalet, adalet' diye. Analar, babalar, kardeşler sevinç içinde ağlıyordu. Fakat bu sevinç karşısında yukarıda bizim Sıkıyönetim Komutanı'na kriz gelmişti. Doktorlar koştu, bu albay delirdi mi ne yaptı? diye.

Bu 84 sanıklı davanın 71'i beraat edince ve idam kararları verilmeyince, kararı yazdırmakta dahi güçlük çektik. Bize ne teksir makinesi verdiler, ne kağıt verdiler, ne karbon kağıdı verdiler. Sağdan soldan topladığımız kağıtlarla gerekçeli kararlarımızı yazdık. Yani kağıt, kırtasiye bulmakta dahi bize müşkilat çıkarttılar.

Bu duruşmaların devam ettiği sırada Fenerbahçe kampında bir kokteyl vardı. Hâkimler, savcılar, o bölgedeki komutanlar, Sıkıyönetim Komutanı Faik Türün de dahil, orada idik ve bana Sıkıyönetim Komutanı, diğer komutanların da önünde, 'Şirin ile yakında kılıçları birbirimize çekeceğiz' dedi. Çünkü işte tahliyeler vardı, istedikleri kararı alamıyorlardı. Bizce hukukta emir hâkimiyeti olmaz. Ancak, vicdan makamının hâkimiyetini düşünüyorduk. Dedim ki, 'komutanım, biz Erzurum'dan buraya kılıçla, silahla değil, kanunla geldik. Elimizden geldiği kadar Türkiye Cumhuriyeti'nin kanunlarını tatbik ediyoruz'. Bunun üzerine yumuşamış göründü; 'Şirin Şirin, sakın alınma ben şaka yapıyorum' dedi. 'Sizinki şakaysa, benimki de şaka' dedim.

Bu sanıklar hakkında, Genelkurmay'dan ve Milli Savunma Bakanlığı'ndan '146/1 tatbik edilecek' diye emir geldi. O emri benden çok isteyenler oldu fakat ben bulamamıştım. Veli Yılmaz bey isteyince, o emri tekrar aradım ve Genelkurmay Başkanlığı'nın '146 tatbik edilecek' şeklindeki emrini bulup arkadaşa verdim.

—Yani sıkıyönetim mahkemelerindeki yargılamalarda, yasaların, hukukun öngördüğünden daha çok siyasi iradenin isteği mi hâkim kılınmak isteniyordu?

—Siyasi iradenin isteği hâkimdi. Ve devletin kanunları değil, devleti belli istikametlere çekmek isteyen belli kişilerin emirleri uygulanıyordu.

—Siz aynı zamanda, İstanbul'daki THKO davasında da yargıçtınız. 146. madde dışında bir prosedür izlediniz.

—Orada da biz idam vermedik. Şimdi o bizim dosyada vardır, bu 12 Mart'tan önce Türk Ceza Kanunu'nun bazı maddelerinin değiştirilmesi, bazı maddelerine fıkralar eklenmesi hakkında kanun teklifi getirilmişti. Büyük Millet Meclisi'ndeki konuşmalarda, Adalet Bakanlığı gerekçesinde, komisyon raporlarında, bugüne kadar 26 defa değiştirilen Türk Ceza Kanunu'nun muhtelif maddelerinin yeniden değiştirilmesi ve birçok maddelerine yeni fıkralar eklenmesi isteniyordu. Hatta gerekçeleri de, 'son zamanlarda işgaller, şuraya buraya bomba atmalar hakkında Türk Ceza Kanunu'nun

bazı maddelerinin değiştirilmesine, bazı maddelerine de yeni fıkralar eklenmesine lüzum hasıl olmuştur' gibi şeyler vardı. Biz gerekçeli kararda Büyük Millet Meclisi zabıtlarını, Senato zabıtlarını aynen aldık. 'Eğer bu fiiller Türk Ceza Kanunu'nun 146. maddesine girmiş olsaydı, Büyük Millet Meclisi bu maddeleri değiştirmeyi ve fıkralar eklemeyi lüzumlu görmezdi' dedik.

'Albay Şirin, bu çocuklara idam kararı vermez' diye şaiyalar dolaşıyordu. Hâkimler, savcılar arasında da epey görüş ayrılığı vardı. Onlar başka türlü düşünüyordu, biz başka türlü düşünüyorduk. Neden, diye sordukları zaman Naci diye bir binbaşı –trafik kazasında öldü–, 'Şirin Albayım saz çalanlara kati suretle idam vermez. Bir yanık hava söylesin bir tanesi, kesinlikle beraat ettirir, suçu ne olursa olsun' dermiş sağda solda. Hakikaten, benim de saza çok merakım vardı. Ama ben vicdanen ve kanunen uygun olan nedir diye düşünürüm, ona göre karar veririm. 146/1 maddesinin uygulanmasını, kamu vicdanıyla ve kendi vicdanımızla bağdaştıramadık ve bakmış olduğumuz davalarda idam kararı vermedik ve nihayet mahkememiz lağvedildi. Uğur Mumcu'nun da birçok kitaplarında geçer. Hepimizi dağıttılar. Sonuçta soluğu Erzurum'da aldık.

—Öte yandan öyle sıkıyönetim mahkemesi başkanları vardı ki siyasi karar verdiklerinin bilincindeydiler.

—Şimdi, bir yandan, mahkeme başkanı olan generaller, 'Şirin albayım sana uyacağız, şu 30 Ağustos'u geçelim, n'olur bizi kırma' diyorlardı bana. Diğer yandan ben, her gün duruşma salonuna gelen anaların, babaların, kardeşlerin, çocukların durumunu görüyorum. 'Geç kalan adalet adaletsizliktir komutanım. Bunu daha fazla uzatmayalım, kararımızı verelim' diyorum. 'Yok, şu 30 Ağustos'u geçirelim' diye ısrar ediyorlar. Ben de artık, burama geldi; 'Komutanım, Yükselen köyünden Muharrem çavuşun oğlu Remzi Şirin'im. İşte kıdemli albay oldum. Başka bir rütbede de gözüm yoktur. Benim için mühim olan adalettir. Siz muhalif kalın, biz istediğimiz kararı veririz' dedim. Ama neticede komutanlar memnun olmadı, ancak anneler, babalar, sanıklar sevinçle tahliye oldular, beraat ettiler.

Erzurum'dan sonra Konya 2. Ordu Adli Müşavirliği'ne tayin ettiler. Dört sene kadar da orada adli müşavirlik yaptım. Bir gün Konya'da gezerken yağız bir delikanlı yanıma yanaştı. 'Albayım sizin adınız Remzi Şirin mi?' dedi. 'Evet' dedim. 'Deniz Gezmiş ve arkadaşları Ankara bölgesi değil de İstanbul bölgesinde yakalanmış olsalardı, sizin mahkemede yargılanacaklar sonunda idam edilmeyeceklerdi diye halk arasında bir konuşma var. Bu doğru mu?' dedi. Ben dedim ki 'Biz şimdiye kadar kimseyi asmadık, asılacak bir fiil görmedik. Herhalde söylenenler doğrudur' dedim. Halen bugün de olsa aynı kararı veririm, içimde zerre kadar pişmanlık yoktur. O delikanlıların, o yürekli insanların kılına dahi kıyamam ben şahsen. Deniz Gezmiş'in duruşmasında bulunmadık, yani bizim bölgeye düşmedi. O çocuk, dört tane Amerikan Coni'sini kaçırmış, ne yapmış? Birasını içirmiş, köftesini yedirmiş bırakmış, ondan sonra idam! İş mi bu yani? Çolakoğlu diye bir albay arkadaş vardı. İdamdan sonra Kolordu'da nöbetçi amiri. İdamlardan sonra babası, oğlunun eşyalarını almaya gelmiş komutanlığa, Şeref Çolakoğlu'ndan dinledim. Yani insanın kendini tutması imkânsız. O baba, oğlunun gömleklerini, eşyalarını bağrına basa basa ağlıyor... İş mi bu şimdi?

Allah bu millete bir daha göstermesin. Adaletten kanundan kimseyi ayırmasın. Ben o çocukların hiçbir zaman idamlık bir fiillerini görmedim. Bugün de görmüyorum."

Genel durum, Remzi Şirin'in anlattığı gibiydi: Ama Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının yargılandığı Ankara 1 Numaralı Askeri Mahkemesi'nde, daha özel, daha etkili bir denetim ve emir-komuta ilişkisi kurulmuş; mahkeme, savcı yargıç kadrosuyla da, işleyiş süreçleriyle de, tümüyle idam cezası vermeye göre hazırlanmıştı.

Cemil Gezmiş, mahkemenin bileşimini ve tutumunu şöyle anlatıyor:

"Anlatacağım şeylerin mahkemeler ve sonrası olarak bir bütün halinde anlaşılması lazım. Çünkü mahkemeler ve sonrası arasında bir bağlantı var. Mahkemelerin seyri ayrı bir konu.

Çocuklar yakalandılar, gittiler Kayseri'ye. Kayseri'den Anka-

ra'ya. Ankara'da mahkemeler başladı. Duruşmalar başladı, pek umutlu olmamakla beraber, yine de bir yerde hukukun işleyeceğine inancımız vardı. Vaktaki ilk duruşmanın kapısından içeriye girinceye kadar. İlk duruşmada mahkemenin kapısında birisinin kafasını yardılar. Metin'in. Ve usûlen mahkeme başkanı 'Mahkemeye itimadınız var mı?' diye sorduğu zaman çocukların verdiği cevaplar şuydu: 'Kapısında dipçikle kafa yarılan bir mahkemenin adaletine elbette itimat edilmez'. O zaman mahkemenin rengi zaten belli olmuştu. Şimdi biz Hıdır (İnan) beyle ilk defa Mamak'ta karşılaştık. Mamak'ta o zaman cumartesi günleri görüş günüydü. Biz her cuma akşamı buradan beraber binerdik otobüse, cumartesi günü oraya varırdık. Sonra görüşe giderdik, akşam otobüsüyle de geri dönerdik. 24 saat uykusuz olarak. Bu böyle bir sene devam etti. Tabii o Mamak'taki mücadelelerimiz, şunlar bunlar da ayrı. Dediğim gibi pek umudumuz olmamakla beraber, hukuk kurallarının hiç olmazsa işleyeceğine inancımız az çok vardı. Duruşma safhasında çocuklardan bir tanesi iddianameyi eleştirirken, savcılara biraz yüklendi. O sırada savcı kürsüsünde oturan birisi, savcı yardımcısı, söz aldı başkandan ve sert bir biçimde çocukları tehdit etmeye başladı arada şöyle bir laf sarfetti: 'Siz bu konuşmalarınızla başınızı ipe uzatıyorsunuz.' 'Ben Türkiye'de milliyetçi ve toplumcu bir adamım' dedi. Bu sözlere avukatlardan rahmetli Muvaffak Şeref, itiraz etti başkana: 'Sayın başkan, evvela savcının çocuklara bu şekilde hitap edip de onların maneviyatlarını kırmalarına gerek yok. Maneviyatları kırıyor, boynunuzu ipe uzatıyorsunuz ne demek. Kararı o mu verecek, siz mi vereceksiniz?' dedi. İkincisi, savcı yardımcısının söylediği 'ben milliyetçi ve toplumcu bir adamım' lafı. 'Nasyonal Sosyalistin Türkçesidir bu' dedi. Yani bu adam ben NAZİ'yim demek istiyor. Lütfen bunu zapta geçin.' dedi. Fakat başkan bu isteği yerine getirmedi ve zapta geçirmedi. Mahkemeler her defasında böyle cereyan etti. Aslında başkan ve duruşma yargıcı kendilerini gayet soğukkanlı frenleyerek duruşmayı yönetiyorlardı. Arada sırada savcının bu çıkışları dışında mahkemede böyle şeyler olmadı. Ama kararlılıklarını da belli etmişlerdi zaten. Yani siz ne söylerseniz söyleyin, biz kararımızı vereceğiz."

Bu durum karşısında, Halit Çelenk, görünüşte geçerli olan yasalarla, düzenin geçerli ve etkili mantığı arasındaki çelişkiyi, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının savunulmasında bir çıkış yolu olarak kullanmak ister. Yazılı yasalara dayanarak, uygulamada geçerli olan dayatmayı kırmayı dener.

"Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan, Yusuf Aslan ve arkadaşları davasında eylemler, Ceza Yasasının 146/1 maddesine göre değerlendirildi ve askeri savcı, iddianamesinde bu maddenin kullanılmasını istedi. İnancıma göre, bu eylemlere 146. madde uygulanmazdı. Bilindiği gibi bir suçun gerçekleşmesi için, birtakım öğelerin oluşması lazım. Bir defa, o suçu işlemek kastınız olacak. Bu kast olmayınca suç ortadan kalkar. Bu gençler ise, ta başından bu yana 1961 Anayasası'nın, tastamam uygulanmasını, anayasadaki hak ve özgürlüklerin korunmasını ve '61 Anayasası'nın kaldırılmamasını, değiştirilmemesini savunuyorlardı. Eylemlerinde, bildirilerinde, hatta soruşturma safhasında verdikleri ifadelerde, daima bunu belirtmişlerdi. Oysa mahkeme, onlar hakkında 146. maddeyi uygularken anayasayı ortadan kaldırmaya teşebbüs etmek öğesini kabul etti. Bir yandan siz, anayasa uygulansın, anayasanın getirdiği hak ve özgürlükler korunsun diyorsunuz, öbür taraftan mahkeme diyor ki, siz bu anayasayı ortadan kaldırmaya teşebbüs ettiniz. Bu açık bir çelişkidir. Bir defa ortada inancıma göre kasıt unsuru yoktur. Bunun yanında en önemlisi, elverişli vasıta unsuru yoktu. Şu anlamda: Bir suçu işlemek için, özellikle 146. maddede tarif edilen suçu işlemek için, elverişli araçların sahibi olmanız lazım. Suç, eğer anayasal düzeni ortadan kaldırmaya teşebbüs ise, sizin elinizdeki silahların Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kolluk kuvvetlerinin, jandarma dahil, bütün güçlerini yenik düşürecek bir güçte olması, en azından onları zor bir duruma sokacak bir düzeyde silah ve strateji gücünü taşıması gerekir. Oysa şimdi 25, 50, 100 veya 200 genç tasavvur edelim; ellerinde makinalı tabancaları da olsun. Bu insanların, Türk Silahlı Kuvvetleri'yle bir mücadeleye girişmesi, onları yenik düşürmesi, ya da en azından onları zor duruma sokması imkânsızdı. Bunu bir mantıkla da çözmek mümkün. Hele hukuk mantığıyla çözmek çok daha kolaydır. Bu elverişli vasıta öğesi de ortada oluşmadığı için, bu

olayda 146. maddenin uygulanamayacağı inancındayım. Burada bir örnek vermek istiyorum; 12 Mart döneminde İstanbul 1 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi'nde yine genç arkadaşlar, 146. maddeden yargılanıyorlardı. Remzi Şirin adındaki bir hâkimin, duruşma hâkimi olduğu bir heyet bakıyordu davaya. O mahkeme dedi ki, 'burada 146. madde uygulanamaz çünkü Türkiye Cumhuriyeti, Kuveyt Emirliği değildir ki böyle 50, 100 tane tabancalı insan tarafından düzeni değiştirilebilsin, anayasal düzen ortadan kaldırılabilsin, iktidar devrilebilsin.' Beraat kararı verdi. Ama bu, o zamanki iktidarların politikasına ters düşen bir karardı. Ve bu mahkemeyi Milli Savunma Bakanlığı lağvetti. Hâkimlerini sürdü, emekliye ayırdı. Daha sonra da 146. madde, bu olaylara hukuka aykırı, yürürlükteki yasalara dahi aykırı olarak uygulanmaya devam etti.

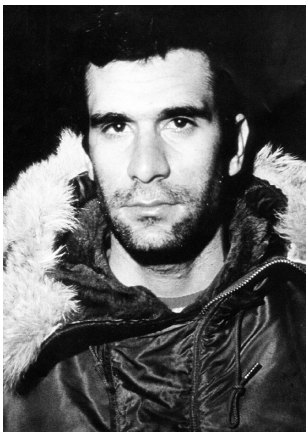
İnancıma göre, gerek Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan, Hüseyin İnan haklarındaki ölüm cezası gerekse daha sonra 12 Eylül döneminde benzer örgüt yöneticileri veya mensupları hakkında yine 146. maddeye göre verilen kararlar, tamamen hukuk dışıdır, yasadışıdır, adaletsizdir, haksızdır. Bu yanlış uygulama, bu adaletsizlik günümüze kadar sürmüştür.

Bir noktayı eklemek istiyorum; bunu bu genç arkadaşlar da biliyorlardı. Hüseyin İnan, duruşmada bir gün, ortak savunmanın toprak reformu ile ilgili bölümünü okuyordu. Bu bölümü okurken bir aralık durdu, hiç unutmuyorum, elindeki notları masanın üstüne bıraktı, heyete baktı: 'Biz de biliyoruz' dedi, 'yirmi beş, otuz silahlı insanın bu düzeni ortadan kaldıramayacağını, ama bizim amacımız insanlara bir örnek oluşturmak, bir meşale yakmak, onlara yol göstermek, onları uyarmak ve bilinçlendirmekti. Bunun için de kendimizi feda ediyoruz.' Yani, hem mahkeme heyeti bunu biliyordu, hem de genç arkadaşlarımız. Biz de biliyorduk. Bütün hukukçular da bunu biliyorlardı, ama karar hukuki değil de siyasi olunca, elbette ki bu kararlar verilebildi.

Ve Deniz olsun, Yusuf olsun, Hüseyin ve diğer arkadaşlar onlar böyle bir kasıtları olmadığını savundular, söylediler. Yani anayasal düzeni ortadan kaldırmak gibi amaçları olmadığını söylediler.

Bunun yanında ayrıca Türkiye'nin sorunlarını dile getirdiler. Ve cezaevi koşullarında, kitaplıkların bulunmadığı, istedikleri kaynakları inceleyemeyecek durumda bulundukları bir ortamda, Türkiye'nin toprak sorununu, emperyalizmin durumunu, faşizmin durumunu ve Türkiye'deki ekonomik planda, sosyal planda eğitimsel plandaki aksaklıkları, bu alandaki tüm çelişkileri, haksızlıkları ayrı ayrı bölümler halinde savunmalarında ortaya koydular. Ve dediler ki: Bütün bunların düzeltilmesi '61 Anayasası'nın gereğidir. Ama bunlar yapılmamaktadır. Biz bunları düzeltmek için yola çıktık. Bu reformların yapılması, anayasanın emrettiği reformların gerçekleştirilmesi ve Türkiye'de hakça bir düzenin kurulması için mücadele verdik. Ve böyle bir mücadele, 146. maddenin uygulanabileceği bir suç olamaz dediler. Özeti bu; ama, tabii bunun birçok ayrıntıları vardır.

Ortaklaşa hazırladıkları savunmayı sırayla okuyorlardı. Sıra Deniz'e gelmişti. Deniz, Lozan Antlaşması'ndan bahsediyordu. Lozan Antlaşması'ndan bahsederken şöyle bir alıntı yaparak düşüncelerini açıkladı: 'Antlaşmaya karşı tepki o kadar büyüktü ki, antlaşma metni Amerikan Senatosu'na 1 yıl sonra getirilebildi. 18 Ocak 1927 tarihinde Amerikalı senatör Upshow, şöyle diyordu; ve metinden okuyor: 'Antlaşma, Timurlenk kadar hunhar, Müthiş İvan kadar sefil ve kafatasları piramiti üzerine oturan Cengizhan kadar kepaze olan bir diktatörün, zekice yürüttüğü bir politikanın toplamıdır. Bu canavar, savaştan bıkmış bir dünyaya, bütün uygar uluslara onursuzluk getiren bir diplomatik manevrayla, Antlaşmayı kabul ettirebilmiştir.' Bu sözler, Amerikan senatörü Upshow'un sözleriydi ve bu sözlerde adı geçen kişi de emperyalizme karşı kurtuluş savaşını yürüten ve bunun öncülüğünü yapan Mustafa Kemal idi.' Deniz, bunu açıkladıktan sonra mahkemeye bakarak şöyle dedi: 'İşte tam kaçırılacak bir

Amerikalı.' Mahkeme heyetinde, Başkan Ali Elverdi, davanın başından sonuna kadar hiç gülmemişti, ve Deniz 'İşte tam kaçırılacak bir Amerikalı' deyince ilk defa sırıttı.

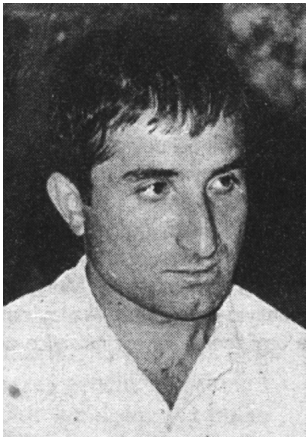
Şu anda Deniz'in bir sözünü anımsıyorum; artık, dava hükme bağlanmıştı, ölüm cezası verilmişti mahkemece, yasa yollarına baş vuruyorduk. Yargıtay'a başvuruyoruz, temyize gidiyoruz. Temyiz edilmeyince tashih-i karar yoluna gidiyoruz. Hukuksal mücadelemizi sürdürüyoruz. O aşamadaydık. Bir gün cezaevine gittim, Deniz'i, Yusuf'u ve Hüseyin'i çağırdım. Konuşuyoruz kendileriyle ve dışarıdaki çalışmaları anlatıyoruz. Deniz, dinledi gayet böyle saygılı, efendice ve 'abi' dedi 'faşizmin eline bir kere düşmeyeceksin' dedi. Ve gerçekten çok haklıydı. Faşizmin eline düşmeyeceksin. Adeta bu sözleriye o dönemin tanımını yaptı, ve bu sözler o dönemin simgesi oldu."

BİR İMZA VERİN...

Bir yanda mahkemelerde, eşi görülmemiş bir "hukuk mücadelesi" sürdürülürken, diğer yanda, "kamu vicdanı"nı dile getiren bir kampanya da sürdürülüyordu. Deniz ve arkadaşlarının asılarak idam edilecek olması, bu tehlikenin gitgide yaklaşması, geniş bir heyecan ve tepki dalgası yaratıyordu. Türkiye'nin önde gelen aydınları, bir imza kampanyası başlatmışlar, engellere karşın büyük bir yaygınlıkla bu kampanyayı yürütüyorlardı.

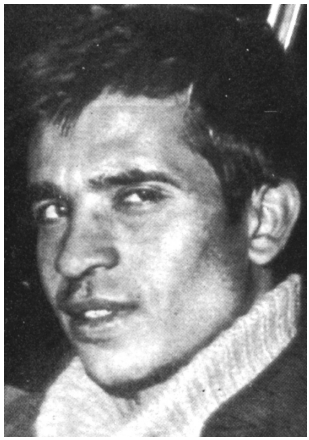
Onat Kutlar, kampanyanın yürütülmesinde aktif rol oynayanlardan birisiydi:

"İdamları önleyebilseydik, herhalde çok daha mutlu olurduk. Ama bu amaca ulaşamamasına rağmen, eylemimizin o sırada önemli bir demokratik hareket olduğuna inanıyorum. Hem demokratik, hem de insancıl bir hareket. Kamu vicdanında asla mahkûm olmamış olan bu genç insanların ölüm cezasına çarptırılmaları, çoğu insanın vicdanında ve düşüncesinde, çok derin bir yara açtı. Ve buna evet dememek, buna razı olmamak, buna sessiz kalmamak için insanlar çok doğal bir biçimde bir araya geldiler. Bu o kadar

doğal bir bir araya gelişti ki, ondan sonraki yıllarda da kendi varlığını isimsiz bir şekilde korudu. Şunu söylemek istiyorum, ne zaman Türkiye'de baskı, özgürlüklere karşı bir tavır, faşist bir rejim söz konusu olsa, bu insanlar gene bir yolunu bulup bir araya gelmenin çarelerini aradılar. Başta tabii büyük romancımız Yaşar Kemal olmak üzere, Erdal Öz, Murat Belge, Gencay Gürsoy ve daha birçok arkadaşımız, şimdi isimlerini tek tek sayamıyorum, çünkü biraz daha genişletirsem orada çok emeği geçmiş olan, çok çaba göstermiş olan ve isimlerini sayamadığım için en azından rahatsız olacağım çok sayıda insan var. Bu, başlangıçta tabii Deniz Gezmiş'lerin idamını önlemek için girişilmiş bir hareketti. Fakat sonunda o sıradaki yönetimin, dönemin rejiminin başka birtakım gençleri de öldürmeye hazır olduğu ve zaman zaman da bunu yaptığını görünce, çalışmaları, daha genel bir idam cezasına karşı kampanyaya dönüştürmek gerekti. Ama tabii birinci hedef, Deniz Gezmiş'lerin idamını önlemekti. Bunun için, başlangıçta küçük bir komite olarak başlayan olay, giderek genişledi ve İstanbul'da, Ankara'da, başka kentlerde, o sırada toplumda sözü geçen çok önemli insanlara, düşünürlere, yazarlara, siyasi kişilere toplum önderlerine, bilim adamlarına başvuruldu.

Örneğin, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'na gittiğimiz zaman o sıralarda, artık, 80 yaşını geçmiş olan bu yazar, bizi çok genç bir zihinle karşıladı. Ve böyle bir yazardan umulmayacak bir heyecanla ve dikkatle bize katıldı. Orada bir başka ilginç konuşma Necdet Uğur'la aramızda geçti. Yaşar Kemal, ben, Erdal Öz, başka bir iki arkadaşla Necdet Uğur'a gittiğimiz zaman bir ara dedik ki, 'acaba bir de, sırf insani nedenlerle böyle bir konuya ilgi gösterip göstermeyeceğini sormak üzere Cevdet Sunay'a çıksak mı, Çankaya'ya?' dedik. Gülümsedi Necdet Uğur, dedi ki, 'maalesef, o yükseklikteki yerlerde insani rüzgârlar yoktur. Orada sadece kaç top, kaç tank,

kaç asker var, bunlar konuşulur. Orada söz konusu olan yegâne şey, güçtür ve başka hiçbir şey değildir.' Dolayısıyla orada böyle bir insani temasın bile mümkün olamayacağını bize anlattı. Bence, çok doğru bir teşhisti bu. Kurtuluş Savaşı komutanlarından, Atatürk'ün çok yakın arkadaşı Fahrettin Altay'a gidildi ve olumlu cevap alındı ondan. Evet, bildirimizi imzaladı. Bu da tabii çok ilginç şeylerden biriydi. Tabii imzalayacağını tahmin ettiğimiz, fakat çok çeşitli gerekçelerle bundan kaçan insanların varlığından da söz etmeliyim. Bu da bizim için acı bir tecrübeydi. Bazı profesörler, bilim adamları, hatta bunların içinde hukukçular vardı, kamu bilimcileri, siyasal bilimciler vardı, tahmin ediyorduk ki en azından demokratik bir düşünceye sahip olan bu insanlar buna derhal katılırlar. Fakat belli durumlarda, belli konumlarda olan insanların, o yerlerin insanları olmadığını da bu arada gördük. Büyük bir korkuyla karşıladılar bizi. Hatta kendilerine gelmiş olduğumuzun duyulmasını bile istemediler. Böyle durumlar oldu.

İmzalar 20 bine ulaştığında, bir küçük heyet yaparak İsmet Paşa'yla konuşmaya gittik. Ve Meclis'in asansöründen çıkarken İsmet İnönü'yle kimin konuşması gerektiğini kendi aramızda tartıştık. Sonunda bu görevi bana verdiler. Peki dedim. Bir İstanbul senatörü, Fikret Gündoğan olabilir (eğer ismini yanlış hatırlamıyorsam) o bizi İsmet İnönü'nün yanına götürdü. İsmet İnönü'nün yanına oturttular. Ben tam konuşmaya başlamıştım ki, İsmet Paşa döndü oradakilere: 'Bu çocuğu kim buraya oturttu? Geç şu tarafıma evladım' dedi. Meğer, o duymayan kulağının tarafına oturmuşum, bu yüzden ne söylediğimi anlamıyormuş. İsmet İnönü'ye anlattık bütün bunları. Tabii bir politikacı tavrıyla, bu konuda gereken her şeyin yapılacağını söyledi. Ama bunu, İsmet İnönü gibi tarihi bir şahıs söylediği için, biz bunun olabileceğine bir an inandık. Bize güven verdi o konuşma.

Ama sonra meclisteki tartışmalar, komisyon tartışmaları, meclis tartışmaları sırasında gördüğümüz eğilimler ve özellikle, o zamanki meclisin ve senatonun üyelerinin adeta idam cezalarının gerçekleşmesi için gösterdikleri inanılmaz acelecilik, bir an önce bu işi bitirmek isteği, bizi büyük bir karamsarlığa soktu.

O zamanlar ANKA Ajansı'nın merkezi Ankara'daydı. Şimdi Gökdelen denilen yerdeydi. Ve orada küçük bir 'harekât merkezi' gibi bir şey kurduk. Aşağı yukarı bütün haberler oraya geliyor, çeşitli insanlarla temaslar kuruluyor. Son gün meclisin bu konuda karar vermesi ve hatta çocukların babalarının müracaatı sonucunda meclisin affı söz konusu. Saat 05.00'a kadar bu işin gerçekleştirilmesi lazım. Müthiş bir gerilim içindeydik. Tahmin edebileceğiniz birçok insan o merkezdeydi. Aralarında Mümtaz Soysal'ın da bulunduğu birçok insan. Ve sürekli temas halindeydik. Cemil Bey, Hıdır amca, Beşir amca üçü de oradaydılar. Ve beklediler, beklediler haber gelmedi. Bunlar, 'Biz biraz dolaşalım' dediler. Dayanamıyorlardı o gerilime. Dışarı çıktılar. Tam dışarı çıktıkları sırada komisyondan bir haber geldi. 'Şimdi yeniden başvururlarsa gündeme alınacak' diye. Ve mesela diyelim ki, 1 saat içerisinde. Tabii ordan ben deli gibi çıktım, ne tarafa gittiklerini de bilmiyorum, Kızılay'da koşmaya başladım. Koşarken şöyle bir yüz metre kadar ilerde gördüm onları. Beşir amca diye bağırdım. Ve birdenbire o üç adamın ayaklarının yerden kesilip sıçradıklarını gördüm. Müthiş bir olaydı o benim için. Yani nasıl bir haber bekliyorlar ki, o yaşlı başlı adamlar neredeyse iki metre havaya sıçradılar. Neyse gittiler tabii. O son dakikanın bütün müracaatlarını yaptılar ama, bir işe yaramadı. O karar, öylece bildiğiniz gibi çıktı. Ama o yıllar içinde bile daha henüz olgunlaşmamış bir demokratik ortamda kısa bir süre içinde 20 bin imzanın toplanmış olması önemli bir olaydı. Sanıyorum ki, insan hakları bakımından, idam cezalarının kaldırılması bakımından özellikle siyasi idamlara karşı hareket bakımından bana kalırsa elde edilmiş bir kazanım, bir mesafe oldu. Eğer bugün Türkiye'de, idam cezalarının kalkması için ciddi bir toplumsal hareket olursa, onun geçmişteki bu hareketler üzerine bina edileceğini unutmamak lazım. Çünkü o günlerde imza vermiş insanlar, bugün de gene aynı harekete katılırlar. Deniz Gezmiş'ler bu

anlamda Türkiye'deki sivil toplum, idam cezalarına karşı tavır, insan hakları gibi konularda da zeminin oluşmasına, kendi hareketleri ve ölümleriyle yardım etmiş oldular.

Nitekim, 12 Eylül sonrasında 'Aydınlar Dilekçesi' adı verilen ve aslında hepimizi mahkeme önlerine çıkaran, herhangi bir sonuç alınamamasına rağmen, Türkiye'de demokratların sesini bir ölçüde de olsa, dünya kamuoyuna duyurmayı başaran hareketin arkasında da bu olay vardı."

Kampanyayı başlatan ve yürütenlerden biri de Erdal Öz'dü:

"Siyasi suçlardan verilecek idam cezalarının uygulanmaması ve yasalarımızdan kaldırılması amacıyla Türkiye ölçüsünde büyük bir imza kampanyası başlattık. İstanbul'da değişik kesimler bunu başlattı; Ankara'da benim Sergi Kitabevi, bütün bu imzaların toplandığı, İstanbul hariç, bir merkezdi. Çok insan imza vermeye geliyordu. Ayrıca o insanlar, bu dilekçeyi çoğaltıp, çevrelerinde de imzaya açıyorlardı. Sonra bir gün, hiç unutmam, İstanbul'da toplanan yedi bin imzayı Yaşar Kemal ile Onat Kutlar getirmişti. Onlar İstanbul grubunda görevliydiler. Biz İsmet Paşa'ya bu imzaları götürmek ve konuşmak için randevu aldık. Önce Necdet Uğur'a gittik. Meclis Başkan Vekili'ydi. Sonra İsmet Paşa'ya gidildi. Sanırım 20-22 bin falan imza vardı. Ve bu imzaların toplanmasında, solcu olarak bilinen kimselerden imza almamaya dikkat etmiştik. Öylesi çok çok daha kolay bir şeydi. Tam tersine, kamuoyu üzerinde belli bir etkisi olan ama solcu olmayan demokrat kişilere yöneldik. Senatörler, milletvekilleri vardı örneğin, çok profesör vardı, doçentler, avukatlar, asistanlar her kesimden insan vardı. Sonra, biliyorsunuz, Altan Öymen'le ben Ankara'da Gazeteciler Cemiyeti'nde büyük bir basın toplantısı yaparak bu imzaları açıkladık. Çok insan vardı o gün. Ben onların fotokopilerini çıkartmıştım. Bu imzalar, dilekçeyle beraber Cumhurbaşkanı'na, Başbakan'a, Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na, Senato Başkanlığı'na, İçişleri Bakanlığı'na götürüldü ve teslim edildi. Ama ne yazık ki, bütün bu çabalar sonuç vermedi. Arkadaşlar asılmaktan kurtulamadı. Onlar asıldıktan 7-8 gün sonra, Altan Öymen ile ben uçak kaçırma suçuyla alındık. Bütün öfke imza olayına idi. Çünkü Altan

Öymen o zaman Akşam Gazetesi'nin Ankara şefiydi. Ve imzalar toplandıkça manşetten başlık atarak imzaları açıklıyordu. Ama, basın toplantısı çıldırtan bir olay oldu. Kurulu düzeni yıkmaya çalışmaktan epey yattık. Ama ben çok memnunum. Her yatışımdan da çok memnunum. Bir kere, bazılarını tanımadığım, bu güzel insanları yakından tanımış oldum."

...YA DA SİLAHIN KABZASINI TUTUN!

Deniz'lerin idamını engellemek için başvurulan yollar yalnızca bu türden etkinlikleri kapsamıyordu. Olaya, şiddet aracılığıyla müdahale etmek isteyenler de vardı. Bu arada, Türk Hava Yolları'na ait bir uçak, Bulgaristan'a kaçırıldı. Eylem başarısızlıkla sonuçlandı ve uçağı kaçıranlar, Bulgar makamlarına teslim oldular. Hıdır İnan, olayın etkisini ve kendileri üzerinde yarattığı beklentileri şöyle anlatıyor:

"Karar, Askeri Yargıtay'dan çıktı, meclise gitti, oylandı, onaylandı, cumhurbaşkanının onayına gitmeden önce, bir uçak kaçırma olayı oldu. Bulgaristan'a bir uçak kaçırıldı. O ara Bakanlar Kurulu devamlı toplantı halinde. Uçağın serbest bırakılması için, Bulgar Hükümeti ile irtibat halinde. Biz uçak kaçırılmadan önce, o haftanın içinde, bu infaz olacak diye bekliyoruz. Uçak kaçırılınca da umuda kapılmadık. Biliyoruz ki, uçak bırakılsa da, bırakılmasa da bu infazı yaparlar. Ve nitekim, hiç kimsenin burnu kanamadan uçağı bıraktılar. O zaman edindiğimiz intibaya göre, Bulgaristan, Türk Hükümeti'nden söz almış, 'biz bu üç idamlığı müebbete çevirirız' diye söz vermişler. 'Uçağa bir zarar verilmeden işi bitirin' diye anlaşma yapmışlar. Onun da sonucu malûm."

Ne var ki, bu, yurtiçinde ağır saldırıların başlatılması için bir fırsat doğurdu. Tamamen uydurma bir soruşturma açılarak, muhalif aydınların önde gelenleri tutuklandı. Erdal Öz'ün sözünü ettiği "Uçak Kaçırma" komplosunun hedeflerinden biri olan Emil Galip Sandalcı, olayı şöyle anlatıyor:

"Perde arkası neydi bu işin, hiçbir zaman anlaşılmadı. Fakat bir kere fincancı katırlarını ürkütmüştük. Yani Musa Öğün'ün TRT'ye

Genel Müdür olmasına karşı çıktığım, bu da kamuoyunda epeyce yankı bulan bir direnme olarak kabul edildiği için, bir kere içeriyi boylamıştık. İşsiz kaldık falan filan. Fakat evime gelen giden çoktu ve biz de iyicene mimlenmiş bir adamdık. Ama, hâlâ burnu kırılmamış bir adamdık. Sonradan sorgulama sırasında MİT'çilerden aldığım intiba da, o oldu. Yani biz bunun burnunu yere daha iyi bir sürtelim ki, aklı başına gelsin gibi. Onların özlediği fırsatı bulabilmeleri için, birtakım tesadüflerin de yardımı oldu sanıyorum. Deniz Gezmiş'lerin idamını durdurmak için dört genç, uçak kaçırmıştı. Bir daha Türkiye'ye hiç dönmedi onlar. Bulgaristan'da kaldılar. Uçağı Bulgaristan'a kaçıran bu dört gençten bir tanesi, yanılmıyorsam Iğdırlı ya da çevresinden, Karslı birisiydi. Ve bu genç birkaç sene önce, daha da gençken 15-16 yaşlarındayken Sıhhiye'de Foto Abdi diye tanınmış bir stüdyosu olan bir fotoğrafçının yanında çalışmış. Bu çocuğun kim olduğu araştırılırken, daha önce çalıştığı yer saptanınca, fotoğrafçının stüdyosunu araştırmaya başlamış, polis. İlhan Kalaycıoğlu adında sol yayınlar basan ve bunlar yüzünden içeride bir sene yatmış olan ve o sırada da benim evimde kalan bir arkadaş da, o fotoğrafçının da arkadaşıymış ve oraya sık sık gitmekteymiş. 'Kim bu adam?' diyorlar, içeride yatmış bir adam. Onu da izleyince, bir bakıyorlar ki, bende kalıyor. Ben kimim? Ben de, işte onlara göre, sabıkalı komünist bir adam! Foto Abdi'yi almışlar, ona işkence falan yapmışlar. Ondan sonra da gelip beni ve benle beraber İlhan'ı, bir de bizim evde bekleyen bir arkadaş daha vardı, onu aldılar. 'Ticari İlimler Akademisi'nde okuyorum gecekondumuzu bastılar' diyerek bana gelmişti, evimde kalıyordu. Bir genç. Evime sığınmıştı, kim olduğunu bile sormamıştım. Sorgulama, işkence sırasında polisin adamı olduğu veya polisin çengel attığı adam olduğu ortaya çıktı. 'Bana işkence yapmayın ben sizdenim falan' dedi. Her neyse, bizim evi bastılar, bizi götürdüler. Fakat garip tesadüflerle, bu çekirdeğin üzerinden 30-40 kişilik bir çete kuruldu. Büyük bir örgüt oldu. Uçak kaçırmanın bizim evde planlandığı ortaya çıktı sözüm ona. Mesela Zülfü Livaneli, sadece bir gece Foto Abdi'nin evinde saz çaldığı için, o saz çaldığı gece, tesadüfen bizim de o eve ilk ve son defa gitmiş olduğumuz

için, Zülfü Livaneli de bu uçak kaçıranlardan biri oldu. Şimdi Almanya'da olan ama o sıralarda Doğu Anadolu tarafında Almanca öğretmenliği yapmakta olan Ömer Polat... Nedense, kim adından bahsetmişse o da bunun içerisine dahil oldu. Velhasıl birbirini tanıyan tanımayan 30-40 kişi bu işin içerisine girmiş sayıldı. Bu arada bize çok yakın oturan Altan Öymen... Kendi işlerini saat 23.00'den sonra ANKA Ajans'ta yapamadıkları için kendi evinde çalışmaya devam ediyorlardı. O sırada benim kesik olan telefonum da onlarda bulunuyordu. İsim ver deyince bizim arkadaşlardan birisi Altan Öymen demek zorunda kalmış. Benim evimde Deniz Gezmiş'lerin idam edilmeden önce yazdıkları mektupları dile getiren bir yazı buldular. Ki ben onu Erdal Öz'den almıştım. Onu buldular ve bana sordular, 'bu nedir' diye. 'Ben yazdım' dedim. Erdal'ın da başı yanmasın diye, ama başka bir vesileyle Erdal'ın da adını sokmuşlar işin içine. Erdal Öz, Altan Öymen, Ömer Polat, Zülfü Livaneli ve tanınmış, tanınmamış birçok insan daha, kadınlı erkekli o işin içerisine dahil edilip itiraf etmeye zorlandılar. Bereket versin ki, uçak nasıl kaçırılır bilmiyorum. Bir şey söyleyemedik, söylemedik de. 5 hafta kadar bizi zaman zaman işkence ederek MİT'te tuttular. O zaman Muhabere Okulu'nun içerisinde bir Mızıka Okulu vardı. Orası MİT'in bir hücre evi haline getirilmişti. Oradan gözlerimizi bağlayıp yine Muhabere Okulu içerisinde Radyoevi dedikleri, Meteoroloji istasyonu yerine de geçen ağaçlıklı bir yere götürüyorlardı. Sorgular orada yapılıyordu. İlginç bir şeydir, o zamanki Muhabere Okulu'nun içinde bulunan MİT hücrelerinin bulunduğu yer ve işkencenin yapıldığı diğer yer, doğrudan doğruya o zaman Muhabere Okulu'nun komutanı olan Macit Akman'ın emrinde idi. Korgeneraldi. Onun bilgisi dahilinde oluyordu bu işler. Doğrudan onunla ilişkisi olsa da olmasa da, en azından vicdanen bu olaydan o sorumluydu. Aynı adam, başka adam yokmuş gibi, ileriki yıllarda TRT'ye genel müdür de yapıldı. Bu ilişkilerin ve yapılanların hesabını sormak, hiçbir zaman kimsenin aklına gelmez. İşte ilk defa olarak ben bunu burada ifade ediyorum. İleride de, inşallah, bunu daha başka bir şekilde dile getiririz. O ve onun gibi daha pek çok örnekler var böyle."

O DUVAR, O DUVARINIZ...

Bu sıralarda, 12 Mart rejiminin bütün ağırlığıyla ülke üzerine çöktüğü ve artık, yaprak kımıldamaz sanıldığı bir ortamda, Mahir Çayan, Cihan Alptekin, Ömer Ayna, ... Maltepe Askeri Cezaevi'nden tünel kazarak firar ederler. O sırada Maltepe Cezaevi'nde bulunan ve tünel kazılmasına fiili olarak katılan Metin Eşrefoğlu, olayı şöyle anlatıyor:

"Maltepe Cezaevi'nde tünel açıyoruz. Bu tüneli kazan beş kişi. Bilen ve kazan beş kişi. Tayfun Cinemre, Oktay Kaynak, Cihan Alptekin, Ömer Ayna ve ben. Hepimiz THKO davası tutuklusuyuz. Bir de, aynı davadan Yavuz Yıldırımtürk biliyor. Ama, 'siz oradan çıkın, ben pencereden çıkıp gideceğim' diye, tünel çalışmasına katılmadı. İnanamıyor yani. Aslında, bizim hiçbirimizde inanç yoktu. O tünel Cihan'ın inancıyla açıldı. Kazıyorduk ama inanmıyorduk oradan çıkılacağına. Sırf inancıyla kazan Cihan'dı. Cihan'ın bütün amacı, dışarı çıkıp Deniz'i kurtarmak için eylem yapmak. Cihan'ın böyle özellikleri vardı. Ve hiçbir arkadaşını da ele vermedi. İstanbul'da en ağır işkenceleri gören Cihan'dı. Cihan'dan daha fazla işkence gören başka kimse yoktu o dönemde. Bir isim bile vermedi. Çok büyük, yoğun işkenceler gördü. Sonuna kadar inançlı bir arkadaştı.

Bir süre sonra, Cihan'ın sürekli konuşmalarıyla, tünel olayına biz de, artık, inandık. Aslında, bitiş noktasına da gelinmişti. Artık, biz de inandık ki, buradan kaçılabilir. O sırada başka değişiklikler oldu. Mahir Çayan, o zaman hücredeydi. Cephedeki (THKP-C kastediliyor) arkadaşlara önerildi. Böyle bir tünel var ama bizim, dış irtibatlarımız kesik. Dış irtibatları sağlayın, sizle birlikte organize edelim diye. 'Tamam' dediler. Bir hafta geçtikten sonra, 'dışarıyı hazırladık' dediler. 'Ama toplam beş kişi; sizden iki, bizden üç kişi çıkacak' dediler. Bizim arkadaşlarımızdan bazıları, kavgaya götürürcesine sertleştirdiler olayı. Cihan önünü kesti o zaman: 'Bu emperyalizme karşı bir eylemdir ve aynı zamanda arkadaşlarımızı kurtarmak için bir fırsattır. En azından ne yapabilirsek. Onun için hiç önemli değil, nereden kaç kişinin gittiği. Asıl önemli olan, emperyalizme karşı bir eylemdir' dedi ve tartışmayı, Cihan, orada

ağırlığını koyarak yatıştırdı. Oysa, son on güne kadar Mahir'lerin haberi yoktu. Bitinceye kadar.

Tünelden kaçanlar Mahir Çayan, Ziya Yılmaz, Ulaş Bardakçı, Cihan Alptekin, Ömer Ayna. Beş kişi ve gerçekten onlardan üç, bizden iki kişi. Ulaş'ta çok iyi bir arkadaştı. Ulaş'ta Cihan'a yakın bir arkadaştı. Benzer özellikleri olan bir arkadaştı. Ama hapishanede tanıdım. Fazla birlikte olamadık. Mesela, iki ayrı örgütün diğer tutukluları arasında fraksiyonculuk vardı; Cihan bu olaya karşıydı, birlikten yana bir taraf içindeydi, en azından güç birliği yapılabilmesi için her imkânı kullanırdı. Öbür tarafta da bu çizgide olan Ulaş'tı. Ziya Yılmaz falan, bunlar biraz daha hırslıydılar.

Arkadaşlarımızın tünelden çıktıkları sabah, biz direniş başlattık. Mamak'ta bir direniş var biz de onları destekliyoruz dedik. O sırada asker sardı hapishanenin etrafını. Bir asker tünelin ağzından içeri düşmüş. Kızlar koğuşundan başladılar bağırmaya. Kızlar koğuşu dışarıda, sesleri geliyor. 'Tünel açıyorlar dikkat edin' diye. Onların da haberi yok tünelden. Ben o sırada çok iyi bir şey yaptım. Bu tünel olayını, birisi bize anlatsa, bizim de aklımız ermezdi. İlhan Selçuk oradaydı. Ben İlhan Selçuk'a dedim ki: 'İlhan abi, bu tünel işine kimse inanmayacak. Yazma çizme işi de bizde yok.' Belli krokiler çizip eline verdim. 'Bak abi', dedim, 'ileride provokasyondu, bile bile kaçırdılar, falan derler. Bu bilgiler sende kalsın, çünkü, sen yazar çizer adamsın; gerçeği anlatırsın' dedim. 'Tamam' dedi o coşku içerisinde. Aradan bir sene geçti, İlhan Selçuk, tünel olayını provokasyon olarak yazdı.

Firardan sonra, en çok toprağı nereye gizlediğimiz konuşuldu basında. Provokasyon olduğunun kanıtı sayılıyordu bu. İdarenin yardımı olmadan kazılamayacağının kanıtı. Hatta bazıları işi espriye vurmuştu. Toprakları topraksız köylülere dağıtmışlar falan diye.

Böyle bir oda düşünün, bir duvar var, onun önünde koğuş, önü koridor, orada volta atılıyor. Böyle bir odaya biz, Cihan ve arkadaşları savunma hazırlıyor diye kimseyi sokmuyorduk. İçeride de şöyle iki tane tuvalet var. Eskiden burası askeri bir koğuşmuş. Tuvaletin boyu aşağı yukarı üç-üç buçuk metre, yüksekliği de dört metreye yakın.

İnce uzun bir tuvalet yani. O tuvalet iptal edilmiş. Çiviyle çakmışlar oraya bir ranza koymuşlar. Pencere yerine bir kontrplak koymuşlar. Biz orayı açtık. Onun önüne de elbise astık. Tam ranzanın önüne geliyor orası. Öyle bir şey yaptık ki, elbiseyi kaldırıyoruz kontrplakın üzerine de ip bağlamışız ipi gevşetiyoruz kontrplak açılıyor. Toprağı oraya atıyoruz ipi tekrar çekiyoruz. Böyle bir sistem. Toprağı da yastık kılıflarıyla çıkarıyorduk. Daha sonra yağmur yağdı su bastı. Su tasfiyesi yapıyoruz tünelin ağzından. Resmen kaynıyor su. Suları kovalarla taşıdık. Bu sefer tuvalette birikti su.

Moralimiz çok yüksek olduğu için o zaman sorgulamalarda hep dalga geçtik. Faik Türün'le dalga geçtik. Adam bize soru soruyor. Biz şarkı söylüyorduk. Tek tek götürürlerdi. İfade almaya tek tek götürdükleri zaman da kavga ettik savcıyla. O kadar yüksek moralimiz vardı. Faik Türün herhalde ordunun en büyük faşistlerindendi. Sonra tabii dağıttılar Maltepe'yi. Bizi Selimiye'ye götürdüler. Bir kısım arkadaşlar Davutpaşa'ya gitti. Maltepe Cezaevi'ni dağıttılar yani."

Maltepe'den kurtulanlardan üçü, Mahir Çayan, Cihan Alptekin ve Ömer Ayna, İstanbul içinde birkaç gün kaldıktan sonra, zekice bir planla, kuşatılmış İstanbul'dan kaçarak Ankara'ya ulaştılar.

OY DERE, KIZILDERE...

Hasan Ataol, "Cihan, Ömer, Mahir, Maltepe'den kaçtıktan sonra Ankara'ya geldiler Bizim önderimiz, tartışılmaz biçimde Cihan'dı o zaman. Ve her şeyimizle Cihan'ın önderliğinde bir hareket yapmak istiyorduk" diyor.

THKP-C önderliği de, Deniz'lerin kurtarılmasını, önde gelen görev olarak saptamıştı. Bu, hem iki örgütün geniş sempatizan kitlesine önemli bir moral kaynağı olacaktı, hem de kamuoyunda derin tepkiler uyandıran idam kararını boşa çıkararak darbe yönetimine prestij kaybettirecekti. Fakat daha önemlisi, her iki örgüt de Deniz'lerin cellatların elinden alınmasını, bir dostluk, arkadaşlık borcu olarak görüyordu.

Ertuğrul Kürkçü, iki örgüt arasındaki dayanışma ve işbirliği olanaklarının kökünde, sıradan siyasi ilişkiler dışında bazı etkenlerin bulunduğu görüşünde:

"Birincisi, zaten başlangıçta bu insanların hepsi devrimci gençlik hareketinin, aynı meziyetlere sahip, birbirini seven, sayan üyeleriydiler. Ancak siyasi mücadelenin gidişi, tercihler, bu tercihlerin gerçekleştirilişi sırasında anlaşmazlıklar, tartışmalar, görüş ayrılıkları da oluşmadı değil. Şunun altını çizmek lazım: Bu görüş ayrılıkları hiçbir zaman ötekinin var olma hakkına, meşruiyetine saldırmayı gerektirmedi. İkincisi, bütün bu 12 Mart rejimi, bu görüş farklılıklarının ne zaman ve nereye kadar önemli olduğunun bilgisini de insanlara verdi, bunları ölçme imkânını da sağladı. Yakın tarihi bilenler biliyor, birincisi bu ortak hasım karşısında ortaklaşa davranış ve ortaklaşa düşünüş, önce cezaevinden ortaklaşa firarı yaparak gerçekleşti. Ve ondan sonra Deniz'lerin karşı karşıya kaldığı derin tehdit karşısında da THKP-C'nin üyeleri de, tıpkı THKO'nun üyeleri gibi, Deniz'lerin idamının önlenmesi için mümkün olan bütün yolların denenmesine yönelik hesaplar, tartışmalar, planlar içerisine girdiler. Ve firarın ortaklaşa gerçekleştirilmesi de zaten bütün bu duygularda eskiden kalma eşitsizlikleri gidererek aşağı yukarı aynı mecraya doğru soktu. Şöyle hatırlıyorum: Mahir, Cihan ve diğer arkadaşlar birlikte hapishaneden kaçtıklarında, o zaman ben Ankara'daydım, gelen bilgilerden biliyorum bütün her yerdeki her iki akımın yandaşları, zaten sanki bir birlik mesajı almışcasına davranmaya başlamışlardı. Zaten ondan sonrası da, süreci biliyorsun, bir şekilde birlikte noktalandı. Deniz'lerin sadece bir idam tehdidiyle karşı karşıya kalmadıklarını aslında bu tehdidi gerçekleştirme kararının da askeri rejimin önderlerinde bulunduğunu biz biliyorduk ve bundan şüphe etmiyorduk doğrusu. Rejim açısından Deniz'leri ya da bizatihi Deniz'in kendisini ortadan kaldırmak sanki bir siyasi zaruretti, diye düşünüyorum, çünkü o, öylesine kendisinden bağımsız olarak büyüyen bir efsane haline gelmişti ki, onun efsane değil gerçek, basit, öldürülebilir bir insan olduğunu göstermek, böyle bir kasıt, Osmanlı Devleti'nin kendisine karşı başkaldıranlara yaptıklarından birikmiş 600 yıllık bir tecrübenin

Cumhuriyet Türkiyesi'ndeki tekrarıydı diye düşünüyorum. Deniz'in bu devletin karşısında üstelik ilk defa sosyalist bir isyancı olarak ortaya çıkması, bu rejimi sürdürmekte onun devamını, sürekliliğini korumakta kararlı olanların zihninde, Deniz Gezmiş'i ortadan kaldırmak tam bir kararlılık yaratmıştı. Ve ben onların böylesine kararlı olduklarının bilgisinin herkeste o dönem olmadığını düşünüyorum. Örneğin dilekçeler ve benzeri yollarla parlamentodaki olanaklardan yararlanarak, başka olanaklardan yararlanarak bu gidişatın engellenebileceğini düşünen unsurlardan farklı olarak, ben bu yollardan çok fazla sonuç alınamayacağını düşünenlerdendim doğrusu. Ama bunu nasıl gerçekleştireceğimize dair arkadaşlarımız cezaevinden kaçana kadar çok belirgin bir fikrim de yoktu. Ne yapılabilirdi? Arkadaşlar cezaevinden Deniz'ler için mümkün olan her şeyi yapmak kararlılığıyla çıkmışlardı. Böyle bir plana sahiplerdi ve zaten Deniz'lerin idam edilişlerine giden hukuki, siyasi, parlamenter süreç içerisinde, her grubun, örgütün kendi iç hayatı, örgütlenme gereklilikleri, iç tartışmaların icbar ettiği bazı davranışlarda bulunma gerekleri rol oynuyordu. Ama genel iklim, her şeyi örten tablo çok büyük ölçüde Deniz'lerin ve özel olarak Deniz'in kendisinin askeri rejim tarafından kaldırılması için başlatılmış her türlü imkânın mübah görüldüğü bir süreç içerisinde belirlendi. Tabii firar, böyle bir fikri getirdi ama firarla birlikte o güne kadar görülmedik bir insan avı da ortaya çıktı. Bizzat firarın kendisi, firarla birlikte ortaya çıkan fikrin gerçekleştirilmesini etkileyen, onu önleyen bir güç oluşturmaya başladı. Demek istediğim şu: Çok açık biçimde, artık, cezaevinde cezasını çekmeye razı olan değil, tam tersine her yolla mücadeleye yeniden katılmakta kararlı bir önderliğin oluştuğu tescil edilmişti ve bunun ortadan kaldırılması da Deniz'lerin idamı ile aşağı yukarı aynı planın içindeydi, parçasıydı. Dolayısıyla var olan hukukun hatta sıkıyönetim hukukunun bile çok daha ötesinde muazzam bir insan avı kampanyası başladı. Bu insan avı kampanyası, önce, arkadaşları İstanbul'dan Ankara'ya kaymaya zorladı. Çünkü firarın ortaya çıkartılması, bulunan ipuçları, devletin güvenlik servislerini her iki örgütlenmenin de kalbine doğru ilerletmeye başladı. İzleri silerek Ankara'ya

gelindi. Ancak, Ankara İstanbul'dan daha dayanıklı çıkmadı bu muazzam baskı karşısında. Bu arada Deniz'lerin idamına giden süreç de, adım adım ilerliyordu. Önce neler oldu? Kısaca, kronolojik olarak belki birini öne, birini arkaya alıyor olabilirim ama, şunlar oldu; birincisi, Askeri Yargıtay orada sürdürülen ve hep saygıyla anılması gereken büyük hukuk mücadelesine rağmen Deniz'lerin idamını onayladı. Ardından parlamentoya geldi ve parlamentoda başında Süleyman Demirel'in bulunduğu AP'nin inanılmaz bir çabukluğuyla bütün komisyonlardan geçerek parlamentoda idam cezalarının onaylatılması gündeme geldi ve onaylandı. Ardından CHP'nin Genel Başkanı olan İsmet İnönü bunun, Anayasa Mahkemesi'ne getirilmesi için siyasi irade ortaya koydu. Bu, aydınlar arasında çok önemli umutlar ve beklentiler doğurdu. Çünkü İsmet Paşa, yarı yarıya devlet demekti ve İsmet Paşa'nın karşı olduğu bir şeyin gerçekleştirilmesi güçtür inancı vardı. Ama İsmet Paşa'nın yarısı olduğu devletten, biraz daha farklılaşmış bir devlet vardı. Ki, İsmet Paşa'nın devletinin de, ne kadar insanın idamından mesul olduğunu biliyoruz; o ayrı bir mesele. Ama onun da yetmeyeceği kadar kararlılığın karşı tarafta olduğu sıkıyönetim komutanlarının bütün açıklamalarından seziliyordu. O günlerde sıkıyönetim komutanları, dava, Anayasa Mahkemesi'nde görüldüğü halde, 'darağaçları kurulmuştur, infazlar için bütün hazırlıklar yapılmıştır' gibi bildiriler yayınlıyorlardı. Bunun, işimizi ne kadar vahimleştirdiğini söylemeye gerek bile yok. Dolayısıyla biz bir yandan THKO ve THKP-C'den henüz tutuklanmayanlar ile bir silahlı birim içerisinde yer alanlar bir yandan kendimizi korumak, kendimizin üzerinde durduracağımız üsler temin etmek ile uğraşırken, öbür taraftan Deniz'leri kurtarmak için bütün bunların dışında, bu kararlılık karşısında ne gibi bir eylem yapacağımızı tartışıyorduk. Ama her planın unsurları yeni bir tevkifatla eksiliyordu. Dışarıyla irtibat kuran bütün arkadaşlarımızın da tutuklanmasından sonra iş başa düşmüştü artık. Hatta, Mahir'le ben keşfe de gitmiştim. Süleyman Demirel'in evinin oraya nereden girilir, nereden çıkılır. Buna göre Süleyman Demirel rehin alınıp bir pazarlığa girilecekti, AP ve parlamentodaki idam yanlılarıyla. Ve Deniz'lerin serbest bırakılması

karşılığında, Süleyman Demirel serbest bırakılacaktı. Fakat bu planı gerçekleştirebilir miydik, hakikaten gerçekleştirilmeli miydi tartışmaları bir yana böyle bir tasarıyı da gerçekleştiremeyecek bir duruma düşünce Ankara'dan Fatsa'ya gidildi."

Cemil Gezmiş, bugün geçmişe baktığında, idamların hiçbir biçimde engellenemeyeceğini düşünüyor:

"Ben asıl bu kararların sonucunu özetlemek istiyorum. Kararlar nasıl çıktı? Kararlar beklenen doğrultuda çıktı. 'Toptan İdam'.

Ve kararlar, bu beklenen sonuçla Yargıtay'a gitti. Yargıtay'da beklenen sonuca göre karar verdi. 18'in 15'ini bozdu, üçünü onayladı. Niye üçünü onayladı? Çünkü 1960, 27 Mayıs devriminin sonucunda üç kişi asılmıştı. Günün iktidarı olan siyasilerinin tek amacı vardı, 'üç sizden, üç bizden' sloganı vardı. Bu yerine getirilecekti. O şekilde Yargıtay'dan çıktı. Bu kararların bu şekilde çıkmasında siyasi etken var mı yok mu? Bunun tartışmasına girmeyeceğim. Ama bugün Askeri Mahkemelerin bağımsızlığı hâlâ tartışma halinde iken, tabii hâkim ilkesi hâlâ tartışma halinde iken bu kararların isabetli olduğuna, hatasız olduğuna, ben bir baba olarak değil de, bir vatandaş olarak bugün dahi inanmam.Yargıtay'a birçok dökümanlar da götürdük. 146'nın tartışması, 146 hakkındaki elime geçen broşürleri, akademisyenlerin görüşlerini götürdüm Yargıtay Başkanlığı'na verdim. Hiçbir etki yapmadı ve Yargıtay'da karşı oyla çıktı bu karar. Yani oy birliğiyle bu idam kararları verilmedi. Bu karşı oy da bizim haklı olduğumuzu gösteriyor. Bütün bunlardan umudumuzu kestikten sonra, bu safhada biz baba olarak birtakım yerlere başvurduk. Ana muhalefet lideri İsmet Paşa'ya mektup yazdık. Paşa ağırlığını koy dedik. Bu çocuklar haksız yere gidecekler, ağırlığını koy. Paşaya mektubumuzu götüren milletvekiline demiş ki: 'Ben çok üzülüyorum, ne olur beni fazla üzmeyin, elimden geldiği kadarıyla ben bu işin üzerindeyim, yapacağım' falan demiş. Ama biz, artık, ondan da pek bir şey beklemiyorduk. Cumhurbaşkanı'na başvurduk. Başvurumuzun manası, aman çocuklarımızı affet, değil. Dedik ki devletin başı olarak size, üç maddelik bir önerimiz var, bu önerilerimiz şu: Bugüne kadar olan bütün olaylar üzerine bir sünger çekin. Bir af

kanunu çıkarın. Yeniden bunlar okullarına dönsünler, görevlerine dönsünler. Ondan sonra yalnız çocukların değil, ülkenin de şikayetçi olduğu birtakım yasaları değiştirin. Son olarak da, bütün bu işler için, bizim yardımımız gerekiyorsa, biz de size yardımcı olalım. Çocuklarımız üzerinde gerekli şeyi yapalım. Yeter ki bunu ilerde bir kan davasına döndürmeyin. Bu ilerde kan davasına döner; memleket için, ülke için iyi bir sonuç vermez. Kızılay Postanesi'nden atmıştık biz o mektubu, mektubumuza cevap bile vermedi. Bizden ayrı olarak, Beşir (Aslan) arkadaşımız bir görüşme talep etmiş. Bana söyledi, Beşir'e dedim ki, 'aman cumhurbaşkanı seni kabul ederse, acele bana telefon aç. Niyazi beyin evindeyim. Ben atlar Çankaya'ya gelirim. Ben konuşayım Cumhurbaşkanıyla. Cumhurbaşkanı, Beşir'in görüşme talebine karşı, özel kalemden bir memuru görevlendirmiş. 'Aman Beşir gitme' dedim. Beşir, beni dinlemedi gitti. Yaralı olan birisi, bir umut kapısı gördü mü oraya koşar. Beşir gitti oraya, tabii sonuç alamadı. Cumhurbaşkanı bu çocuklar üzerinde niye bu kadar oynadı, bilmiyorum. Bir gün, Mamak'ta olaylar oldu. Masalar falan kırıldı. Gazeteler yazdı. Deniz, bunların başında, isyana önderlik etti diye. Ben o gün hemen uçakla indim Ankara'ya, Mamak'a. Deniz'e: 'Ne oluyor böyle, ne yaptın' dedim? O zaman bir albay vardı orada. Kemal Saldıraner diye. Kafadan yaralı. Dedim ki, 'söyle yahu, benim oğlum bu işin içinde var mı?' Eveledi geveledi, orada bir yüzbaşı vardı Erzurumlu, 'Yok bir şey. Aksine, Deniz rehin alınanları kurtardı' dedi. Deniz böyle bir şey yapmadı' dedi. Ondan sonra, evirdi çevirdi 'Sayın Cumhurbaşkanı'nın da haberi var bu işten' dedi. 'Türkiye Cumhurbaşkanlığı mı yürütüyor cezaevinin yönetimini?' dedim. Koskoca cumhurbaşkanı, Mamak'taki bir zabıta olayıyla, meşgul oluyor! O kadar çok ilgilendi bu çocukların ortadan kaldırılmasıyla. Neydi bu ilgilenmenin sebebi? Benim bugünkü yorumum şöyle: O zaman generaller Çankaya'ya doğru bir tırmanışa geçmişti. Yarışa girmişlerdi. Cumhurbaşkanı da kendisine göre tansiyonu yüksek tutmak ve bunlara kaptırmamak gibi bir düşünce ve endişeyle bu idamları ortaya attı. İdamlara çok taraftardı."

Ankara, tam bir cadı kazanı gibiydi. Her gün yüzlerce insan tutuklanıyor ve işkenceden geçiriliyordu. Bu arada, şubat ayında,

Maltepe Cezaevi'nden kaçanlardan Ulaş Bardakçı, İstanbulda bir çatışmada öldürülmüş, Ziya Yılmaz yaralı olarak ele geçirilmişti.

Fatsa'ya gidiş, Ertuğrul Kürkçü'nün de belirttiği gibi, herhangi bir plana, örneğin kır gerillasının başlatılması gibi bir taktik değişikliğinin bilinçle uygulanmasına karşılık düşmüyordu. Ankara'nın nefes alınamaz hale gelmesi, her iki silahlı örgütün önder kadrolarını ve en değerli militanlarını böyle bir "huruç harekatı"na zorlamıştı. Ne var ki, bu, mücadeleden bir kaçış da değildi. Ayaklarını basabilecekleri ilk toprak parçasını bulduklarında, yeniden Deniz'lerin kurtarılması üzerine düşünmeye başladılar. Kızıldere olayının başlangıcıydı bu.

Fatsa'da gene iki şey üst üste geldi. Birincisi, Deniz'ler idam edilecek, sıkıyönetim komutanları bu konudaki kararlılıklarını belirttiler, Anayasa Mahkemesi'ni tanımadıklarını belirttiler ve ikincisi, o gece yarısı bizim Fatsa'da bulunduğumuz anlaşıldı ve sabaha karşı helikopterler kaldığımız semtlerin üzerinde uçmaya başladılar. Gelen bilgiler, bizi aradıkları ve Ankara'dan kamyonlar dolusu özel birliğin getirildiği şeklindeydi. Ve biz şöyle bir ikilemle karşı karşıya kaldık: Ya biz Fatsa'da yapabileceğimiz son şey olan NATO Üssü'nde çalışan yabancıları rehin alacağız ve bir eylemde bulunacağız ya da hiçbir eylemde bulunmadan, yani bu katil kararlılığına karşı bir kararlılık göstermeden kendi başımızın çaresine bakacağız. O çarenin de nerede olduğu bilinmiyor, çünkü artık, geri dönüşü olmayan bir yere gelmişiz. Fiziki anlamda da, manevi anlamda da geri dönüşü olmayan bir yer. Fiziki olarak, Fatsa'dan çıksak Ankara'ya gidemeyiz, başka bir ilişkimiz de yok. Manevi olarak da geri dönemeyiz, böyle bir anda, onların kararlılığının karşısına, kendi kararlılığımızı koymak zorundayız.

Aslında son anda iş, biraz da şansa kalmıştı. Eğer yabancıların evinin önünde kendi jipleri var idiyse, onları kaçıracaktık yoksa kaçıramayacaktık; çünkü vasıtamız yoktu. cip evin önünde duruyordu. Buradan Kızıldere köyüne gidildi ve ondan sonrası az çok bilinen bir maceradır. Ama Kızıldere köyünde olan çatışmanın berisinde o teslim olmama kararlılığının berisinde şöyle bir eylem

var. Şu olabilirdi; biz Fatsa'dan dört yöne dağılabilirdik. Herkes yeniden belki toparlanabilmek için bir şeyler yapabilirdi. Bu oylandı. Kimlerin nasıl oy kullandığı çok önemli bir şey değil bence bu anlatımda. Ama çoğunlukla verilen karar, artık, geri dönülemez olduğu yolundaydı. Biz, Deniz'ler asılırken Deniz'leri kurtarmak için hiçbir şey yapmadığımızı, ya da yapılamadığını söyleyemeyiz, söyletemeyiz, biz böyle yaşar kalamayız. Karar böyleydi. Karar böyleydi ve o karar gerçekleştirildi.

Kızıldere'de Deniz'leri kurtarmak saikiyle yola çıkmış 10 arkadaşımız ve üç İngiliz öldü. Bu, Deniz'leri kurtarmaya yetmedi. Zaten bunun pratik olarak kurtarmaya yeteceğine, içimizden birisi olsun inanmış mıdır acaba, bunu da bilmiyorum. Ben inanmıyordum Deniz'lerin öyle kurtulacağına. Ama önemli olan şu idi, Deniz'leri kurtarmak için yapılabilecek, bizim yapabileceğimiz, bizim iktidarımızda kalan son şeyi yapmak. Şimdi, yirmi yıl sonra tarihin yargısı nedir, bilmiyorum. Deniz'leri başka bir yoldan kurtarmak mümkündü de, bu girişimimiz onu zorlaştırdı mı? Ben öyle düşünmüyorum. Bu yönden vicdani bir rahatlığa sahibim. Ama Deniz'leri kurtarmak isterken orada verilen kayıplara değer miydi? Bence böyle bir davranış değerdi. Belki başka imkânlarımız olsa, orada 10 değil 5 kişi ölürdü. Ama, orada bulunanlar, başka tercihler son gün, son an önlerinde varken kullanmadılar, kullanmak istemediler. Onlar böyle sonuçlanmasını istediler. Dolayısıyla bu davranışın tarihen bir anlama sahip olduğunu düşünüyorum. Yani Türkiye'de bunu halk anladı, gençler anladılar. Kalınması gerekti ve mümkün olan iz bırakıldı diye düşünüyorum.

Deniz'lerin idamı, bir siyasi barometreydi aynı zamanda. Gericiliğin şiddetini ve bunun karşısında devrimci hareketin henüz siyasette yeterince olgunlaşmadığını gösteriyordu. Ama bütün bu olgunlaşmamışlık içinde 6 Mayıs'la 30 Mart'ı böylesine birbirine bağlayan içsel, organik, siyasal, tarihsel birçok koşul üst üste geldi.

Bütün bunlardan sonra hücrede gazete okumama ilk izin verildiği gün –belki de kasıtlı olarak böyle yapılmıştı– Deniz'lerin idam haberinin olduğu gazeteleri hücreme bıraktılar. Bunu kabul etmek

son derece güç oldu. Her şeyi bilmeme rağmen. Ama Deniz ne demiş, ne diyecek diye de çok merak ediyordum. Ve o günün bütün sansürüne rağmen o sözler gazetelere sızabilmişti. Bu dünyada söylemek istediği her şeyi, bir tek cümlenin içerisinde söylemeyi başardı. Yaptıklarını anlamlandırmakta güçlük çekenler bile, onları okuduktan sonra, onun kendisini nasıl anlamlandırdığını çok iyi anlamış olmalılar. Ben anladım. Ve şöyle söylemek mümkünse eğer, o güne kadar hücrede tek başıma ne yapacağımı da pek bilmiyordum, ama ondan sonra ne yapmam gerektiğine dair önümde bir ayak izi olduğunu hep düşündüm."

Kızıldere'deki çatışma süreci ve Ertuğrul Kürkçü'nün sağ olarak ele geçirilen tek devrimci olmasının gerçek nedenleri, kamuoyundan gizlendi. Tıpkı Maltepe Askeri Cezaevi'nden firar olayında olduğu gibi, burada da devletin parmağı olduğu propagandasına ağırlık verildi. Ertuğrul Kürkçü'nün ajan provokatör olarak işe katıldığı ve diğerlerinin öldürülmesi için zemin hazırladığı, yaygın biçimde kulaklara fısıldandı. Amaç, devletin gücü hakkında doğabilecek bütün kuşkuları gidermek olduğu kadar, devrimci harekete karşı sempatiyi kırmak ve kuşkuyu yaygınlaştırmaktı da. Gerçek, uzun süre gizli kaldı. Kürkçü, gerçeği bir kez de bize anlattı:

"Kızıldere'deki çatışma, aslında bizim için iki gün öncesinden belli olmuş gibiydi. Çünkü ben kendim Kızıldere'nin neresi olduğunu gidene kadar bilmiyordum. Hiçbirimiz de bilmiyorduk. Sadece bize yol gösteren bir Ünyeli arkadaşımız vardı. Onlar daha önce Sinan Kâzım, Sabahattin Kurt, Ömer Ayna ve Saffet Alp'in eylem sahasına çıkartılması için oraya gitmişlerdi. Ve orası bu eylem için, önceden tasarlanmış ve planlanmış bir yer değildi. Fakat demin anlattığım gibi biz Ünye'de de kıstırıldıktan sonra gidebilecek hiçbir yerimiz kalmadığı için oraya gitmiştik. Oradan başka da gidecek bir yer yoktu çünkü. Biz her ne kadar kır gerillası yapmaya yönelmiş idiysek de, ne oraları bir üs olarak seçmiştik, ne de oralarda üs kurulabilecek bir yer vardı. Dolayısıyla biz, gelen bilgilerden, çevreden edindiğimiz bilgilerden, adım adım bize doğru yaklaşıldığını hissettik. Çatışmadan önceki gece aşağı yukarı bize doğru geldikle-

rini her şeyden hissediyor gibiydik ve son bir çıkış mümkün olabilir mi diye biraz tartıştıktan, soruşturduktan sonra bunun da olanaklı olmadığı ortaya çıktı ve bizi bekleyen sonuçla karşılaşmaya hazırlandık. Aslında bu karşılaşmada ne yapılacağını önceden kararlaştırmış değildik. Sabah gün ağarırken kaldığımız eve iki kişinin yaklaşmakta olduğunu nöbetçi arkadaş, Sabahattin Kurt haber verdi. Uykudan uyandık ve evinde kaldığımız kişinin askerlerle beraber çıkıp gittiğini anladık. Çünkü biz askerler geldikten sonra ne olacağını sormak için bekliyorduk, evde hiç kimse kalmamıştı. Kaldığımız odadan çıktığımızda evin boş, terk edilmiş olduğunu ve etrafımızın da sarılmakta olduğunu gördük. Yerimiz saptanmıştı. Kısa bir görüşmeden sonra rehineler elimizdeyken teslim olmayacağımızı ve rehineleri de serbest bırakmayacağımızı kararlaştırdık. O gün ikiye kadar, helikopterler geldi kalktı, ordu çevirdi köyü. Kızıldere halkı askerlere pideler, ayranlar taşıdı. Onlar da ne olduğunu çok fazla anlamıyorlardı. Bir tek biz ve harekatı yönetenler ne olacağını iyice biliyorduk. Saat iki sularında, evin toprak damlı ama sonradan kiremitle örtülmüş çatısından, kiremitleri kırıp dışarıya bakarak ne olup bittiğini izlemeye çalışıyorduk ve oradan seslenenlere cevap yetiştiriyorduk. Saat 2 gibi İngilizleri kendilerine göstermemizi istediler. Bir tanesini ben çıkarttım konuşturdum. Ardından onu tekrar aşağıya indirdik. İşte biz çatıda dört beş kişi kadardık. Mahir vardı, Cihan vardı, ben vardım. Saat ikiyi biraz geçe, 'içinizden biri çıksın görüşmek istiyoruz' dediler. Ben çıktım. 'Bir dakika bekleyin' dediler. Ama ben kafamı çıkarttığım yerden çevredeki makinalı tüfek yuvalarında askerlerin mevzilenmekte olduğunu, açıkta olanların da siperlere doğru çekilmekte olduklarını fark edip biraz geriye doğru çekildim ve arkasından iki el ateş edildi, onun arkasından makinalı tüfek yaylım ateşine başladı ve biz hepimiz çılgınca taramanın altında kendimizi aşağıya atmaya çalıştık. Aşağıdan yukarıya bir ağaç merdivenle çıkılıyordu. Ben aşağıya yuvarlandığım an yukarıdan başıma kanlar aktığını hissettim ve yukarıya uzandığımda Mahir'in ölmüş olduğunu fark ettim.

Fakat onu oradan çıkarmak, almak kabil değildi, evin kiremitleri durmaksızın kırılıp savruluyordu. Bizim daha önce aldığımız

karara göre bizimle pazarlık sonuçlanmadan İngilizleri hiçbir şekilde kimseye teslim etmeyeceğimiz ve eve ateş açıldığı takdirde onların öldürüleceği bildirilmişti. Ateş açıldığı andan sonra, toparlanıldıktan sonra ve Mahir öldükten sonra, İngilizler bizim bir arkadaşımız tarafından öldürüldü. Ancak daha sonraki spekülasyonlara belki bir açıklık kazandırmak için şunu eklemeliyim: İngilizlerin, bizi kuşatan ve bizi yaylım ateşi altına alan güçler tarafından kurtarılmak istendiğine dair hiçbir belirti yoktu. Bunu kanıtlayan iki olay var: Birincisi; İngilizler, bizi kurtarın, bunlar bizi öldürecekler dediğinde, karşıdan gelen cevap, kelimesi kelimesine şöyleydi: 'Onlar sizi nasıl olsa öldürecekler, onlarda insaf yoktur.' Dolayısıyla birincisi, İngilizleri kurtarmak yönünde bir karar yoktu, ya da daha doğrusu, kurtarmama kararlılığı vardı. İkincisi; çatışma sona erdikten ve otopsiler yapıldıktan sonra düzenlenen resmi otopsi raporlarına göre, İngilizlerin üzerlerinden yalnızca başlarına sıkılan kurşun değil, vücutlarına saplanmış 12 tane piyade mermisinin de çıktığı tespit edilmiş. Dolayısıyla İngilizlerin sağ kurtarılma diye bir projesi, ne hükümetin vardı, ne de İngiliz hükümeti onları kurtarılmaya değer görmüştü. Dolayısıyla rehinelerimizin böyle bir iş için zayıf olduğu anlaşılıyordu. İlk atışlardan sonra, yarım saat süren bir sessizlik oldu ve bize seslenilmeye başlanıldı. İşte o arada ne var ne yok, durumumuz nedir diye toparlanıp gözden geçirmeye başladığımızda gördüğümüz, Ömer Ayna makinalı tüfek atışıyla gözünden yaralanmış, sağ gözü çıkmıştı ve yarı ölü vaziyetteydi, ama hâlâ konuşuyordu. Cihan Alptekin ve Saffet Alp karşılıklı odalardan kaçarken, Saffet'in elindeki silah ateş almış, Cihan karnından yaralanmıştı. Mahir ölmüştü, diğer arkadaşlarda herhangi bir şey yoktu. Yara bere yoktu. Biz içersinde kalbura çevrileceğimizi anladığımız kerpiç evi tahkim etmeye başladık. Evde erzak, zahire çuvalları vardı işte onları ağaç kapıların önlerine yığdık. Evin makinalı tüfek ateşinden etkilenmeyen tek bölümü, ortasındaki dış duvarların arasında bulunan koridordu. Onun önüne toplandık bir U şeklinde orada oturuldu. Ve sonra ne yapacağımızı tekrar konuştuk. Kimse teslim olmak istiyor mu? Hayır istenmiyordu. Bu durumda yapılabilecek tek şey; bize yönelecek, eve yönelecek saldırıyı beklemekti.

Bunun da çok büyük bir olasılıkla doğrudan doğruya fiziki olarak eve girme teşebbüsü olacağını düşündük. O durumda da kendimizi savunmak için el bombalarını hazır hale getirdik. Ben de arkadaşların oturduğu koridorun öbür ucundaki, eve girilebilecek ikinci girişi zahire çuvallarının gerisinde siper alarak beklemeye başladım. Ama bizim beklediğimiz gibi olmadı. Ev, uzaktan roket, yani tüfek bombaları ve havan ile ateş altına alındı. Bunların bir bölümü evin bir tarafını deldi geçti, bir bölümü çatıyı yıktı. Sanıyorum dört beş atıştan sonra bizim arkadaşların bulunduğu yer isabet aldı ve birbiri peşi sıra üç ya da dört el bombasının patladığını işittim, patlamalar bittiği anda dönüp baktığımda arkadaşların büyük bir bölümünün gerek dışarıdan gelen ateşle, gerek ellerindeki bombaların ateş alıp patlamasıyla öldüğünü gördüm. Ve ben eve yapılan atışlar devam ettiği için evin hemen bitişiğindeki samanlığa geçtim ve samanlığı ayakta tutan ağaç direğin berisine siper alarak beklemeye başladım. İşte aşağı yukarı yarım saat kadar daha bu atışlar devam etti. Samanlığın bir bölümüne de bomba isabet etti. Direğin arkasından, evle samanlığın birbirine açılan kapılarından sivil giysili insanların ateş ederek girdiklerini gördüm. 'Teslim olacak kimse var mı lan?' diye bağırdıktan sonra evin içersini tarıyorlardı. Benim bulunduğum yöne doğrudan ateş ettiler ve ondan sonra içeriye girdiler fakat bir çatışma söz konusu değildi. Daha sonra, ben ertesi gün yakalandıktan sonra bir uzatmalı çavuşun bana söylediğine göre, bir tek Saffet Alp'i sağ olarak almışlar ve onu da kapının önünde bir subayın başına tabanca ile ateş ederek öldürmesi ile ortadan kaldırmışlar. Ben kendim bana yönelecek saldırıyı beklerken evden çıkmaya başladılar. Çünkü, onların elindeki bilgilere göre, evde İngilizlerle beraber on üç kişi olacak. Oysa evde on dört kişi var, bizim evinde kaldığımız kişi bizi yanlış saymış.

Ve onlar on üç cesedi bulduktan sonra, cesetlerin de bir bölümünün yüzleri tanınmayacak halde olduğu için alıp götürmeye başlamışlar. Oysa ben o sırada sürekli olarak bana ne zaman saldıracaklar diye bekliyordum. Akşam karanlık çöktükten sonra sesler azaldı. Ben o sırada o samanların arasında, ya büyük heyecan ya olayın verdiği bunalım yüzünden, yani son derece sıkıcı korkunç

bir şey orada beklemek, kendimden geçmişim. Çünkü çok az uyuyorduk. Ben gözlerimi açtığımda gene evle samanlığı birbirine bağlayan kapıdan bir lüks lambasının uzatıldığını gördüm 'şimdi çok karanlık, keşif yapamayız, sabah gelelim' dediler ve gittiler. O zaman idrak ettim ki, bunlar aslında benim ölenler arasında olmadığımı bilmiyorlar ve ellerindekilerle yetindiler. Fakat ne yapacağımı bilemez bir haldeydim. Gündüz, çatışma çıkmadan önce, paralarımızı yakmıştık, oradan çıkıp bir yere gitmek kabil değil. Üstüm başım kan içinde, Mahir'in kanı üstüme akmıştı. Çok büyük ölçüde de köyün kontrol altında olduğunu düşünüyordum. Halbuki köy gözaltında değilmiş. Onlar çekip gitmişler. Ertesi gün benim öldüğüm ilan edilmiş. Nihat Yılmaz'ı ben zannetmişler. Çünkü onların listesinde Nihat Yılmaz yok. Ertesi gün ya da akşam öldüğüm ilan edilince babam Niksar Hastanesi'ne gelmiş, cesetleri teşhis etmesi istenmiş. Teşhis sırasında babam 'burada benim oğlum yok' demiş. O andan itibaren, babamın daha sonra bana anlattığına göre, babamla oradaki görevliler arasında bir çekişme başlamış. Senin oğlun bu diyerek Nihat Yılmaz'ın cenazesini babama vermek için uğraşılmış. Onun diretmesi üzerine yeniden köyde ceset araması yapmaya gelindiğinde yakalandım ben. Daha sonra çokça tartışıldığını bildiğimiz olayın aslı astarı budur. Ama bu tartışmaların ötesinde, bu tartışmaların şöyle başlatıldığını düşünüyorum: Bu eylemin, böyle bir kaybın anlamlandırılmasında güçlük çekildiği için bir. İkinci olarak da, bir silahlı mücadelenin gerekliliğine inanmayan ya da bunun anlamsız olduğunu düşünen ya da yersiz olduğunu düşünenler açısından, bunun başarısızlık nedenleri içinde, devletin bu hareketleri kontrol ettiği kanaati oldukça yaygındı. Ve böyle bir durum, bu kanaati pekiştirmek için görünüşte elverişli bir malzeme sunuyordu. Ancak olayın berisindeki hakikat yalnızca bununla ilgili ve çatışmanın seyri de bundan ibaret."

Cihan Alptekin'in ablası Nuran Kepenek, Kızıldere sonrasını şöyle anlatıyor:

"Kızıldere'yi radyodan duyduk. Babamlar da radyodan duymuşlar. Babam önce maddi durumu iyi olan komşu ailelerden birinin

arabasıyla Kızıldere'ye gitmiş. Orada çok anlayışlı bir savcının da yardımıyla Cihan'ı almayı başarabilmiş. Vermiyorlarmış, Ankara'dan verilmeyecek diye emir gelmiş oraya sanıyorum. O emre rağmen savcı, Cihan'ı babama teslim etmiş. Babamın anlattığı hem acı hem ilginç olaylar var. Gidiyor, savcıdan izin alıyor, çocukları bir bodruma atmışlar, hem o İngilizler, hem çocuklarımız. Çocukların hepsi çamur ve toz içinde. Hiçbiri tanınmıyor. Babam ıslak bir mendil istiyor, mendille çocukların ellerini yüzlerini siliyor. Cihan'ı da elinden tanıyor. Ömer Ayna'nın ayağı başka bir taraftaymış. Ömer Ayna'nın ayağını alıp götürüyor, Ömer Ayna'yı da iyi tanıyor. Zaten çocukların hepsini iyi tanırdı. Ömer Ayna'nın ayağını yerine koyuyor. Cihan'ı da mendillerle temizliyor, öyle tanıyor. Çocukların hepsinin tanınmaz halde olduğunu anlattı. Sonra, Ertuğrul Kürkçü, tabii yok aralarında. Onun babası, babamdan önce gitmiş oraya. Tabut falan yaptırmış. Babam gidiyor, tabut yaptıracak. Ertuğrul olmayınca Ertuğrul Kürkçü'nün babası Ertuğrul'un tabutunu babama veriyor. Hatta ben gittiğimde Cihan'ın kafası biraz eğri duruyordu. Sanırım tabuta sığdıramamıştı. Sanıyorum Cihan'ın ölçüleri Ertuğrul'dan uzun olmalıydı. Cihan böyle biraz başı eğik duruyordu.

Tabii bomba atıldığı için onlara, bombalandığı için, vücudunun bazı yerlerinde böyle çukurlar vardı. Elin geçebileceği kadar. Göğsünün altında, ayağında et parçaları yok, çıkıp fırlamıştı herhalde. Ve delik deşikti. Her tarafı, her tarafı delik deşikti kurşunlarla. Yüzünde diyelim, en azından on leke vardı. O kadar çok bombalamış ve herhalde tabancalarla, silahlarla çocukları taramışlardı sanıyorum. Her tarafı delik deşikti.

Her zaman onların ne kadar haklı, ne kadar içtenlikli olduklarını düşünüyorum. O kadar çok haksızlıklar yaşıyoruz ki. Çok haklıydılar. Ama ne yazık ki geldikleri nokta bu oldu. Fakat inanıyorum ki boş yere ölmediler. Boş yere ölmediler, ona inanıyorum."

Talat Turhan'a göre, Kızıldere, Türkiye'de kontrgerillanın örnek eylemlerinden birisidir:

"Kontrgerilla, Kızıldere öncesinde kullanılmış olabilir, Kızıldere operasyonunda kullanılmış olabilir. Yani onların vurucu timi

bu amaçla yetiştirilmiştir zaten. Hatırlarsınız, Diyarbakır'daki uçak kaçırma olayında da bu şekilde kullanıldı. Bu eğitimi yapmış insanlar var; bir yerde bir kısım insanlar gizlenmiş bir eylem yapıyorlarsa, o eylemi nasıl bertaraf ederim diye eğitilmiş kişiler. Mesela bugün, Milliyet gazetesinde manşette 'Temizlik Harekatı' yazısını okuyoruz. Bugüne kadar Türkiye'de 'Temizlik Harekatı' lafı kullanılmadı. Oysa ki biz bunu, yirmi yıldan beri kullanırız. Şimdi Özel Savaş Dairesi'nin veya onun yeraltı örgütünün yöntemi bu: Temizlik Harekatı. Kitaplarını açtığımız vakit diyor ki: Arama, delil bulma maksadıyla yapılmaz diyor. Özel Harp Dairesi'nin resmi kitabında: Arama delil bulmak amacıyla yapılmaz... Oysa usûl kanunlarına baktığımız vakit, arama, delil bulmak için yapılır. 'Arama, bölge halkına rahatsızlık vermek için yapılır' diyor. Eğer somut uygulamada bir yerde, arama bölge halkına rahatsızlık vermek için yapılıyorsa, o zaman kontrgerilla yöntemi tatbik ediliyor demektir; devletin, hukuk devletinin kuralları değil. Mesela bu evi, 1972'de, görüyorsunuz ne kadar küçük bir ev, 35 kişi bastı. Gece yarısından sonra. Açtığımız vakit aramanın yöntemleri var. Askeri Ceza Muhakeme ve Usûl Kanunu'nda veya Türk Ceza Kanunu'nda, hiçbirisi uygulanmıyor. Hukuk devletinin güvenlik güçlerinin yapacağı yöntemler bunlar değil. Bu, doğrudan doğruya Özel Savaş Yöntemleri."

SON HAMLELER...

Ertuğrul Kürkçü'nün de değindiği gibi, bir görüşe göre, eğer 30 Mart'ta Mahir'ler Kızıldere olayını yaratmasaydı, aydınların dilekçe ve imza toplama çabası, başarıya ulaşabilecekti. Halit Çelenk, bu görüşü şöyle değerlendiriyor:

"Ben buna inanmıyorum. Çünkü olay tamamen siyasi idi. Hukuksal bir olay değildi ve o günün siyasal iktidarı kararını vermişti, inancıma göre. Ve bu kararı, şu veya bu şekilde değiştirme olanakları yoktu. Burada bu noktayla ilgili başka bir şey anlatmak istiyorum; TBMM, mahkemenin vermiş olduğu kararın yerine getirilmesine karar verdi. Anayasaya göre ölüm cezaları meclis tarafından

onaylandıktan sonra ancak infaz edilebilirdi. Konu meclise gitti. Meclis infaz kararı verdi. Yani hükmün yerine getirilmesine, ölüm cezasının yerine getirilmesine karar verdi. O sırada CHP adına İsmet İnönü, Anayasa Mahkemesi'ne, bu davada Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan, Hüseyin İnan haklarındaki infazın yerine getirilmesi kararının hem esas, hem de usûl yönünden anayasaya aykırı olduğunu ileri sürdü ve iptalini istedi. Anayasa Mahkemesi konuyu inceledi, usûl açısından iptal kararı verdi. Ama hep bilindiği gibi, özellikle hukukçuların bildiği gibi, usûl açısından bir iptal kararı verildiği zaman, yargı organı esasa girmez. Yani esası incelemez. Neden? Usûl hataları eksikleri tamamladıktan sonra tekrar bu dosya önüne gelecek, esası o zaman inceleyeceğim der. Usûl böyledir. Ve bozuldu karar geldi, meclis eksikleri tamamladı, tekrar ölüm cezalarının yerine getirilmesine karar verdi. Şimdi bu karar karşısında CHP'ye ve onun genel başkanı olan İsmet İnönü'ye bir görev düşüyordu: Madem ki davada, hem usûl hem esas yönünden bu kararın anayasaya aykırılığını iddia ettin, o zaman bunu sonuna kadar götürmen, usûl eksikleri tamamlandığına göre, esasa ilişkin yeniden Anayasa Mahkemesi'ne iptal talebiyle başvurman gerekirdi. Ama CHP orada davayı yarım bıraktı. Bunun nedeni nedir? Niçin götürmedi? Bence bu olay, siyasal bir olaydır. Ve yine siyasal ölçüler içerisinde değerlendirmek gerekir. Somutta hangi nedenlerden dolayı Anayasa Mahkemesi'ne başvurulmadığını bilmiyorum. Şunu biliyorum, bu olay siyasaldır, siyasal birtakım girişimler, gelişmeler olmuştur ve CHP, görevini yarıda bırakmış ve sonuna kadar götürmemiştir.

İnancıma göre, bu bir düzen sorunudur. Açıklamalarımın başında da söylediğim gibi ülkemizde sömürü mekanizmasına dayalı tekelci bir kapitalist sistemin yerleştirilmesi isteniyordu. Ve yine açıkladığım gibi, '61 Anayasası'nın getirdiği hak ve özgürlüklerin kullanılması karşısında, iktidar, bu amacına ulaşmakta zorlanıyordu. Engelleri ortadan kaldırmak için darbelere başvurdu ve o dönemde Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan, Hüseyin İnan ve arkadaşları adeta bayrak olmuşlardı. Edindiğim izlenime göre, halk yığınları tarafından işçiler, emekçiler, büyük bir aydın kesimi onları haklı buluyordu. Bunu ortadan kaldırmak ve bir ibret vermek amacıyla

infazlar yapıldı. Yoksa, en azından ölüm cezaları ömür boyu hapis cezalarına çevrilirdi. Yani ortada cezanın hafifletilmesi için birçok haklı nedenler vardı. Askeri Yargıtay'da, Tümgeneral Kemal Gökçen ve halen sağ olan o zaman Albay Nahit Saçlıoğlu, kararın bu yönüne karşı çıktılar. Bir defa 146. maddenin burada uygulanamayacağını karşı oy yazılarında dile getirdiler. Ayrıca bunun dışında hafifletici nedenlerin olayda bulunduğunu, bunların göz önüne alınması suretiyle cezanın ömür boyu ağır hapse çevrileceğini ileri sürdüler. Bunların hiçbirisi göz önüne alınmadı. Aslında kararı veren bir mahkeme değildi inancıma göre. Kararı bir kurul verdi. Çünkü bir kurula mahkeme adı verilebilmesi için, hâkim bağımsızlığı ilkesine uygun olarak kurulması ve hâkimlik güvencesine sahip olması, doğal hâkim ilkesine uygun olması gerekir. Bu üç nitelik eğer bir kurulda yoksa, hukuk açısından ona mahkeme denilemez. Oysa Sıkıyönetim Askeri Mahkemeleri, hep bilindiği gibi siyasal iktidar tarafından kurulur, olaylardan sonra görevlendirilir ve o hâkimlerin atanmaları, yer değiştirmeleri, özlük hakları siyasal iktidar tarafından düzenlenir ve siyasal iktidar, istediği bir mahkemeyi kabul eder, görevine devam etmesini ister ama kararlarını beğenmedikleri mahkemeyi, Remzi Şirin olayında olduğu gibi, lağveder. Şimdi böyle bir kurula, siyasal iktidara bağımlı bir kurula, mahkema adını, hukuk açısından güvenmemiz mümkün değildir. O itibarla böyle bir kurul tarafından verilen karara bir hüküm olarak bakmak dahi hukuk açısından, bir mahkeme kararı demek dahi inancıma göre mümkün değildir. Karar tamamen siyasidir, hukukla hiçbir ilgisi yoktur, dolayısıyla idamların engellenmesi için de herhangi bir umut mevcut değildi inancındayım.

Biz, hüküm kesinleştikten sonra tashih-i karar talebinde bulunmuştuk. İzmir Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından bir tebliğ yayınlandı aklımda kaldığı kadarıyla, 52 numaralı tebliğ. Orada deniliyordu ki: 'İnfazların yaklaştığı bu günlerde şunlar şunlar yapılmalıdır.' Bir sıkıyönetim komutanı infazların yaklaştığını nereden biliyor, infazların yapılacağını nereden biliyor. Buna benzer birtakım tebliğler yayınlandı. Ve biz aşağı yukarı her gün bekliyorduk."

Buna rağmen, idamların "hukuk yolundan" engellenebilmesi çabası, aralıksız devam ediyordu. Özellikle siyasi koşulların olağanüstü sertleştirilmesi, bu çabaları gitgide daha umutsuz hale getiriyordu. Cemil Gezmiş, son çabaları şöyle özetliyor:

"Her şey aleyhte gidiyordu. Mecliste oylama yapılacağı gün, Adnan Menderes'in oğlunun cenazesi vardı. Toprağa verildiği gün, Yüksel Menderes'in cenazesinden alelacele cenazeyi yarım bırakarak Adalet Partisi'nin ve Demokratik Parti'nin 42 milletvekili, koşarak meclise geldi ve toptan kabul oyu verdiler. AP'nin sıraları ağzına kadar doluydu. AP'den hiç red oyu veren olmadı. CHP'nin o zaman Meclis'te dört yüz küsur milletvekili vardı, şimdi tam olarak hatırlamıyorum. O kadar milletvekilinden 53 kişi katıldı, gerisi katılmadı. Ve mangalda kül bırakmayan o tatlı su devrimcileri, oyunu belli etmemek için o gün meclise gelmediler. Red oyu verenlerin dışında, meclise gelip de oylamaya girmeyen bir hayli milletvekili vardı. Bir de bağımsızlardan birisi red oyu verdi. Oylama yarıya geldiği zaman ben, artık, sonucu anlamıştım ve bıraktım çıktım. O gün sabahleyin, milletvekillerine bir mektup yazmayı düşündüm. Ve mektubun özeti de şuydu: Siz milletvekilleri olarak oyunuzu kullanmadan evvel bir vicdan muhasebesi yapın; bir iç muhasebesi yapın. Ondan sonra oyunuzu kullanın. Sabahleyin bunu kim götürmüştü meclise... İsterseniz okuyayım bunu: 'Üç gencin idamları, anayasamızın son mercii olarak tevcih ettiği ve bir teminat unsuru olarak kabul ettiği yüce Meclisinize sunulmuş bulunmaktadır. Siyasi görüşünüz hangi istikamette olursa olsun, 24 yaşında, hayata yeni başlamış üç insanın ölümüne evet demeden önce bir iç muhasebesi yapacağınızı ve her şeyin üstünde, sizin de aynı kudretin var ettiği canı taşıyan bir yaratık ve özellikle de bir baba olduğunuzu düşüneceğinizi kuvvetle ümit etmekteyiz. Saygılarımızla. Cemil Gezmiş, Hıdır İnan, Beşir Aslan.' Bu mektubu bir gazeteci arkadaşımızla çoğaltıp postaya verdik. Meclis Postanesi'nden milletvekillerinin gözlerine dağıtıldı. Fakat meclis toplanma saatine kadar kim emir verdiyse, bu gözlerden mektup toplatıldı, gitti. Yani meclis kararlıydı. Ondan sonra hiçbir umudumuz kalmadı. İkinci safha olarak Anayasa

Mahkemesi bozdu. İkinci defa meclise geldiği zaman senatoya intikal etti. Bu Sefer senato tarafından umut beslemeye başladık. Fakat çok büyük bir talihsizlik, tam biz bu işi yapacağımız zaman Jandarma Genel Komutanı'na suikast yaptılar. 31 senatörün reyi bize yetiyordu. 28 senatör, Milli Birlik Komitesi'nden kalma tabii senatörler de dahil, Özgüneş hariç, hepsi imza verdi. CHP senatörlerinden de imza verenler oldu. Vermeyip kaçanlar oldu. Üç senatör kaldı. Bunlardan birisi hastanede yatıyor onu ziyarete gittiler. İkincisinin de peşine düştüler. Üç senatörün daha imzasını aldık mı, Anayasa Mahkemesi'ne gidiyoruz. Niyazi beyin (Ağırnaslı) evinde toplanıyor bu imzalar. Fakat bu olay nedeniyle, telefonlar yağmaya başladı: 'Aman benim imzamı geri alın' diye. Anayasa Mahkemesin'e de gidemedik bu nedenle. Yani karar bundan sonra kesinleşti. Artık, yapılacak bir şey yoktu. O gün akşam Anadolu Kulübü'nde AP'li milletvekilleri bir ziyafet çektiler kendi kendilerine, kadeh kaldırdılar. Kimin şerefine; 'üç sizden, üç bizden'in şerefine. Bu perde kendilerince öyle kapandı. Ama kapandı mı kapanmadı mı, bunun bir ikinci sayfası var."

İdam cezası Yargıtay'ca onaylanmış ve infaz edilmek üzere, meclisin onayına sunulmuştu!

Meclis oturumlarını, bir gazeteci olarak izleyen Emil Galip Sandalcı, şöyle anlatıyor:

"TRT'ci olarak hepsinde bulundum. Bir memleketin parlamentosu da diğer kuruluşları ve müesseselerinden daha farklı değildir. O da belirli bir anlayışı, belirli bir düzeyi, belirli bir medeni cesareti yansıtır veya yansıtmaz. Maalesef benim Büyük Millet Meclisi'nde ve senatoda gördüğüm oylama, utanç verici bir oylamaydı. Yani aydınım diyen insan için, milletvekiliyim diyen insan için, parlamenterim diyen insan için parlamento ve senato denilen hukuki kurumlar için yüz karasıydı. Apaçık ortada duran bir gerçek vardı ki, ortada idamı gerektiren bir suç yoktu. Ortada, hukuki ve kanuni bir neden yoktu. Buna rağmen göz göre göre insanlar, idam edilmeye kalkılıyordu.

Gözü kararmış birtakım insanlar vardı. Mesela, Adalet Partililer, adeta, Menderes'in intikamını almanın yolu olarak görüyorlardı bu

idamları. Çünkü, Menderes'in, üniversitelerde başlayan bir hareketle yıkıldığını ve idam edildiğini kuruyorlardı kafalarında ve üniversite öğrencilerine karşı bir tepkileri vardı. Onun bir çeşit intikamını alırcasına "bir zamanlar bizi asar mıydınız, şimdi biz de asarız" havasındaydılar. Ve tabii kendilerindeki o bağnaz görüşün içerisinde, her çeşit komünist imha edilmelidir, mikroptur ve bunun gereğini yapmak vatanseverliktir düşüncesinde olan insanların tutumu vardı. Bunun dışında, birtakım insanlar vardı ki, 'ne olur ne olmaz, bu işe karışmasam daha iyi olur, onun için gözükmeyeyim, oylamada bulunmayayım' diye saklanıyorlardı. Mesela CHP saflarında olan, ama oylama sırasında oralara gelmeyen insanlar. Bunun dışında bir avuç CHP'li vardı ki, cesaretle 'hayır' dedi. Ama CHP bütün gücüyle hayır demiş değildir. Birçokları yoktu oylamada. İçlerinde Necdet Uğur gibi kürsüye çıkıp, 'gelecek kuşaklar üzerine ipotek koymaya hakkınız yoktur' diyecek medeni cesarete sahip, cesur insanlar çıktı. Ama öbür taraftan, başka partilerden çıkıp 'bunları idam etmeyeceksiniz de, kimleri idam edeceksiniz' diye bağırıp sonra kendi partisi adına meclisi sevgi ve saygıyla selamlayan insanlar da vardı. Ne acı, böyle bir konuşma yapan bir milletvekilinin amcasının, Atatürk'e karşı düzenlenen İzmir Suikasti yüzünden idam edildiğini öğrendim, sonradan.

İğrenç bir şeydi ve hiçbir şey olmasa insan olarak, orada oylamayı seyreden Deniz Gezmiş'in, Yusuf'un ve Hüseyin'in babalarına, hiç olmazsa baba olduklarını düşünerek daha saygılı davranabilirlerdi. Adeta neşeli bir oylamaydı (her iki tarafta da, mecliste ve senatoda). Yani gürültüleriyle, tezahüratıyla bir çeşit, basket maçında basket atılır gibi oy veriliyordu. Birtakım aklıevvel milletvekilleri vardı; kendisinin idama kabul oyunu verdiğini belirtmek için ismi okunduğu zaman dışarıda bekliyordu, mesela, 'Ahmet Veli' deniliyor, ses yok! Bir kez daha yüksek sesle söyleniyor, 'burdaaa" diye bağırarak dışarıdan içeriye giriyor. Demirel'in, 'kabul' diye ayağa kalktığı an, bir fotoğraf gibi benim gözümün önünde. Senatodaki de aynı laubalilik içindeydi. Üç tane gencin ve suçsuz, yasal olarak asla idam edilmemesi gereken üç gencin, üç canın alınması meselesinde, senatörlerin beş çayı içer gibi, veya nargile içer gibi,

veya yazlık bir yerde şezlonga uzanmış gibi 'evet' oyu vermeleri iğrençti. İsyan ettiren manzaralardı bunlar.

Ben Türkiye'de 27 Mayıs'tan sonra Yassıada mahkemelerini de izledim. Adnan Menderes'in, Hasan Polatkan'ın, Fatin Rüştü Zorlu'nun idam günlerini de yaşadım. Bir kısmının ailelerini de tanıyordum. İdama mahkûm olanların sonra da müebbete çevrilen birtakım insanların ailelerini de tanıyordum. Muhalif bir gazeteci olarak yıllarca onlarla dalaşmış bir kimseydim. Ve hiç de rahmet okumuyordum, hiçbir sempatim yoktu. Fakat o mahkemenin sonunda da, o adamların idam edilmesinin hiçbir şekilde doğru olmadığı, onun da bir hukuki cinayet olduğunu ve bu adamların da gerçekten yasalara göre idam edilecek bir suçu olmadığı da apaçık ortadaydı. Ben bunları gördüm, biliyordum. Samimiyetle söylüyorum ki, bu adamlara yazık oldu. İdam edilmeleri için hiçbir neden yoktu. Ve o idam etme inadı yüzünden de, Türkiye çok acı çekti, çekmektedir hâlâ. Fakat o kimselere bugün iade-i itibar etmiş durumdalar. Haklarında devlet merasimleri yapılmış, mezarları nakledilmiş ki layıktılar, nakledilmeliydi. İyi güzel. Bunların yapıldığı yerde, ben de, Deniz Gezmiş'lerin ve benzer bütün çocukların yeniden mahkemeye girmesi ve Türk kamuoyu karşısında işlenmiş olan cinayetlerin açığa çıkarılması taraftarıyım. Yalnız onlara olan sempatimden, onlara yapılmış olan haksızlıktan değil, Türk toplumunun iyiliği için de buna ihtiyaç var. Bu pislikler, bu haksızlıklar, bu, olanın çok tersini kamuoyuna yalan yanlış yansıtmaların ve bu mekanizmanın nasıl işlediği ortaya çıkarılmalı ve gösterilmelidir. Bunları yapmak Türk toplumunun yarını için de, demokrasi, düşünce özgürlüğü ve insan hakları açısından da çok önemlidir. Mutlaka yapılmalıdır."

SON KURŞUNLAR...

Jandarma Genel Komutanı Kemalettin Eken'e karşı düzenlenen eylemin amacı suikast değildi. THKO'nun son militanları, Deniz'lerin kurtarılabilmesi için yapabilecekleri son işi yapmaya karar vermişlerdi. Kemalettin Eken kaçırılacak ve Denizler'le takas edilecekti.

Hasan Ataol, olayı şöyle anlatıyor:

"Cihan ve Ömer, Kızıldere'de ölünce, Ankara'da bizden kimse kalmadı. Çok büyük bir çoğunluk hapishanedeydi, dışarıda kalanlar da, artık, eylemden uzaklaşmış durumdaydı. Bu koşullar altında gene de bir şeyler yapmak gerekiyordu. Yani ben kendime öyle bir görev yüklemiştim. Dört arkadaş bir araya geldik. Öylesine insanlar asılıyordu ki, Deniz gidiyor, ne bileyim Hüseyin, Yusuf... Beraber ölmek istediğim insanlar. Yani ben ölmeyeceksem, onlar da ölmemeli. Ya da onlar ölürken ben hayatta kalamam. THKO benim için gerçekten çok büyük bir olaydı, ama, orada benim için esas olan bu insanların kurtarılmasıydı, örgütü, hareketi pek düşünmüyordum. Hatta ben, Kızıldere öncesi Cephe'den birtakım arkadaşlarla görüşüp, 'THKO, şu bu önemli değil, şu hareket yaptı, bu hareket yaptı hiç önemli değil. Eğer Cephe, Deniz'lerin kurtarılması için bir eylem yaparsa, ben orada görev alırım' dedim. O duruma gelmişti artık. Hareket önemli değildi. Bu adamların asılmaması gerekiyordu. O duygular içerisinde bir de hedef tespit etmeye çalıştım. Zaman çok kısa, elimizde imkân yok. Hedefin de, üst düzeyde birinin olması gerekiyor. Kime ulaşabiliriz? Bir büyükelçi olabilir, bir yabancı ülke başbakanı olabilir. Bunlara nasıl ulaşırsın? Ulaşamazsın. En fazla da üstünde yoğunlaştığım kuvvet komutanlarıydı. Kara, Deniz, Hava veya Genelkurmay Başkanı veya Cumhurbaşkanı... Ama bir de eldeki imkânlar belli. Hiçbir şey yok. Kalacak ev yok, para yok, silah çok sınırlı. İnsan yok yardım edecek. Hiçbir şey yok. O zaman çok dolaştım. Kuvvet komutanları, Genelkurmay Başkanı, Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nün içinde bir yerlerde kalıyorlardı. Cumhurbaşkanlığı Köşkü'ne girmeye imkân yok. En kolay olan Jandarma Genel Komutanı Kemalettin Eken'di. Bu eyleme karar verirken, ben büyük olasılıkla Deniz'leri alamayacağımızı biliyordum. O çok zor bir olaydı. Ama, onlar ölürken ben evde oturamazdım. Yaşayamazdım. O çok büyük bir etken oldu. İnsan bir sonuca gitmek için bir işi yapar. Oraya giderken ben yüzde doksan Deniz'i alamayacağımı da biliyordum. Teknik olarak, pratik olarak düşünüldüğünde, eylemin bu bakımdan da başarıya ulaşması imkânı yoktu. Bir kere, eylemi başarsak bile, adamı götüreceğimiz

ev yok. Diğer yandan, akıl almaz derecede tecrübesiz durumdayız. Bir insan, bir eylemde kullanacağı silahı tanımalı, değil mi? Ama ben, ilk kez gördüğüm bir silahı elime almıştım. Aylar sonra, Filistin'de bize silahları gösteriyorlar, öğretiyorlar falan. Kullandığımız silah Şimayzerdi. Adamın Şimayzer silahını anlatırken ilk öğrettiği kural: Şimayzer diğer silahlardan farklıdır, mermi, ağzında taşınmaz. Şimayzerin mermisini ağzında taşırsan yüzde doksan dokuz patlar ve kendini vurursun. Bizde de şöyle bir kural vardı, tabanca falan kullanırken, mermiyi hep ağzında taşırdık. Vakit kaybetmemek için. O alışkanlıkla eylemde kullandığım silahın ben mermisini ağzında taşıyordum. Gene de, bunlar, seni engellemiyor gerçekten. O duygu, 'ben onlarla birlikte varım' duygusu, yapılamayacak işleri yaptırıyor insana.

O zaman en pratik çözüm, adamı kendi evinde rehin almaktı.

Adamı üç beş gün önceden takip ettik. İşte her gün 12 gibi evine geliyor. Meclisin orada Jandarma Genel Komutanlığı vardı. Oradan çıkıyor Gaziosmanpaşa'daydı evi, koruması falan vardı, işte jandarma falan bekler kapıda. Tam 1'i 20 geçe evinden çıkıyor ve işine gidiyor. Sıkıyönetim vardı. Özellikle bizim bulunduğumuz yeri merkez olarak kabul edersen, yüz-iki yüz metre yarıçaplık bir çember içinde, Cumhurbaşkanlığı Köşkü var, bir sürü büyükelçilik var, Başbakanlık Konutu var... Her köşe başında polis arabaları, her köşede korumalar... Böylesine sıkı bir tedbirin olduğu muhitte evin önünde beklemek ya da uygunsuz zamanda evin önünden geçmek daha eyleme başlamadan yakalanmak demekti. Üç dört gün önceden yaptığımız araştırmalar sonucu gördük ki, biz Meclisin önünden arabalarla hareket etsek, yaklaşık iki dakikada adamın evinin önüne ulaşıyoruz. Fakat komutanın evi bahçeli bir evdi. Evinin kapısından çıkmasıyla, makam arabasına, caddeye gelmesi için, yaklaşık 20 metre bir mesafeyi yürümesi gerekiyor. Biz, adamı evden çıktıktan sonra yürüdüğü o 20 metrelik mesafe içinde kapmak zorundaydık. Ama, arabamızı da bir yerde bekletemeyeceğimiz için, çok küçük bir zaman aralığında yapmak zorundaydık bunu. Bu kadar kritik. Fakat saniyelik bir gecikme oldu. Biz evin önüne vardığımızda, Kemalettin Eken, arabaya

binmek üzereydi. Yetişemedik. Artık, oraya gittikten sonra geri dönemezdik. Ben, arabayı kullanan arkadaşıma, arabalar karşı karşıyaydı, 'Önünü kes!' dedim. Bizim araba önünü kesti. Yine imkânsızlıktan, doğru dürüst bir araba bulamamış, tek kapılı bir araba kiralayabilmiştik. Tek kapılı Anadol. Hepimiz birden çıkamadık içinden tabii... Ben fırladım, Şimayzer ile önünü kestim, 'Teslim olun!' dedim. Fakat arkamdaki arkadaşlar, –olayın heyecanı da var– hâlâ arabadan çıkamamışlar, birbirlerini itip duruyorlar. Ben 'teslim olun' deyip, arabanın içine silahı soktum. Adamlar teslim olduk ya da olmadık diye bir şey diyemiyorlardı. Ben arabanın içini taradım. Aynı anda, komutanın yaveri, sanırım bir kurmay albaydı, o da silahını çekti ve ateşe başladı. Koruma askerleri de ateşe başladılar. Fakat silah sesini duyan çevredeki polisler de üzerimize ateş ederek gelmeye başladılar. Bu ara, bizimkiler de arabadan çıkmıştı, çatışma başlamıştı. Herkes herkese ateş ediyor. Ve ben hâlâ şunu bilemiyorum, ortalık yerde, dimdik ayaktayım. On, on beş metre mesafeden üzerime Tomsonla ateş ediliyor. Kurşun yağmuru altında, tek isabet almıyorum. Karşılıklı ateş ediyoruz. O sırada, general yerde yatıyordu, yaver de yerde yatıyordu. İkisi de yerde yatıyordu ama arabadan nasıl çıktıklarını görmedim. Ben, yaverin kafasını kaldırarak şöyle eliyle de bana nişan alarak ateş ettiğinin farkına vardım. Beni dizimden vurdu. Sefa Asım Yıldız ve Niyazi Yıldızhan, arabadan inmiş, ayrı ayrı, benden uzakta bir yerlerde çatışıyorlardı. Ergun da, normal şartlarda, yapması gerekeni yapmış, arabayla uzaklaşmıştı. Çünkü, biz, adamı evinde rehin almayı planlamıştık; o durumda arabayı kullanan Ergun, eylem yerinden ayrılacaktı. Silahı bile yoktu. Yapması gerekeni yapıyor ve gidiyor Ergun. Ben bacağımdan vuruldum ama, ayakta durmaya devam ediyorum. Kurşun yaraları ya anında öldürür, ya da öldürücü bir yere gelmemişse, yıkar. Ben yıkılmadım da, hafif bir sızı dışında, o anda hiç acı da vermiyor. Artık, Niyazi ve Sefa çatışarak gitgide benden uzaklaşıyorlardı. Araya bir sürü asker, polis girmiş zaten. Birbirimizi görmemiz mümkün değil. Ve artık, ondan sonra, tek de kalınca çareyi kaçmakta buldum. Yani artık, eylemi tamamlamak mümkün değildi. Ve çatışa çatışa yardım ben çemberi. Ben çemberi yardım çıktım, ara sokaklara daldım. Bir süre sonra silahı da attım. Ayrancı tarafla-

rında bir yerde bir taksiye bindim. Taksiye biner binmez –ben zannediyorum ki artık, ben silahı attıktan sonra çok normal bir vatandaşım– şoför dedi ki: 'Abi istediğin bir yere götüreyim ben seni.' Niye böyle diyor diye düşünüyorum. Meğerse eve gittikten sonra bir baktım ki, yüzüm gözüm her tarafım, yani başımdan ayağıma kadar her tarafım kan içinde. O kadar da, sokakta, yoldan geçen herhangi birine görünmemeye çalışarak dolaşmıştım, durumumdan haberim yok. Kafayı kuma gömen devekuşu pozisyonundaydım. Adamın o yardım duygusunu unutamam. Bütün gazeteler, radyolar, her saat, 'anarşistler, şehir eşkıyaları' diye propaganda yapıyor, polis arıyor, çatışmalar oluyor falan, buna rağmen, ne tür bir insan olduğumu göre göre, bana 'istediğin yere götüreyim seni' diyor. Ve eve gelince ayağımın acısını hissettim ve bir daha kalkamaz hale geldim. İlk üç ay Türkiye'de kaçak gezdim. Sonra Filistin'e gittim."

Tarih, 4 Mayıs 1972'dir. Deniz'ler için atılabilecek son kurşun da atılmıştır.

BİR GECE YARISI, ZİNCİR ŞAKIRTILARI...

5 Mayıs tarihli gazetelerde şu haber yer almaktadır:

"Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, Genelkurmay Başkanı, Kara ve Deniz Kuvvetleri Komutanlarını kabul ederek, son olayları gözden geçirmişler ve anarşik olaylara karşı alınacak sert ve sıkı önlemler konusunda düşünce alışverişinde bulunmuşlardır."

Ülke üzerindeki ağır hava içinde, bu toplantının gerçekte ne anlama geldiğini herkes bilmektedir. Artık, idamlar an meselesidir.

Fakat, bu beklenmedik bir şey değildir. Umut, her yolu denemenin zorunlu koşuludur kuşkusuz, ama, diğer yandan, hemen herkes, idamların yapılacağını şu ya da bu biçimde bilmektedir. Herkesten çok, Deniz ve arkadaşları bu sondan emindir. Cemil Gezmiş'in ilginç bir anısı var:

"Deniz'in bana bir mektubu var. İdamla yargılanıyorlar, basın idam edileceklerini yazıyor... O, asılacağını bildiği halde, bizi teselli etmek için herhalde, 'İdam midam olmaz... Bizim suçumuz idamlık

suç değil ki' diyor. Bizi tesselli etmek için herhalde. Ama bir gün, asıl düşüncesini ağzından mı kaçırdı, yoksa artık, bizim de hazır olmamızı mı istedi; bir pantolon yaptırıp götürmüştüm cezaevine: 'İlahi baba, tahtalı köyde mi giyeceğiz, ne diye getirdin bunu bana?' dedi. Ve... hazırdılar. "

Hıdır İnan, olağanüstü bir gerilim ve metanet içinde geçirdiği o günleri şöyle anlatıyor:

"Hüseyin'le her görüşmeye gittiğimizde anlatırdım: Dışardaki havaya göre, yani halkın, kamuoyunun arasındaki atmosfere göre idam yapamazlar diye düşünüyordum. Kendisi inanmazdı. 'Yok baba, bizi idam ederler. İbret-i müessire olarak bizi idam edecekler, işlediğimiz suça göre değil. Bu yönetim bizi ipe götürür' diyordu. Ben gene de inanmıyordum."

Şekibe Çelenk, üç gencin asılacağını, gözlem gücüyle, çok önceden görebilmiştir:

"Size bir şey söyleyeyim mi, ben bu çocukların asılacağını mahkemede anladım. Çok enteresan bir olay geçti. Duruşmaları izliyoruz. Savunmalar yapılıyor. Harika bir savunma, yanlarında hiçbir döküman olmadan yüz yetmiş sekiz sayfalık, Türkiye'nin, dünyanın tarihsel gelişmesini anlatıp bugünlere varıncaya kadar olayları değerlendiren harika bir savunma.

Savunmayı aralarında, dörde bölmüşler. Önce Deniz konuşacak, bir kısmını o okuyacak, yazmışlar da kağıtlara zaten. Arkadan gelen kısmını Yusuf okuyacak. Üçüncü bölümünü Atilla Keskin. O gruptan, arkadaşlarıydı, şimdi Almanya'da. Onun ses tonu çok güzeldi. Ağır bir bariton ses tonu vardı. Herhalde onu da düşündüler. Çünkü hepsini bir kişinin okumasına nefes yetmez ve etkisi de kaybolur. Bağlama konuşmasını Hüseyin yapacak. Ki Hüseyin irticalen konuştu. Harika bir konuşma yaptı. Savunmanın ideolojik ve felsefi kısmını elinde not dahi olmadan tamamladı. Harika bir konuşma yaptı.

Biz arkada dinleyiciler kısmındayız. Yanımda Yusuf'un babasıyla, Deniz'in babası oturuyor. Deniz'in konuşması, yarım gün sürdü. Öğleden sonra Yusuf başladı. Fakat dikkat ettim ben kuş uçurulmu-

yor. Kapılar kapalı, giriş çıkış yasak. Deniz konuşmaya başladıktan sonra 5-10 dakika sonra duruşma salonunun kapısı açıldı. Kucağında koskocaman böyle tahta sandık gibi bir makina, fotoğraf ya da film makinası bir çavuş muydu, onbaşı mıydı, orası pek hatırımda değil, biri girdi. Hiç mahkeme heyetinden izin almadan, sormadan yürüdü, çocukların önüne kadar geldi, Deniz'in resmini çekti. Sonra tekrar kapıdan çekip gitti. Öğleden sonra Yusuf başladı, başladıktan yine 5-10 dakika sonra, aynı adam kapıdan girdi, makinesiyle gene hiç kimseden izin almadan yaklaştı çocuğun önüne kadar, savunma kürsüsünün önüne kadar, Yusuf'un da resmini de çekti gitti. O zamana kadar herhangi bir kuşkuya düşmedim ben. Savunma yapıyor çocuklar, bunlara da tabii dökümanları lazım, daha önceden izin alındığı için, yeniden mahkeme heyetine sormaya falan lüzum görmüyor diye düşünüyorum. Ertesi gün, Atilla Keskin konuşmaya başladı. Atilla'nın okuyacağı bölüm, Deniz'le Yusuf'unkinden biraz daha fazla. O çocuğun savunması sırasında, baştan sonuna kadar adam görünmedi. Adam yok ortada. Ben şimdi oturduğum yerden, demek yalnız birinci gün mü bu gönderildi, niye bugün gelmedi, eğer savunmalarla ilgili ise, diye düşünüp duruyorum. Atilla konuşmasını bitirdi, Hüseyin ayağa kalktı, konuşmaya başladı beş dakika geçti, aynı adam geldi ve Hüseyin'in resmini çekti. O zaman, eyvah dedim, gitti üç çocuk. Atilla'yı atladılar, üçü gitti. Fakat ben o kadar kötü oldum, öyle kötü izlenim aldım ki, benimle birlikte, Yusuf'un babası da aynı duyguya kapılmış. Eğildi kulağıma: 'Bacım, bu adam niye yalnızca bizim çocukların resmini çekti' dedi. Onun da dikkatini celbetmiş. Adama nasıl diyeyim, ben de bundan çok endişelendim Beşir bey, diye. Söylenir mi, evladının hayatı, adamcağızın. 'Aman Beşir, üstünde durma be kardeşim. Kim bilir ya atladı, ya unuttu. Bunlar ne yaptıklarını bilmiyorlar' falan dedim. Duruşma bitti eve geldik, kapıdan girer girmez, Halit'e: 'Halit üç çocuk gitti' dedim. 'Ne demek' dedi. Bak, üçünün resmini çektiler Atilla'yı atladılar, o üç çocuk gitti, dedim. Yani o gün, o olay, o kadar açık gösteriyordu ki, neyi kimi seçtiklerini."

Mustafa Yalçıner, Deniz ve arkadaşlarının ölüme hazırlık süreçlerini anlatıyor:

"Deniz yakalandığı andan itibaren kendisinin canının bedel olarak alınacağını biliyordu. Bunu sohbetlerinde, bizimle şakalaşmalarında yansıtırdı. Ciddi konuşmalarımızda, son derece ciddi bir düşünce olarak ortaya koyardı. Deniz fiilen kendisini idam olmaya, asılmaya hazırladı. Sehpaya nasıl yürüyeceğinden, orada neler söyleyeceğinden, altındaki tabureyi nasıl tekmeleyeceğine kadar, neler yapacağını biliyordu. Deniz, diğer iki arkadaşı asılmasa bile en azından kendisinin asılacağından emindi. Çünkü gericiliği biliyordu, kendisinin nelere kalkıştığını biliyordu, bunun mutlaka ne türden bir bedeli olacağını biliyordu. Nitekim haklı çıktı. Erdal Öz, zehirden bahsediyor, oysa ben kendisinin bütün bir cezaevi yaşantısı boyunca kendisini asılmaya hazırladığını biliyorum. Zehirden söz açılmışken; Deniz'in ya da diğerlerinin cezaevine istediği anda zehir sokabileceğini biliyordum. Ama ne böyle bir eğilim, ne de böyle bir ihtiyaç vardı. Deniz'in, olmadık şakaları vardı. Erdal Öz'ün yalan söylediğini düşünmüyorum, ama en fazla, Erdal Öz ile böyle bir mavra yapmış olabilir."

Mavra... Hangi dilden gelir bilinmez, denizin kayalara vurduğu sırada çıkardığı sese ve görüntüye, o an olup biten her şeye mavra denirmiş. Bir tür büyülenme yaşar bunu izleyen insan. O an dalar gider. Gemiciler, bu hale "mavra geçmek" derlermiş. "Deniz'in mavrası" deyimi, bütün arkadaşları arasında kullanılan bir deyimdi. O kısacık eylem aralarında, biraz oturulup neşelenebilecek bir zaman aralığı bulunduğunda başlardı Deniz'in mavrası. Herkes, büyük bir keyifle, tıpkı kayalara vuran dalgaları izler gibi kendinden geçerek, Deniz'i dinlerdi. Neler anlatmazdı ki; Yakup Cemil'in Babıali baskınından, aşk hikâyelerine, Che Guevara'nın saflığına ilişkin fıkralardan, polisin elinden kim bilir kaçıncı kez kaçışının komik yanlarına, çocukluk anılarına kadar... Erdal Öz'ün, böyle bir zehir öyküsü çevresinde örülmüş bir "mavra tuzağına" düşmüş olması büyük olasılık.

Yalçıner, Deniz'in idama giden süreçte, "mavra ile karışık", çok ciddi bir hazırlık içinde olduğunu anlatıyor:

"Deniz, Fethi Gürcan'dan sık sık söz ederdi. Talat Aydemir ile birlikte asılan ikinci kişiydi. Çok yiğitçe ölmüştü. Deniz, hatta Fatin

Rüştü Zorlu'yu anlatırdı. Menderes'in ağlayarak asıldığını ama Fatin Rüştü Zorlu'nun başı dik öldüğünü, beğenerek anlatırdı. Garip bir şey, son derece farklı, hatta birbirine karşıt düşünceler içinde bulunan insanlar, darağacı karşısında belirli bir tutumda birbirlerini yakın hissedebiliyorlar."

5 Mayıs akşam üzeri, Deniz, Yusuf ve Hüseyin, Mamak Cezaevi'ndeki hücrelerinden çıkarılırlar. Mustafa Yalçıner, Deniz'in sesini duydukları o son anı şöyle anlatıyor:

"Önce kapılarının açılışını duyduk. Bütün kapılarda zincir vardı, zincirlerin üzerinde kocaman kilitler... Biz, örneğin karavana gelirken, örneğin sayıma girilirken, kapılardaki zincirlerin sökülüşünden anlardık. Gece, dış kapıdan başlayarak, koridor ve hücre kapılarının zincirlerinin teker teker sökülüşünü duyduk.

Üçü de, Deniz, Yusuf, Hüseyin, on beş gün önce yanımızdan alınıp, herhangi bir tepkiye karşı, arka hücrelere konmuşlardı. Biz, onlarla bağlantı kurmak için duvarları delmiştik, konuşuyorduk, birbirimizi görüyorduk. Sonra oradan da aldılar ve çevresinde kimsenin kalmadığı hücrelere koydular. Bağlantımız da kesildi. Ama almaya geldiklerinde, önce dış kapının zincirlerinin çözülüşünü, sonra hücrelerin zincirlerinin çözülüşünü, kilitlerde dönen anahtar seslerini duyduk ve Deniz'lerin götürüleceğini anladık. Sonra zincir şakırtıları devam etti. Deniz'in, Yusuf'un, Hüseyin'in ayaklarına, ellerine zincirler vurdular. Bunları yaşadık hep. Görmemiz gerekmiyordu. Sonra uzaktan, Deniz'in, 'Hadi eyvallah' diye bağırdığını duyduk. Hiç aklımdan çıkmıyor. Hüseyin'le, Yusuf'un sesini ayırt edemedim. Ama Deniz'in 'Hadi eyvallah' diye bağırması, hiç aklımdan çıkmıyor. Ve götürdüler."

Tuncay Çelen, cezaevi günlerini ve Deniz'lerin götürülüşünü şöyle anlatıyor:

"Cezaevinde de, yakalandıktan asılmalarına kadar, üçü de, hiçbir zaman canlılıklarından bir şey kaybetmeden, inançlarından bir şey kaybetmeden yaşantılarını sürdürdüler. O durumlarında bile bize sürekli moral verirlerdi. Deniz, selvi boyuyla, postallarının bağları açık, her fırsatta nöbetçileri atlatır, elinde yirmibeşlik

bir çaydanlıkla gelirdi. Şakalaşır, o ünlü hikâyelerinden birkaç tane anlatır, bizimle birlikte sürekli, dilinden düşüremediği, en sevdiği türküyü söylerdi:

Ne ağlarsın benim zülfü siyahım
Bu da gelir bu da geçer ağlama
Göklere erişti feryadım ahım
Bu da gelir bu da geçer ağlama

Bir gülün çevresi dikendir hardır,
Bülbül gülün elinden ahuzardır
Ne olsa da kışın sonu bahardır
Bu da gelir bu da geçer ağlama

Ve sürekli, Ahmed Arif'ten şiirler okurdu. Kendi hücresinden bile gür sesiyle okuduğu şiirleri bütün koğuşlardan dinlerdik. Deniz, sürekli gelir bizimle spor yapar, voleybol oynar ve tüm cezaevi yaşantısında canlılığını korurdu. Havalandırmada nöbetçilere takılamadan edemez. Onlara yüksek sesle: 'Askerler, kardeşlerim, silahlarınızı bize değil, size emir veren faşist komutanlara çevirin, bizler sizin kardeşiniziz. Bizler sizin için mücadele ediyoruz' der, onlarla şakalaşır, onları da mücadeleye davet ederdi. Ahmed Arif'ten en çok Adiloş Bebe'yi okurdu. Hatta acı bir anı; o kadar alışmıştık ki özellikle akşam on birden sonra Deniz'in hücresinden gelen Ahmed Arif şiirlerine, bir gece şiirler sustu, gelmedi. 5 Mayıs gecesiydi ve bir gariplik olduğunu sezdik. O gece nöbetçi inzibat erlerinden, askerlerden biri gelerek 'Abi, bu gece Deniz'i, Hüseyin'i, Yusuf'u asmaya götürüyorlar' dedi, ağlayarak geldi. Gece bire doğru cemselerin geldiğini duyduk. Tahminen saat iki buçuk suları falandı. O anda tanklar çalışıyordu. Uçaksavarlar yerleştirilmişti, cezaevinin etrafına. Onlar harıl harıl çalışıyordu. O arada ben Yavuz Kaçar'ı, Teoman'ı, Şeref'i uyandırdım. Mazgal deliklerinden izlemeye başladık. Zincir şakırtılarından, üç arkadaşımızı hücrelerinden çıkarttıklarını anladık. Bizim koğuşun tuvalet camı arkaya bakıyor-

du. Biz oraya çıktık. Hatta beni o nöbetçi, kütüphaneye aldı. Eski çay ocağının olduğu yere. Onu ben teskin ettim. Ağlıyordu sürekli. 'Üçü cebinde kalan paralardan belli miktarı verdiler. Sen terhis olacaksın hakkını helal et. Bu paralarla çoluğuna çocuğuna bizden hediyeler götür. Sen ve senin arkadaşların bizim yüzümüzden eziyet gördünüz, eza çektiniz burada. Dövüldünüz, sövüldünüz, azarlandınız, bize iyi muamele ettiğiniz için. Kusura bakmayın, bize gelen harçlıklardan bunu size veriyoruz. Terhis olacaksın çocuklarına bir şeyler al götür' demişler. Gardiyan Nafiz ve İsmail, ağlayarak koşuşturuyorlardı. 'Götürecekler, götürecekler' diye. Generaller, şakır şukur kapı altından yukarıya geçince onlar da ağlayarak kaçıyorlardı aşağıya doğru. Gardiyan Hamdi'yi teskin ettim. 'Tamam. Herifler görse şimdi senin derini yüzerler ağlama' dedim. Ağlıyor ama, hüngür hüngür. Biraz sonra tabii prangaları vurmuşlar ayaklarına zincirler takılı şakur şukur çıkardılar, koridordan geçerken, Deniz, herkesin duyabileceği şekilde, 'Haydi, hoşçakalın' diye bağırdı. Üzerinde kızılay amblemi bulunan araçlara bindirdiler. Biz de helanın camından seyrettik, tabii sabaha kadar da uyumadık."

O gün, Cemil Gezmiş ve Hıdır İnan, birlikte meclisteki son kapıları yoklamaya çalışmış, hepsinin kapalı olduğunu son kez görmüşlerdir.

"Biz, Hıdır'la beraber, meclisi terk ettikten sonra dışarıya çıktık, hafif bir yağmur yağıyordu. Oturduk Kızılay'da bir parkta, çocuklarımızı nasıl defnedeceğimizi düşündük. Çünkü o gün, gece sokağa çıkma yasağı ilan edilmişti. Belli ki idamlar yapılacak artık, ortam hazırlıyorlar. Bir yakınınızın ölümü, birdenbire gelirse şok etkisi yapar. Aynen zehir gibidir. Yavaş yavaş almaya başlamışsanız, etkisini kaybeder. Bağışıklık kazanırsınız. Biz, bir sene kendimizi alıştırdık buna. Bir sene, gide gele, o atmosferi teneffüs ede ede kendimizi buna hazırladık. Akşam gittik oturduk. Bir taraftan yemek yerken bir taraftan da ertesi günü yapacağımız hazırlığı konuştuk. Yani bu felaketler birdenbire verildiği zaman etkisi çok ağır olur. Ama yavaş yavaş alındığı zaman bağışıklık kazandırır. Artık, öyle üst üste geldi ki bu felaketler daha üzülecek, ağlayacak, sıkılacak yerimiz kalmamıştı. Kendimizi bu felakete hazırlamıştık biz zaten.

Benimle bir dergi röportaj yapmıştı: 'Neler hissettiniz' diye sordular. Ben 'eğer genç olsaydım, dağa çıkardım' dedim. Çünkü o kadar çaresiz kalmıştık ki başvurduğumuz hiçbir makamdan adalet görmedik. Hiçbir makam bize adil davranmadı. Hiçbir siyasal kuruluştan tam olarak bizim arkamızda olduğunu gösteren bir yardım görmedik. Bu kadar çaresizlik karşısında, bir devlet gücüne karşı, biz üç tane baba, elimizde birer tabanca bile yok. Biz ne yapacaktık? Evet... Kendimizi buna hazırlayacaktık. Biz de böyle yaptık."

BİR GÜVERCİN OLUP...

Halit Çelenk, Deniz'lerin yalnızca avukatı değil, "Halit abi"leri, dostları, arkadaşlarıydı. İnfaz sırasında, yanlarında olmasını, bu son eylemlerinde kendilerini izlemesini istemişlerdi.

"Başvurumuz vardı savcılığa, biz infazlarda bulunmak istiyoruz diye başvurmuştuk. Nihayet 5 Mayıs'ı 6 Mayıs'a bağlayan gece yarısı, kapı çalındı iki sivil memur kapıda göründü ve dediler ki, 'sizi, Ankara Cumhuriyet Savcısı Fazıl Alp çağırıyor' Bir arabaya bindirdiler, Samsun yolundan, Emniyet Sarayı'nın önünden, gidiyoruz. Sürekli telsiz anonsu yapıyorlar. Öbür arabalarla haberleşiyorlar. Gece sokağa çıkma yasağı var ve Emniyet binasının önünden, Ankara Merkez Cezaevi'nin önüne kadar, bütün yollar, iki taraflı asker tarafından tutulmuş durumda. Cezaevine geldik. Işıldaklarla aydınlatılmış. Arabadan indim, sivil hiç kimse yok, her taraf asker. Öğrendiğimize göre bir tugay asker görevlendirilmiş. Bir yüzbaşı koşarak geldi, 'ne istiyorsunuz?' dedi. Dedim ki, 'Ankara savcısı beni çağırmış. Deniz, Yusuf ve Hüseyin'in avukatıyım. İnfazlarda bulunacağım' dedim. 'Bir dakika bekleyin' dedi. İçeriye sordu geldi. 'Buyrun, gelin' dedi. Kapıdan girdik. Aklımda kaldığı kadarıyla, kapı altında dokuz tane general diziliydi. Üstlerinizde ne varsa çıkarın dediler. Çıkardık. Pabuçlarımıza varıncaya kadar, ceketimin, pantolonumuzun ceplerine, astarlarına varıncaya kadar aradılar. Bir Bellergal şişesi vardı yanımda. Evden ayrılmadan önce bir tane yutmuştum, bir tane de orada yutarım diye düşünmüştüm. Onun etkisiyle dayanabilirim diye düşünü-

yordum. 'Bu nedir?' dediler. 'Bellergal,' dedim, 'tanırsınız, bildiğiniz bir ilaçtır, müsekkindir, belki siz de almışsınızdır' dedim. 'Bu burada kalacak' dedi. Mükerrem de (Erdoğan) geldi. Birlikte girdik içeriye. O yöndeki küçük avlunun bitişiğindeki başgardiyan odasında bir koltukta Deniz oturuyor. Biz kapıdan girince güldü ve yüzündeki hatlar değişti. 'Hoşgeldiniz' dedi. 'Hoşbulduk' dedik. Hal hatır sorduk. Deniz dedi ki, 'arkadaşlarımı son bir kez görmek, onlarla vedalaşmak istiyorum.' Savcı yardımcısı müsaade etmedi. Ankara Savcısı Fazıl Alp, Hukuk Fakültesi'nden benim sınıf arkadaşım. O da yukarıda, cezaevi müdürünün odasında oturuyor. Çıktım yukarıya, müdürün odasına, 'Fazıl bey' dedim kanuna göre, idam hükümlüsünün son arzusu, eğer gayri ahlaki ya da gayri kanuni değilse yerine getirilir. Bu çocuklar birbirleriyle vedalaşmak istiyorlar. Bunun ahlaka, kanuna aykırı hiçbir yönü yoktur. Lütfen emir verin, izin verin, görüşsünler.' Fazıl Alp aşağıya indi savcı yardımcısına 'görüştürün' dedi. Birbirlerine sarıldılar, öpüştüler ve tekrar odalarına gittiler. O arada, ben yukarıya Fazıl Alp'le konuşmaya giderken bir albay geldi karşıma: 'Sizinkiler dini merasimi reddettiler' dedi. 'Müslüman değillermiş' dedi. Bir tartışma çıkarmak istiyor. Dedim ki, 'o onların bileceği bir iş, müdahale etmeyelim.' Orada en üzgün görünen imamdı. Ama üzüntüsünün nedenini anlayamadım. Hani kendi inançlarına göre dini merasim yaptırmak istedim, istemediler, bunlar imansız gidiyorlar diye mi üzülüyordu, yoksa bu genç insanlara böyle bir cezanın verilmesinden mi insancıl bir üzüntü duyuyordu, onu çok iyi anlayamadım. O arada Deniz'e de, Yusuf'a da ve Hüseyin'e de bir istekleri olup olmadığını, biz savunmanları olarak sorduk. Deniz, sigara içmek istedi, bir sigara içti. Mektup yazdılar. Bu arada Hüseyin'in odasına gittim. Ayrı ayrı odalarda tutuluyorlardı. Kendisine bir arzusu olup olmadığını sordum. Çok ilginçtir insan psikolojisi, nasıl yorumlanabilir bilmiyorum. Bana şöyle söyledi: 'Abi, dedi, 'yarın babam gelip elbiselerimi alacak. Bak dedi ayağımda spor ayakkabılar var,' –lastik ayakkabılar, var ya bezden yapılmış, ayağında onlardan var.– 'Şimdi bunları görecek, üzülecek, benim oğlumun bir ayakkabısı bile yokmuş ayağında diye

üzülecek. Ona söyle üzülmesin. Ayakkabım vardı. Bizi apar topar buraya getirdiler, ayakkabılarımızı giymeye vakit bulamadık. Söyle babama üzülmesin' dedi. Şimdi, nasıl yorumlayacaksınız, o anda, beş dakika sonra bilemediniz yirmi dakika sonra ölecek olan bir insan, yarın, babasının, üzülebileceği bir ayrıntıyı düşünebiliyor. Hiç unutamıyorum.

Ve başladı infazlar. 1.25'te başladı, 5.20'ye kadar devam etti. Burada, bize çok acı gelen ve uygulamanın zalimliğini, gaddarlığını gösteren bir nokta daha var. Deniz'in oturduğu koltuk, pencerenin karşısında ve avludaki sehpa görülüyor. Orada konuşulanlar da duyuluyor. Biz, Deniz'le beraber sehpaya yürüdük; konuşarak gidiyoruz. Deniz'in infazı yapılırken, Deniz'in yerine Yusuf'u getirdiler. Yusuf, pencereden avluyu görüyor ve infazı gözlüyordu. Konuşmaları dinliyordu. Yusuf, sehpa altına götürüldüğü zaman Hüseyin getirildi. Hüseyin, Yusuf'un infazını gördü ve seyretti. Bu uygulama infazın yapıldığı aşamada bile işkencenin sürdürülmesinden başka bir şey değildi. İnsanlık dışı bir olay bu. Ve bunu hiç unutmuyorum.

Deniz olsun, Yusuf olsun, Hüseyin olsun insanlık yönleri, insancıl duyguları o kadar gelişmiş kişilerdi ki, örnek vermek istiyorum. Başgardiyan odasından, bir tarafında Deniz'in ben, yanımda Mükerrem Erdoğan, bir tarafında da infazda görevli savcı yardımcısı, çıktık, sehpaya doğru yürüyoruz. Tam odadan çıktık avluya gireceğimiz sıralar Deniz durdu ve bana dedi ki: 'Şekibe ablaya çok selam söyle, bize çok emeği geçti helal etsin.' Bunlar kolay rastlanacak olaylar değildir. Aradan 20 yıl geçti, o günleri anımsadığım zaman hâlâ sonsuz duygulanıyorum. İçimden böyle bir heyecan geliyor ve boğazımı tıkıyor.

Deniz'in infazında, küçük avlu lebbaleb subaylarla, askerlerle, üniformalı insanlarla dolu. Sivil olarak ben, Mükerrem Erdoğan, savcı Fazıl Alp, savcı yardımcısı ve imam ve de doktor ve cellatlar vardı. Cellatlar masanın üzerine çıkması için Deniz'e yardımcı olmak istediler. 'Durun' dedi. Cellat şaşırdı. Deniz sıçradı masanın üzerine, elleri arkadan bağlı olduğu halde, masanın üzerine

çıktı. Başını ipe geçirdi ve konuşmaya başladı. Daha bir iki kelime söylemişti ki, konuşmayı kesmek istediler. Mahkeme başkanı Ali Elverdi: 'Bırakın konuşsun' dedi. Ve Deniz, artık, herkes tarafından bilinen sözleri, sehpanın altında, o karanlık gecenin sessizliğinde yüksek sesle bağıra bağıra söyledi. Sonra kendisi tabureyi tekmelemek istedi, ayarlayamadı. Çingene cellat tabureyi çekti, şak diye düştü. Bu arada çok ilginç bir şey oldu: Avlunun kenarında, duvarda bir çıkma var. Tam Deniz boşluğa salındığı anda, oradan bir ses geldi. Önce ne olduğunu anlayamadık. Sanki bir baskın yapılıyormuş endişesiyle, hep öyle iğne üzerindeydiler, oradaki tüm üniformalılar telaşla, bir komut verilmiş gibi, başlarını sese doğru çevirdiler. Hepimiz oraya döndük: Bir güvercin, telaşla kanatlarını çırpıyor. Bütün avlu, onun kanat sesleriyle doldu. Ve başlar yerlerine döndü. Deniz, dönüyor ve silkeleniyor, hem dönüyor hem silkeleniyor belden aşağısı.

Adli tıp kitaplarında, Hukuk Fakültesi'nde bize öğretmişlerdi, bir birbuçuk dakika içerisinde yaşam sona erer demişlerdi. Fakat saate bakıyoruz on dakika geçti, silkme devam ediyor. Bu bizi çok heyecanlandırdı. Doktora dedik ki: 'Niçin böyle, bir bak bakalım nabzına' dedik. Gitti nabza baktı, nabız atıyor. Deniz'in silkelenmesi devam ediyor. On dakika daha geçti, doktor tekrar yokladı, nabız atıyor. Cellat geldi, bizim telaşımızı görünce dedi ki: 'Deniz' dedi, 'uzun ve iri olduğu için, ip kırılmasın ve düşmesin diye çift ilmik yaptık' dedi. Çift ilmik olunca, ip sıkmıyor, sıkmayınca can veremiyor. Bu tabii anlatılabilecek gibi bir şey değil. Ve hatırımda kaldığı kadarıyla yirmi beşinci dakikada durdu silkelenmeler. İndirdiler. Beni teselli etmek için doktor yanıma geldi: 'O düşme anı var ya' dedi, 'üzülme, başı gövdeye bağlayan boyun o anda kırılıyor, artık, o andan sonra duygu söz konusu değildir, acı çekmez merak etmeyin' dedi.

Daha sonra bizim talebimiz üzerine ilmik, teke indirildi. Yusuf ve Hüseyin'in infazları tek ilmikle yapıldı. Onlar da, ölümlerinden önce, o unutulmaz kısa fakat çok etkili konuşmalarını yaptılar. Ve infazlar bittikten sonra müdür odasına çıktık. Tutanak yazılıyor. Biz

Mükerrem'le çocukların sehpa altında yaptıkları konuşmaları ezberlemiştik. İkimiz de 'dikkat edelim neler söylüyorlar, kelime kelime bunları ezberleyelim' demiştik. Ve ezberledik. Çıktık yukarıya tutanağı yazdırıyor savcı yardımcısı, oraya geldi tam konuşmaları anlatacak, yanlış şeyler dikte etmeye başladı. Bir dakika, dedik. Biz konuşmaları dikkatle dinledik, ezberledik. Eğer bunları tutanağa yazacaksanız, yanlış bir şey yazmayın dedik. Biz söylemeye başladık, Ali Elverdi onayladı. Yani, 'evet aynen böyle söylemişlerdi, ben de hatırlıyorum' dedi. Ve ağızlarından son anda ne çıkmışsa, biz tekrarladık, onu aynen tutanağa geçtiler. Ali Elverdi, tutanağın bir örneğini aldı, imza edildikten sonra, büktü cebine koydu. Orada bulunanların sırayla ellerini sıkıyor, allahaısmarladık diyor. Benim karşıma geldi dedi ki: 'Halit bey, siz görevinizi fazlasıyla yaptınız, ama bu iş başkaydı.'

Gece dışarıya çıkma yasağı olduğu için tabii bizim evlerimize dönmemiz için vasıta bulma olanağımız yoktu. Saat beşi yirmi geçiyordu. Fazıl Alp, 'Halit bey dedi, vasıta bulamazsınız ben sizi arabamla evinize bırakayım' dedi. Resmi arabayla bizi buraya kadar getirdi. Mükerrem'le beni bıraktı. Biz kapıdan yukarıya çıktık, burada, bu salonda çocukların babaları, anneleri, yakınları toplanmışlar. Salon dolu. Şekibe, onlara çorba yapmış. Burada çorba içiyorlardı. Bir merakla sordular, geceyi anlattık.

Biz, o gece Mükerrem Erdoğan'la ikimiz, kendimizi tutmak için büyük bir irade sarf ettik. Buraya geldik, Mükerrem Erdoğan şu balkonun kapısına dayandı, hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı. Ben de içeriye gittim kendimi bıraktım. Daha sonra, çocukların aileleriyle birlikte cesetleri almaya koyulduk.

Çocukların, vasiyetlerinden birisi de, Cebeci Mezarlığı'nda Taylan Özgür'ün yanına gömülmek idi. Ve mezarlarımız yan yana olsun ve Taylan'ın yanında olsun diyorlardı. Ama bütün çabalarımıza rağmen, yani bizlerin çabaları, ailelerinin çabaları, yakınlarının çabalarına rağmen buna izin verilmedi. Karşıyaka Mezarlığı'na gömüldüler ve aralara başka mezarlar konuldu. Daha sonra da belli güçler tarafından bu mezarlar 4 defa tahrip edildi. Tahrip edilen mezarlar onarıldı. En

sonunda Yusuf'un babası Beşir Aslan mezar taşını değiştirmek zorunda kaldı."

İnfaz gecesinin, büyük acısını ailelerle birlikte yaşayan Şekibe Çelenk, o geceyi anlatırken şunları söylüyor:

"Geceden önce, işin bir de gündüz faslı var. Onu anlatacağım. Çok kötü bir şey yapıldı ailelere. Yani bazen düşünüyorum da, insanın insana yaptığı zulmü, ona başka hiçbir yaratık yapamaz. Düşünün, cumartesi günü cezaevinde ziyaret günüydü. Cemil beyle, Hıdır bey o gün oğullarını görmek için İstanbul'dan geliyorlar. Beşir bey zaten burada. Ve üçü birleşip çocuklarını ziyarete gidecekler. Ertesi gün, hıdrellezdi üstelik. 6 Mayıs sabahı. Cumartesiydi, babaların ziyaret günüydü. Bir gün sonra assalardı, çocuklar ölmeden önce babalarını bir kez daha göreceklerdi. Ona dahi mani oldular. Son olarak babalarıyla dahi vedalaşmalarına olanak vermediler çocukların. Ziyaret yerine çocuklarının ölülerini teslim ettiler adamlara. Ve zavallılar perişan olmuş vaziyette, görüşme yerine, cenazelerle beraber mezarlığa gidiyorlar. Mezarlıkta hoca namazlarını kılmıyor. Dini telkin istemedikleri için, 'zaten bunlar anarşist bunlar komünist', diyor. O üçü, cenaze namazını kendileri kılıyorlar evlatlarına. Yusuf'un babası imamlık yapıyor. Kendi elleriyle çocukları ayrı ayrı gömüyorlar. Taylan'ın yanına gömülmek istemişlerdi. Taylan, Cebeci Mezarlığı'nda. Ona müsaade etmediler. Karşıyaka'da yan yana gömülmelerine bile izin vermediler. Efendim, yan yana gömülürlerse, ileride bir mabet gibi bilmem ne yapılırmış! Sanki, yani, insanın gönlündeki mabedi engelleyebilir misin sen? İstediğin kadar, bir mezarı oraya, bir mezarı öteki tarafa yap; veya hepsini yak, savur küllerini Hintliler gibi havaya, neye mani olabilirsin? Benim gönlümdeki yerlerini yıkabilir misin? Ona imkân yok zaten. Ama işte dediğim gibi, bu küçük hesaplarla, üç çocuğun aralarına üçer tane yabancı mezar koyuyorlar. Uzun zaman şöyle düşündüm: Hiçbir kimse oraya ölüsünü gömmeyecek! O çocukların birlikteliklerini bozmayacak. Olmadı, tabii bir şey diyemezsin.

Çocuklarını gömdükten sonra, ayaklarında mezarlığın çamuruyla geldiler buraya. Halit'le Mükerrem gelmişti. İki saat olmuştu.

Halit geldikten sonra Niyazi Bey geldi, hanımı geldi. Arkadaşlarından bazı kişiler geldi. Babalar ondan sonra kapıdan girdiler ağlayarak. Hiç unutmuyorum. Cemil beyin yanında büyük oğlu Bora da vardı. O da babasıyla beraber gelmiş. Ağlaya ağlaya geldiler, kapıdan içeri girip oturdular. Teselli kabul edecek halde değiller. Bir de, onları teselli edecek sizde hal yok. Siz onlardan belki daha perişansınız. O vaziyette, kimsenin kimseyi teselli edecek hali yok. Fakat bir aralık düşündüm, acı ne kadar ağır olsa da bu adamlar aç ve perişan. Çorba yapayım dedim. Bir çorba yaptım, mutfağa çağırdım, bir sıcak çorba için bari diye. İnsanoğlu yapısı çok tuhaf. Hiç unutmuyorum. Zannediyorum Hüseyin'in babası, Hıdır bey, çorbadan bir kaşık aldı, bir oh çekti. Yani o kadar perişanlık, o kadar üzüntü içinde, o sıcak bir kaşık çorba, 'oh' dedirtti adama.

Ondan sonra burada oturdular konuştular. Hıdır Bey, Niyazi Ağırnaslı'yı görür görmez dedi ki: 'Gördün mü Niyazi bey, sen de kurtaramadın işte'. Niyazi bey de, Allah rahmet eylesin, çok çırpınmıştı adamcağız. Onun parlamenterlikten gelen, uzun süre senatör olarak bulunduğu için ilişkileri vardı. Hıdır beye demiş ki, 'Ben İnönü'ye gider, bizzat Paşa'yla görüşürüm. Rica ederim. Bütün imkânları kullanırım. Bu infazlara mani olmaya çalışırım. Sen merak etme.' Tabii, ondan bir umut bekliyordu Hıdır bey."

Erdal Öz, bütün o günler boyunca, yalnızca infazın durdurulması için kampanyalar yürütmekle kalmıyor, ailelerin sorunlarıyla da ilgileniyor, onları evinde barındırıyordu. Büyük gerginlik içinde geçen o günlere ait son derece ilginç bir anısı var:

"Beşir amca ile idam öncesi ve idam sonrası pek çok anım var. Çok birlikte olduk. Yusuf Aslan'ın babası Beşir Aslan, biliyorsunuz bir emekli polis memuruydu. Ama hayatımda tanıdığım en güzel polis memuruydu. Hayatımda tanıdığım en güzel babaydı. İdam öncesinde çok birlikte olduk, çok bizim eve geldi. Hatta, Arthur Koestler'in yazdığı 'İdam' kitabını 500 tane birlikte zarfladık bir gece. Ve bütün senatörlere ve milletvekillerine birlikte yazdığımız bir uyarı mektubuyla birlikte postaladık. Yani, o yasa parlamentodan geçecek, ama çocukların suçları idam değildir, bu kitabı da

okuyun ve vicdanınızla başbaşa kalın, doğru bir karar alın demek istiyorduk. Gayet onurlu bir dilekçedir. Sonra biz bunları zarfları, pulladık, daktiloyla yazdık bütün bir gece o dilekçeleri. Gizlice pazar filelerine doldurarak, belli etmeden Kızılay'a indik gece yarısı. Saat bir, iki falan ama Kızılay, polis kaynıyor hâlâ. Ve Kızılay Postanesi'nin önünden geçerek çaktırmadan attık bu kitapçıkları. Epey uzun sürdü bu. Sonra Beşir amca çok keyifli bir şekilde: 'Artık, biz de bir gizli örgüt sayılırız, değil mi?' dedi.

Çocuklar asıldıktan sonra Beşir amcayı buldum. Çok kötüydü. Sanıyorum iki gün sonraydı Beşir amcayı tekrar buldum ve bizim eve getirdim. Tıpkı Mükerrem Erdoğan'ı, asılma sahnesini yaşayan, iki avukattan biri olan Mükerrem Erdoğan'ı ertesi gün evime kapatıp sabaha kadar bütün ayrıntısıyla idam sahnesini yazdığım gibi, Beşir amcaya da bütün idam öncesini ve sonrasını anlattırdım. Bu kadar acılı bir babaya bunu anlattırmak çok zordu. Ama bu da sıcağı sıcağına olmazsa olmayacak bir şeydi. Yer yer sessizce çok ağladı ve anlattı ve sayfalarca yazdım bunu. Not aldım. Aradan 4 ay falan geçmişti, bir gün Beşir amcayı kapıda buldum. Genç bir çocuğun kolunda gelmişti. Kimdi tanımıyorum. Beşir amcayı içeri aldık. Elinde bir baston vardı. Çok çökmüştü. Ve bir basamağı aşamayacak kadar, ayağını kaldıramıyordu. Yardımla içeri aldım. Öpüştük ağlaştık. Ve 'Nedir bu halin. Sen böyle bir insan mıydın? Ben seni bu kadar sağlam ve metin bıraktım.' Dedi ki: 'Galiba bacaklarımda üst üste damar binmesi mi var, bir şey var. Bacaklarıma basamıyorum. Fakat sağolsun İzmir'deki doktorlar beni iyi yapmaya çalışıyorlar.' 'Kaç aydır böylesin' dedim. 'Üç aydan beri böyleyim' dedi. 'Ben sana el koyuyorum. Seni derhal doğru dürüst bir doktor muayenesinden geçireceğim' dedim. Çok itiraz etti. Hiç parası yoktu. Ben bağlantı kurdum. Çok hoş bir doktora başvurduk. Ve anlattım dedim ki, 'Asılan Yusuf Aslan'ın babasıdır.' Çok heyecanlandı doktor ve çok özel bir muayeneden geçirdi. Sonra koluna girdi ve dışarı çıkardı beni dedi ki: 'Nasıl ayakta durduğunu, nasıl yaşadığını düşünemiyorum. Felç inmek durumunda her an. Çünkü boynunda bir ur var.' dedi. 'Ne yapacağız' dedim. 'Hemen şu anda hastaneye yatsın' dedi. Çıktım, Beşir

amca ile konuştum. 'Mümkün değil. Ben hastaneye yatamam. Benim param yok. Gücüm yetmez' dedi. 'Saçmalama Beşir amca. Allahaşkına, bak sonra ödersin. Hiç düşünme parayı' dedim. Akşam İzmir'e karısına çocuğuna telefon ettik. Onlar hemen geldiler ertesi gün. Fakat ertesi gün de yer ayırttık hastanede. Ertesi gün, bunu zorla bir taksiye atıp hastaneye götürdüm. Röntgenler çekildi. Bir duvar dolusu röntgen çekildi. Ve bütün röntgen filmlerinde boyunda iki omur arasında kocaman bir ur vardı. Son üç ayda büyümüş ve bütün sinirleri sıkıştırmış vaziyette. Her an bitkisel hayata geçebilecek. Ve karısının, çocuklarının da olurunu alarak hastaneye yatırdık.

Şimdi şu açıklamayı yapmak istiyorum. Herkes nasıl yorumlarsa yorumlasın, ama ben yorum yapmadan anlatacağım. Hukuk Fakültesi'nde okuduğumuz adli tıp dersinde "Ası" diye bir bölüm vardır. Ası asılmak olayıdır. Asılma olayında urgan ip boğaza geçtikten sonra ayakların altında yaratılan boşluk, vücudu birdenbire aşağıya çekiyor. Ve asılma olayının özelliği şudur: Boğazdaki halatın oturduğu ikinci omur ile üçüncü omur açılıyor. Asılmanın en büyük özelliği bu. Bu iki omurun açılması bütün canlılığı yok ediyor birdenbire. Yani bilinç kayboluyor. Bitkisel hayat bir süre sürüyor. Ama bilinç kalmıyor. Ve çok hızlı bir öldürme olayı. Şimdi Beşir amca cenazeleri nasıl teslim aldığını asılma sonrası bana anlatırken özellikle Yusuf'un boynu üzerinde çok durmuştu. Yani kıyamıyordu. Oğlunun burasındaki o halatın morartısı kızarıklık, morartıya dönüşmüştü. Onu çok uzun anlatmıştı bana. Ve ondan sonra da bana birkaç kere boğaz olayını anlattı. Sanki burada şu var; oğlunun boğazını, o değiştirilen boğazını kendi boğazında o kadar yaşadı ki aynı omurlar arasında bir ur büyüttü. Bilmiyorum şimdi hayatta mıdır? Eğer değilse bütün omurlarına nur yağsın."

O Güzel İnsanlar

Deniz ve Cihan, Bursa hapishanesinde, 1970.

O GÜZEL İNSANLAR...

"Öyle insanlardı ki bunlar, yığınsal olarak gençliği yöneten, yönlendiren, bir hareketleriyle, bir sözleriyle peşlerine önemli sayıda genç takan ve onların eylemini sevk eden insanlardı."

Sinan, Deniz, Cihan ve Mahir, gerçekten, Mustafa Yalçıner'in bu tanımlamasını tümüyle dolduran gençlik önderleriydi. Hiç kuşkusuz, bütün yeteneklerini, cesaretlerini sergileyebilecekleri, değiştirme dinamiklerini harekete geçirebilecekleri ve işlevsel kılabilecekleri bir tarihte ortaya çıkmışlardı, ya da, belki, bütün o tarihsel koşulların toplam özelliklerini yansıtmaktan fazla bir şey değillerdi. Onlar, az ya da çok, kendi özelliklerine benzer özellikler taşıyan bir gençlik yığını tarafından kuşatılmışlardı. Klasik bir analizde söylendiği gibi, eğer, Deniz Gezmiş çıkmasaydı o dönemde, mutlaka bir başka önder, asılması, öldürülmesi gereken başka üç kişi, başka on kişi mutlaka çıkacaktı. Deniz ve diğerleri, her ülkede olduğu gibi, bir gençlik çağında, gençlik önderleriyle karakterize olan bir dönemde, bütün dünyayı saran bir atmosferin ürünü olarak doğdular ve diğerlerinden farklı olarak, Türkiye'nin tarihsel, siyasal koşullarının gerektirdiği biçimde öldüler.

"Deniz'in en temel özelliği, baştan ayağa coşku oluşuydu, dizginsiz bir heyecan oluşuydu, sürekli eylem halinde oluşuydu, duyarlılığıydı" diyor Mustafa Yalçıner. Sanki, Aksaray'dan Sirkeci'ye kadar bütün bir bölgeyi zapteden, saatlerce polisle çatışan öğrenci kitlesinin kendisini anlatıyor bu sözler. Sonradan bakılınca, bir an için, o ve benzeri onlarca çatışmaya, yürüyüşe, işgale, boykota katılan herkes, Deniz olmasaydı, bütün bunlar olmayacaktı sanabiliyor. Doğrusu, elbette, bütün bunlar için uygun, dünya çapındaki tarihsel koşullar olmasaydı, Deniz olmayacaktı biçimindeki ifadedir.

"Gençlik yığınlarını, tek bir hareketiyle, tek bir sözüyle harekete geçirebilme yeteneğiydi Deniz. Her yanından ihtilal akardı, her yanından coşku fışkırırdı."

"Ne söylesem, bir eksik" der bir şair. Yalçıner'in sözlerinde de, hiç abartma yok. Ama onu tanıyan herkesin katabileceği yeni sıfatlar, yeni tanımlar çıkacaktır ve her söylenen, mutlaka, gene de, eksik kalacaktır. O günlerde hareket içinde olan herkes, sonradan yolları Deniz'den ayrılmış bile olsa, onu, dönemin eksiksiz bir simgesi olarak kabul etmektedir. Dönemin eksiksiz bir simgesiydi gerçekten. Çünkü yalnızca öğrenci gençlik hareketinin değil, devrimci hareketin kapsadığı ve harekete geçirdiği bütün halk yığınlarının özelliklerini yansıtıyordu. 15-16 Haziran'ın işçileri, Elmalı'nın toprak işgalcisi köylüleri, tarih boyunca bütün ezilenler ve isyan edenler, hangi iplikten dokunmuşsa, Deniz de o iplikten dokunmuştu.

Sanki, kendisinin de öncekiler gibi bir kilometre taşı olduğunu bilirdi; Spartaküs'ten, Şeyh Bedrettin'e, Baba İshak'a, İttihatçılardan, Kurtuluş Savaşı'nın efelerinden, Mao'ya, Che Guevara'ya, adı sanı duyulmamış İspanya İç Savaş kahramanlarından, Yunan, Bulgar direnişçilerine, adını anmadığı, öyküsünü anlatmadığı kim vardı acaba? Nereden, kimden öğrenmişti o kadar uluslararası devrimci marşı, şiiri, türküyü, anekdotu? "Deniz, hadi anlatsana, hani bir gün Lenin'e bir köylü gelmiş..." Deniz, hem köylüyü, hem Lenin'i taklit ederek, eliyle, uzun kollarıyla havada geniş hareketler yaparak anlatır öyküyü. Gülmekten kırılır millet... Birden durur, "Hadi, şimdi hep beraber marş söyleyeceğiz" der. Marşı yarıda keser, çocukken kendisini alnından ısıran köpek yavrusunu anlatmaya koyulur.

Eylem öncesi herkesi uzun uzun dinler, en son konuşur, çok az konuşur ve onun sözleri karar olur. Tepesi atmışsa eğer, "Yakup Cemil üstadımız olsa ne yapardı? Söyleyin bakalım" diye kestirir atar sorunu. "Basardı, Deniz!", "Basalım öyleyse arkadaşlar!"

"Bir gün Deniz,..." Herkesin böyle başlayan yüzlerce öyküsü vardır. Bir günde ne çok şey yaparmışsın, Deniz.

"Hüseyin, Dede derdik ona, Dede tam bir yeraltı örgütçüsüydü. Kararlılık timsaliydi. Gözünü kırptığını, herhangi bir olayda görmedim" diyor Mustafa Yalçıner.

Sinan varken, Deniz varken, THKO'nun "sahici önderi" olduğu öğrenilince herkesin hayretten ağzını açık bırakan sıra neferi... Bir

yandan cellatlar darağacını kurmuş, ipe çifte ilmik atarken, yarın hareketinin başında eylemden eyleme koşacakmış da, teorik bir iki eksikliği tamamlamaya acelesi varmış gibi oturup "Türkiye Devriminin Yolu" broşürünü yazan çocuk! Hiç umudun kalmadığını söylemeye gelen avukatlarına, "Aman Halit abi, şu tarım istatistiklerini bir an önce bulun bana, o bölüm eksik kalacak yoksa" diyen Hüseyin. Bu nasıl bir özdür? Bu, hangi "toplumsal ilişkilerin toplam ifadesi"dir? "Yusuf her işin ucundan tutar, her şeye koştururdu" diyor Yalçıner. Dev-Genç militanları içinde, Yusuf, "her türlü silahı ve aracı kullanmasını bilen adam" olarak nam salmıştı. Kulaktan kulağa fısıldanırdı bir yerde göründüğünde, "motosikletten, helikoptere, tabancadan ağır toplara kadar..." Polis, kitlenin içinden birini çekmiş götürüyorsa, "onu bırakın, beni alın" diyecek kadar "saf"! Tıpkı, Gemerek'te yaralandığı zaman, "Sen git Deniz, beni bırak" dediği zamanki kadar.

"Alpaslan'dan örnek vermek isterim; ben, Alpaslan kadar kendisini az düşünen ya da hiç düşünmeyen bir insana hayatım boyunca rastlamadım. Nurhaklar'da mağaranın hemen girişinde yatardı. Bütün yoldaşlarını kuru yerlere yerleştirdikten, yatırdıktan sonra, kendisine kuru yer kalmazdı genellikle, mağaranın hemen girişinde yatardı. Unutmuyorum, Nurhaklar'a ilk geldiğinde ayaklarında çok güzel postallar vardı. Başka bir arkadaş kendi postallarının ayağını sıktığını söyledi, Alpaslan'ın postallarına ilişti gözü. Alpaslan, hiç düşünmeden çıkardı verdi postallarını. Ve vurulduğunda ayaklarında olan lastikleri giydi. Yün çorabı çekti üstüne, cıslavet lastikleri giydi. Alpaslan'ı liseden beri tanıyorum, bütün hayatı boyunca böyleydi. En zor işlere Alpaslan koşardı, en zor olan şeylere gönüllü olarak önayak olurdu, kendisine böyle bir şey önerilmesine hiç gerek yoktu zaten. Zorluklar Alpaslan'ındı."

Ne söylesen, bir eksik...

"Sinan Hoca bir deryaydı. Herkes, Sinan Hoca'nın hitabet gücüne hayrandı. Oylamaları değiştirirdi, düşünceleri değiştirirdi. İnsanların fikri, Sinan konuşmadan önce şöyle olurdu, Sinan konuştuktan sonra bir başka olurdu. Ama Sinan sadece hitabet

gücü değildi, Sinan olağanüstü duyarlı ve Deniz düzeyinde coşkulu bir arkadaşımızdı. İkisinin ortak özelliği şiire olan düşkünlükleriydi. İkisi de her uygun buldukları yer ve zamanda şiir okurlardı. Nâzım'dan, Ahmed Arif'ten... Başlıca sevdikleri iki şair bunlardı. Sinan'ın çok daha tok sesi vardı, mağaralarda okuduğu şiirleri unutamıyorum; özellikle 'Otuzüç Kurşun.' Hepimizin tüyleri ürperirdi..."

Hasan Ataol, Sinan'ın başlıca özelliklerini şöyle anlatıyor:

"Ben, üniversiteye taşradan 17 yaşında daha kişiliği bile oturmamış bir insan olarak geldim. Ama ezilmişlik; aile düzeni, yetersizlikler birleşince ister istemez düzene karşı tepki duyan bir gençtim. İşte bu koşullarda Sinan'ı, Hüseyin'i, Yusuf'u tanıdım. Deniz'i çok daha sonra... ilk önce Sinan'ı tanıdım. Ben çok rahat hareket ederim bütün arkadaşlarımın arasında. Ama Sinan Cemgil'in yanında ben hiçbir zaman ayak ayak üstüne atmamışımdır. Hani dilerim bir mümkün olsa, geri getirmek söz konusu olsa. 43 yaşındayım şu anda, bir çocuğum var, saçım dökülmüş ama şu anda da Sinan Cemgil'in yanında ben ayak ayak üstüne atamam. Gerçekten atamam. Çok farklı biriydi. Bir otoriteydi; ama hiçbir zaman o otoriteyi kendisi koymamıştı. Kendisi çok doğal, çok yakın, samimi bir insandı; fakat yaşam tarzıyla, ilişkileriyle, söylediklerini uygulamasıyla, çok çok farklıydı.

ODTÜ'de biz, işgal, boykot yaparken forumlar da düzenlerdik sık sık. Ben çoğunda Sosyalist Fikir Kulübü'ne yardım toplardım, makbuz karşılığı. O kadar çok tanık oldum ki, üniversitede dekanı, öğretim üyesi, şu, bu, üçlü amfiye foruma girerken, onlardan da bağış alırdım. Sorarlardı, 'Sinan konuşacak mı?' Öğrencilerin de, öğretim üyelerinin de çoğu, Sinan konuşacak diye oraya gelirlerdi. Sinan'ın öylesine bir hitabet yeteneği, öylesine bir becerisi ve ağırlığı vardı ki. Hiç unutmam ODTÜ'de işgal yapılmıştı. Ve işgalde hâlâ benim kulaklarımda sesi çınlar. Çok tok ve çok etkileyici bir sesi vardı. Şöyle bağırıyordu: 'Beyaz Saray işgal edildi.' Yani bizim o zaman tüm dünyada karşı çıktığımız Amerikan emperyalizmiydi. ODTÜ'nün Rektörlüğü de işgal edilince sanıyorum 'Beyaz Saray'

diye bir terim kullanarak, yaptığımız işin önemini vurguluyordu. Çok heyecan verici bir şeydi. Öyle bir an geldi ki, ODTÜ'de o zaman sosyal demokratlar hâkimdi ve işgal uzayınca öğrencinin büyük bir kesimi işgalden rahatsız olmaya başlamıştı. Bunun üzerine işgal devam etsin mi, etmesin mi diye, bir toplantı yapma zorunluluğu ortaya çıktı. ODTÜ'nün stadyumunda toplantı yapıldı. Beş bin öğrenci, yüzde doksan beşi işgal bitsin, işgale son verilsin diye geldi ve bunun hesabı yapılıyor. Ama, orada Sinan Cemgil öyle bir konuşma yaptı ki, oylama sonunda, çok büyük bir çoğunlukla işgale devam kararı çıktı. O karardan sonra ODTÜ basıldı, işgal kırıldı ve artık, öğrenciler üniversitede kalamaz hale geldiler. Ve biz bu arada SBF'de günlük forumlar yapıyorduk. Yani o ruhu, o ilişkiyi, o eylemi sürdürmek için. Üniversitede tamam işgal bitti ama o ruh, o eylem devam ettiriliyordu. Ve Sinan Cemgil aranıyordu. Biz Siyasal'a giderdik yaklaşık 20 kişi falan. SBF'de toplantı yapardık. O toplantılara ben üniversiteden bir sürü asistanın da geldiğini bilirdim. 'Sinan var mı?' derlerdi. Ve sadece Sinan'ı dinlemek için gelen insanlar bilirim. Hani geçmiş tarihe baktığımızda, Danton için söylenir, işte şöyle hatipti falan. İşte Sinan Cemgil böyle biriydi. Konuşmasıyla, davranışıyla kitleleri peşinden götüren bir insandı."

"Deniz Gezmiş'i önce öğrencilik yıllarından tanıyorum. Hüseyin İnan'ı çok daha önceleri tanıyordum" diyor, Halit Çelenk:

"Yılını hatırlamıyorum şu anda ama on dört genç öğrenci Suriye'den silahlar alarak yurda girmişler, yakalanmışlardı. Gözaltına alınmışlardı. Ve Hüseyin İnan da bu genç arkadaşların arasındaydı. Onlar Diyarbakır Ağır Ceza Mahkemesi'nde yargılandılar ve ben Diyarbakır'a gittim, onların orada da savunmasını yaptım. Koğuşta hep beraber oturduk çaylar içtik, sohbet ettik, davada savunmaları nasıl yapacağız, tahliye talebimiz nasıl olacak, savcının iddialarını nasıl karşılayacağız bütün bunları ayrıntılarıyla görüştük. Daha sonra Hüseyin İnan'ın Ankara'da 2. Asliye Ceza Mahkemesi'nde bir davası görüldü. Ben o davada da Hüseyin İnan'ın avukatı oldum. Hüseyin İnan ve bir arkadaşı otobüsle Ankara'ya gelirken, otobüsün rafında bulunan bir çantadaki silahların sahipleri olmakla suçlanı-

yorlardı. Yani ruhsatsız o silahları taşımakla suçlanıyorlardı. Ve yargılama sonunda beraat kararı alındı. İspatlayamadılar otobüsün rafında bulunan silahların Hüseyin İnan'a ait olduğunu.

Yusuf, bu genç arkadaşlar arasında bizim evimize en çok gelen ve burada sürekli oturan, sohbet eden, ziyaret eden bir arkadaşımızdı. Her ikisi de, kültürel birikimi olan, sosyalizmi, Marksizmi bilen idealist, genç insanlardı. Yargılama esnasında cezaevlerinde yaptığımız görüşmelerle ve en son olarak da, infaz gecesi, onları çok daha derinlemesine tanımak olanağı buldum. Gerçekten yurtsever, inançlı, yürekli, kişilikli insanlardı. Kolay kolay yetişemeyecek değerde insanlardı gerçekten. Hâlâ, bugün dahi, her yönleriyle büyük saygı duyuyorum."

Deniz'in babası, çocukluğunu şöyle anlatıyor:

"1947 yılının 28 Şubatı'nda Ayaş'ta doğdu. O zaman ben Ayaş'ta öğretmendim. Çocukluğunun ilk altı ayı orada geçti. Oradan Sivas'a tayin oldum ben. Sivas'ta Selçuk İlkokulu'ndan mezun oldu. O zaman Sivas'ta okullararası bir yarışma açılmıştı. İlkokulu, okullar arasında birincilikle bitirdi. Çok fazla çalışmazdı; ama kavrardı olayları. Birincilik diplomasını, o zamanın Sivas Valisi vermişti Deniz'e. Sonradan Deniz'in idamına milletvekili olarak parmak kaldıran Kadri Eroğan'dı bu vali.

Daha sonra, beni müfettişlik kadrosuyla İstanbul'a verdiler 1962 yılında. İstanbul'a geldik. İstanbul'da Harem'de bir ev tuttum. Haydarpaşa Lisesi'ne götürdüm kaydını yaptırdım. Haydarpaşa'da birinci senesi iyi geçti. İkinci sene gene iyiydi. O sıralarda 'boncuk olayı' diye bir olay olmuştu. Haydarpaşa Lisesi'nin bütün öğrencileri, Hürriyet gazetesini taşlamaya gittiler. Onların arasında Deniz de vardı. Orada fizik öğretmeniyle bir takışması yüzünden fizik öğretmeni bunu o sene sınıfta bıraktı, yarım numarayla. Deniz geldi eve, 'Baba ben artık okula gitmiyorum' dedi. Yapma, etme. Yok, gitmem dedi. O öğretmenle karşı karşıya gelmem. Haklı gördüm. Aldım Aksaray'da Bilir Koleji vardı. Liseyi Bilir Koleji'nde bitirdi. Bundan sonra üniversite imtihanlarına girdi. Bir Fen Fakültesi'ni, bir de Hukuk'u kazandı.

Edebiyatının o zaman yeterli olduğunu bilmiyordum. Fakat kendisi hukuku tercih etti. Hukuka girdikten sonra bir gün akşam konuşurken dedi ki: 'Baba ben genel kültürümü genişletmek için ne yapmalıyım?' Okuman gerekiyor dedim. 'Ben', dedi, 'hukuka girdim, sadece hukuk bilgisiyle bu işin yürümeyeceğini biliyorum.' dedi. Anladım. Oğlum, okumanın sınırı olmaz, dedim, eline ne geçerse oku. Ama, bunun arasında senin seçeceğin, ihtiyaç duyduğun bir konuyu da derinleştir. İstiyorsan o konuyla ilgili üniversitenin çevresi kütüphane dolu, dedim. Üniversiteye o zaman günde, 2,5 lira harçlıkla gidiyordu. Ayda otuz lira da yemek parası vardı. Harem'den vapura binip Sirkeci'ye geçiyor, Sirkeci'den üniversiteye gidiyor. O zaman Harem vapuru çok tenha bir aile vapuru gibiydi. O vapurda oturup bir çay içmek çok hoşuna gidermiş. Ve verdiğim bu 2,5 liradan- –zannediyorum ki o zaman vapur 25 kuruş, otobüste o kadar– 1,5 lirasını arttırıyordu. İki üç günde bir, elinde bir kitapla geliyor. İki senede, benim kırk senede biriktiremediğim kadar bir kütüphanesi oldu. Çok kitap okurdu. Gece kardeşleri bağırırdı, 'ışığı kapat da uyuyalım', diye. Deniz, dışarıya çıkar, soğuk olmasına rağmen salonda o kitabı bitirirdi. Olaylar başlayıncaya kadar böyle. Haydarpaşa Lisesi'ndeki yürüyüşten başka Çorum'daki Belediye işçilerinin yürüyüşü vardı, gitti ona katıldı. Başka bir özelliği akrabalarına çok düşkündü. Sivas'tayken, tatilde, Erzurum'a gitti. Erzurum'da bir ay kaldı. Dolaşmış ne kadar akraba varsa. Onlarla ahbap olmuş, bizim aile çok geniştir orada. Bir ikinci merakı, akşamları otururduk, 'dedemden bana bir şeyler anlat', derdi. Babam üç sene Sibirya'da esir kalmış. O kamp anılarını babam bana anlatırdı. Ben de ara sıra anlatırdım çocuklara. Sarıkamış muharebesinde esir düşmüş babam. Aileden gidip 1. Dünya Savaşı'nda kayıp olanlarla, esir olanların sayısı çoktur bizde. Ondan belki savaşlara karşıydı. Çok fazla insan sevgisi vardı. Ve zaten hayatına mal olan da insan sevgisinin aşırılığıdır bence. Benim verdiğim harçlıktan, bacakları olmayan bir dilenci vardı, mahallenin dilencisiydi, kahvede oturur kimseden bir şey istemezdi, ama Harem, hep onu tanıdığı için gelip geçen ona para verirdi. Çok defa ona harçlığından para verirdi. Bir arkadaşı vardı Sivas'ta, babası TCDD'de işçi.

Sivas'tan arkadaşıymış. Çok muhtaç bir durumda, Tıp Fakültesi'ne girmiş İstanbul'da. Babasının hali malum, beş tane çocuğu var. O zaman burs murs falan bir şey de yok. Süleymaniye'de, çocuk, bir çatı arasına sığınmış, orada yatıp kalkıyor ve fakülteye devam ediyor. Yiyeceği de bir yoğurt oluyor. Bir kap yoğurdu bölüyor, yarısını akşam yiyor, yarısını ertesi gün öğlen yiyor. Her gün aldığı iki buçuk liradan başka, o gün dedi ki: 'Baba, bana 5 lira vereceksin.' 'Peki oğlum, al götür' dedim. 'Bugün masrafın fazla herhalde' dedim. 'Yok baba', dedi, 'bir arkadaşım var, ona vereceğim.' Aldı götürdü. Mahallede herkes onun dostuydu. Bu, insanlarla ilişki kurma yeteneğinden geliyordu. Çevresinde, mahallede, akrabalar arasında, herkes en çok onu severdi."

Birer "doğal" gençlik önderi olarak Deniz, Sinan ve diğerlerinin, gene gençliğin en büyük kitlesel mücadele örgütü olan Dev-Genç'in seçilmiş son başkanı Ertuğrul Kürkçü bakımından taşıdıkları anlam, biri geleneksel, diğeri kurumsal iki yapı arasındaki ilişkiyi göstermesi bakımından da ilginçtir:

"Deniz'in, kişisel olarak, benim hayatımda, onun bilmediği önemli etkileri var. Her şeyden önce ben, Deniz'in yaşayış tarzından, öğrenci hareketinin içinde, kendi yakın arkadaşlarının dışında, öğrenci kitlesiyle kurabildiği tılsımlı bağı araştırırken devrimci gençlik hareketine dahil olma isteği duydum. Deniz bunu bilmiyor. Benim sosyalist harekete katılmam, biraz farklı. Belki, herkesin hikâyesi farklı. Ben ahlaki, psikolojik, hatta bazen estetik nedenlerle kendimi sosyalist hareketin içerisinde buldum. Bana, her zaman, Deniz'in her düzeyde bu hareketi temsil edebilecek yegane figür olduğu izlenimi hâkim olmuştur. Deniz'i yakından tanıdıktan sonra da bu izlenimim güçlendi. O yüzden, Deniz'e bakarak devrimci olmanın, keyifli bir şey olacağı izlenimi bende hep vardı. İkincisi Deniz'in de bildiği, benim de bildiğim çok önemli bir etkisi vardır. Belki de benim bütün maceramı değiştiren budur. Aslında Dev-Genç '70 kurultayında, ben Dev-Genç Genel Başkanı oldum ama, kurultaydan önce de bir seçim yapıldı. Bizim daha sonra THKP-C'yi oluşturan arkadaşların adayı bendim; ama mesela Mihri Bel-

li'nin adayı değildim, Doğu Perinçek'in adayı değildim. Benim Dev-Genç başkanlığını ya da bizim grubun Dev-Genç başkanlığını elde etmesi için kritik bir karar ya da kritik bir başka oylama yapılması gerekiyordu. Bu, eller kaldırılarak değil, gözlerin içine bakılarak yapılan bir oylamaydı. Deniz, kongre sabahıydı, geldi, bana 'Dev-Genç başkanı sen olacaksın, ama bu hareketi, bir grup hareketi haline getirme. Sen, başka ne yapacağını bilirsin' dedi. Ve Deniz'in etkisi altında olan büyük bir kitlenin de kongrede o yönetimden ve kişisel olarak da benden yana oy kullanmasıyla, ben Dev-Genç Genel Başkanı oldum. Hayatımda taşıyabildiğim en şerefli sıfat diye düşünüyorum. Bana sorarsanız, devrimci gençlik hareketinin hakiki önderi ve timsali Deniz'di. Ben hiçbir zaman kendimi bu rollere aday da görmemiştim, bu işi hep bir görev olarak, yani bu işin birisi tarafından sırtlanılması gerekiyorsa ve benim de düşüncelerim doğruysa o zaman bunu da sırtlanmalıyım diyerek kabul ettim. Aklımdan bile geçmiyordu. Kendimi devrimci gençlik hareketinin içinde bir yerde görüyordum; ama, Deniz vardı, Sinan vardı, Mahir vardı, Yusuf Küpeli vardı, Ulaş vardı, İrfan vardı... Bu arkadaşlarımızın bazılarının adları, daha sonra, sadece kendi yaptıkları yüzünden lekelendi; ama o zaman, hepsi birbirine eşdeğer kıymette insanlardı. Ve ben onların yanında kendimi hep bir çömez olarak göregelmiştim. Belki yaşlarımız aşağı yukarı aynı idi; ama o dönem, bir sene önce ya da bir sene sonra harekete katılmak, o kadar muazzam bir tecrübe farkı yaratıyordu ki... Ben o zaman kendimi bu mücadelenin içerisinde, ben de bu arkadaşlarla varım, diye görürken öylesine çok ağır geldi ki başkanlık görevi, taşımakta çok zorlandım. Ama, Dev-Genç kapatılana kadar da, kıvırdım diye düşünüyorum. Bunda, Deniz'in iki türlü payı olmuştu: Bir, kendisinin temsil ettiği, yani önderlik nasıl yapılır, büyük kitleyle nasıl bağ kurulur? Küçük kitleler nasıl harekete geçirilir? Bütün bunlar sevimli bir tarzda nasıl yapılabilir? Kaşlar çatılmadan, avaz avaz bağırılmadan, sertlik gösterilerine girişilmeden, sert olunması gerektiğinde sert olunarak nasıl yapılabilir? Bunun bir örneğiydi. Dev-Genç Genel Kurulu'ndan çıkan karar, aslında Dev-Genç'i belki de, diyelim ki darbeci bir politikanın ya da parlamentocu bir politi-

kanın peşine takabileceklere karşı kurulmuş bir ittifak olarak, Deniz'lerle bizim aramızda ve şahsen Deniz'in bu devrimci gençlik hareketinin bir kişide temsil edilebileceği bir noktada, bu vekaleti vermeye değer görmesinin de etkisiyle oldu. O yüzden Deniz, benim için önemli bir insan oldu hep. Ama işin garibi biz Deniz'le öyle canciğer bir arkadaşlığa sahip değildik; ama niyeyse, o gözünün ucuyla, beni hep gören bir yerde durdu. Ben de Deniz'i çok sevdim hayatım boyunca. Diğer arkadaşlarımız da vardı. Mesela benim adayım, eğer Dev-Genç başkanı olmak isteseydi, Sinan Cemgil olurdu diye düşünüyorum. Çok etkileyici bir şahsiyetti. Böyle olmadığını söyleyen kimseye de rastlayamadım. Mesela, başka arkadaşlarımız üzerinde, onların çok çeşitli cepheleri gözden geçirilirken, bazı değişik görüşler olabilir. Ama Sinan kadar üzerinde dostları ve düşmanları, yakınları ve ona uzak olanlar tarafından hemfikir olunan başka bir insana rastlamadım. Hayatımda o kadar saygı, değer bir insanla tanışmış değilim. Ondan da biz çok şey öğrendik. Mesela, biz Mimarlık Fakültesi öğrencileri, Sinan'a baktığımız zaman, sosyalizm nedir, onu gördük ve sevdik. Hüseyin İnan'la tanıştığımda, daha henüz devrimci olayım mı olmayayım mı diye bir karar vermemiştim. Kendime anarşist diyordum o zaman. Bir arkadaşımız vardı, Sait Kozacıoğlu, o tanıştırdı beni. 'Bir şehir anarşisti ile, bir köylü anarşistini tanıştırıyorum, buyrunuz' dedi ve biz Hüseyin'le öyle tanıştık. Ve ben, kendi payıma, onu ansiklopedide de yazdım zaten, THKO'nun asıl önderinin Hüseyin İnan olduğunu düşünüyordum. Öteki arkadaşlar çok daha global, çok daha genel yönleriyle hareketle ilgiliyken, Hüseyin daha 1968 yılında harita biriktirmeye başlamıştı. ODTÜ'nün Mimarlık Fakültesi'nin harita deposunu soymuştu. Çıkacağı dağlarda yer tespit ediyordu. Hüseyin, kısa bir süre militanlığını yaptığı öğrenci hareketinden çekilmiş ve işleyen bir makine kurmuştu, Filistin'le Türkiye arasında. İşe başlama kararının, görmedim, orada bulunmadım ama Hüseyin'den çıktığını tahmin ediyorum. Dolayısıyla ben onu bir teşkilat adamı olarak tanıyorum. Öteki arkadaşlar, daha çok hep kitle hareketinin önünde, onun desteğiyle, onun gücüyle, oradan aldıkları hızla giderken, Hüseyin, bir teşkilat adamı kararlılığıyla giden bir insandı ve bir teşkilat adamı olarak bir tipolojiyi de belki kendisiyle beraber

oluşturdu. Türkiye devrimci hareketinin bütün genetik hücreleri bu iki deneyimin içerisinde oluştu. Mesela, bizim hareketin içerisinde de, Ulaş'tan öyle söz ederiz. Zaten onlar eskiden de çok beraberdi. Ve niye ikisinin iki ayrı grupta kaldıklarına hep çok hayret etmişimdir. Hüseyin görünen bir insan değildi. Hüseyin, daha çok perdenin gerisini görenlerin, görmek isteyenlerin kavrayabilecekleri, ama her devrimci hareket için elzem bir yeteneği temsil ediyordu. Böyle bir anlatımda, ister istemez hep meziyetler, olumlu yönler öne çıkar. İnsanlar, oysa, sadece meziyetlerden örülmüş değillerdir. Ama şimdi, aradan 20 yıl geçtikten sonra ve tarih zaten kendi hükmünü icra ederken, ben zaten her şeyi kaplayan meziyetlerden başka bir söz etmeyi anlamlı görmüyorum. Ben, bugün, o dünyaya dönüp baktığımda, 20 yaşlarında bu yükü sırtlamaya hazırlanmış insanların, yalnızca meziyet olarak görülmeleri gerektiğini düşünüyorum."

Onat Kutlar, biraz dışarıdan ve devrimci bir sanatçının gözüyle izlediği "Deniz'lerin" ayırt edici bir özelliklerine değiniyor:

"Tabii onları ne yazık ki, çok yakından tanımak olanağını bulamadım. Gerçi, Deniz Gezmiş ile tanıştım. Bir arkadaşım tanıştırdı. Üstelik de, gene böyle edebiyat çevresinden bir arkadaşım tanıştırdı bana. Ama en azından onların çevrelerinden yansıyan bir özelliği burada anlatmak istiyorum: Daha sonraki yıllarda, genellikle kültürel çabaları reddeden, ya da onları çok ikincil meseleler olarak alan, hatta bırakalım kültürel meseleyi, yaşamın bazı alanlarını bile neredeyse kendilerine yasaklayan, adeta bir devrimcinin yaşamını derviş yaşamı gibi soyutlayan gençlere göre, hem çok hayatın içindeydiler hem de kültürel alanla son derece yakın ilişkiler kurarlardı. Deniz Gezmiş'in şiir sevdiğini, hem de çok sevdiğini, zaman zaman kendisinin birtakım karalamalar yaptığını biliyorum. O yılların başka gençlerinin de sonraki yıllarda en azından kültürle ne kadar iç içe olduklarını öğrenme imkanını buldum. Kültürel alan, onlara uzak değildi. Çünkü şunu biliyorlardı ki: Bir ülkenin sanatçıları, halkın derin eğilimlerini günlük politika yapanlardan çok daha fazla bilebiliyorlar, yansıtabiliyorlar. Bırakalım başka yazarları, bir örnek vermek gerekirse, herhalde biraz önce sözünü ettiğim o dağ-

lardaki haksızlığa başkaldıran insan simgesini bizim edebiyatımızın en büyük yazarlarından olan Yaşar Kemal'in İnce Memed'inden başkası daha güzel simgeleyemez. Eğer bir genç insan, haksızlıklara başkaldıran genç insan, bir İnce Memed romanını okumamışsa, elbette onun halkın derin eğilimleri ile ilişkilerini de doğru dürüst koruması mümkün olamaz. Ben bu yüzden Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının en önemli özelliklerinin, kültür ve sanat alanıyla olan ilişkileri olduğuna inanıyorum."

Metin Eşrefoğlu, Deniz'in ilginç ve az bilinen bir özelliğini şöyle anlatıyor:

"Deniz için, hiç okumazdı falan derler. Oysa, içimizde en çok okuyan Deniz'di. İstanbul çevresinde, FKF dahil, içimizde en çok okuyan oydu. Zaman zaman evine birlikte gittiğimizde, vapura bindiğimiz anda konuşmazdık. Deniz cebine gizlediği kitapları çıkarır okumaya başlardı. Bunu herkesin yanında yapmazdı, kitapları çıkarıp çıkarıp okumazdı. Kitapları gizli okurdu. Herhalde, kitap okumayı, teorik bilgiçliği bir üstünlük gösterisi haline getirenlere karşı tepkisinden yapıyordu bunu. Deniz'in böyle özellikleri vardı. Yani kitap okuyup, satır aralarından notlar çıkarıp hava atan bir yapısı yoktu. Cebinde kitap olduğunu da bilmezdik."

Selahattin Okur, bugün artık ilerlemiş sayılabilecek yaşında Deniz'i anlatırken, gençliğinin en duygulu, heyecanlı günlerine dönüyor:

"Ben Deniz kadar şiir ezberleyemezdim. Çok güzel şiirler bilirdi. Ben bilemezdim. Ama hakikaten Nâzım'ın birçok şiirini ezbere bilirdi. Ve ne zaman bir yere otursak, hemen ya bir şiir okumaya, ya bir marş söylemeye başlardı. Çünkü Deniz yaşayan birisiydi. Mesela kendimi karşılaştırsam, düşünen, ağır hareket eden, düşünsel çabaya daha çok ağırlık veren biri olarak görünürüm. O bir ruhtu, o bir coşkuydu, şiir, şarkı, marş, eylem, sevgi, hareket... Kaderi de, bundan başka bir şey olamazdı derim. Başka türlü olamazdı. Üç kişi asılacaksa, biri Deniz'di. Çünkü o, namludan çıkan bir kurşun gibi gidiyordu."

Bir başka yazar, Ahmet Say, Deniz'i, daha doğrusu Deniz'le simgelenen bütün değerleri ve özellikleri, bir anısında özetliyor:

"O bir savaşçıydı. Savaşçılar kavgacıdır. Kavgacı bilinir. Ama savaşçı kabalığını ben Deniz Gezmiş'te hiç görmedim. Tanıdığım en incelikli, en zarif insanlardan biriydi. 24 yaşındaki bir insanın bu kadar olgun olabileceğine, ki ben kendisini 22 yaşlarındayken tanımıştım. Hiç de öyle 22 yaşında gibi değildi. Görmüş, geçirmiş, bütün bireysel ve toplumsal değer ölçüleri süzülmüş, oturmuş bir olgunluktaydı. Bütün bunları Deniz'i fazladan yüceltmek için söylüyor değilim. Bir gerçekliği dile getirmek için söylüyorum.

Bir gün, Mamak'ta, Askeri Cezaevi'nde bir başka arkadaşımla pinpon oynuyorduk koridorda ve birden, gidip gelen pinpon topu yok oluverdi. Banyo yapma fırsatı tanınıyordu seyrek de olsa ayda bir iki kez. Deniz Gezmiş ve arkadaşları, bizim koridordan geçerek banyodan dönüyorlarmış ve topu o kapmış. Üzerinde peştemal vardı. Bakındım top yok, topu gösterdi ve 'Öp beni vereyim' dedi. Öpüştük, yıllardan sonra ilk karşılaşmamızdı. Sakat doğan bir oğlum vardı, onu sordu. 'Nasıl?' dedi, ve sonra topu verdi. Sırılsıklam, tir tir üşüyecek diye hemen ayrıldık. Bir daha da kendisini hiç göremedim.

Deniz'in ayırt edici bir özelliği de koşullara göre nerede incelik yapacağını, nerede sert tavır alacağını doğal olarak içten gelerek belirleyebilmesiydi. O kadar doğal yapardı ki bunları, içinden kabaran duygularla geldiği besbelliydi her şeyi. Yakalanmasından sonraki fotoğrafını hatırlıyorum. Zamanın bakanı Haldun Menteşoğlu'ydu, onun karşısında, kürklü bir mont üzerinde, tam bir savaşçı lideri görüntüsünde, dış görünüş olarak. Ve müthiş bir gururu temsil eden fotoğraflardı, hepimiz biliriz. Ama pinpon topunu kapıp 'Öp beni vereyim' demesi de vardı. Yakalandığı yerde, son sıralarda, yakalanmamak için kaçarken, sanıyorum bir astsubay eşinin parmağını kapıya kıstırdı ve duruşmalar sırasında, o hanımdan, parmağını kapıya kıstırdığı için, zedelediği için özür diledi. Bunlar evrensel değer ölçüleri ve onu lider yapan vasıflardı."

"Gerçekten bir lider olarak Deniz, her zaman öğrenciler için örnek olmuştur" diyor, İhsan Çaralan.

"İçerdeyken bile, 'Deniz şöyle diyormuş' dendiği zaman, dışarıda herkes ona göre tavrını gözden geçirirdi. Ben Deniz'i tanıdığım ya da

adını duyduğum dönemler, onun zamanının çoğunun cezaevlerinde geçtiği dönemlerdi. Ama buna rağmen denebilir ki, olumlu anlamda, gölgesi öğrenci hareketinin üstündeydi. Örneğin ona çok muhalif olanlar bile, Deniz'in kişiliğine, liderlik vasıflarına ya da onun herhangi bir öğrenci hareketi içindeki tutumuna karşı bir şey söyleyemiyorlardı.

6 Mayıs'tan sonraki yıllarda köy kent pek çok yerinde dolaştım Türkiye'nin. Pek çok yerde Deniz'le ilgili anlatılan öyküler dinledik. İşte, bizim köye geldi, şurada oturduk, sohbet ettik, bize şunları söyledi, falan. Veya, adam böyle bir şey görmemiş kendisi ama, Deniz'in bilmem kimin evinde oturduğunu ve neler konuştuğunu çok rahat anlatıyordu. Bunun dışında şöyle şeyler de vardı: Deniz idam edildikten sonra bile onun idamına inanmayan çok insana rastladık biz. Hayır bizim buraya gelmiş, şurada kalmış, şu adam görmüş, gibi şeyleri çok duyduk. Tabii onlar kendine göre nasıl kurtulduğuna dair birtakım öyküler de anlatıyorlar. Örneğin bir ilerici subay onun yerine başka birini bırakmış, ya da ölmeden almışlar, dışarı çıkarmışlar, ama hükümete öldü diye rapor vermişler gibi öyküler uyduruyorlardı.

Bunu bir iki değil, pek çok yerde dinledik. İlginç bir olaydı: Gerçek'in 3. sayısının kapağında Deniz Gezmiş'in bir fotoğrafını kullanacaktık. Kapağın deneme baskısı gelmişti. Elimde, odadan çıkarken İETT'den sorunlarını anlatmaya gelen işçilerle karşılaştım. Biri, derginin kapağını gördü "Aa! Deniz" dedi. 45 yaşlarında bir memur. 'Evet' dedim. 'Yakalanmadan bir gün evvel, bizim evde oturduk, sohbet ettik, çay içtik' dedi. Ben de 'iyi' dedim. Yani bir tür efsane.

Siyasal olarak Deniz'in eşitlikçi, özgürlükçü bir dünya için savaşması ve bu ezilen insanların onun bu isteminde, başkaldırı isteminde, güçlüye, zorbaya, egemen olana başkaldırı isteminde kendilerini bulması, onu benimsemeleri anlamına gelir bu. Aksi halde, belki gelip geçici bir şey olarak kalabilirdi. Öldürülmesinden yıllarca sonra hâlâ bir takım yerlerde efsaneler sürüyorsa, sanıyorum ki bu, hâlâ eşitsizliğin olduğu, ezen ve ezilenlerin olduğu dünyada eşit ve özgür bir dünyaya duyulan ihtiyaçtan ve Deniz'in bu ihtiyaçları kendi şahsında simgelemiş olmasındandır."

Bir cezaevinde, ünlü kabadayılardan birisinin anlattığı bir öykü var ki, İhsan Çaralan'ın sözünü ettiği olayların, belki de, en komiğidir: "Antalya'da abi, biz, bir oteli kapattık, orada kumar alemindeyiz. Birden, çat kapı açıldı, Deniz Gezmiş ve arkadaşları geldi. Önce baktılar etraflarına, kumar oynanıyor, ses etmediler. Deniz, kumara çok kızarmış ama ses etmedi. Biz de onu tanıdık: Resmen Deniz! Biz de ses etmedik. Bir masa açtılar, bizi çağırdılar, pokere başladık. Deniz, müthiş poker oynardı. Bizi bir güzel yoldular. Paramız pulumuz kalmadı; tabancalarımızı koyduk, onları da üttüler. Ne olacak, ne iş Deniz abi falan dedik. Onun üzerine ayağa kalktı, kağıtları destesiyle yırttı; 'Bir daha kumar oynamayın, bu size bir ders olsun, paranızı ve silahlarınızı alın' dedi ve çıktı gitti."

Onat Kutlar, Deniz'lerin, halkın hayatı içinde folklorik bir öğe olarak yer alışlarını örnekleyen bir anısını şöyle anlatıyor:

"Benim çok yakın dostlarımdan birisiydi, ünlü halk ozanı Feyzullah Çınar. Şarkışlalı bir halk ozanıydı, çok değerli bir ozandı. Güzel türküler söyleyen, bunların sözlerini de zaman zaman yazan. Ve o günlerin, o yılların en güzel türküleri arasında, onun deyişleri yer alırdı. Pir Sultan'dan okuduğu türküler, o günlerin gerçekten dillere pelesenk olmuş güzel söyleyişleridir. Feyzullah Çınar, Şarkışlalı olduğu için, kendi bulunduğu yörede, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarıyla ilgili halkın tepkilerini ve orada yakılan ağıtları, türküleri bana anlatmıştı. Ve böylece ben çok yakın bir tanıktan, yani birinci el bir tanıktan, halkın, belki zaman zaman unutturulmak istenen, hatta zaman zaman onlara karşıymış gibi gösterilen durumun doğru olmadığını, aslında o insanların bu destansı gençleri büyük bir sevgi ile kabul ettiklerini, onlara kendi oğulları gibi ağıtlar yaktıklarını gösteriyor. Bu da tabii Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının bir başka özelliğiydi. Yani zannedildiğinin tersine, halk tarafından soyutlanmış değillerdi; onlarla çok başka bir düzeyde, çok daha derin bir düzeyde bağ kurabilmiş, ilişki kurabilmiş gençlerdi.

Onların değerleri, halkın değerlerine yakındı. Burjuva değerlerine yakın değildi. Bu yüzden de şu nokta üzerinde son olarak durmak istiyorum: Başta, Gramsci gibi büyük düşünürlerin de anlattığı

gibi genellikle burjuva kesimden gelen, küçük burjuva kökenli ya da burjuva kökenli insanların seçimlerinde ahlaki bir yan vardır. Yani onlar kendi sınıfsal çıkarlarını, sınıfsal meselelerini ön plana alsalar, burjuva sınıfının, küçük burjuva sınıfının değerlerini savunurlar ve onlardan biri olmak için gayret gösterirler. Diyor ki büyük düşünürler, burada ahlaki bir seçim vardır. Yani benim çıkarlarım başka bir şeyi gerektirse bile, eğer ben doğrudan yana isem, gerçekten yana isem, ezilenlerden yana isem o zaman seçimimi kendi çıkarlarıma karşı yapabilirim. O zaman da bu etik bir seçimdir, bir ahlaki seçimdir. Deniz Gezmiş ve arkadaşları bu anlamda toplumumuzun yetiştirdiği en ahlaki insanlardır. Ahlaki seçimlerini en radikal bir biçimde yapmış olan insanlardır bana göre."

Efsanelere, yalnız sıradan insanlar inanmaz. İhsan Çaralan'ın dediği gibi, eğer bu efsane, bugünün ilişkileri, bugünün mücadeleleri içinde kendisine bir yer bulmaya devam ediyorsa, devrimci değerlere sevgiyle bağlanmış bir aydında da, Deniz, efsanevi bir anı halini alabiliyor. Ahmet Say'ın ilginç anısı, bunun bir örneğidir:

"6. Filo'nun askerleri Dolmabahçe'de rıhtıma çıkacağı zaman, Deniz Gezmiş ve arkadaşları tahmin ediyorum iki yüz, üç yüz kişilik bir grupla onlara saldırdılar. Ben de bir yazar, gazeteci olarak oradayım. Yanımda da Şevki Abi (Akşit) var. Birlikte izliyoruz uzaktan. Karga tulumba denize atıyorlar askerleri. Motorla geliyorlar, tam çıkacaklar rıhtıma, biiir, ikiii, üüüç, deyip tekrar denize atıyorlar. Polis geldi müdahale etti. O zamanlar, polisin araçları bu kadar gelişmiş değildi. Eski püskü cipler falan. O ciplerden biri, öğrenci kalabalığının arasına dalmaya çalışıyor.

Bazı gerçekler vardır. O kadar olağanüstüdür ki, o gerçek dile getirildiği zaman abartıyı da aşan bir yalan zannedilir. Ben, şimdi anlatacağım olayı gözlerimle gördüm. O kargaşada, polisle çatışma sırasında, tahmin ediyorum bir 6-7 metre kadar vardı, Deniz uçtu, havada pike yaptı polis jipinin üzerine, –etrafı kalabalıktı, iten başka var mıydı bilmiyorum– Deniz Gezmiş pike yaptı, değdiği anda cipe, cip devrildi. Biraz efsanevi bir şey ama, bunu gördüm ben, yaşadım."

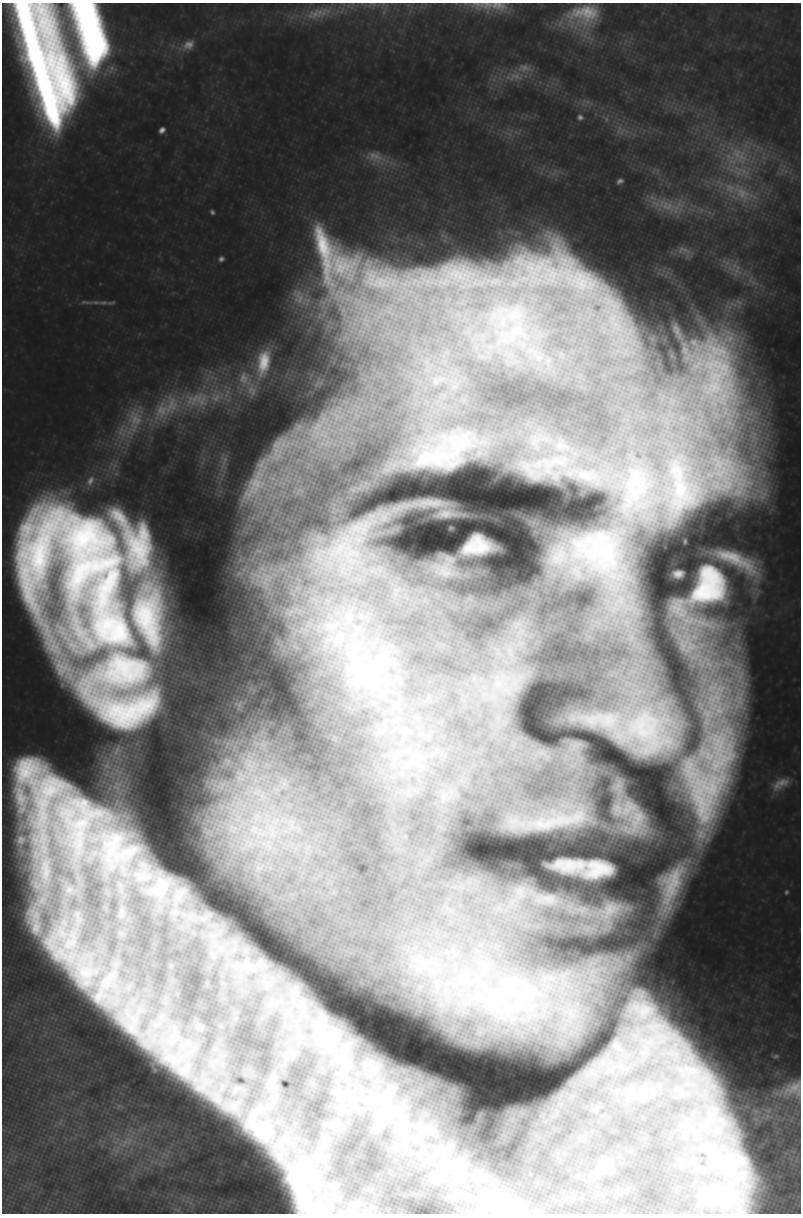
Bozkurt Nuhoğlu'nun şu sözleri, Deniz için söylenebilecek her şeyi özetliyor belki, ama daha çok, Deniz ve bizim '68'imiz arasındaki bağı göstermesi bakımından önemli:

"Ne zaman Deniz denilse, aklıma hep nemli ve ıslak gözleri gelir. Sürekli insanları kucaklamaya hazır, dostluğa hazır. Eylem planında katıydı; ama insani ilişkilerinde o sıcaklığı her zaman görmek mümkündü. '68'lilik Deniz'le beraber onur verici bir olay gerçekten."

Ve Hüseyin! Çocukluğunu ve adım adım ilerleyişini, babası Hıdır İnan, anlatıyor:

"Babam vefat etmeden önce, 16 yaşında beni evlendirdi. Hüseyin ikinci çocuğum. Çocukluk devresini aynı köyde geçirdi. İlkokula başlamadan iki sene önce, köyde yaşadığımız süre içinde, devamlı, tek başına kırda gezmeyi severdi. Doğayı çok severdi. Kendi emsalleriyle sabahleyin çıkar, gidebildiği yere kadar dolaşır dağda, kırda... Ardıç ormanları da vardı o zaman, kuşlarla vaktini geçirir, akşam eve gelirdi. Kuşlara, hayvanlara çok meraklıydı. Bir evimiz vardı. Yağmur saçakları deriz, onların yüzeyine tahta parçaları bulur kuşlara yuva yapardı. Kafes yapardı. Boya teknelerini yarı yerinden keser su doldurur, kafesin içine koyardı. 1954'te biz Sarız'a göçtük. Bir sene sonra, ilkokula kaydını yaptırdık Sarız'da. İlkokul çağında küçüklüğü çok sakin, mazlumdu. Arkadaşlarıyla geçinmesi falan tam bir uyum içinde. Kendisi arkadaşlarını sever, arkadaşları da ona büyük saygı gösterirlerdi. Bu şekilde ilkokulu bitirdi. Hiçbir şekilde sınıfta kalmamak kaydıyla. Sarız'da da kuş besleme merakı devam etti. Biz, varlıklı değildik, bundan üzülürdü. Daha ilkokuldayken, 'Ben ölmez yaşarsam, ilerde bir bilim adamı olacağım. Sizi en büyük şehre götüreceğim. Ve sizi bu sıkıntıdan kurtaracağım.' derdi.

Sarız'da ortaokul yoktu. İlkokuldan sonra, Pınarbaşı'nda dedesinin evine gönderdik. Dedesinin yanında ortaokulu bitirdi, yakalandığı evde. Sene tam hatırlayamayacağım 967 ya da 968'di, Ankara ODTÜ'nün imtihanları başladı. 'Baba eğer beni okutmak imkânların varsa ben ODTÜ'nün imtihanlarına gireceğim' dedi. Dedim ki,

'Yavrum sende okuma azmi olduktan sonra, elimde ne varsa sana harcarım, sen oku'. Okumaya da çok düşkündü. Okumak, kuş ve doğa dışında hiçbir şey düşünmezdi. Giyimine özen göstermezdi, yemesine özen göstermezdi. Verdiğim harçlığı ya kitaba verirdi liseye geçtikten sonra, ya da arkadaşlarıyla oturur yerdi. Bir arkadaşının gömleği yoksa gider ona gömlek alırdı. Birinin ayakkabısı yırtılsa gider ona ayakkabı alırdı. Liseye kaydını yaptırdık, üç sene yatılı yurtta okudu. Lisenin ikinci sınıfına kadar taşkın bir haraketi ya da başka bir şey yoktu. Liseyi de her sene iftiharla geçti. Ankara'ya imtihanlar için 20 gün önce gitti, bir otelde kaldı. Ve ODTÜ'nün imtihanlarını kazandı. İlk sene yabancı lisan okudu. Bu arada lisedeyken eve çok kitap aldı getirdi. Devamlı 'ben bir bilim adamı olacağım' derdi. Onu düşlerdi."

Sözün burasında, Deniz'in, son mektubundaki bir cümleyi hatırlamamak olanaksız. Deniz, kardeşi Hamdi'nin mutlaka okutulmasını ve bir bilim adamı olmasını istiyor. Bilim adamlığı, bu "üniversite yıkıcıları"nın bir tutkusu. Bu toplumda değer verilebilecek belki tek olanaklı meslek onlar için bu. İçinde yer aldıkları toplumsal hareketin en temel özelliklerini bu tutkuda bulabiliriz. Bir aydınlanma öncüsüydü onlar. Eyleme olan eğilimlerinin kaynağında, bilime olan sevgileri, bağlılıkları vardı bir bakıma.

"ODTÜ'de birinci sınıfı geçti; o arada bu fikir akımı 1968'de, '69'da kıpırdamaya başlayınca o zaman TİP'e kayıt yaptırmıştı. İlk sene sömestr tatilinde geldi. Oturduk konuşuyoruz. Halkın yaşantısından bahsediyordu, fakirlerin yaşantısından. Fakirlerin çocuklarının okula gidemediğinden, zengin çocuklarının okuduğundan, bu gibi fikirlerden bahsediyordu. Ben, bu arada dedim ki: 'Yavrum biz zaten fakirlikten geldik, fakirlik kader mi dersen, kaderi de kabul etmem. Ama, fakirlerin demek ki çekeceği vardır ki böyle devam ediyor.' 'Yok baba', dedi, kader diye bir şey değildir fakirlik. Fakirlik bugünkü düzenin işidir.' İkinci sene bölümünü terk etti. Kimyagerlik branşına ayrıldı. İlk sömestri okudu, sonra orayı da terk etti. TİP'e gidip konuşuyordu, köyleri dolaşıyordu. Buraya kadar olan tutumu hareketi, arkadaşlarına karşı çok saygılı, annesi-

ne babasına karşı çok saygılı, halkını seven, halk dedin miydi, devamlı fakirin fukaranın yaşantısını, köyde yaşadığı için biliyordu tabii, böyle bir çocuktu.

Hep onları sayıkladı, hep onlarla uğraştı. Ondan sonra da yetkimizden de çıktı. Artık kendi kararlarını kendi verme yetkisine sahip oldu."

Hasan Ataol, yakından tanıdığı Hüseyin İnan'ı, arkadaşları arasındaki adıyla Dede'yi, şöyle anlatıyor:

"Hüseyin denilen bir adam: Yaşı Sinan'dan küçük, Deniz'den de küçük ve bunlara hükmediyor. Hüseyin'i sordular mı bana ben sadece şunu derim: Deniz'i ve Sinan'ı zaptedebilmek. Hele o deli dolu Deniz'i zaptedebilmek, onları bir araya getirmek. Hüseyin işte bu. Bütün bunların yanında o kadar otoriter, o kadar kararlı ve yürekli. Ben hayatımda Sinan gibi bir hatip, Deniz gibi bir kitle önderi görmedim, ama Hüseyin gibi de böyle kararlı, otoriter, sessiz sedasız birini de görmedim. Ankara'da, ODTÜ'de, o dönemde antiemperyalist mücadelelerin hepsinde etkin bir şekilde yer alan bir insan, hep işin başında, tepesinde olan insan ODTÜ'de gelsen, Hüseyin İnan desen kimse tanımaz. Hüseyin İnan'ı birtakım faaliyetlerde yer alan insanlar bilir. İzmir'e 6. Filo geldiğinde Hüseyin oradaydı. İstanbul'a 6. Filo geldiğinde Amerikalıları denize atmak için Deniz'le birlikte koşturan adam Hüseyin'di. Kommer'in arabasını yakanlardan birisi Hüseyin. Ama hiçbir yerde adı bilinmez. Hiçbir zaman ben şunu yaptım, bunu yaptım demez, konuşmaz. Kiminle ne yaptıysa, o bilir sadece. Böylesine sessiz. Ama işi alıp götüren insandı. O yaşta da bir insanda böylesine bir özellik kolay bulunur bir şey değildir. Hüseyin, Sinan gibi, Deniz gibi adamların içinden eğer bir başkomutan olduysa bileğinin hakkıyla olmuştur.

Sanırım 3 Mart gecesiydi. Bir arkadaş, olayı anlattı. Hüseyin'le Mete Ertekin diye bir arkadaş, Amerikalıların arabalarına biniyor, arkadaki arabaya da, Deniz'ler Amerikalılarla biniyorlar. Yalnız bunların öyle bir planları var ki; belli bir yere gelince araba sapacak. Fakat yollar çok karanlık. Hüseyin sapılması gereken yeri geçtikten sonra bakıyor ki araba peşinde. Birden arabayı durduruyor niye

bunlar yanlışlık yaptı diye arkadaki arabaya gidiyor. Karanlık ama içeride hiç kimseyi göremiyor, içeriye sesleniyor; 'Niye sapmadınız yoldan'. O anda, içeriden bir şarjör sesi, merminin silahın ağzına verilme sesini duyunca Hüseyin, birden silahını çekip 'Kıpırdamayın!' diyor. Meğer polis arabasıymış. Bunlar tabii ki saniyeler içinde olan bir şey. Bu Hüseyin'in soğukkanlılığını, kararlılığını gösteren bir olay. Sanmıyorum o karanlıkta orada birçok kişi o tepkiyi gösteremezdi. Ve hemen yan sokağa koşup kaçıyor. Böylesine özellikleri vardı."

Yusuf'un babası, Beşir Aslan, sanki aynı insandan bahseder gibi Hıdır İnan'la, kendi çocuğunu anlatıyor:

"Çocukluğu oldukça parlak geçti. Yozgat'ın Kuşsaray köyüne gittik. Aşağıda su değirmeni var. O değirmenin sahibi bizi davet etti. Tarlalar falan o derenin içinde. Orada bir köpek varmış, bağlamamış; köpek kimseyi geçirmiyormuş. Köpek bizim üstümüze hücum etti. Ben çocukları koruyayım diye, köpeğin üstüne hücum ettim. Nasıl olduysa köpeğin boğazına sarıldım. Ben köpeğin boğazını sıkıyorum, Yusuf da sopayı almış köpeğin arkasına vuruyor. Yusuf o zaman ilkokula gidiyordu. Ben köpeği bıraktım, köpek korkusundan bağırarak gitti. Böyle bir hadise geçti. Çocukluğundan yürekliydi yani. Dikmen'de oturuyorduk. Okula gidecek ama yaşı tutmuyor. Fakat yazıyı öğrendi. Kar da çok. Onu omuzuma aldım, bir ablası var, onun da elini tuttum, götürdüm bunları. İki ay kayıtsız devam etti. Öğretmeni baktı ki kendi talebelerinden daha üstün, yaşını beklemeden kayıt etti. O da öğretmenini çok sevdi. Okulu öyle bitirdi. Bunlar geldi geçti ya, asıl dert, büyüdükten sonra başladı. Kardeşi İzmir'de okuyordu, annesi onun yanına gitti. Ben de Ankara'daydım. 8 Ocak günüydü. Talebe olayları o zaman çok oluyor. Telefon ettim, sonra da kalktım ODTÜ'ye gittim. Yurtlarına girdim baktım yok. 'Nerede?' dedim, 'Bilmiyoruz' dediler. Alpaslan vardı. Ona 'Yusuf'u görmeye geldim; ama bulamadım' dedim. 'Ben bulurum' dedi. Neyse, kafeteryada buluştuk, Yusuf'la konuştuk. En son karşılıklı konuşmamız o oldu. Dedim ki; 'annenle kardeşin İzmir'de, ben buradayım, perişan oluyoruz. Ben İzmir'e gideceğim',

sana bankada hesap açtırdım. Her ay 500 lira yatıracağım. Yetmezse bana yazarsın. Ben gidiyorum. Bak birtakım olaylar oluyor, ama ismin geçmediği için de çok sevindim. Siz artık eskidiniz, siz geride idareci olun' dedim. 'Yok merak etme, bir şeye karışmıyorum' dedi. 8 Ocak aklımda kalmış, ama olay olduğu gün mü, benim gittiğim gün mü hatırlamıyorum. İzmir'deyim, sabahleyin kahvaltı yapıyoruz, gazeteye baktım ki banka soyulmuş. Soyanları, Yusuf Aslan, şu, bu diye sayıyor. 'Aman, bu oğlan delirdi mi?', dedim, 'banka soyacak kadar.' Çok üzüldüm soygun meselesine, çok üzüldüm. Cumhuriyet gazetesini aldım okuyordum. İlhan Selçuk, 'Bu adi hırsızlık değil, mensup olduğu örgüt adına bankadaki parayı aldılar' diye yazıyordu. Bu benim yüreğime su serpti. Yani adi hırsız olmadığını öğrenince bu biraz hoşuma gitti. İzmir'de duramadım. Ankara'ya geldim. Geldim ama temas mümkün değil. ODTÜ'ye gittim. O zaman Hüseyin'i tanımıyordum. Arka kapıdan girdim yurtlarına. İçerdekiler afalladılar ne oluyor diye. Dedim ben Yusuf'un babasıyım. Onu görmeye geldim. Hüseyin çıktı. 'Oğlum, eğer saklanacaksa ben saklayayım; yok eğer yurtdışına çıkacaksa ben götüreyim; ben onun için emekli oldum vakitsiz. Beni onunla bir görüştürün', dedim. 'Görürsem söylerim amca' dedi. Öyle kaldı, görüşemedik. Sonra Kırıkkale'ye gittim, ablasına. Orada otururken, radyodan dinledim yakalandığını. Yusuf yaralı, Deniz yakalandı diye. Doğru gittim Sivas'a. Ertesi gün hastaneye gittim. Hastanede görüştüm. Acıdan duramıyordu..."

Hasan Ataol'un Yusuf'a ilişkin anıları, Beşir Aslan'ın anlattıklarını tamamlıyor:

"Ankara'da Fen Fakültesi'nde, Gazi Eğitim'de, özellikle Fen Fakültesi'nde faşistlerle büyük çatışmalar oluyordu. Ve bütün bunlarda, Hüseyin anlatmıştı bana, birçok insan, işte çatışıyoruz, kavga ediyoruz, faşistleri kovaladık diyordu... Dede, kuru sıkı övünmeler karşısında o kadar sessiz adam değildi: 'Hep bunları bizim oğlan yapıyor' dedi. 'Yusuf yapıyor hepsini'; ama Yusuf anlatmaz, etmezdi. Öylesine sessiz, birçok özelliğiyle Hüseyin'e benzerdi. Özellikle yarım saat önce bir yerde bir şey yapar, katiyyen anlatmaz. Güven-

sizlikten falan değil, gerek duymazdı öyle bir şeye. Daha tam, belki dört dörtlük bir örgüt dahi olmadan örgüt bilinci fazlasıyla yer etmiş bir insandı. Banka soyulduktan sonra yanlarına ben gidiyordum onların. Ben, o zaman askeri öğrenciydim. Gündüzleri yanlarına en rahat bir biçimde gidip gelebilecek olan ben olduğum için ben gidiyordum. Bir keresinde palto verdi bana. Çok güzel bir kadife paltoydu. Ve on gün falan ben bu paltoyla gezdim. Yalnız palto öyle bir palto ki, bankaya bununla girmişler. Sonra Hüseyin gördü, benim sırtımdan aldı. 'Çıkar bakayım o paltoyu' dedi. Çünkü ben çok ortalıkta dolaşıyorum, gidip geliyorum falan. Askeri kıyafetim çok şık, ama sivil kıyafetim doğru dürüst yok. Paltoyu o yüzden vermişti bana Yusuf."

UYY CİHAN! PİZUM CİHAN!

Deniz, kimbilir gene hangi kavganın teri tozu içinde. Başını Cihan'ın kucağına koymuş, hem dinleniyor, hem anlatıyor. Cihan, birden Deniz'i iter ve ayağa kalkar. "Köpek gibi kokaysun Denuz!" Belki bu olayı yüzlerce kere anlatmıştı Deniz. Gülmekten kendinden geçer; durur, Cihan'ın şivesini taklit ederek, gene anlatır, gene güler. Onunla beraber, dinleyen herkes kırılır... Bir süre sonra, Deniz'i selamlamanın bir biçimi olmuştu bu. "Köpek gibi kokaysun Denuz!"

"Deniz'in bir başka tutkusu vardı: Cihan. Cihan'sız Deniz düşünülemezdi" diyor Metin Eşrefoğlu. Deniz'i kurtarmak tutkusuyla Kızıldere'de öldü Cihan Alptekin.

Yalnız İstanbul'da değil, Ankara'da, İzmir'de de tanınan, çok sempatik, çok kavgacı, "ama o kadar efendi" gençlik önderlerinden biriydi Cihan. Metin Eşrefoğlu abartmıyor, ama gene de eksik kalıyor sözleri: "Cihan'sız Deniz, düşünülemezdi." Sarı, sarkık bıyıkları, çengel burnu, fıldır fıldır dönen gözleriyle, Deniz'in ya bir adım önünde, ya bir adım gerisinde, ama hep yanında yürürdü. Deniz, ne kadar "laz fıkrası" biliyorsa, hepsini Cihan'a uyarlar, onun şakacıktan kızmasına, kendisini kovalamasına bayılırdı. Sonra, alt alta, üst üste bir boğuşmadır başlar...

"Biz çok kalabalık bir aileydik. Çok sorunlarımız vardı. Cihan, bu sorunlarımıza karşı çok duyarlıydı. Çok küçük yaşta bile, çok duyarlıydı. Dokuz kardeştik. Bu dokuz kardeş içinde ailenin sorunlarına en çok duyarlı olan Cihan'dı." Cihan'ı anlatmaya, bu sözlerle başlıyor, ablası Nuran Kepenek:

"O yılları düşündüğümde, bunları çok net bir şekilde görebiliyorum. Annemin çok sorunları vardı. Annemin yanından ayrılmazdı Cihan. Ona yardımcı olmaya çalışırdı, onun yükünü omuzlardı, küçük yaşlarda bile. Ve gerçekten büyük destekti aileye. Sonraki yıllarda Cihan, Türkiye sorunlarına yöneldi, lise yıllarında. Çok yoğun şekilde okumaya, dergileri, gazeteleri okumaya yöneldi. Öyküler, şiirler yazmaya başladı. O yıllarda ben ilkokul öğretmenliği yapıyordum. Beraber kalıyorduk. Üç yılımız, Cihan'ın üç yılı, benimle birlikte geçti. O yıllarda sürekli yazardı. Akşam heyecanla gelip yazdıklarını bana okurdu. Ben çok üzgünüm; onların değerini bilemedim galiba. Şimdi arıyorum, evi arıyorum, eski kitaplarımızı, defterlerimizi karıştırıyorum. Onları demek ki kaldığımız yerlerde kaybettik, yok oldu gitti. Onları yazar, heyecanla bana okurdu. Sonra üniversite yılları başladı. Üniversite yıllarında ben hep yurtdışındaydım. Sadece bir yaz tatilinde geldim, üç gün birlikte olabildik. Daha fazla göremedim, çünkü eylemlerin içindeydi. Yoğun çalışmalar içindeydi. Bana o çalışmalar hakkında da hiç bilgi vermedi. Vermek istemedi. Belli bir gizlilik içinde tutuyorlardı sanırım. Bana çok güvenmesine, beni çok sevmesine rağmen. Beni çok sevmesine rağmen diyorum, gerçekten biz birbirimize çok düşkündük. İkimiz özellikle birbirimize çok düşkündük. Aramızdaki yaş farkı 1 yıl 4 ay. Ben ondan 1 yıl 4 ay büyüğüm. Sanıyorum o yüzden birbirimize çok düşkündük. Kardeşliğin ötesinde, çok iyi arkadaştık. Buna rağmen bana, o yazı neden birlikte geçiremeyeceğimizi anlatmadı. Tümüyle o kadar gördüm onu, üç gün. Sonra hapishane yılları. Birkaç kere ziyaretine gidebildim. Çok zor koşullarda görebildim onu, hapishanede. Üniversite yıllarını ancak mektuplarla gözleyebildim. Sürekli mektuplaşırdık. Yaptıklarını, çalışmalarını bize anlatırdı. Üniversitedeki eylemlerini anlatırdı. Çok çok heyecanlı mektuplar yazardı. Bu TİP'le kopma aşamasında ben onları biraz suçladım.

Kopmamaları gerektiğini, ayrılmamaları gerektiğini, hareketin bütünlüğünü bozmamaları gerektiğini anlatmaya çalıştım. O da bana, kendilerinin çok haklı olduklarını, kopmaları gerektiğini yazdı. Ben, onu biraz maceraperestlikle suçladım, o da bana bir daha yazmadı. Sonra tekrar birbirimizi anladık, mektuplaşmaya başladık. Onu, o yazdan sonra bir daha görmedim.

Hapishaneden kaçtıktan sonra da hiç görmedim tabii. Sadece Maltepe'ye ziyarete gittiğimde gördüm. Orda da çok kısa bir süre konuştuk. Ve yanımızda bir onbaşı sürekli bizi dinliyordu. Genel konuları konuştuk.

O kaçtıktan sonra, oturduğumuz evin önünde, içinde bir grup gencin oturduğu arabalar oluyordu. Ben hiç bakmadan geçiyordum. Yani öyle davranmam gerektiğini düşünüyordum. Sonradan, samimiyetle söylüyorum kimin olduğunu hatırlamıyorum, Cihan'ın arkadaşlarından biri, Cihan'ın öyle gelip bizi gözlediğini uzaktan ara sıra, Samsun'da olduğu yıllarda da Samsun'daki ablamın evinin önüne gidip onları gözlediğini söyledi. Ne kadar doğruydu bilmiyorum.

Cihan'dan bize, İstanbul'da kaldığı evlerde bıraktığı eşyalardan başka hiç bir şey kalmadı. Bütün her şey orada burada kayboldu. Onlar bile o kadar anlamlı oluyor ki, onlara bile sahip olmak çok anlamlı olurdu herhalde. Onlar bile yok elimizde resimlerinden başka hiçbir şey yok."

Metin Eşrefoğlu, Cihan'la Deniz'in o bitmez tükenmez tatlı çekişmelerinin bir başka nedenini şöyle anlatıyor:

"Deniz, küfürlü konuşmayı severdi, argoyu kullanırdı. Cihan bunlardan hazzetmezdi. 'Yapma Denuz' derdi o Rize şivesiyle. 'Niçin böyle söylersin, niçin küfür edersin, bunlar yakışır mı biz devrimcilere?' diye tepki gösterirdi. Çok eleştirirdi Deniz'i. Sürekli... Deniz, onun eleştirilerini, ama küfür meselesi dışındaki eleştirilerini çok dikkate alırdı da, argo, küfür eleştirilince, zıddını yapardı Cihan'ın söylediklerinin. Cihan tepki gösterdikçe Deniz de ona takılmaktan zevk alırdı. Cihan'ın da ayrı özellikleri vardı. Çok özverili, çok iyi bir arkadaşımızdı. Sonuna kadar inançlıydı bir kere."

Şekibe Çelenk, o dönemin önde gelen devrimci gençlerinin hemen hemen hepsini yakından tanıyordu. Hepsinin "Şekibe Abla"sıydı. Mutlaka, her gece, onlardan biri ya da birkaçı, saatin kaç olduğuna bakmaksızın, ellerinde birer çiçek çıkagelirdi. Çünkü bilirler ki, "Şekibe Abla"ları çiçekleri çok sever. Ama, saksı içinde olacak, çünkü koparılmış çiçekleri sevmez, Şekibe Abla. Düşünceleri, eylemler hakkındaki değerlendirmeleri çoğu kez onunkiyle uyuşmasa da, onunla tartışmak, ona bir şeyler danışmak, vazgeçilmez zevkti. Siyaset, sanat, felsefe tartışılır, hatta tatlı tatlı dedikodu yapılırdı bazen.

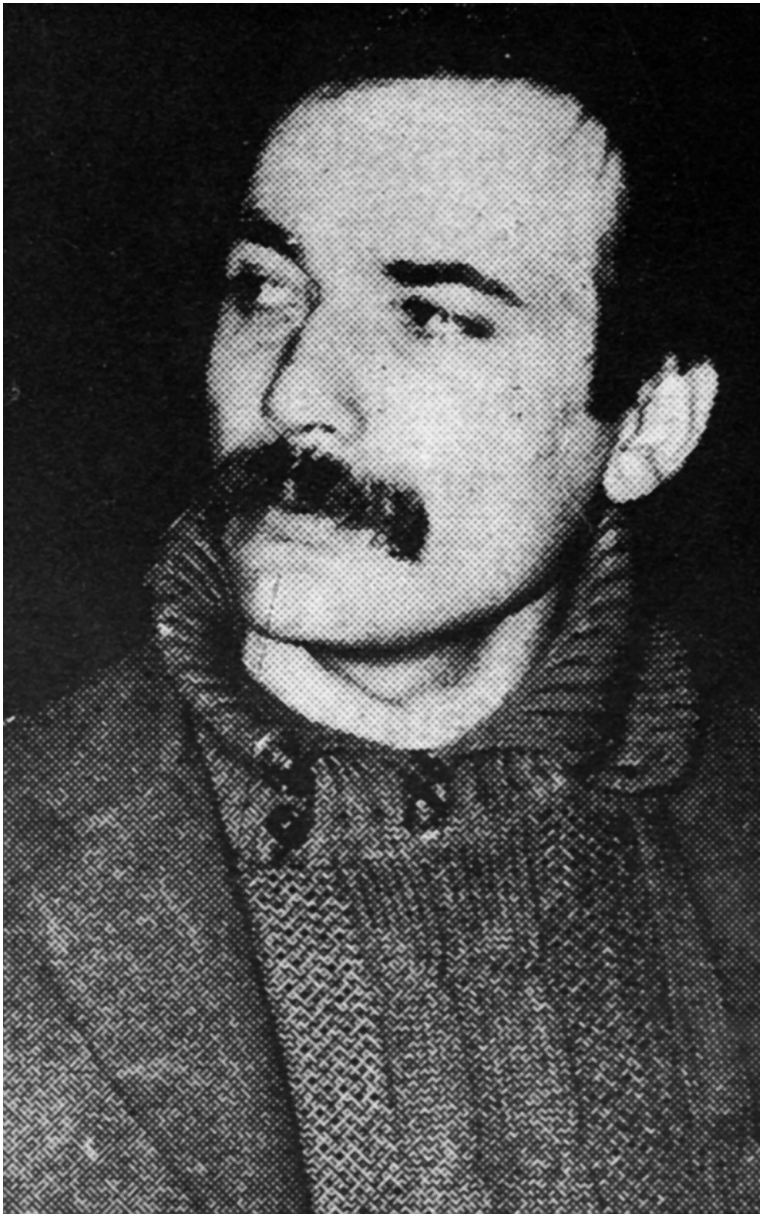
"Benim tanıdığım bu çocuklar, '68 kuşağının en yiğit, en yürekli, en bilgili ve bilinçli çocuklarıydı. Biliyorsunuz bir kısmını darağaçlarında hallettiler, bir kısmını Nurhak dağlarında, bir kısmını da Kızıldere'de... Bunlar '68 kuşağının en kalburüstü, en değerli çocuklarıydı ve hakikaten yaptıkları eylemleri de kendileri için hiç bir şey beklemeden yapacak kadar yürekli, alçakgönüllü ve çok da dost, vefakâr çocuklardı. Aradan 20 yıl geçti. Geçti diyoruz ama, yüreği öyle bir deldi geçti ki yarası her zaman sızlıyor. Unutmaya olanak yok. Hepsinin çok geniş arkadaş çevresi vardı. Hepsi gelirdi bize.

Hele son zamanlarda, çok tartışırdık. Şimdi, ilk olay biliyorsunuz, İş Bankası Emek Şubesi soygunudur. Toplumun alışmadığı bir eylem türü olduğu için, büyük bir gümbürtü kopardı. Banka da, bizim eve çok yakın. Hemen köşenin başında. Şimdi o eylemi yaptıktan bir hafta sonra kapı çalındı, Sinan'la Yusuf bize geldiler. İkisi bir arada geldiler. Geldiler, burada salonda oturdular. Sinan kendisiyle ilgili bir duruşmayı anlattı, onu karikatürize etti. Bizi güldürdü. Yusuf bizim çocuklarla oynadı, şakalaştı. Onlar da onları çok yakından tanırlardı, severlerdi. Onlarla konuştular şakalaştılar. Çay içtik, sohbet ettik gece yarısına kadar. 'Hadi, abla, abi biz gidelim artık' dediler. Güle güle yavrum yine görüşürüz, beklerim, aman kendinize dikkat edin dedim. Sarıldık öpüştük gittiler. Hiç aklımıza da bir şey gelmedi, bir tahmin dahi edemedik. Çünkü o zaman çocukların bilinçlerini, bilgi seviyelerini bildiğim için, ne kadar dünya olaylarından, Avrupa'daki '68 olaylarından etkilenseler dahi, Türkiye'nin kendi mücadele şekline göre yapacakları eylemi daha başka türden seçebileceklerini düşü-

nüyordum. Çünkü bizde gerilla savaşının başarıya ulaşamayacağını düşünüyordum. Yaptığınız bir hareketten nasıl bir netice alacaksınız? Ki mesela, savunmada Hüseyin onu çok güzel ifade etti. Onu hiç unutmuyorum. Şöyle dedi çocuk: 'Biz de' dedi, '20-25 tane silahlı gencin, bu memlekette düzeni değiştirebileceğini düşünmüyoruz. O kadar idraksiz ve akılsız değiliz' dedi. 'Ama biz, öncü olalım, yolu açalım da, arkamızdan gelen olur diye düşündük' dedi. Çocuk onu çok güzel ifade etti. Zaten Hüseyin'e hareketin beyni derlerdi. Onların dediği gibi MİT'teki sorgulamalarında da diğer çocuklara oradaki sorgucular da söylemişler. Hareketin esas beyni o, önde görülmemekle beraber Hüseyin'di. Fevkalade bilgili bir çocuktu. Dediğim gibi, onu düşünmediğimiz için, ben hep bir provokasyon yapılıyor, bu çocukları, o günkü gençliğin lider kadrosunu, temizlemek için provokasyon yapıyorlar diyorduk. Onun için o banka soygununun içinde çocukların olabileceğini katiyen aklımın kenarından geçirmedim. Ama onlar, acaba malumatımız var mı diye sondaj yapmaya gelmişler meğer. Ve gayet müsterih ayrıldılar. Çünkü baktılar ki bizim hiçbir şeyden haberimiz olmadığı gibi onlara da zaten kondurmuyoruz, hiçbir şey söylemediler. Bizim de böyle olaylara olan hassasiyetimizi bildikleri için, çok tartışırdık çünkü, bize açıklamadılar.

Bir keresinde, Alpaslan'a, bir insan gitti mi, ölümün yaptığı, başka bir şeye benzemez, yerine koymak imkânı olmaz, bu yol çıkacak bir yol değil, hepinize tek tek kıyacaklar, dedim. Uzun boylu dilimin döndüğü kadar, ikna edebileceğim kadar söyledim. Dinledi, dinledi, hiç unutmuyorum, böyle, şurda oturuyoruz. 'Haklısınız, haklısınız ama, dedi, eylem devam edecek' dedi. Ve onu dedikten 10 gün sonra o delikanlıyı Nurhak dağlarında vurdular. Şimdi dediğim gibi en basitiyle size şunu söyleyeyim: Bir anne, evladını normal yollardan dahi kaybetse o evlat acısı ömrü boyunca dünyanın en büyük acısıdır. Ve bir halk tabirimiz vardır. Siz gençler belki bilmezsiniz: 'Allah hiçbir kulunu evlat acısıyla terbiye etmesin' der o söz... Yani inançlı insanların en büyük temennisidir bu. Hiçbir acı, evlat acısına benzemez. Hele böyle bir yoldan, bu kadar kapkara bir dramla kaybederseniz, normal bir ölümle değil, bu kadar kara bir dramla kaybederseniz, onun acısı büsbütün daha derin oluyor. Ve bakın 20 yıl geçti; biz, o

acıları ne unutmuşuzdur, ne anmadığımız bir gün vardır. Ben, her fırsat buldukça, devamlı, çok sık gidiyorum Karşıyaka Mezarlığı'na. Üç çocuk orada. Onun dışında Ulaş Bardakçı orada, Koray Doğan orada, Mahir orada, Niyazi Yıldızhan, bizim İlhancık orada. Mezarlıkta, küçük çocuklar var hani, mezarlara su dökerler. Döktürüyorsunuz, para veriyorsunuz. Beni çok sık gördükleri için, ne zaman gitsem, hemen koşarlar, tekmil verir gibi, 'teyze merak etme abilere yine su verdik' derler. Dört defa mezarlarını tahrip ettiler çocukların. O taşları hep yerinden söktüler. Gül dikilmişti birer tane ayak uçlarına, rahmetli Dalokay zamanında. O mezarlar hepsi birbirine uygun bir şekilde, değişik bir düzenlemeyle yapılmıştı. Birbirine benzesin diye. Zaten yan yana yatırmadılar çocukları. Aralarında üçer tane başka cenazeler var. Ama o da yetmedi. Dört defa taşları kırdılar. Şimdi mesela Deniz'le Hüseyin'in isimlerinin yazılı olduğu taş, ki taş değil o, kiremit gibi bir şey, kırıktır. Kırdılar, parçaladılar. Ayak uçlarına dikilen gülleri, ki hele Deniz'in gülü ağaç haline gelmişti, diplerinden kopardılar. Tekrar dikildi, tekrar tahrip ettiler. Dördüncü seferinde Yusuf'un babası, yazık, kendiliğinden ayrı bir şey yapmış. Tabii babadır, bir şey diyemiyorsunuz. Beşir Bey artık çocuğunun taşını tahrip edilmekten kurtarmak istedi herhalde. Tabii, o birliktelik bozulmuş. Mahir'le Yıldızhan'ın mezarı da aynı üslupla yapılmıştır. Onlarda bir şey yok. Fakat onlar daha bakımsız. Gittiğim zaman görüyorum. Herhalde bu üç çocuğa daha çok ziyaretçi geliyor. Hiç çiçeksiz kalmıyor. Geçenlerde yine o kuşaktan, yine oğullarımdan, yaşayanlardan biriyle gittik. Çiçek filan kalmamış, otlar bürümüş. Onları temizledik, tekrardan yeni fideler diktik. Fakat daha gidip göremedim, bu kıştan sonra nasıl yeşerdi diye. Bayramda tekrar gitmek istiyorum. Oraya gitmekle çocuklar beni duyacaklar da memnun olacaklar diye değil. Ben kendi vefa borcumu ödemek için gidiyorum. Sağken bu çocuklara bu kadar yakındım, onları bu derece seviyordum, onlar da beni seviyordular. Onların ölüsünü bile terk etmek insanlığıma dokunuyor, ağır geliyor. Gidip ziyaret edersem sanki, bir yerde vefa borcumu ödemiş gibi hissediyorum kendimi. İnsanlık borcumu ödemiş gibi hissediyorum. Yoksa biliyorum yirmi yıl geçti, yavrum benim, kemikleri bile kalmadı hiçbirinin."

...VE MAHİR ...VE İBRAHİM

'68 dalgasının gençlik hareketi içinden çıkardığı en nitelikli önderler, aynı zamanda dünya çapındaki o kitlesel dinamizmin, kapitalizmin dünyasına karşı başkaldırırken yaratılan etik değerlerin de en yüksek düzeydeki temsilcileri olarak öldüler. Dayanışma duygusu, dostluk, geleceğe inanç, yeni bir dünya yaratmak için kendine güven duygusu, baş eğmez bir isyancı ruhu taşımak, ama bütün bunları, erişilmez bir gururla süslenmiş bir sevinç ve şenlik atmosferini de beraberlerinde yaratarak taşımak, bu ahlakın temel özellikleriydi. Hepsi, ayrımsız hepsi, hayatlarının son anında, bu özelliklerin tümünü tek bir eyleme indirgeme başarısını da gösterdiler. Kimi dağlarda, kimi darağaçlarında, kimi de işkence altında, soluk soluğa yarattıkları bu değerlerin savunulması ve bir miras olarak bırakılabilmesi için ne yapılabilecekse en fazlasını yaparak öldüler.

Mahir Çayan, ne yazık ki, kendisi hakkında doğrudan tanıklıkların yeterince derlenememesi yüzünden, bu çalışma içinde hak ettiği yeri alamadı. Ondan söz etmeksizin, bizim '68'imiz anlatılmış olamazdı. Kızıldere'de, "Teslim olun" çağrılarına karşı, "Biz buraya teslim olmaya değil, ölmeye geldik" diye haykırırken, o, ateşi hiç sönmeyecek olan bir direniş ruhunu temsil ediyordu.

Mahir, bugünden bakılınca, Deniz'in, Sinan'ın, Hüseyin'in, Yusuf'un ve diğerlerinin taşıdıkları en genel ve ortak özellikleri, şaşırtıcı bir biçimde, onlarla birlikte taşıyan bir önder olarak görünüyor. Çalışkanlığı, bilgisi, hitabet gücü, kavgacılığı, onlarla ortak özellikleriydi. Ama bunların dışında, onlardan ayrılan bir özelliğe daha sahipti: O, diğerlerinden daha çok yazmış, düşüncelerini en geniş biçimde yazılı olarak geriye bırakabilmişti. Bu bakımdan, yalnızca, İbrahim Kaypakkaya ile kıyaslanabilirdi. Bu yazılardaki çetin polemikçi üslup, onun mücadeleci kimliğinin ve zaptedilmez zekasının en açık kanıtı olarak, bugün de özel bir ilgiyle okunabilecek niteliktedir. Teorik ve siyasi tezleri, pek çok kez tartışıldı, eleştirildi. Gerçekte, onun kendi eylemini teorize eden bu yazılar, bugün Marksizm-Leninizm açısından, son derece tartışmalı bir

içeriğe sahiptir. Buna rağmen onlar, dönemin temel karakteristiklerini yansıtan asıl değerini daima koruyacaktır.

İbrahim Kaypakkaya, aşağıdaki satırlarda babasının anlatımıyla okunacağı gibi, devrimci gençliğin özel bir kesiminin tipik temsilcisi olarak yaşadı ve öldü. Belirleyici özellikleri bakımından, diğerleri içinde en çok Hüseyin'e benzetilebilir. Ayırt edici özeliği ise, ayrıntılı ve çok iyi işlenmiş planları izleyen ve "parti" kavramını vurgulayan bir çalışma tarzını benimsemiş olmasıydı. Deniz ve arkadaşları, geleneksel parti faaliyetlerini, kendi mücadeleleriyle bağdaştıramıyorlar ve bu kavrama karşı açıkça bir tedirginlik duyuyorlardı. Mahir ise, örgütünün adında parti sözcüğünü, fiili olmaktan çok, teorik bir gerekliliğin sonucu olarak kullandığı izlenimi verdi daima. Leninist parti teorisini, zamanı geçmiş bir teori olarak gösterdi. Fakat İbrahim, dünya devrimci pratiği içinde örnek aldığı siyasi hareketlerin de etkisiyle, özellikle de "Mao Zedung Düşüncesi"nin şaşmaz bir savunucusu olarak kendisini diğerlerinden ayıran bir çizgi seçtiği için, farklı bir örgütlenme tarzını da temsil etti. Kuşkusuz, onun anladığı parti de, Leninist parti değildi. Mücadele biçimleri ve genel çizgisi bakımından da, diğerlerinin izlediği yoldan fazlaca farklı olamadı. Fakat onlarla olan öz birliğini, ölüm biçimiyle, diğerlerinin yarattığı büyük mücadele geleneğine, eşsiz bir halka ekleyerek gösterdi.

Babası Ali Kaypakkaya, İbrahim'i şöyle anlatıyor:

"İbrahim 1949 yılında Çorum'un Alaca'ya bağlı Karakaya köyünde doğdu. Biz küçük bir aileydik. Bir çift öküz, bir inek, birkaç tane de koyunumuz vardı. Bütün servetimiz buydu. Ve bir çift öküze yetecek arazimiz vardı. İlk çocukluk çağında yaptığı iş, koyunları gütmekti. Annesine ekmek götürürdü çapa tarlasına ve diğer işlerde de yardımcı oluyordu. Okul çağına gelince, bizim köyde okul olmadığından, Karamahmut diye bir köy vardı bize iki saat uzaklıkta, bu köyde de kız kardeşlerim vardı, onların yanına ilkokula gönderdim. Bir ve ikinci sınıfı Karamahmut'ta okudu. Dersleri fevkaledeydi. Üçüncü sınıfta, yine Çorum'un Ortaköy diye başka bir köyünde okudu. Dört ve beşinci sınıfı Ala-

cahöyük'te okudu. İlkokulu orda bitirdikten sonra, Hasanoğlan Öğretmen Okulu'na girmek için, Alaca'da imtihana girdi ve imtihanı kazandı. Bütün her şeyimizi seferber ediyorduk onun arkasından. Oradan izne geldiğinde, bir gün, şöyle bir olay oldu: Köyümüzde Hasan Ağa diye çok fakir biri vardı. Topal ailesi ve kafadan sakat kızları vardı. Köyün danasını güdüyordu. Onlara çok saygı gösteriyordu. 'Bu adam' diyordu, 'yalansız. İşte, evden çıkıp danasını güdüyor, gene evine getiriyor, kimse hakkında kötü bir şey düşünmüyor. Dürüst bir insan. Bileğinin gücüyle karnını doyuruyor. Bunlara saygı duymak gerekir' dedi. Kendisi de bizzat tarlada, çapada çalışırdı. Ben inşaat ustalığı yapıyordum köylerde, o annesinin yanında, onun her türlü yardımına koşuyordu. Gençler, onun arkadaşları, izne geldiklerinde, köyümüz ağaçlık bir köydür, sayfiye yerlerinde dolaşırlarken, o mutlaka gidip tarlayı sürüyordu. Tırpanı da o yapıyordu. Herkes 'bravo' diyordu bu davranışına. Herkes ona gıpta ediyordu, çünkü diğer çocuklar bunu yapmıyorlardı, onlar öğretmen adaylarıydılar. Köye geldiler mi, gezip dolaşıyorlardı kısa kollu gömleklerle. Bunun öyle bir tavrı yoktu, çalışmaya veriyordu bütün gücünü. Hasanoğlan'da Musa Okay diye bir öğretmenden etkilenmişti. Biz o zaman koyu Demokrat Parti'liydik. Menderes'çiydik. Çünkü Menderes köylere yol yaptırmıştı, su getirtmişti, okul yaptırmıştı. Halk Partisi 'aşar' diye bir vergi alıyordu, onu kaldırdı. Sonra köylere, öğretmenlere, araba veriyordu, bir çift öküze, ata yetecek arazi veriyordu. Köylü kendi yapıyordu okulunu, bir baskı bunalımı içinden çıkmışlardı. Menderes çok sevilirdi. İbrahim, benimle o seneden sonra siyasi meseleleri konuşmaya başladı. Ben, Menderes'i övüyorum, o dinliyor, gidiyor, biraz dolaşıyor veya çalışıyor, birkaç gün ya da birkaç saat sonra geliyor benimle bu siyasi konuları tekrar tartışıyor. Beni Halk Partisi seviyesine getirmişti, yani benimsetmişti. Sonra köydeki belli kişilere köydeki akrabalara bazı dergiler falan gönderiyordu. Cafer diye bir öğretmen Hasanoğlan'da bir yazı yazmasını istemiş, bu, 'Yeşili sevmiyorum' diye bir yazı yazmış. 'Sen Kızılı mı seviyorsun?' diye bizimkine baskı uygulamaya başlamış. Birkaç sefer tokatlamış

falan. Bayağı rahatsız etmişti. Dersleri çok iyi olduğu için, Hasanoğlan'dan, İstanbul Çapa Yüksek Öğretmen Okulu'na aday gösterilmişti. Çapa'nın imtihanını kazandı.

Adını hatırlayamıyorum, bir federasyon kuruldu. Onun şubesini kurmuştu. Orda bir bildiri yayımlamış. Vay efendim, içimizde komünist varmış da, bilmiyoruz diye saldırılara maruz kalmıştı. O zaman okul müdürü Ayhan Doğan diye birisi vardı. Ayhan Doğan da buna baskı uygulamaya başlamıştı. Sonra Silivri'nin Değirmen köyü diye bir yerde bir arazi olayı oldu. Orda köylülerin müşterek arazileri mi varmış, Ermeniler mi bırakmış, Rumlar mı bırakmış gitmiş. Göçmenlere vermiş devlet arazinin bir bölümünü, bir bölümünü de bir ağa işgal etmiş. İbrahim, oraya gitti. Köylüler, oradaki araziyi işgal etmişler, jandarmayla çatışmışlar. Sonra, hakkında dava açıldı. İbrahim yazı yazmıştı bir gazetede, bu Değirmen köyü olayı hakkında. 'Kaba kuvveti övdü' diye dava açıldı. Sonra Ayhan Doğan'ın başına tabanca kabzasıyla vurulmuştu. Onun için bir dava açıldı. Yurttan alındı, okulun nizamlarına uymadığı için yatılılığı kaldırıldı. Sonra, okullarında işgal oldu, meskeni ihlal davası açıldı. Milli Eğitim Bakanlığı ve devletin manevi şahsiyetini tahkir ettiği için bir dava açıldı. Sonra zorla polis bunu yurttan çıkardı. Biz Danıştay'a dava açtık, Danıştay yürütmeyi durdurdu. 60 gün içersinde okula geri çağırması gerekiyordu. Fakat Danıştay'ın kararını uygulamadılar. Ta 12 Mart dönemine kadar, biz tazminat davası açtık. Bizim tazminat davasını Nevzat Helvacı üstlenmişti. Bizim maddi durumumuz pek iyi olmadığı için ücret ödeyememiştik, o da istememişti. Davaya bakma dı. Nevzat Helvacı davayla hiç ilgilenmedi. Davamız sürüncemede kaldı. 12 Mart'ta Nihat Erim bunların her birini bir tarafa dağıttı. Ankara'da Adakale diye bir sokakta bir gazete çıkarıyordu öğrenciler. Bu da orda yazı yazıyordu. O sırada işte ne oldu bilmiyorum, orası dağıldı. İbrahim kaçmak zorunda kaldı. Bir ara eve geldi. Dışarı gideceğini söyledi. 'Seni teslim edeyim' dedim. 'Beni kendi elinle vurdurursun' dedi. 'Polis gelir, bir oldu bittiye getirir, beni kurşuna dizerler. Teslim etme, sonra ebedi unutamazsın beni' dedi. Onun da

yüzüne gelip pek direnemedim. Sonra ara ara gidiyordu Çorum çevresinde dolanıyordu. Orda köylülerle ilişkisi vardı. İstanbul'da da o Ayhan Doğan hadisesi yüzünden 45 gün Sağmalcılar'da kalmıştı.

10 yaşında bir oğlum vardı. Bir gün, onunla başka çocuklar geziye çıkmışlar. Öğretmenleri de yanında. Derede toprakları eşelerken, üç tane bavul buluyorlar. Bavulun içinden, Türkiye'nin bölge bölge haritaları, hangi bölgede, kimler halkı sömürüyorlar, ordaki üstünlüklerini nasıl sağlıyorlar, bunlar yazılıymış. Tarımla uğraşan Çorum'da kiremit fabrikalarını, toprak ağalarının falan yerleri haritalar üzerinde gösterilmiş. Nerde, ne şekilde milletin emeği sömürülüyorsa, o haritalar üzerinde gösteriliyormuş. Bu bavulları öğretmen Ali almış götürmüş, sonra emniyete verilmiş. Ana Tamir Fabrikası'nda çalışıyordum. Benim işyerine geldiler. İdareden beni çağırdılar. Fabrika müdürü Albay İbrahim Aksu diye biri vardı. Beni nizamiyeye çağırdılar. Geldim. 'Hemen elbiseni değiştir, arkadaşlarla gideceksin' dedi. Değiştirdim, geldim. Esmer, babayiğit bir adamdı. Nizamiyeden çıktık. 'Emniyete gideceğiz' dedi. 'Neye gideceğiz' dedim. 'Niye gideceğimizi sen bilirsin' dedi. Arabaya bindik gittik. Müdür azılı düşmanıydı devrimcilerin. Artık İbrahim de aranıyordu. O günlerde bir haber çıktı. 'Doğu Perinçek 11 kişiyle yakalandı. İbrahim Kaypakkaya, TKP-ML'yi kurdu. 60 kadar militanla Güneydoğu'da halkın arasında çalışacak' diye bir açıklama. Sanıyorum Günaydın gazetesinde o zaman okudum. İbrahim'in Güneydoğu'da olduğunu o yazıdan öğrendim. İbrahim gitmişti artık. Aradan bir 8 ay geçti herhalde. Bir gün işten geldim. Bizim eve bazı insanlar toplanmışlar, oturuyorlardı. Ben 'Bu ne haldır acaba, niye geldiler acaba' diye düşündüm. Gelen misafire de 'niye geldin?' denilmez. İbrahim'in yakalandığını öğrenmişler radyodan. Radyoyu açın da haberleri dinleyelim dedim. 'Açmayalım, konuşuyoruz' dediler. Saat 9'da ben kendim onlara danışmadan açtım. Özet veriyordu. Ali Haydar Yıldız ölü, İbrahim Kaypakkaya yaralı olarak ele geçti, diye bir haber verdi. Ben kalktım evin içinde dolaşmaya başladım. Onlar 'çıkmadık canda bir ümit vardır, üzülme' dediler. 'Keşke ölseydi, orada aldığı

kurşunla, bir defa ölecekti. Şimdi on defa, yüz defa öldürecekler' dedim. Ben kendimi teskin etmek için dolaşıyordum. Ertesi gün gazetelerde yazdı. Fabrikadan izin istedim. Vermediler. Gazeteyi alıp hastaneye gittim. Bir doktora gazetedeki durumu izah ettim. Diyarbakır'a gideceğim dedim. Doktor galiba Karadenizli'ydi. Rapor verdi, istirahat verdi. Kızdı da bir taraftan, böyle bir çocuğun peşine düşme diye. İstirahat alıp 28. Tümen'e gittim. Orada bir üsteğmene anlattım. Bu konuda bir bilgi verin nerede diye. 'Diyarbakır'dan Tunceli'ye götürüldü galiba' dedi. Oraya geldim. Bir Başçavuşa rica ettim. 'Oğlum hakkında bir bilgi edinebilir miyim' diye. Başçavuş üzüldü. Gel içeri, gitme. Senin aleyhine olur' dedi. Ben ısrar ettim. Elimdeki çantayı oraya bıraktırdı. Yanıma iki muhafız kattı. İçeri gönderdi. Salonda bir teğmen oturuyordu. Sarışın babayiğit bir teğmen. O da içeri girmememi istedi ama ben ısrar ettim. Aldı beni üsteğmene götürdü. Kapıyı vurdu. Gel diye bir ses geldi. Esmer, böyle suratsız bir üsteğmendi. Pek şişman da değil, orta kesim bir adam. Ne var? dedi. İbrahim Kaypakkaya'nın babasıymış kendisinden bir haber almak için rica etti, ısrar etti getirdim. Üsteğmen: 'Canavarın babası, katilin babası' dedi. 'Hemen bunu tevkif etmeliyim' dedi. 'Senin oğlunla ilişkin var' dedi. Bana çıkıştı. 'Beyefendi, canavardır belki, katildir, ama, benim oğlum. Hiç olmazsa bir defa sağ mı ölü mü, diye bir hatırını sorayım' dedim. 'Mümkün değil' dedi. 'Mümkün değil seni tutuklamam gerekiyor' dedi. Teğmen bana, çık diye işaret etti. Dışarı çıktım. Nizamiyede askerlerden bir tanesi yanıma geldi, tanımış beni. 'Arap amca niye geldin buraya' dedi. 'Benim oğlum burada, tutukevinde, yaralı, onu görmek için geldim' dedim. O asker bizi tanıyormuş köyden, bizim eve gelmiş, misafir olmuş. Ağladı ben öyle deyince, beni de duygulandırdı. Sonra oradan bir haber alamayınca şehrin içine yürüdüm. Giderken yine sağlı sollu askeri nizamiyeler gördüm. Oralardan sordum yine haber alamadım. Türk Haberler Ajansı Güneydoğu İlleri bürosuna gittim. Orada gazeteciye durumu aktardım. Hiçbir şekilde İbrahim'le görüşemedim. Döndüm.

İbrahim'den bir mektup geldi. Kısa bir mektup. 'Ayakkabılarım hiç kalmadı, sırtımda elbisem hiç kalmadı, olanların önemi yok

beni merak etmeyin. Benim sağlığım yerinde. Bana elbise, iç çamaşır, havlu, ayakkabı getir. Zamanı tayin edemiyorum. Saatim yok. Bana bir de saat getir' diye bir mektup. Bu ihtiyaçlarını mümkün olduğunca tamamlayıp tekrar Diyarbakır'a gittim. Bu sefer yerini öğrenmiştim. Hangi nizamiyeden girebileceğimi söylemişti mektupta. O yere geldim. Geldiğimde oradaki astsubay bir sürü engeller çıkarmasına rağmen rica ettim, içerideki nizamiyeye kadar gittim. Orada çavuşlar oturmuşlardı. Yeniden kimlik tespiti yapıyorlardı. Mahkûmun nesi olduğunu, yakınlık derecesini tespit ediyorlardı. Ben İbrahim Kaypakkaya'nın babasıyım. Oğlumla görüşmeye geldim. Bunun için buradayım dedim. Sonradan öğrendim, topçu teğmeni olan Mevlüt Karaaslan: 'Siz aşiret misiniz' falan dedi. Evet aşiretim dedim. 'Siz allahsızsınız' dedi. 'Siz allah peygamber tanımazsınız' dedi. 'Sizin her şeyiniz Hz. Ali'dir' dedi. Ben: 'Komutanım, herkes allahı peygamberi tanıyordur. İnsanlar gruplamışlar o ona demiş sen allahsızsın, o ona demiş peygambersizsin ama hepsinin allahı var. Ben buna inanmıyorum' dedim. Diyanet İşlerinden bir kitabını okumuştum o zaman Kemal Edip Kürkçüoğlu diye birinin, Menderes zamanında yazılmış. 'İmanda Birlik Vatanda Birlik' diye, 16 küçük sayfa bir kitabı vardı. 'La ilahe illallah muhammeden resul allah' diyen herkes, ümmet safındadır, diyordu. Bunu ona anlattım. Neticede, görüştürmediler.' Mektup yaz' dediler. 'Sadece, iyiyiz, sağlık durumundan endişe ediyoruz. Nasılsın gibi böyle bir mektup yazacaksın' dediler. Öyle bir mektup yazdım. Birisi mektubu götürmüş. Oradan bir asker geldi, 'oğlunun selamı var' dedi. 'Merak edilecek bir durumu yok. Ayakları donmuştu, parmakları kesildi' dedi. 'Spor yapmaya, ayağa kalkmaya çalışıyor' dedi. Ben, İbrahim yarım idam oldu öyleyse, İbrahim yok oldu, bunu söyler misin, falan dedim. Oradaki bir üsteğmen dedi ki; 'İbrahim senin dediğin gibi sıradan bir insan değil. Onun sol kolunu da kesseler, sadece sağ kolu kalsa kendisini rahat rahat geçindirecek, yaşamını sürdürecek bir insan. Oğlun senin bildiğin gibi zayıf iradeli bir insan değil' dedi. Bir defa yüzünü göreyim dedim, ama göstermediler. Yine görüşmeden ayrılıp çıktım geldim.

İşte o gidişimdeydi, Bala'dan gidiyordu yol. Kırşehir'den Kayseri üzerinden gidiyordu, Gölbaşı'nı aşıp. O rampayı tırmanıyorduk. Önümde iki subay oturuyordu. Rütbelerini kesin bilemiyorum ama üsteğmen, binbaşı gibiydiler. 'Ben de Diyarbakır'a gidiyorum' dedim. 'Niye gidiyorsun' dediler. 'Oğlum Diyarbakır Askeri Tutukevi'nde, onu görmek için gidiyorum' dedim. 'İsmi ne?' 'İbrahim Kaypakkaya' dedim. 'Oğlun eline sağ geçmeyecek' dediler.

Üçüncü gidişimden 9 gün önce bir mektup gelmişti. 'Soruşturmam bitti, artık, görüşmemiz için hiçbir engel yok. Görüşebiliriz. İstanbul'da bir olaydan savunmamı istiyorlar.' diye yazıyordu. Zaman çok geçtiği için olayları hatırlamıyorum. İstanbul'a gittim. Salman Kaya'yı bulamadım, İbrahim Türk'ü buldum. İbrahim Türk, o zaman bir bildiri yayınlanmıştı. O bildiriyi bana verdi. İşte savunması bunun için isteniyor dedi. 19 Mayıs günü akşam saat 7'de 1973'te, buradan Diyarbakır'a yürüdüm. Sabah, pazar günüydü vardığımda. 20 Mayıs'tı. Diyarbakır'da Dağkapı diyorlar, buradan Mardinkapı'ya doğru yürürken hep düşünüyordum. Akşamı etmeye çalışıyordum. Ertesi gün gittim yine görüştürmediler. 'Üçüncü gelişim görüşemedim oğlumla' dedim.' Ne olur beni görüştürün, engellemeyin.' Ricama dayanamadı. İçeriye yolladı. Yine Ahmet Yarbay var, o kimlik tespiti yapan sıra çavuşları var. Gene aynı sözle karşılaştım. Yarbayın yanına vardım. Yarbay gene kulübeye geçmemi söyledi. Mevlüt Karaaslan gene aynen oradaydı. Bu sefer hiç konuşmadılar. Gururlu bir edası vardı. Yazlık gömlek giymişti, kısa kollu, o Merzifon'lu üsteğmen gene ordaydı, o üzgündü. Bana hiçbir şey söylemedi. İbrahim ölmüş artık. Hiçbirisi böyle o eskiden olduğu gibi konuşmuyor, susuyor falan. O belinde tabancası, kısa kollu gömleği, mağrur bir şekilde gidip geliyor Mevlüt Karaaslan. Sonra yarbay geldi. Ben kulübeye geldikten sonra elinde bir kağıt vardı. O üsteğmene verdi. 'Sen bu işlemleri yap' dedi. Orada duran bir jip vardı. Bindirdiler beni jipe, yola düştük. Ergani'den çıkışa doğru araba hızla gidiyor. Acaba, oğlumla ilgili bir soru mu soracaklar, ifade mi alacaklar diye içimde bazı tereddütlü düşünceler vardı. Sonra orayı da geçtik. Sıkıyönetim Komutanlığı'na gidiyormuşuz. Oraya vardık. Şoför bana 'siz araba-

da bekleyin' dedi. Kendisi binaya girdi. Tekrar geldi. Beni çağırdı, koştum vardım. Şoföre soruyordum, 'İbrahim burada mı, beni burada mı görüştürecekler' diye soruyordum. İçimde bir sıkıntı var. Şoför de 'yok amca, burada olmaz' diyor. Şoför de biliyor muydu? Neyse içeri girdik. Soldan bir odaya beni koydu. Orada bir sivil adam oturuyordu. 'Sen bekle. Sigara yak' falan dedi bana. Fakat içimde bir sızı, ben odanın içersinde gidip geliyorum böyle, 'sigara falan yakmam', dedim. Biraz sonra kapı açıldı. O zaman sıkıyönetim komutanı Şükrü Olcay'dı, tuğgeneral. O tuğgeneral, bir albay, hapishane müdürü Ahmet yarbay, kapıdan içeri girdiler. Ve ben de kapı açılır açılmaz geri dönmüştüm. O paşa böyle beni aşağıdan yukarıya doğru ciddi bir biçimde süzdü. 'İbrahim'in nesisin?' dedi. 'Babasıyım' dedim. 'Bunu doğrudan doğruya söylemek olmaz ya, ben söyleyeceğim, İbrahim öldü' dedi. Ben, görüşeceğiz diye bildiri almış getirmiştim, bilinçli yapayım savunmamı diyor, ben görüşme ümidi ile gitmişken, o bana öldü dedi. Şuursuzca, ben, 'Neye öldü, İbrahim benden daha 9 gün önce mektup yazıp savunmasını yapmak için bilgi istedi, nasıl ölür?', diyorum. 'Burada intihar etti, öldü' dedi. 'Öldürdünüz İbrahim'i' dedim. 'Öldürdünüz' dedim. 'Sus ulan, ayağımın altına alırım seni' dedi. Üzerime yürüdü. 'Zaten tepelemişsin' dedim. 'Ben 15 sene emek verdim, benim gibi inşaat ustası olmasın, belli bir mevki adamı olsun diye' dedim. 'Öldürmedin de ne yaptın? Benim bütün düşündüklerimi kökünden yıktın sen' dedim. 'Öldür, hadi beni de öldür' dedim. Gene üzerime yürüdü sus mus dedi. Tehdit etti falan ama mümkün değil, susmadım. 'Cenazem nerede, cenazeyi verin' dedim. 'Vermeyeceğim' dedi. 'Ne yapacaksınız ifadesini mi alacaksınız?' dedim. 'Sus diyorum, seni tepelerim' dedi. 'Tepele', dedim, 'ben buna hazırım.' Uğraştık, bağrıştık falan ettik. Nihayet düşündü, 'sana pahalıya mal olur. Götüremezsin, pahalıya mal olur' dedi. Çoluğumun çocuğumun rızkını keserek onu okuttum, üzülmedim. Son masrafına da bir gecekondum var, onu satacağım, bana acıdığını söyleme' dedim. Döndü hapishane müdürü, Ahmet yarbaya 'belgelerini düzenleyin de cenazesini verin' dedi. Oradan çıktım jipe atladım. Askeri hastaneye gittik. Orada morga koymuşlardı. Bana 'Oradan

git tabut getir' dediler. Diyarbakır'ın içersine koştum. Tabut yaptırdım. 60 liraya kefen aldım. 1-2 kilo pamuk aldım. Bir de formal diye bir ilaç al dediler. Cenaze bozulmasın diye. 20 liraydı sanıyorum, bir de o ilaçtan aldım. Bir hoca geldi, morgdan çıkardık, tabuta koyduk. Belediyeden bir memur getirdim. Üzerine, taşınmasında bir sakınca yoktur diye damga bastı, bir yazı verdi elime. İmam, 'Bana 5 lira vereceksin. Oğluna otopsi yaptım emeğim geçti' dedi. 'Sen niye otopsi yaptın ki oğluma? Oğlum öldürüldü mü? Bir de öldürülmüş insana, nasıl öldürülmüş diye paramparça ettin sen benim oğlumu' dedim. 'Defol şurdan gözüm görmesin seni' dedim. Sonra tabutu iki tekerlekli arabalar var, hamallar omuzlarına takıyorlar, onunla taşıyorlar yükü. Öyle bir hamal getirtmiştim. Cenazeyi oradan çıkartmıştık, tabutu indirdi hamala 5 lira verecektim. 'Ne oldu, bu ne oldu, nedir?' dedi. 'Oğlum' dedim. 'Solcu diye burada öldürüldü. Onun cenazesi' dedim. Adam ağladı '5 liranı almıyorum' dedi. Onun ağlaması beni temelli rahatsız etti. İyice katılaşmıştım. Karşımda bana ağlayan birini görünce rahatım bozuldu. Oradan araba aramaya çıktım. 1700 lira istiyorlardı. Ben 1200 lirayla gitmiştim. 500 lira falan kalmıştı. Mümkün değil o parayı karşılayamıyorum. Bir de peşin istiyorlar. 'Seni tanımıyoruz' diyorlar. Gene şoförün biri dedi ki: 'Uçağa git.' 'Uçak ucuz götürür' dedi, tek yönlü olduğu için. Uçağın yerini tarif etti. Oraya gittim. Oraya vardığımda 210 lira tabut dediler, 245 lira da sana alırız dediler. 'Biletini verelim. Bu parayı verebilir misin?' dediler. Tabii dedim. Vardı o kadar param. Akşam altıya bileti verdiler. Bir 20 lira verdim, pikap tuttum. Cenazeyi hastaneden alıp havaalanına götüreceğim. Orada iki takımla, iki arabayla asker geldi, geçmiş gün iyi hatırlamıyorum. Askeri inzibat geldi. O Mevlüt Karaaslan yine oradaydı. Belinde tabancası, kısa kollu gömleğiyle. Ahmet yarbay, hapishane müdürü de oradaydı. Askerlere arabanın arkasına tabutu koydurdular. Mevlüt Karaaslan, 'Bin dedi!' Arabanın üstüne tabutun yanına, bindim. Oraya bir de çanta konmuş. Benim kafam karmakarışık olmuş, çantayı kim getirdi farkına varmadım. Arabanın önüne düştüler. Ahmet yarbay, 'adamı niye tabutun yanına bindiriyorsun, şoför mahali boşken' dedi. 'Oradan

aşağıya in, şoför mahaline bin' dedi. Bindim. Havaalanı o inzibat arabaları önümüzde biz ortada.

Havaalanında, nasıl olduysa, polisin biri, benim cebimdeki bildiriyi buldu. Bu nedir falan, sorguya çekiyor beni. Bildiriyi alıkoymaya çalışıyor. 'Kardeşim bak işte mektup: Oğlum benden savunmasını yapmak için bilgi istiyor, savunmasını istedikleri suç, bu bildiriymiş, İstanbul'dan avukattan aldım. Savunmasını yapabilmesi için kendisine getirdim. Bunu birine okumak için getirmedim. Bir yerlerde propagandasını yapmadım bu bildirinin. Niye alıkoyuyorsunuz siz?' dediğimde, 'Hayır efendim' dedi. 'Nasrettin Hoca, yorgan gitti kavga bitti demiş, sen oğlunun ölümünü duyduğun anda bu bildiriyi cebinden çıkartıp atacaktın' dedi. 'Yahu kardeşim, sen bir evlat acısı gördün mü? Ben sabah kalktım nizamiyeye geldim, akşam altı buçuk oldu ben bir lokma ekmek koymadım ağzıma. Kaldı ki üzerimdeki bildiri aklıma gelecek. Nereden düşünebilecektim bunu?' dedim. 'Sen kalkmışsın bana yorgan gitti, kavga bitti diyorsun'.

İşte böyle Çorum'a götürüp cenazesini defnettim İbrahim'in. İbrahim'in ölümünden sonraydı, Siverek'ten olduğunu, adının Fatma Erez ya da Zeren olduğunu söyleyen bir bayan geldi. 'İbrahim'le hücrelerimiz yan yana idi, geldiler İbrahim'le tartıştılar. Sonra alıp götürdüler. İbrahim'in ayak seslerini, konuşmalarını dinliyordum. Geceleyin de ölü olarak getirip hücresine attılar. Sabahleyin intihar etti diye yaygara kopardılar'. O kasketli fotoğrafının Gaziantep'te çekilmiş olduğunu söyledi, onu da o getirdi. 'Onun da bir eli bir ayağı zincirliydi, mektuplarını yazamıyordu. Yazılarımız, isterseniz bakın, birbirine benziyor. Mektuplarının bir bölümünü ben yazıyordum. İbrahim yazamıyordu.' dedi. Çantadan bir mektup çıkardı. Hatıra defterine yapıştırmış: 'Babacığım' diyor: 'Ben Tunceli'ye kadar takibatsız gelmiştim. Burada bir mağarada kalıyorduk. Bu mağarada uzun süre kaldık. Artık, kalmamalıydık. Bazı kişiler tarafından bilinmeye başlanmıştı.' Arkadaşlarından birisinin dışarıda gözcülük yaptığını, kendilerinin de o Fehmi Altınbilek'in komutasındaki komando birliği tarafından sarıldığını, birden uyanıp karşısında görünce ıslık çaldığını, dışarı fırladıklarını, Ali Haydar Yıldız'ın ve

kendisinin de orada vurulduğunu anlatıyordu. Ali Haydar Yıldız ölmüş, o da ölü numarası yapmış. Askerler gelmiş, bunu tekmeleyip geçmiş. Öteki arkadaşları kaçmış bir iki kişi. Birisi uçurumdan aşağıya atmış kendini, yakalanmamak için. Onlar uzaklaştıktan sonra yaralı olarak kalkmış. Ali Haydar'ı kucaklamış kaldırmak için. Ali Haydar orada ölmüş. Onun öldüğünü görünce kendisi kaçmaya başlamış askerler dönmeden. Gene bir mağaraya sığınmış. İki üç gün kalmış mağarada. Oradan bir köye gitmiş, çok kan kaybetmiş. Ayakları zaten donmuş. Köyde bir öğretmenle karşılaşmış. Öğretmen ben devrimciyim demiş. Bunu görünce tanımış zaten. Resimleri dağıtılmış. Sana yardım edeyim demiş, ben seni tanıdım demiş. Başka imkânı olmadığı için kabul etmiş. İçeri girer girmez, öğretmen kapıyı çekip üstünü de kilitleyince anlamış tuzağa düştüğünü, ama güçsüz kaldığı için kapıyı söküp kaçamamış. Fehmi Altınbilek denilen adam evi çevirmiş. 'Bu vaziyette nasıl kaçıp kurtuldun?' diye sorunca, 'senin gibilerin elinden nasıl kurtulmak gerekiyorsa, o şekilde canımı dişime taktım kaçtım' diye cevap vermiş. Oradan da alıp Mirik mezrasından Kutudere karakoluna kadar yalınayak götürmüşler. Karın, buzun içinde. Sık sık kendisini yere atıyormuş, tekmeleyip kaldırıyorlarmış. Ondan sonra, gene orada şunu diyordu: 'Beni oradan Diyarbakır'a götürmek için bir arabaya bindirdiler, gözlerimi bağladılar, bir yerde arabadan indirdiler. Yerde tahminen altmış santim kadar kar vardı. 'Seni mayın tarlasına sürüyoruz' dediler. Sonra etrafımı kurşun yağmuruna tuttular. Ben, zaten bu ölümü hesaba katmıştım. Ve sonra arabaya aldılar, Diyarbakır'a götürdüler.' İşte, İbrahim, böyle anlatıyordu.

Ben, bir şiir yazmıştım.

Görüşmeye gelmiştim yanına
Faşist köpek kıymış senin canına
Kalmayacak o köpeğin yanına
Gel gidelim oğul bizim illere
Anadolu'ya
Doğu Batı demem, vatanındasın

Bir iz bıraktın ki ta canımdasın
Kimseden korkmuyorum sen yanımdasın
Gel gidelim oğul bizim illere
Anadolu'ya
Ankara'ya kesildi yolum
Orada çevrildi hep sağım solum
Ne yapsalar yıkılacak bu zulüm
İşte geldik oğul bizim illere
Anadolu'ya

İşte yazıyoruz. Emekli oldum, o şartlar altında. Söyleyeceğim önemli bir şey daha var. İbrahim ölmüştü artık, ben o fabrikada çalışıyordum. Gene, İbrahim Aksu fabrika müdürü. Bir gün, bir adam geldi 'fabrika müdürü seni istiyor personelden' diye. Oraya gittim. Bir personel şefimiz var, Süleyman Yolcu diye. Bir kağıt çıkarttı bana, üzerine de başka bir kağıt kapatmış, altta bir imza yeri var. 'Burayı imzala' dedi. 'İmzalamazsam ne olur?' dedim, 'Üst tarafını niye görmüyorum, niye üst tarafını okumuyorum?' dedim. 'İmzalayacaksın' dedi. Bu arada fabrika müdürü yoktu. Birden kapıdan başını uzattı 'İmzalayacaksın burayı' dedi. 'İdama götüreceksenız götürün' dedim imzaladım. Sonra, 'oku' dediler üstünden kağıdı kaldırdılar. Şu yazılıydı: 'Oğlum falanca köyün Sinan Cemgil'i falan ihbar eden muhtarını öldürdüğünden, kendisinin idam edileceği korkusuyla intihar etmiştir. Oğlum hakkında kimseyi suçlu bulmuyorum. İntihar ederek ölmüştür. Ve kimse hakkında bir dava açmayacağım. Kimseden dava talebim yoktur' diye bir yazı yazılmıştı. İmzayı attıktan sonra okudum."

Bütün oğullarımız ve kızlarımız için, dava talebimiz vardır! Vardır!

Mektuplar
ve
Son Sözler

GENÇLİK
HİÇ
ALDANMADI

DENİZ GEZMİŞ

Baba,

Mektup elinize geçmiş olduğu zaman aranızdan ayrılmış bulunuyorum. Ben ne kadar üzülmeyin desem de üzüleceğinizi biliyorum. Fakat bu durumu metanetle karşılamanızı istiyorum, insanlar doğar, büyür, yaşar, ölürler, önemli olan çok yaşamak değil, yaşadığı süre içinde fazla şeyler yapabilmektir.

Bu nedenle ben erken gitmeyi normal karşılıyorum ve kaldı ki, benden evvel arkadaşlarım hiçbir zaman ölüm karşısında tereddüt etmemişlerdir. Benim de düşmeyeceğimden şüphen olmasın, oğlun ölüm karşısında aciz ve çaresiz kalmış değildir, o bu yola bilerek girdi ve sonunun da bu olduğunu biliyordu, seninle düşüncelerimiz ayrı ama beni anlayacağını tahmin ediyorum. Sadece senin değil Türkiye'de yaşayan Türk ve Kürt halklarının da anlayacağına inanıyorum.

Cenazem için avukatlarıma gerekli talimatı verdim. Ayrıca savcıya da bildireceğim. Ankara'da 1969'da öldürülen arkadaşım Taylan Özgür'ün yanına gömülmek istiyorum. Onun için cenazemi İstanbul'a götürmeye kalkma, annemi teselli etmek sana düşüyor, kitaplarımı küçük kardeşime bırakıyorum, kendisine özellikle tembih et, onun bilim adamı olmasını istiyorum, bilimle uğraşsın ve unutmasın ki, bilimle uğraşmak da bir yanda insanlığa hizmet etmektir.

Son anda yaptıklarımdan en ufak bir pişmanlık duymadığımı belirtir, seni, annemi, ağabeyimi ve kardeşimi devrimciliğimin olanca ateşiyle kucaklarım.

Oğlun Deniz Gezmiş

SON SÖZLERİ

"Yaşasın Türkiye halkının bağımsızlığı.
Yaşasın Marksizm-Leninizmin yüce ideolojisi.
Yaşasın Türk ve Kürt halklarının bağımsızlık mücadelesi.
Kahrolsun emperyalizm!"

6 Mayıs 1972, Ankara
Gece 01:25

YUSUF ASLAN

Bütün akrabalara;

Bu mektubumu okuduğunuz zaman, artık aranızda olmayacağım. Mektubumu, senatonun idamlarımızı onayladığını öğrendiğim anda yazıyorum. Şundan emin olmalısınız ki; bugüne kadar davama olan inancım sarsılmamıştır. Sehpaya gidene kadar da en ufak bir sarsılma olmayacaktır.

Ben halkımın kurtuluşu, Türkiye'nin tam bağımsızlığı için savaştım. Sizler beni tanıyorsunuz. Bir yıldan beri, bu bir avuç sömürücüler, vatan satıcıları, işbirlikçiler; ellerindeki bütün imkânlarla, bizi dışarıdan yardım gören, beyinleri yıkanmış, vatan haini, dışardan emir alan, bölücü, anarşist diye tanıtmaya ve halkımızdan bizi koparmaya çalıştılar.

Bu bir avuç azınlığa göre vatanseverlik; vatan satmak, yabancılarla işbirliği yapmak, NATO'yu, Amerika'yı savunmak, 6. Filo'yu ağırlamak, milyonlarca köylünün geçimi olan haşhaş ekimini elinden almak, işçinin grev hakkını engellemek, Amerika'ya ve emperyalizme hizmet etmektir.

Biz bunlara karşı çıktık. Bunun için; biz vatan haini, onlar vatansever oldular. Bizi, bu mücadelemizden dolayı, güya adil mahkemelerinde yargılayan ve yine adil kurumların eli ile asacak olanlar bilmelidirler ki; biz halkımızın kurtuluşu ve Türkiye'nin bağımsızlık mücadelesi uğruna, şerefimizle bir defa öleceğiz. Bizi asanlar ve astıranlar ise; her gün bin defa öleceklerdir.

Son sözüm:

Yaşasın işçiler, köylüler!

Yaşasın Devrimciler!

Yaşasın halkımın kurtuluşu ve bağımsızlığı için savaşanlar!

Yaşasın tam demokratik Türkiye'nin kurulmasından yana olanlar!

Kahrolsun emperyalizm!

Kahrolsun Sunay, Erim, Tağmaç, faşist koalisyonu.

2 Mayıs 1972
Mamak Askeri Cezaevi

SON SÖZLERİ

"Ben halkımın bağımsızlığı ve mutluluğu için
şerefimle bir defa ölüyorum.
Sizler, bizi asanlar şerefsizliğinizle her gün öleceksiniz.
Biz halkımızın hizmetindeyiz.
Sizler Amerika'nın hizmetindesiniz.
Yaşasın devrimciler, kahrolsun faşizm!.."

6 Mayıs 1972, Ankara
Gece 02:25

HÜSEYİN İNAN

Babama, anneme, kardeşlerime ve yakın arkadaşlarıma,

Söyleyecek fazla söz bulamıyorum.

Bir insanın sonunda karşılaşacağı tabii sonuç bildiğiniz sebeplerden dolayı erken karşıma çıktı.

Üzüntü ve acınızı tahmin ediyorum.

İleride durumu çok daha yakından anlayacağınız inancındayım.

Metin olunuz.

Üzüntü ve acılarınızı unutmaya çalışınız.

Bütün varlığımla hepinize kucak dolusu selamlar, sevgiler!..

Yazılacak çok şey var, fakat hem mümkün değil, hem de sırası değil.

Candan selamlar...

SON SÖZLERİ

"Ben şahsi hiçbir çıkar gözetmeden, halkımın mutluluğu
ve bağımsızlığı için savaştım.
Bu bayrağı bu ana kadar, şerefle taşıdım.
Bundan sonra bu bayrağı Türkiye halkına emanet ediyorum.
Yaşasın işçiler, köylüler
Yaşasın devrimciler
Kahrolsun faşizm!..

6 Mayıs 1972, Ankara
Gece 03:0

